

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΓΡΗΓΟΡΩΝ

Μυητική και φιλοσοφική μελέτη

Τροφή · Καρποί · Διάκριση · Αλήθεια

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Αλέξανδρος Βλανταρίδης
Sidus Septentrionis

Αλέξανδρος Βλανταρίδης (Sidus Septentrionis)

«Πραγματεία επί των Εγρηγορότων»

Μυητική και φιλοσοφική μελέτη

ISBN: 978-618-00-6943-3

Συγγραφέας, Εκδότης: Αλέξανδρος Βλανταρίδης

Εξώφυλλο: Αλέξανδρος Βλανταρίδης

e-mail: avlantaridis@outlook.com.gr

Αθήνα 2026

Σύμφωνα με το νόμο 2121/1993, απαγορεύεται η αναπαραγωγή, ολική ή μερική, η αναδημοσίευση και η εν γένει εκμετάλλευση μέρους ή συνόλου του έργου με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς άδεια του Εκδότη.

Το παρόν δεν πωλείται. Διατίθεται δωρεάν

www.misraimmemphis.com.gr

www.martinismos.gr

www.gnostic.com.gr

Περιεχόμενα

Προλογικό σημείωμα	5
Σημείωμα ανάγνωσης και χάρτης διάκρισης	5
Ενότητα Πρώτη: Ορισμός και ουσία του εγρηγορότος	6
Ενότητα Δεύτερη: Ιστορική και ετυμολογική καταγωγή	8
Ενότητα Τρίτη: Γέννηση, ωρίμανση και θάνατος εγρηγορότος	10
Ενότητα Τέταρτη: Είδη εγρηγορότων και συλλογική ψυχή	12
Ενότητα Πέμπτη: Διάκριση βασικών μορφών παρουσίας	17
Ενότητα Έκτη: Το εγρηγορός και η μύηση	21
Ενότητα Έβδομη: Φωτεινό και σκοτεινό εγρηγορός	25
Ενότητα Όγδοη: Κάθαρση, συντήρηση και διαφθορά	28
Ενότητα Ένατη: Μη ανθρώπινα κέντρα, πηγή και ένδυμα	33
Ενότητα Δέκατη: Σύγχρονα εγρηγορότα και μαζική προσοχή	37
Ενότητα Ενδέκατη: Τόπος, αντικείμενο, σύμβολο και κειμήλιο	42
Ενότητα Δωδέκατη: Αναγνώριση και σημάδια επίδρασης	47
Ενότητα Δέκατη Τρίτη: Αποσύνδεση και εσωτερική ελευθερία	51
Ενότητα Δέκατη Τέταρτη: Ηθική ευθύνη των φορέων	56
Ενότητα Δέκατη Πέμπτη: Το προσωπικό πεδίο	62
Ενότητα Δέκατη Έκτη: Δημιουργία και συλλογική πρόθεση	66
Ενότητα Δέκατη Έβδομη: Διάλυση, μεταμόρφωση και υπέρβαση	71
Ενότητα Δέκατη Όγδοη: Πρόγονοι, νεκροί και αόρατοι δεσμοί	74
Ενότητα Δέκατη Ένατη: Όνειρα, οράματα και φαντασία	77
Ενότητα Εικοστή: Ελευθερία και τελική διάκριση	82
Ενότητα Εικοστή Πρώτη: Καθρέφτης ανθρώπινης ευθύνης	85
Ενότητα Εικοστή Δεύτερη: Πνευματική υγιεινή	88
Ενότητα Εικοστή Τρίτη: Δοκιμασία αλήθειας της παράδοσης	92
Ενότητα Εικοστή Τέταρτη: Παιδαγωγία της ψυχής	95
Ενότητα Εικοστή Πέμπτη: Τελική κρίση των καρπών	99
Ενότητα Εικοστή Έκτη: Ο άνθρωπος ως φύλακας των πεδίων	103
Ενότητα Εικοστή Έβδομη: Οδηγός διάκρισης και εξέτασης	107
Ενότητα Εικοστή Όγδοη: Μπροστά στο Θείο και στην Αλήθεια	111
Επίλογος: Η μνήμη του αόρατου και η ευθύνη του ανθρώπου	115
Εσωτερικό λεξικό βασικών όρων	118

Ενδεικτική βιβλιογραφία και πηγές	119
Ενωτική παράδοση και αποκαλυπτική γραμματεία.....	119
Δυτικός εσωτερισμός και συλλογικές οντότητες.....	119
Ψυχολογία, αρχέτυπα και συλλογική ψυχή	120
Κοινωνιολογία, συλλογική μνήμη και κοινότητες.....	120
Τελετουργία, μύηση, ιερός χώρος και σύμβολο	120
Σύγχρονα πεδία προσοχής και ψηφιακής μαζικότητας.....	120

Προλογικό σημείωμα

Η παρούσα πραγματεία δεν γράφτηκε ως εγχειρίδιο τεχνικής μαγείας ούτε ως στενά ακαδημαϊκή μονογραφία. Είναι μυητική και φιλοσοφική μελέτη πάνω σε μια μεθοριακή έννοια: το εγρηγορός ως συλλογική ψυχική μορφή, πεδίο μνήμης, δύναμη συμβολικής συνοχής και δοκιμασία ευθύνης για κάθε άνθρωπο που συμμετέχει σε ομάδες, παραδόσεις, τόπους και τελετουργίες.

Ο όρος χρησιμοποιείται εδώ με διάκριση. Δεν ταυτίζεται μηχανικά με θεότητα, άγγελο, δαίμονα, αρχέτυπο ή απλή ψυχολογική προβολή. Η πραγματεία κρατά ανοιχτό το ενδιάμεσο πεδίο όπου η ανθρώπινη πρόθεση, η συλλογική μνήμη, η τελετουργική επανάληψη και η πνευματική αναφορά συναντώνται χωρίς να συγχέονται. Η διάκριση αυτή είναι απαραίτητη, γιατί το εσωτερικό λεξιλόγιο γίνεται επικίνδυνο όταν χάνει τα όριά του.

Η βιβλιογραφία στο τέλος δεν λειτουργεί ως μηχανική απόδειξη κάθε επιμέρους εσωτερικής θέσης. Λειτουργεί περισσότερο ως χάρτης προσανατολισμού. Άλλες πηγές φωτίζουν την Ενωτική και αποκαλυπτική καταγωγή του όρου, άλλες τον δυτικό εσωτερισμό, άλλες τη συλλογική ψυχολογία, την κοινωνική μνήμη, την τελετουργία, τον ιερό χώρο και τη σύγχρονη μαζική προσοχή. Το κείμενο που ακολουθεί συνθέτει αυτά τα πεδία σε ενιαία ερμηνευτική πρόταση, χωρίς να ακυρώνει τις μεταξύ τους διαφορές.

Οι σύντομες σημειώσεις τεκμηρίωσης που προστέθηκαν στην τελική μορφή λειτουργούν ως γέφυρες προς τις βασικές περιοχές μελέτης και όχι ως βαριές ακαδημαϊκές παρεμβολές στο μυητικό ύφος του κειμένου.

Ο αναγνώστης καλείται να πλησιάσει τις σελίδες αυτές με διπλή στάση: σεβασμό προς το μυστήριο και αυστηρότητα απέναντι στη σύγχυση. Το εγρηγορός δεν πρέπει να ρομαντικοποιείται ούτε να υποβιβάζεται σε απλή φαντασία. Κρίνεται από την τροφή του, από τους καρπούς του και από το είδος του ανθρώπου που αφήνει πίσω του.

Σημείωμα ανάγνωσης και χάρτης διάκρισης

Η πραγματεία μπορεί να διαβαστεί σε τέσσερις κινήσεις. Η πρώτη θεμελιώνει την έννοια και αποσαφηνίζει την καταγωγή της. Η δεύτερη εξετάζει τα είδη και τις διακρίσεις, ώστε το εγρηγορός να μην συγχέεται με αρχέτυπο, σκεπτομορφή, θεότητα ή πνεύμα τόπου. Η τρίτη περνά στη μυητική, ηθική και πρακτική λειτουργία του. Η τέταρτη οδηγεί στην τελική διάκριση: κανένα πεδίο, όσο ισχυρό κι αν είναι, δεν πρέπει να τοποθετείται πάνω από την Αλήθεια.

Ο αναγνώστης καλό είναι να κρατήσει τρία ερωτήματα σε όλη την πορεία: από τι τρέφεται το πεδίο, τι καρπούς παράγει και αν οδηγεί τον άνθρωπο πέρα από τον εαυτό του ή τον κρατά δεμένο στη μορφή του.

Συνοπτικός χάρτης ανάγνωσης

Κίνηση	Ενότητες	Κεντρικό ερώτημα
Θεμελίωση	Πρώτη έως Τρίτη	Τι είναι το εγρηγορός, από πού έρχεται και πώς ζει ή πεθαίνει;
Διάκριση μορφών	Τέταρτη έως Πέμπτη	Ποια είναι τα είδη του και πώς ξεχωρίζει από άλλες τάξεις παρουσίας;
Μυητική και ηθική πράξη	Έκτη έως Εικοστή Τρίτη	Πώς επιδρά στον άνθρωπο, στην παράδοση, στη μύηση και στην καθημερινή προσοχή;
Τελική κρίση	Εικοστή Τέταρτη έως Επίλογος	Τι άνθρωπο αφήνει πίσω του και πώς στέκεται απέναντι στην Αλήθεια;

Ενότητα Πρώτη: Ορισμός και ουσία του εγρηγορότος

Το εγρηγορός δεν πρέπει να περιορίζεται σε μία μόνο κατηγορία. Υπάρχουν εγρηγορότα που γεννιούνται από ανθρώπινη συλλογική πρόθεση, μνήμη, πίστη, φόβο, επιθυμία, τελετουργία και επανάληψη. Αυτά είναι τα επίγεια ή ανθρώπινα εγρηγορότα: οικογένειες, σωματεία, κόμματα, σύλλογοι, εταιρείες, παρέες, έθνη και κάθε οργανωμένο ανθρώπινο σώμα που αποκτά κοινή ψυχική ατμόσφαιρα.

Υπάρχουν όμως και εγρηγορότα που δεν κατασκευάζονται από ανθρώπους. Αυτά ανήκουν σε πνευματικές ή υπερανθρώπινες τάξεις και συνδέονται με αόρατες οντότητες, ιεραρχίες ή κέντρα που υπερβαίνουν την ανθρώπινη βούληση. Ο άνθρωπος μπορεί να τα προσεγγίσει, να συντονιστεί μαζί τους ή να δεχθεί την εποπτεία τους, αλλά δεν είναι ο δημιουργός τους. Σε κάθε τάξη απαιτούνται οντότητες που το φέρουν, ιεράρχηση ή τάξη που το συγκρατεί και συνδετικός κρίκος που ενώνει τα μέρη σε κοινό κέντρο.

Στην ανθρώπινη μορφή του, το εγρηγορός δημιουργείται όταν μια ομάδα ανθρώπων συγκεντρώνει, συνειδητά ή ασυνείδητα, τη σκέψη, το συναίσθημα, την πίστη, τον φόβο, την επιθυμία και την πράξη της γύρω από ένα κοινό κέντρο. Στην αρχή υπάρχει η ανθρώπινη πρόθεση. Σταδιακά όμως, όταν αυτή η πρόθεση επαναλαμβάνεται, φορτίζεται και τελετουργείται, αποκτά πυκνότητα. Παύει να είναι απλώς μια σκέψη μέσα σε μεμονωμένα άτομα και γίνεται πεδίο που τα περιβάλλει.

Η ουσία του ανθρώπινου εγρηγορότος βρίσκεται σε αυτή τη μετάβαση από το ατομικό στο συλλογικό και από το συλλογικό στο σχεδόν αυτόνομο. Μια σκέψη ενός ανθρώπου μπορεί να χαθεί. Μια σκέψη πολλών ανθρώπων, επαναλαμβανόμενη με ένταση, μπορεί να γίνει ατμόσφαιρα. Μια ατμόσφαιρα που συντηρείται για χρόνια μπορεί να γίνει παράδοση. Δεν είναι ακόμη θεότητα. Δεν είναι απαραίτητως πνεύμα. Δεν είναι μόνο ψυχολογική ιδέα. Είναι κάτι ενδιάμεσο: μια συλλογική ψυχική μορφή που αρχίζει να συμπεριφέρεται σαν ζωντανή παρουσία.

Γι' αυτό, όταν κάποιος εισέρχεται σε έναν παλιό Ναό, σε μια Στοά, σε ένα μοναστήρι ή σε έναν τόπο φορτισμένο από μακρά χρήση, συχνά αισθάνεται ότι κάτι τον προϋποδέχεται. Δεν είναι τα υλικά αντικείμενα από μόνα τους, αλλά η συσσωρευμένη ψυχική ενέργεια που τα έχει μετατρέψει σε φορείς παρουσίας. Εκεί εμφανίζεται το πρώτο ίχνος του εγρηγορότος: η αίσθηση ότι ο χώρος δεν είναι άδειος, ακόμη κι όταν δεν βρίσκεται κανείς μέσα του.

Στο ανθρώπινο επίπεδο, το εγρηγορός δεν είναι μόνο «κάτι που φαντάζονται οι άνθρωποι». Η φαντασία είναι πρώτη ύλη, όχι τελική μορφή. Χρειάζεται σύμβολο, επανάληψη, φόρτιση και διάρκεια. Όταν η φαντασία τελετουργείται και βιώνεται με συγκίνηση και πίστη, η ιδέα αρχίζει να αποκτά σώμα στο λεπτό επίπεδο.

Στην ανθρώπινη μορφή του, το εγρηγορός έχει διπλή φύση. Είναι προϊόν των ανθρώπων, αλλά όταν σταθεροποιηθεί αρχίζει να επιδρά πίσω σε εκείνους που το δημιούργησαν ή το κληρονόμησαν. Η ομάδα το τρέφει και αυτό διαμορφώνει την ομάδα. Εδώ βρίσκεται η δύναμη αλλά και ο κίνδυνος κάθε συλλογικού πεδίου: μπορεί να ανυψώσει το άτομο ή να το καταπιεί.

Ένα ζωντανό και καθαρό εγρηγορός βοηθά τον άνθρωπο να συνδεθεί με κάτι μεγαλύτερο από τον μικρό του εαυτό. Του προσφέρει μνήμη, ρίζα και εσωτερική κατεύθυνση. Όταν εργάζεται μέσα σε τέτοιο πεδίο, δεν στηρίζεται μόνο στη δική του δύναμη, αλλά και στη δύναμη όσων προηγήθηκαν, εργάστηκαν, προσευχήθηκαν, πόνεσαν, μύησαν, σιώπησαν και κράτησαν ζωντανή την παράδοση.

Αντίθετα, ένα σκοτεινό ή φθαρμένο εγρηγορός δεν ενώνει τον άνθρωπο με το βαθύτερο κέντρο του, αλλά τον απορροφά. Του ζητά ταύτιση με την ομάδα, τον τύπο, την εξουσία ή την ψευδαίσθηση της εκλογής. Τότε παύει να είναι αγωγός πνευματικής ενέργειας και γίνεται μηχανισμός ψυχικής εξάρτησης: ο άνθρωπος δεν γίνεται πιο ελεύθερος και διαυγής, αλλά πιο φοβισμένος, φανατικός και υπάκουος σε μια παράδοση που ίσως έχει χάσει την αλήθεια της.

Για να καταλάβουμε τη λειτουργία του ανθρώπινου εγρηγορότος, πρέπει να προσέξουμε τη σχέση του με τη μνήμη. Δεν είναι απλή ανάμνηση γεγονότων, αλλά βιωματική μνήμη: συγκινήσεις, φόβοι, όρκοι, προσευχές, προσδοκίες, απογοητεύσεις, θυσίες και ελπίδες. Κάθε φορά που μια ομάδα επαναλαμβάνει το ίδιο τυπικό, ενεργοποιεί ξανά αυτή τη μνήμη και τη φέρνει στο παρόν.

***Σημείωση τεκμηρίωσης:** Η έννοια της συλλογικής μνήμης χρησιμοποιείται εδώ ως γέφυρα ανάμεσα στην εσωτερική εμπειρία και την κοινωνιολογική κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι ομάδες διατηρούν νόημα και συνέχεια.*

Έτσι σε ορισμένους χώρους ο άνθρωπος νιώθει αμέσως ανάταση, ενώ σε άλλους βάρος. Άλλοι τόποι έχουν ποτιστεί από προσευχή και αφοσίωση, άλλοι από φόβο, χειραγώγηση, φιλοδοξία ή ψυχική βία. Και στις δύο περιπτώσεις κάτι παραμένει. Ό,τι δεν εξαγνίζεται αποθηκεύεται· ό,τι επαναλαμβάνεται δυναμώνει.

Γι' αυτό το εγρηγορός δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ρομαντικά. Δεν είναι πάντα πνευματική προστασία· μπορεί να γίνει και ψυχική παγίδα. Μια παλιά παράδοση δεν είναι αυτομάτως καθαρή επειδή είναι παλιά, ούτε ένας ισχυρός συμβολισμός φωτεινός επειδή συγκινεί. Το κρίσιμο ερώτημα είναι τι είδους ανθρώπους παράγει. Αν γεννά έπαρση, φόβο, εξάρτηση, ψεύτικη ανωτερότητα και υποταγή της κρίσης, τότε έχει σκοτεινιάσει, ακόμη κι αν χρησιμοποιεί ιερά λόγια και υψηλά σύμβολα.

Στην καθαρή του μορφή, το εγρηγορός είναι γέφυρα. Συνδέει το άτομο με τη συλλογική ψυχή της παράδοσης, το παρόν με το παρελθόν, το σύμβολο με τη μνήμη και τον ορατό χώρο με το αόρατο νόημα. Όμως κάθε γέφυρα μπορεί να οδηγήσει προς δύο κατευθύνσεις. Η διάκριση είναι έργο του μυημένου.

Το αρχέτυπο είναι βαθύτερο, πανανθρώπινο και προϋπάρχει της συγκεκριμένης ομάδας. Το εγρηγορός είναι πιο συγκεκριμένο, ιστορικό και συλλογικά διαμορφωμένο. Το αρχέτυπο είναι πηγή· το εγρηγορός είναι δεξαμενή ή κανάλι που κατασκευάστηκε για να περάσει αυτή τη δύναμη μέσα σε μια συγκεκριμένη παράδοση.

Ούτε είναι ίδιο με τη θεότητα. Αν μια θεότητα ή πνευματική αρχή έχει υπερανθρώπινη πραγματικότητα, δεν δημιουργείται από την ανθρώπινη πίστη. Οι άνθρωποι δημιουργούν το ψυχικό ένδυμα γύρω από τον τρόπο με τον οποίο την αντιλαμβάνονται, την επικαλούνται και τη λατρεύουν. Άλλο η πηγή και άλλο το ένδυμα.

Στο ανθρώπινο επίπεδο, το εγρηγορός δεν είναι πάντοτε συνειδητά φτιαγμένο. Μια οικογένεια, ένα έθνος, μια εταιρεία ή μια παρέα μπορεί να έχει πεδίο φόβου, τραύματος, φιλοδοξίας, εξάντλησης ή κυνισμού χωρίς να το ονομάζει. Δεν χρειάζεται ιερό τυπικό. Αρκεί επαναλαμβανόμενη ψυχική ενέργεια γύρω από κοινό μοτίβο.

Το τελετουργικό κάνει το εγρηγορός ισχυρότερο επειδή δίνει μορφή στην ατμόσφαιρα. Όταν μια ομάδα επαναλαμβάνει συγκεκριμένες λέξεις, κινήσεις, ενδύματα, σιωπές, θέσεις και σύμβολα, η ενέργεια δεν διαχέεται

αλλά συγκεντρώνεται. Το τελετουργικό λειτουργεί σαν αγγείο: συγκρατεί, βαθαίνει και παρατείνει τη συλλογική ψυχική ενέργεια.

Η εσωτερική επιστήμη των εγρηγορότων είναι επιστήμη της συμμετοχής. Ο άνθρωπος πρέπει να ρωτά: σε τι δίνω την προσοχή μου, ποιο πεδίο ενισχύω με τον φόβο μου, ποια μορφή δυναμώνω με την επιθυμία μου, ποια παράδοση ζω αληθινά και ποια υπηρετώ μηχανικά. Η προσοχή, η πίστη, η επανάληψη και η συγκίνηση είναι τροφή.

Έτσι, στο ανθρώπινο επίπεδο, το εγρηγορός μπορεί να οριστεί ως συλλογική ψυχική μορφή πεδίου, γεννημένη από την επαναλαμβανόμενη ενέργεια μιας ομάδας γύρω από κοινό σύμβολο, σκοπό ή μύθο. Αποκτά διάρκεια μέσω μνήμης και τελετουργίας και επιστρέφει ως επιρροή πάνω στα μέλη που τη συντηρούν. Στο πνευματικό επίπεδο, όμως, μπορεί να προέρχεται από αόρατες ή υπερανθρώπινες τάξεις και να λειτουργεί ως εποπτικό, προστατευτικό ή καθοδηγητικό πεδίο, το οποίο ο άνθρωπος δεν κατασκευάζει αλλά συναντά, υπηρετεί ή παραμορφώνει.

Ενότητα Δεύτερη: Η ιστορική και ετυμολογική καταγωγή του όρου

Για να καταλάβουμε το εγρηγορός, δεν αρκεί να το δούμε ως τεχνικό όρο του νεότερου αποκρυφισμού. Πρέπει να επιστρέψουμε στη ρίζα του, γιατί η ίδια η λέξη κρύβει ήδη το πρώτο της μυστήριο. Το εγρηγορός συνδέεται με την αγρύπνια, με το να μένει κανείς ξύπνιος, με το να παρατηρεί, να επιτηρεί, να στέκεται σε εγρήγορση. Δεν δηλώνει αρχικά κάτι παθητικό, αλλά κάτι που βλέπει. Κάτι που δεν κοιμάται. Κάτι που στέκεται ανάμεσα στον ύπνο των ανθρώπων και στην αόρατη τάξη που τους παρακολουθεί.

Αυτή η σημασία είναι κρίσιμη. Είναι μια μορφή που αγρυπνεί. Ακόμη και όταν τα μέλη μιας ομάδας σκορπίζουν, ακόμη και όταν η τελετή τελειώνει, ακόμη και όταν τα πρόσωπα αλλάζουν, το πεδίο παραμένει. Κρατά μνήμη. Κρατά ένταση. Κρατά ένα είδος αόρατης συνέχειας. Από εδώ ξεκινά η βαθύτερη σημασία του όρου: το εγρηγορός είναι το άγρυπνο υπόλειμμα της συλλογικής πράξης.

Η αρχαιότερη ρίζα βρίσκεται στην Ενωτική παράδοση και στους Αγρυπνούντες ή Watchers: όντα ενδιάμεσα ανάμεσα στο ουράνιο και το ανθρώπινο, που γνωρίζουν, επιβλέπουν και παρεμβαίνουν στον κόσμο. Η ιδέα της αγρύπνιας συνδέεται έτσι από νωρίς με τη γνώση και με την υπέρβαση ενός ορίου.

***Σημείωση τεκμηρίωσης:** Για την αρχική μορφή των Αγρυπνούντων, σημείο αναφοράς είναι η ενωτική αποκαλυπτική γραμματεία, ιδίως το τμήμα που είναι γνωστό ως Βιβλίο των Φυλάκων.*

Εδώ υπάρχει μια κρίσιμη μετάβαση. Στην αρχική θρησκευτική φαντασία οι Αγρυπνούντες είναι όντα. Στη νεότερη χρήση, το βάρος μετακινείται προς την αγρυπνούσα συλλογική παρουσία. Το παλαιό νόημα δεν χάνεται· παραμένει μέσα στη λέξη ως αίσθηση του «βλέπει». Το εγρηγορός δεν υπάρχει απλώς. Κοιτάζει πίσω.

Στην Ενωτική παράδοση υπάρχει επίσης το θέμα της απαγορευμένης γνώσης. Στο ανθρώπινο ή μυητικά διαμεσολαβημένο επίπεδο, κάθε εγρηγορός που σχετίζεται με μυστική ή τελετουργική ομάδα λειτουργεί ως φύλακας πρόσβασης. Αν όμως η γνώση δεν συνοδεύεται από κάθαρση, ήθος και ταπείνωση, το πεδίο γεμίζει φιλοδοξία: δεν προστατεύει το μυστήριο, το φυλακίζει.

Η ιστορική πορεία του όρου μέσα στη δυτική εσωτερική σκέψη δείχνει αυτή τη μετατόπιση. Από τους Αγρυπνούντες ως ουράνιες ή ενδιάμεσες δυνάμεις, περνάμε στο εγρηγορός ως αόρατο σώμα μιας ομάδας: όχι αναγκαστικά άγγελο ή δαίμονα που προϋπάρχει, αλλά δύναμη που γεννιέται από συστηματική εργασία, κοινή πίστη και επανάληψη τύπων και συμβόλων.

Αυτή η νεότερη έννοια είναι πολύτιμη, γιατί μας επιτρέπει να μιλήσουμε για την πνευματική ευθύνη των ομάδων. Δεν μπορεί να λέει «η παράδοση είναι φωτεινή» ενώ τα μέλη της τρέφουν το πεδίο με μικρότητα, ζήλια, ανταγωνισμό και εξουσία. Το εγρηγορός δεν ακούει μόνο τα επίσημα λόγια. Τρέφεται από την πραγματική ποιότητα της ψυχής. Μπορεί η τελετή να λέει φως, αλλά αν οι καρδιές παράγουν σκοτάδι, το πεδίο θα κρατήσει το σκοτάδι.

Η ρίζα της αγρύπνιας δείχνει ακόμη ότι το εγρηγορός συνεχίζει να εργάζεται όταν η συνειδητή προσοχή αποσύρεται. Ο άνθρωπος μπορεί να φύγει από τον Ναό, αλλά ο Ναός δεν φεύγει εύκολα από αυτόν. Μια λέξη, μια εικόνα, μια χειρονομία ή μια μυρωδιά μπορούν να ξυπνήσουν ολόκληρο εσωτερικό τόπο.

Έτσι η επαφή με ένα εγρηγορός μπορεί να συνεχιστεί ακόμη και μετά την απομάκρυνση από την ομάδα που το φέρει. Ένας άνθρωπος που έζησε βαθιά μέσα σε ένα θρησκευτικό ή μυητικό πεδίο δεν το εγκαταλείπει απλώς επειδή σταμάτησε να συμμετέχει εξωτερικά. Το πεδίο έχει αφήσει ίχνος. Μπορεί να λειτουργεί ως έμπνευση, ως νοσταλγία, ως ενοχή, ως φόβος ή ως κλήση επιστροφής. Δεν είναι κάθε εσωτερική φωνή φωνή αλήθειας. Μερικές φορές είναι η ηχώ ενός εγρηγορότος που ζητά ξανά τροφή.

Η λέξη, λοιπόν, κουβαλά ένα παράδοξο. Από τη μία σημαίνει αγρύπνια, άρα φως, επίγνωση, παρατήρηση. Από την άλλη, μπορεί να συνδεθεί με επιτήρηση, δέσμευση, παρακολούθηση της ψυχής από ένα πεδίο που δεν την αφήνει εύκολα ελεύθερη. Το ίδιο το εγρηγορός μπορεί να είναι φύλακας ή δεσμοφύλακας. Αυτή η διπλή φύση υπάρχει ήδη μέσα στην καταγωγή του όρου.

Θεολογικά, η καταγωγή από τους Αγρυπνούντες δείχνει ότι κάθε σχέση με το αόρατο απαιτεί όριο. Το πρόβλημα δεν είναι η γνώση, η δύναμη ή η επαφή με το υπερανθρώπινο· είναι η γνώση χωρίς τάξη, η δύναμη χωρίς κάθαρση και η επαφή χωρίς ταπείνωση.

Ψυχολογικά, η αγρύπνια δηλώνει ότι μέσα στην ομάδα υπάρχει ένα συλλογικό σύμπλεγμα που δεν κοιμάται. Κάθε ομάδα έχει φανερό δόγμα, αυτό που λέει για τον εαυτό της, και κρυφό ψυχικό δόγμα, αυτό που πραγματικά ζει. Το εγρηγορός σχηματίζεται περισσότερο από το δεύτερο παρά από το πρώτο· γι' αυτό φανερώνεται από τους καρπούς και όχι από τις διακηρύξεις.

Αντίθετα, υπάρχουν ομάδες χωρίς μεγάλα λόγια, χωρίς θεατρικότητα, χωρίς υπερβολική επίκληση μυστικών, που όμως παράγουν καθαρό εγρηγορός. Αυτό συμβαίνει όταν υπάρχει αληθινή συνέπεια ανάμεσα στο σύμβολο και στη ζωή. Όταν οι άνθρωποι δεν χρησιμοποιούν την παράδοση για να υψώσουν το εγώ τους, αλλά αφήνουν την παράδοση να τους λειάνει. Όταν το τελετουργικό δεν είναι σκηνή αυτοεπιβεβαίωσης, αλλά τόπος κάθαρσης. Δεν παρακολουθεί για να ελέγξει. Παραμένει ξύπνια για να φυλάξει.

Η ιστορία του όρου δείχνει γιατί το εγρηγορός ανήκει σε ενδιάμεση κατηγορία. Δεν είναι καθαρά θεολογικό, ψυχολογικό, κοινωνιολογικό ή μαγικό· στέκεται στο σύνορο του ψυχικού, του πνευματικού, του συμβολικού και του κοινωνικού. Γι' αυτό η έννοια έχει δύναμη αλλά και ασάφεια: άλλοι τη χρησιμοποιούν για συλλογικές σκεπτομορφές, άλλοι για πνευματικές οντότητες που προστατεύουν

ομάδες, άλλοι για το ασυνείδητο μιας παράδοσης ή για μαγικά κατασκευασμένες παρουσίες. Όλες οι χρήσεις αναγνωρίζουν ότι η συλλογική ανθρώπινη ενέργεια δεν εξαφανίζεται, αλλά συγκεντρώνεται, μορφοποιείται και κάποτε επιστρέφει.

Η επιστροφή είναι το κρίσιμο σημείο. Στην ανθρώπινη τάξη, το εγρηγορόσ γεννιέται από ανθρώπους, αλλά δεν μένει παθητικό απέναντί τους. Επιστρέφει ως κλίμα, έμπνευση, φόβος, απαγόρευση, κάλεσμα, μνήμη, συνοχή ή πίεση συμμόρφωσης. Είναι το άγρυπνο σώμα μιας συλλογικής μνήμης: αποτέλεσμα και συγχρόνως αιτία.

Αν η πρώτη ενότητα όρισε το εγρηγορόσ στις ανθρώπινες και υπερανθρώπινες τάξεις του, η δεύτερη ενότητα το αποκαλύπτει ως αγρύπνια που απέκτησε διάρκεια. Η λέξη δεν μας δείχνει μόνο τι είναι, αλλά πώς λειτουργεί. Δεν λειτουργεί σαν νεκρό αποτύπωμα. Λειτουργεί σαν παραμένουσα παρουσία. Και ο άνθρωπος που εισέρχεται σε αυτή την παρουσία πρέπει να είναι ζύπνιος, γιατί αλλιώς θα τον ονειρευτεί εκείνη πριν προλάβει αυτός να την κατανοήσει.

Ενότητα Τρίτη: Η γέννηση, η ωρίμανση και ο θάνατος ενός εγρηγορότος

Στην ανθρώπινη τάξη, κανένα εγρηγορόσ δεν εμφανίζεται απότομα πλήρες. Πριν γίνει παρουσία, υπάρχει ως ανάγκη και ως επαναλαμβανόμενη κίνηση της ψυχής προς ένα κέντρο. Η γέννησή του δεν αρχίζει με τελετή, αλλά με πόθο: κάτι πρέπει να ιδρυθεί, να σωθεί, να αποκαλυφθεί, να συνεχιστεί ή να προστατευθεί.

Αρχικά, στο ανθρώπινο επίπεδο, είναι αδύναμο και αδιαμόρφωτο, περισσότερο ατμόσφαιρα παρά παρουσία. Οι άνθρωποι επανέρχονται στα ίδια σύμβολα, στις ίδιες λέξεις και στον ίδιο σκοπό. Κάθε ανθρώπινο εγρηγορόσ χρειάζεται ένα μέσα και ένα έξω· χωρίς όριο η ενέργεια διαχέεται, με το όριο αρχίζει η συγκέντρωση.

Το όριο δεν είναι απαραίτητα εχθρότητα προς τους άλλους. Μπορεί να είναι απλώς ταυτότητα. Η ομάδα λέει, ρητά ή σιωπηρά, «εμείς εργαζόμαστε γι' αυτό», «εμείς θυμόμαστε αυτό», «εμείς υπηρετούμε αυτό το σύμβολο». Εκεί γεννιέται ο πυρήνας. Αν όμως το όριο γίνει υπερηφάνεια, τότε από την πρώτη στιγμή το εγρηγορόσ δηλητηριάζεται. Το πρώτο προστατεύει τη μορφή. Το δεύτερο τρέφει τη σκιά.

Στη δεύτερη φάση, ο πόθος γίνεται τύπος. Η ομάδα δεν αρκείται πλέον σε γενικές ιδέες. Δημιουργεί λόγια, σχήματα, επαναλήψεις, χειρονομίες, εορτές, μνήμες, ιδρυτικούς μύθους, ονόματα και σημεία αναγνώρισης. Το εγρηγορόσ χρειάζεται σώμα, και το σώμα του είναι το σύμβολο. Χωρίς σύμβολο δεν μπορεί να σταθεροποιηθεί. Η ιδέα είναι αόριστη. Το σύμβολο τη συμπυκνώνει. Τη φέρνει σε εικόνα, σε ήχο, σε χρώμα, σε χώρο, σε πράξη.

Γι' αυτό τα ζωντανά εγρηγορότα έχουν πάντοτε ισχυρή συμβολική γλώσσα. Δεν υπάρχουν μόνο ως διδασκαλία, αλλά ως μορφές. Έχουν εμβλήματα, φράσεις, στάσεις, σιωπές, κεντρικές αφηγήσεις. Όλα αυτά δεν είναι στολίδια. Είναι τα όργανα μέσω των οποίων το αόρατο πεδίο αποκτά σταθερή επαφή με την ανθρώπινη ψυχή. Από εκεί το πιάνει ο άνθρωπος. Από εκεί, όμως, μπορεί και το εγρηγορόσ να πιάσει τον άνθρωπο.

Στην τρίτη φάση έρχεται η επανάληψη. Χωρίς επανάληψη δεν υπάρχει ωρίμανση. Η πρώτη πράξη ανοίγει τον δρόμο. Η δεύτερη τον επιβεβαιώνει. Η τρίτη αρχίζει να τον χαράζει. Μετά από πολλές επαναλήψεις, ο δρόμος γίνεται αυλάκι μέσα στην ψυχή. Οι άνθρωποι δεν χρειάζεται πλέον να εξηγούν κάθε φορά τι κάνουν. Το σώμα το θυμάται. Η φωνή το θυμάται. Ο χώρος το θυμάται. Και κάθε ρυθμός, όταν κρατήσει αρκετά, γεννά δύναμη.

Η επανάληψη όμως έχει δύο πρόσωπα. Όταν είναι μηχανική, το αποξηραίνει. Η ίδια τελετή μπορεί να είναι πύλη ή άδειο θέατρο. Η διαφορά δεν βρίσκεται μόνο στα λόγια, αλλά στην παρουσία εκείνων που την τελούν. Αν οι άνθρωποι είναι παρόντες με νου, καρδιά και πρόθεση, τότε το εγρηγορός τρέφεται με ζωντανή ενέργεια. Αν απλώς επαναλαμβάνουν επειδή «έτσι γίνεται», τότε τρέφεται με κέλυφος. Και το κέλυφος, όσο κι αν διατηρεί το σχήμα, δεν δίνει ζωή.

Στην ώριμη φάση, το εγρηγορός αρχίζει να φαίνεται σχεδόν ανεξάρτητο από τα επιμέρους μέλη. Τα νέα μέλη το αισθάνονται πριν το καταλάβουν. Οι παλαιότεροι το επικαλούνται, άλλοτε συνειδητά και άλλοτε όχι. Η ομάδα αποκτά ύφος. Αποκτά τρόπο να μιλά, να σιωπά, να θυμώνει, να συγχωρεί, να αποκλείει, να υποδέχεται. Αυτό το ύφος είναι η ψυχολογική έκφραση του εγρηγορότος.

Στην ώριμη φάση μπορεί να λειτουργεί ως αόρατος δάσκαλος: να συγκρατεί την ομάδα, να θυμίζει τον σκοπό, να δημιουργεί συνέχεια και να δίνει στον νεότερο την εμπειρία ότι εισέρχεται σε κάτι που τον ξεπερνά. Όταν αυτό είναι καθαρό, ταπεινώνει σωστά την ψυχή.

Αλλά στην ίδια φάση αρχίζει και ο κίνδυνος. Όσο πιο ισχυρό γίνεται ένα εγρηγορός, τόσο περισσότερο μπορεί να ζητήσει αυτοσυντήρηση. Αν η παράδοση παύσει να είναι αγωγός και γίνει είδωλο, το μέσο ανύψωσης μετατρέπεται σε αντικείμενο λατρείας.

Η γήρανση αρχίζει όταν η ζωντανή σχέση με τον αρχικό σκοπό αντικαθίσταται από αυτοαναφορικότητα. Η ομάδα δεν υπηρετεί πια το φως, τη γνώση ή τη μύηση, αλλά την εικόνα ότι τα υπηρετεί. Τότε η παράδοση κινδυνεύει να γίνει μουσείο του εαυτού της.

Σε αυτό το στάδιο εμφανίζεται η τυπολατρία. Η αληθινή αγάπη για τον τύπο προστατεύει το πνεύμα· η τυπολατρία φυλά το ποτήρι ακόμη κι όταν δεν υπάρχει νερό μέσα του.

Τότε το εγρηγορός μπορεί να συνεχίσει ως άδειο κέλυφος με σύμβολα, λόγια, τελετές, μνήμη και κύρος, ενώ η σύνδεση με την πηγή έχει αδυνατίσει. Για να συνεχίσει ζητά ενέργεια και αρχίζει να τρέφεται από φιλοδοξία, φόβο, εξάρτηση, σύγκρουση και ανάγκη ελέγχου.

Ο θάνατος ενός εγρηγορότος έρχεται με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι η φυσική διάλυση. Τα μέλη φεύγουν, οι τελετές σταματούν, τα σύμβολα ξεχνιούνται, η μνήμη χάνει την έντασή της. Το πεδίο εξασθενεί και σιγά σιγά διαλύεται στο ευρύτερο ψυχικό περιβάλλον. Μοιάζει με σπίτι που εγκαταλείφθηκε και το πήρε η σκόνη. Δεν είναι απαραίτητα τραγικό. Κάποια εγρηγορότα ολοκληρώνουν τον κύκλο τους και πρέπει να σβήσουν.

Ο δεύτερος θάνατος είναι πιο βίαιος. Έρχεται όταν ένα εγρηγορός αποκόπτεται από την αλήθεια του και καταρρέει από το ίδιο του το βάρος. Δεν καταστρέφεται επειδή το πολέμησαν απ' έξω, αλλά επειδή μέσα του είχε ήδη χαλάσει ο άξονας. Όταν το κέντρο ψευτίσει, η περιφέρεια αργά ή γρήγορα διαλύεται. Αυτό

ισχύει για θρησκευτικές ομάδες, μυστικές αδελφότητες, πολιτικά κινήματα, οικογένειες, εταιρείες, ακόμη και λαούς.

Υπάρχει όμως και τρίτη δυνατότητα: η αναγέννηση. Ένα γερασμένο εγρηγορόσ μπορεί να καθαρθεί αν επιστρέψει στον αρχικό σκοπό του, όχι νοσταλγικά αλλά ουσιαστικά. Η αναγέννηση δεν γίνεται με περισσότερη διακόσμηση ή διακηρύξεις, αλλά με ειλικρίνεια, απομάκρυνση του ψεύδους, αναγνώριση της σκιάς, σιωπή και επανασύνδεση του συμβόλου με το βίωμα.

Αυτή η αναγέννηση είναι δύσκολη, γιατί κάθε παλαιό εγρηγορόσ αντιστέκεται στην κάθαρση. Όχι επειδή έχει κακή πρόθεση με ανθρώπινη έννοια, αλλά επειδή κάθε μορφή θέλει να συνεχίσει όπως έχει συνηθίσει. Οι ομάδες αγαπούν τη σταθερότητα, ακόμη κι όταν η σταθερότητα τις αρρωσταίνει. Δεν απειλεί απαραίτητα την παράδοση. Απειλεί τις προσκολλήσεις που ντύθηκαν με το όνομα της παράδοσης.

Η γέννηση, η ωρίμανση και ο θάνατος ενός εγρηγορότος μας δείχνουν ότι τα συλλογικά πεδία είναι ζωντανά με τον δικό τους τρόπο. Έχουν νεότητα, όταν επεκτείνονται και αποκτούν δύναμη. Έχουν ωριμότητα, όταν υπηρετούν σταθερά έναν σκοπό και μεταδίδουν αληθινή μνήμη. Έχουν γήρας, όταν επαναλαμβάνονται χωρίς να ανανεώνονται. Και έχουν θάνατο, όταν είτε ολοκληρώνουν τον κύκλο τους είτε καταρρέουν από την απώλεια του κέντρου.

Πλαίσιο σύνθεσης: ο κύκλος ζωής ενός εγρηγορότος

Φάση	Εσωτερικό γνώρισμα	Κίνδυνος	Έργο διάκρισης
Γέννηση	Κοινός πόθος και αρχική ένταση γύρω από κέντρο	Ενθουσιασμός χωρίς μορφή	Να δοθεί καθαρό όριο χωρίς έπαρση
Ωρίμανση	Σύμβολο, επανάληψη, μνήμη και σταθερό ύφος	Ταύτιση του μέσου με τον σκοπό	Να διατηρείται η σχέση με την πηγή
Γήρανση	Τύπος χωρίς παρούσα πνοή	Τυπολατρία και αυτοσυντήρηση	Να αναγνωριστεί η σκιά χωρίς νοσταλγία
Θάνατος ή αναγέννηση	Διάλυση, κατάρρευση ή επιστροφή στο κέντρο	Κράτημα νεκρού κελύφους	Να αφηθεί ό,τι τελείωσε και να καθαρθεί ό,τι μπορεί να ζήσει

Ενότητα Τέταρτη: Τα είδη των εγρηγορότων και οι μορφές της συλλογικής ψυχής

Αφού ορίστηκε η έννοια και ο κύκλος ζωής της, χρειάζεται διάκριση των βασικών μορφών της συλλογικής ψυχής. Θρησκευτικά, μυητικά, εθνικά, οικογενειακά, πολιτικά, εταιρικά και ψηφιακά εγρηγορότα έχουν κοινή βάση, αλλά διαφορετική ποιότητα, τροφή και κίνδυνο.

Το πρώτο μεγάλο είδος είναι το θρησκευτικό εγρηγορόσ. Αυτό σχηματίζεται γύρω από λατρεία, προσευχή, ιερά πρόσωπα, δόγματα, εικόνες, ύμνους, ναούς, μνήμες αγίων, εορτές και κοινή προσδοκία σωτηρίας. Είναι από τα ισχυρότερα εγρηγορότα, γιατί τρέφεται από βαθιές υπαρξιακές ανάγκες: φόβο θανάτου, ανάγκη νοήματος, ενοχή, ελπίδα λύτρωσης, αγάπη προς το θείο, δέος μπροστά στο άγνωστο.

Όταν είναι καθαρό, το θρησκευτικό εγρηγορός μπορεί να γίνει αληθινό καταφύγιο. Ο άνθρωπος αισθάνεται ότι εντάσσεται σε μια προσευχόμενη αλυσίδα, ότι πατά πάνω σε αιώνες πίστης, ότι ο πόνος του μπαίνει σε μεγαλύτερη ιστορία.

Όμως το θρησκευτικό εγρηγορός έχει και τεράστιο κίνδυνο. Επειδή αγγίζει το θείο, εύκολα συγχέει τον εαυτό του με το θείο. Η κοινότητα μπορεί να ξεχάσει ότι είναι φορέας και όχι πηγή. Τότε το εγρηγορός μετατρέπεται από αγωγός λατρείας σε σύστημα φόβου. Δεν οδηγεί τον άνθρωπο στον Θεό, αλλά τον κρατά δεμένο στην εικόνα που η ομάδα έχει φτιάξει για τον Θεό. Εδώ η διάκριση είναι εξαιρετικά δύσκολη, γιατί το σκοτεινό θρησκευτικό εγρηγορός σπάνια εμφανίζεται ως σκοτεινό. Μιλά με ιερά λόγια. Φορά ένδυμα ευλάβειας. Χρησιμοποιεί την ενοχή ως αλυσίδα.

Το δεύτερο είδος είναι το μυητικό εγρηγορός. Είναι πιο συμπυκνωμένο από το απλό θρησκευτικό εγρηγορός, γιατί δεν στηρίζεται μόνο στην κοινή πίστη, αλλά και στην οργανωμένη μύηση. Το μυητικό εγρηγορός λειτουργεί σαν αόρατος Ναός. Όποιος εισέρχεται σε αυτό δεν εισέρχεται μόνο σε ομάδα ανθρώπων, αλλά σε προϋπάρχουσα αρχιτεκτονική νοημάτων. Κάθε σύμβολο είναι πόρτα. Κάθε βαθμός είναι στάδιο. Κάθε σιωπή είναι δοκιμασία.

Όταν το μυητικό εγρηγορός είναι ζωντανό, βοηθά τον άνθρωπο να περάσει από την απλή γνώση στη μεταμόρφωση. Τον κάνει να αισθανθεί ότι η ψυχή του πρέπει να λαξευθεί, ότι δεν αρκεί να κατανοεί, αλλά πρέπει να μεταβάλλεται. Όμως, όταν φθαρεί, γίνεται από τα πιο επικίνδυνα. Διότι τότε το μυστήριο μετατρέπεται σε κύρος, η σιωπή σε εργαλείο εξουσίας, ο βαθμός σε προσωπική ανωτερότητα και ο όρκος σε ψυχική δέσμευση χωρίς αληθινό φως. Το φθαρμένο μυητικό εγρηγορός δεν παράγει μυημένους. Παράγει ανθρώπους που ταυτίζονται με τη σκηνή της μύησης χωρίς να περνούν από τον θάνατο του εγώ.

Το τρίτο είδος είναι το εθνικό εγρηγορός. Είναι πολύ ισχυρό, γιατί συνδέει τον άνθρωπο με την αίσθηση της καταγωγής. Το εθνικό εγρηγορός λέει στον άνθρωπο ότι δεν είναι μόνο άτομο, αλλά κρίκος μιας ιστορικής συνέχειας. Του δίνει ρίζα, πρόσωπο, κοινή μνήμη. Σε περιόδους κινδύνου μπορεί να γεννήσει θάρρος, αυτοθυσία, αλληλεγγύη και αντοχή. Ένα έθνος που έχει καθαρό εγρηγορός μπορεί να σταθεί όρθιο μέσα σε καταστροφές, γιατί δεν το κρατούν μόνο θεσμοί, αλλά βαθύτερη ψυχική μνήμη.

Όμως το εθνικό εγρηγορός σκοτεινιάζει εύκολα όταν η μνήμη γίνεται λατρεία του τραύματος ή της ανωτερότητας. Τότε το έθνος δεν είναι πλέον κοινότητα ευθύνης, αλλά συλλογικό είδωλο. Ο άνθρωπος δεν αγαπά την πατρίδα του ως ζωντανό τόπο, αλλά λατρεύει μια φανταστική εικόνα της. Δεν θυμάται τους νεκρούς για να γίνει πιο άξιος, αλλά για να μισεί αιώνια. Δεν σέβεται την ιστορία, αλλά τη χρησιμοποιεί ως όπλο. Και ό,τι τρέφεται συνεχώς από εχθρότητα, κάποτε ζητά θυσίες για να συνεχίσει να υπάρχει.

Το τέταρτο είδος είναι το οικογενειακό εγρηγορός. Μια οικογένεια δημιουργεί πεδίο μέσα από επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές, μυστικά, τραύματα, ενοχές, τρόπους αγάπης, απαγορεύσεις, προσδοκίες και άγραφους νόμους. Κάθε παιδί γεννιέται μέσα σε ένα τέτοιο πεδίο πριν ακόμη αποκτήσει δική του συνείδηση. Μαθαίνει τι επιτρέπεται να ειπωθεί και τι πρέπει να κρυφτεί. Μαθαίνει ποιος είναι ο ρόλος του, ποια συναισθήματα αντέχει η οικογένεια και ποια όχι. Το οικογενειακό εγρηγορός είναι συχνά πιο ισχυρό από τις συνειδητές πεποισήσεις, γιατί εγκαθίσταται πολύ νωρίς στην ψυχή.

Όταν είναι καθαρό, δίνει ασφάλεια, συνέχεια, ευλογία, αίσθηση ρίζας. Όταν όμως είναι σκοτεινό, γίνεται κληρονομικό πεδίο επανάληψης. Το τραύμα του πατέρα περνά στον γιο. Η σιωπή της μητέρας γίνεται μοίρα της κόρης. Η ντροπή ενός προγόνου μετατρέπεται σε άρρητη ενοχή των απογόνων. Οι άνθρωποι νομίζουν ότι επιλέγουν ελεύθερα, ενώ συχνά επαναλαμβάνουν το οικογενειακό εγρηγορός με νέα πρόσωπα και νέες δικαιολογίες. Γι' αυτό κάθε αληθινή αυτογνωσία πρέπει κάποτε να περάσει από την ερώτηση: ποια φωνή μέσα μου είναι δική μου και ποια είναι η φωνή του οίκου μου;

Το πέμπτο είδος είναι το πολιτικό εγρηγορός. Το πολιτικό εγρηγορός μπορεί να είναι εξαιρετικά εκρηκτικό, γιατί παίρνει την ανθρώπινη ανάγκη για δικαιοσύνη και τη μετατρέπει σε συλλογική ενέργεια. Όταν λειτουργεί υγιώς, μπορεί να κινητοποιήσει ανθρώπους απέναντι στην αδικία, να γεννήσει θυσία, να οργανώσει κοινό σκοπό και να σπάσει την παθητικότητα. Η πολιτική, στην ανώτερη μορφή της, δεν είναι μόνο διαχείριση εξουσίας. Είναι συλλογική φαντασία περί του πώς πρέπει να ζει ο άνθρωπος μαζί με τους άλλους.

Όμως το πολιτικό εγρηγορός σκοτεινιάζει πολύ γρήγορα όταν η ιδέα γίνει πιο σημαντική από τον άνθρωπο. Το πολιτικό εγρηγορός έχει ανάγκη από εχθρό για να κρατήσει την έντασή του. Αν δεν υπάρχει πραγματικός εχθρός, συχνά τον κατασκευάζει. Και όταν μια ομάδα τρέφεται διαρκώς από την εικόνα του εχθρού, παύει να σκέφτεται. Αντιδρά. Το εγρηγορός τότε δεν φωτίζει την κρίση, αλλά την καταλαμβάνει.

Το έκτο είδος είναι το πολεμικό εγρηγορός. Αυτό γεννιέται μέσα από μάχη, κίνδυνο, αίμα, όρκο, αδελφότητα όπλων, πειθαρχία, θυσία και κοινή αντιμετώπιση του θανάτου. Είναι από τα αρχαιότερα και πιο έντονα πεδία. Οι άνθρωποι που πολέμησαν μαζί συχνά συνδέονται με δεσμό που δύσκολα καταλαβαίνει όποιος δεν έζησε κάτι ανάλογο. Το πολεμικό εγρηγορός γεννά ανδρεία, αφοσίωση, αντοχή, υπέρβαση του ατομικού φόβου. Στην καθαρή του μορφή έχει κάτι ιπποτικό: δεν λατρεύει τη βία, αλλά δέχεται τη σύγκρουση ως ευθύνη.

Στη σκοτεινή του μορφή, όμως, το πολεμικό εγρηγορός εθίζεται στον πόλεμο. Δεν πολεμά για να προστατεύσει ζωή, αλλά ζει για να πολεμά. Τρέφεται από αδρεναλίνη, εχθρότητα, αίσθηση υπεροχής, περιφρόνηση της αδυναμίας. Το πεδίο του πολέμου συνεχίζει να ζει μέσα του. Σε συλλογικό επίπεδο, λαοί και ομάδες μπορούν να εγκλωβιστούν σε πολεμικό εγρηγορός για γενιές, αναζητώντας διαρκώς νέα σύγκρουση για να διατηρήσουν την ταυτότητά τους.

Το έβδομο είδος είναι το θεραπευτικό εγρηγορός. Αυτό σχηματίζεται γύρω από την πρόθεση ίασης, φροντίδας, ανακούφισης του πόνου, συμπόνιας και αποκατάστασης της ισορροπίας. Μπορεί να υπάρχει σε μοναστήρια, θεραπευτικές κοινότητες, ιατρικά σώματα, πνευματικές ομάδες, ακόμη και σε οικογένειες όπου η φροντίδα έχει γίνει κεντρική αξία. Όταν είναι καθαρό, το θεραπευτικό εγρηγορός δημιουργεί χώρο ασφάλειας. Υπάρχει ατμόσφαιρα υποδοχής, γαλήνης και αποκατάστασης.

Αλλά και εδώ υπάρχει σκιά. Το θεραπευτικό εγρηγορός μπορεί να γίνει πεδίο εξάρτησης. Ο θεραπευτής μπορεί να λατρεύει τον ρόλο του σωτήρα. Ο ασθενής μπορεί να μη θέλει πραγματικά να θεραπευθεί, γιατί η ταυτότητά του έχει δεθεί με την πληγή. Η κοινότητα μπορεί να τρέφεται από διαρκή τραύματα, χωρίς να οδηγεί σε ελευθερία. Το καθαρό θεραπευτικό εγρηγορός οδηγεί τον άνθρωπο να σταθεί. Το σκοτεινό τον κρατά γονατισμένο, γιατί από την αδυναμία του τρέφεται η δομή.

Το όγδοο είδος είναι το ερωτικό εγρηγορός. Δεν εννοούμε εδώ απλώς την έλξη δύο ανθρώπων, αλλά τα συλλογικά πεδία που σχηματίζονται γύρω από τον έρωτα, την επιθυμία, τη λατρεία της ομορφιάς, τη σεξουαλικότητα, τη ρομαντική φαντασία, τη γονιμότητα ή την εξιδανίκευση του άλλου. Στη φωτεινή του όψη, το ερωτικό εγρηγορός ανεβάζει την επιθυμία προς την ένωση, την ομορφιά και τη δημιουργία. Ο άνθρωπος βγαίνει από τον κλειστό εαυτό του και αναζητά τον άλλον ως μυστήριο.

Στη σκοτεινή του όψη, όμως, το ερωτικό εγρηγορός γίνεται εμμονή, κατοχή, φαντασίωση, ναρκισσισμός και εξάρτηση. Δεν αγαπά τον άλλον, αλλά την εικόνα του άλλου μέσα στο πεδίο της επιθυμίας. Πολλές σχέσεις δεν είναι σχέση δύο προσώπων, αλλά σχέση δύο ανθρώπων με ένα κοινό ερωτικό εγρηγορός που τους υπνωτίζει. Νομίζουν ότι αγαπούν, ενώ υπηρετούν μια μορφή πάθους που ζητά να επαναλαμβάνεται.

Το ένατο είδος είναι το καλλιτεχνικό εγρηγορός. Αυτό σχηματίζεται γύρω από σχολές τέχνης, μουσικά ρεύματα, λογοτεχνικές παραδόσεις, θεατρικές ομάδες, αισθητικά κινήματα και κοινές μορφές δημιουργίας. Κάθε μεγάλη τέχνη δημιουργεί πεδίο. Δεν είναι μόνο τεχνική. Είναι ατμόσφαιρα, τρόπος όρασης, ιδιαίτερη ευαισθησία. Ένας ζωγράφος που εισέρχεται σε μια παράδοση δεν μαθαίνει μόνο χρώματα και γραμμές. Εισέρχεται σε τρόπο να βλέπει τον κόσμο. Μια μουσική παράδοση μπορεί να μεταφέρει ψυχική κατάσταση αιώνων μέσα από λίγες νότες. Ένα ποιητικό ρεύμα μπορεί να διαμορφώσει τον τρόπο που άνθρωποι αισθάνονται τον έρωτα, τον θάνατο, τη φύση, τον Θεό.

Η σκιά του καλλιτεχνικού εγρηγορότος είναι η αισθητική αυτάρκεια. Η τέχνη μπορεί να πάψει να είναι αποκάλυψη και να γίνει ναρκισσισμός μορφής. Ο δημιουργός τότε δεν υπηρετεί την ομορφιά, αλλά την εικόνα του ως εκλεκτού. Η ομάδα των καλλιτεχνών μπορεί να δημιουργήσει πεδίο περιφρόνησης, παρακμής ή τεχνητής ιδιαιτερότητας. Εκεί η τέχνη δεν ανοίγει τον άνθρωπο στο βαθύτερο, αλλά τον εγκλωβίζει σε ύφος. Είναι σκοτεινό όταν η μορφή γίνεται μάσκα.

Το δέκατο είδος είναι το εταιρικό ή οργανωσιακό εγρηγορός. Στη σύγχρονη εποχή αυτό είναι σημαντικό. Δεν υπάρχει μόνο στρατηγική, διοίκηση και διαδικασία. Υπάρχει ατμόσφαιρα. Υπάρχει ένας τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μπαίνουν στον χώρο, μιλούν, φοβούνται, φιλοδοξούν, συνεργάζονται ή εξαντλούνται. Το εταιρικό εγρηγορός τρέφεται από στόχους, γλώσσα, λογότυπα, meetings, ιεραρχίες, επιτυχίες, αποτυχίες, εσωτερικούς μύθους και άγραφους κανόνες. Μπορεί να είναι δημιουργικό, να εμπνέει έργο, συνέπεια, ευθύνη και κοινή αποστολή.

Μπορεί όμως να γίνει και εξαιρετικά απορροφητικό. Μια εταιρεία μπορεί να ζητά από τον άνθρωπο όχι μόνο εργασία, αλλά ψυχή. Να τον πείθει ότι η αξία του ταυτίζεται με την απόδοση, ότι ο χρόνος του ανήκει στο σύστημα, ότι η προσωπικότητά του πρέπει να προσαρμοστεί στο ύφος της δομής. Έχει σύμβολα, τελετουργίες, γλώσσα, ιεραρχία, υποσχέσεις σωτηρίας μέσω επιτυχίας, και απειλή εξορίας μέσω αποτυχίας. Ο άνθρωπος νομίζει ότι εργάζεται απλώς σε έναν οργανισμό, ενώ συχνά κατοικεί μέσα σε ψυχικό πεδίο που τον αναπλάθει καθημερινά.

Το ενδέκατο είδος είναι το ψηφιακό εγρηγορός. Δημιουργείται γύρω από διαδικτυακές κοινότητες, πλατφόρμες, hashtags, influencers, fandoms, ιδεολογικές φυλές, θεωρίες, εικόνες, memes και αλγοριθμικά επαναλαμβανόμενες συγκινήσεις. Το ψηφιακό εγρηγορός δεν χρειάζεται κοινό φυσικό χώρο. Ο ναός του είναι η προσοχή. Το θυμιάμά του είναι η συνεχής αλληλεπίδραση. Η τελετουργία του είναι το scroll, το like, το share, η επανάληψη της ίδιας φράσης, η συμμετοχή στην ίδια οργή ή στον ίδιο

ενθουσιασμό. Η ανάγνωση αυτή συνομιλεί με τη νεότερη κριτική της εικόνας, των μέσων και της μαζικής προσοχής, όπως δηλώνεται και στις αντίστοιχες πηγές της βιβλιογραφίας.

Σημείωση τεκμηρίωσης: Η ανάλυση των ψηφιακών εγρηγορότων συνδέεται με τη σύγχρονη κριτική της εικόνας, της μαζικής προσοχής και των αλγοριθμικών μορφών συμμετοχής.

Η δύναμή του βρίσκεται στην ταχύτητα. Παλαιότερα ένα εγρηγορός χρειαζόταν χρόνια ή αιώνες για να σταθεροποιηθεί. Σήμερα ένα ψηφιακό εγρηγορός μπορεί να σχηματιστεί μέσα σε ημέρες, αν αρκετοί άνθρωποι στρέψουν την προσοχή και τη συγκίνησή τους στο ίδιο σημείο. Όμως επειδή σχηματίζεται γρήγορα, είναι συχνά ασταθές, επιθετικό και πεινασμένο. Ζει από συνεχή διέγερση. Αν δεν υπάρχει νέα σύγκρουση, νέο σκάνδαλο, νέα συγκίνηση, αρχίζει να σβήνει. Δεν θέλει αλήθεια. Θέλει τροφή.

Το ψηφιακό εγρηγορός είναι επικίνδυνο γιατί εισέρχεται στην ψυχή χωρίς τελετουργική προετοιμασία. Ο άνθρωπος νομίζει ότι απλώς ενημερώνεται, διασκεδάζει ή εκφράζεται. Στην πραγματικότητα, η προσοχή του δίνεται συνεχώς ως θυσία σε μορφές που δεν ελέγχει. Κάθε φορά που συμμετέχει σε μαζική οργή, μαζική λατρεία, μαζική ειρωνεία ή μαζική επιθυμία, τρέφει ένα πεδίο. Και όσο το τρέφει, τόσο περισσότερο εκείνο διαμορφώνει τον τρόπο που βλέπει τον κόσμο.

Υπάρχουν ακόμη τα τοπικά εγρηγορότα, που σχηματίζονται γύρω από συγκεκριμένους τόπους. Ένας τόπος μπορεί να έχει προϋπάρχουσα παρουσία, αυτό που παλαιότερα θα ονομαζόταν πνεύμα τόπου. Όταν όμως άνθρωποι ζουν, προσεύχονται, φοβούνται, θυσιάζουν, πολεμούν ή θρηνούν εκεί επί γενιές, γύρω από τον τόπο δημιουργείται πρόσθετο εγρηγορός. Έτσι ένας λόφος, μια πηγή, ένα νεκροταφείο, ένα πεδίο μάχης, ένα μοναστήρι ή ένας αρχαίος ναός μπορεί να φέρει διπλή ποιότητα: τη φυσική του παρουσία και την ανθρώπινη μνήμη που έχει καθίσει επάνω του.

Το τοπικό εγρηγορός γίνεται αισθητό ως ατμόσφαιρα. Άλλοι τόποι ανοίγουν την ψυχή. Άλλοι τη βαραίνουν. Άλλοι καλούν σε σιωπή. Άλλοι προκαλούν ανησυχία. Αλλά η εσωτερική εμπειρία ξέρει ότι οι τόποι δεν είναι ουδέτεροι. Κρατούν. Και ό,τι κρατούν, κάποτε το επιστρέφουν σε αυτόν που εισέρχεται.

Πέρα από αυτά, υπάρχει και το αρνητικό ή παρασιτικό εγρηγορός. Μπορεί να σχηματιστεί από φόβο, μίσος, εθισμό, συλλογική ενοχή, μυστική βία, εκμετάλλευση ή ψέμα. Είναι παρασιτικό γιατί δεν οδηγεί σε δημιουργία, αλλά σε απορρόφηση. Δεν δίνει μορφή σε ένα νόημα, αλλά χρησιμοποιεί τη μορφή για να τραφεί. Τέτοια εγρηγορότα μπορούν να υπάρχουν σε οικογένειες, ομάδες, χώρους εργασίας, αιρέσεις, κλειστές κοινότητες ή ακόμη και σε σχέσεις. Το κοινό τους γνώρισμα είναι ότι οι άνθρωποι βγαίνουν από αυτά μικρότεροι, πιο φοβισμένοι, πιο μπερδεμένοι, πιο εξαρτημένοι.

Υπάρχει, τέλος, το φωτεινό ή λειτουργικό εγρηγορός. Αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά «καλό» με απλοϊκό τρόπο, αλλά πεδίο που υπηρετεί πραγματικά τον σκοπό του. Ένα φωτεινό θεραπευτικό θεραπεύει. Ένα φωτεινό μυητικό μεταμορφώνει. Ένα φωτεινό θρησκευτικό οδηγεί σε ταπείνωση και αγάπη προς το θείο. Ένα φωτεινό οικογενειακό δίνει ρίζα χωρίς να πνίγει. Το φως ενός εγρηγορότος φαίνεται από την ελευθερία που αφήνει πίσω του. Όχι από τη λάμψη των συμβόλων του.

Τα εγρηγορότα δεν πρέπει να μελετώνται ως μεταφυσικές περιέργειες, αλλά ως τρόποι με τους οποίους η συλλογική ψυχή οργανώνει την πραγματικότητα. Το ερώτημα δεν είναι μόνο αν υπάρχει εγρηγορός, αλλά τι είδους υπάρχει, τι ζητά, τι επιστρέφει και τι είδους άνθρωπο δημιουργεί.

Η ταξινόμηση μάς προστατεύει από μια απλή αλλά επικίνδυνη φράση: «αυτό το πεδίο έχει δύναμη». Η δύναμη από μόνη της δεν λέει τίποτα· και το δηλητήριο, ο φόβος και η μάζα έχουν δύναμη. Το αληθινό κριτήριο είναι η κατεύθυνση της δύναμης: κάνει τον άνθρωπο πιο συνειδητό ή πιο υπνωτισμένο, πιο ελεύθερο ή πιο δεμένο, πιο αληθινό ή πιο ταυτισμένο με ρόλους;

Ενότητα Πέμπτη: Διάκριση ανάμεσα στο εγρηγορός, το αρχέτυπο, τη σκεπτομορφή, το πνεύμα τόπου και την υπερανθρώπινη οντότητα

Εδώ πρέπει να κάνουμε την πιο δύσκολη αλλά και την πιο αναγκαία διάκριση. Πολλές συγχύσεις γύρω από τα εγρηγορότα γεννιούνται επειδή οι άνθρωποι χρησιμοποιούν την ίδια λέξη για διαφορετικά πράγματα. Όλα μπορεί να συναντώνται στην εμπειρία του ανθρώπου ως «παρουσίες» ή «δυνάμεις», αλλά δεν έχουν την ίδια προέλευση, την ίδια τάξη ούτε την ίδια λειτουργία.

Η σκεπτομορφή παράγεται από έντονη και επαναλαμβανόμενη σκέψη. Ένας άνθρωπος μπορεί να δημιουργήσει γύρω από φόβο, επιθυμία ή εμμονή μια εσωτερική μορφή που αποκτά δύναμη πάνω του. Δεν είναι ακόμη πλήρης εγρηγορός, γιατί λείπει το συλλογικό βάθος· είναι όμως συγγενές φαινόμενο, η απλούστερη μονάδα ενός ευρύτερου συλλογικού σώματος.

Η σκεπτομορφή είναι συχνά πιο ρευστή. Γεννιέται γρήγορα και μπορεί να διαλυθεί γρήγορα, αν σταματήσει να τροφοδοτείται. Το εγρηγορός έχει μεγαλύτερη διάρκεια, γιατί δεν εξαρτάται από έναν μόνο άνθρωπο. Μια προσωπική αγωνία μπορεί να γεννήσει σκεπτομορφή. Η ίδια αγωνία, αν γίνει κοινή μοίρα μιας οικογένειας ή μιας κοινότητας για πολλές γενιές, μπορεί να σχηματίσει εγρηγορός. Η διαφορά βρίσκεται στην πυκνότητα, στη διάρκεια και στη συλλογικότητα.

Ας πάρουμε ένα απλό παράδειγμα. Ένας άνθρωπος φοβάται την αποτυχία και χρόνια ολόκληρα τρέφει μέσα του την εικόνα ότι δεν αξίζει. Τον συνοδεύει, του μιλά, τον εμποδίζει, τον τραβά πίσω. Αν όμως μια ολόκληρη οικογένεια ζει για γενιές με την πεποίθηση ότι «εμείς δεν τα καταφέρνουμε», ότι «η ζωή μάς χτυπά», ότι «δεν πρέπει να ξεχωρίζουμε», τότε δεν έχουμε απλώς ατομικές σκεπτομορφές. Έχουμε οικογενειακό εγρηγορός αδυναμίας. Τα νέα μέλη γεννιούνται μέσα σε αυτό, πριν ακόμη αποκτήσουν δική τους κρίση.

Το αρχέτυπο δεν δημιουργείται από συγκεκριμένη ομάδα. Είναι πανανθρώπινο μοτίβο που εμφανίζεται σε μύθους, όνειρα, θρησκείες και συμβολικά συστήματα: Πατέρας, Μητέρα, Ήρωας, Σοφός, Σκιά, Θάνατος, Αναγέννηση, Ναός, Ταξίδι, Φύλακας του Κατωφλίου. Η γιουνγκιανή γλώσσα εδώ βοηθά την κατανόηση χωρίς να περιορίζει το εγρηγορός σε ψυχολογική κατηγορία.

Σημείωση τεκμηρίωσης: Η χρήση των όρων αρχέτυπο και συλλογικό ασυνείδητο γίνεται ως ερμηνευτικό εργαλείο της ψυχολογίας του βάθους, όχι ως πλήρης ταύτιση του εγρηγορότος με ψυχολογική κατηγορία.

Το εγρηγορός, αντίθετα, είναι πιο συγκεκριμένο. Έχει ιστορία, όνομα, τόπο, ομάδα, παράδοση, ιδιαίτερη γλώσσα. Ένα αρχέτυπο μπορεί να είναι ο Ήρωας. Το αρχέτυπο είναι σαν υπόγεια πηγή. Το εγρηγορός είναι το δοχείο που χτίστηκε από μια ομάδα για να αντλήσει από αυτή την πηγή. Αν το δοχείο είναι καθαρό, το νερό περνά καθαρότερα. Αν το δοχείο είναι μολυσμένο, ακόμη και η υψηλή αρχέτυπη δύναμη μπορεί να φτάσει παραμορφωμένη στον άνθρωπο.

Το τρίτο σημείο είναι η διάκριση ανάμεσα στο εγρηγορός και το πνεύμα τόπου. Το πνεύμα τόπου, αν χρησιμοποιήσουμε την παλαιά γλώσσα, είναι η ιδιαίτερη παρουσία ενός χώρου. Ένα βουνό, ένα δάσος, μια πηγή, μια σπηλιά, ένας λόφος, μια ακτή ή ένας αρχαίος βωμός μπορεί να έχει δική του ποιότητα, ανεξάρτητα από την ανθρώπινη λατρεία. Ο τόπος δεν είναι ουδέτερος. Έχει μορφολογία, μνήμη, φυσική δύναμη, ρυθμό, και συχνά μια αίσθηση που δεν εξηγείται μόνο με αισθητικούς όρους. Ο άνθρωπος μπαίνει σε έναν τόπο και νιώθει ανύψωση, φόβο, γαλήνη ή δέος.

Το εγρηγορός ενός τόπου, όμως, είναι κάτι που προστίθεται όταν οι άνθρωποι επανειλημμένα ζουν, προσεύχονται, πολεμούν, θρηνούν ή τελετουργούν εκεί. Ένα δάσος μπορεί να έχει πνεύμα τόπου χωρίς ανθρώπους. Αν όμως γενιές ανθρώπων το θεωρήσουν ιερό, του δώσουν όνομα, αφηγηθούν μύθους γι' αυτό και τελέσουν εκεί πράξεις, τότε σχηματίζεται γύρω του εγρηγορός. Το πνεύμα τόπου είναι η φυσική ή προανθρώπινη παρουσία. Το εγρηγορός είναι το ανθρώπινο ψυχικό και συμβολικό στρώμα που κάθεται πάνω της.

Εδώ χρειάζεται προσοχή. Ένα αρχαίο ιερό μπορεί να έχει τρία επίπεδα: φυσική δύναμη του τόπου, λατρευτική μνήμη που συσσωρεύτηκε εκεί και σύγχρονη φαντασία των επισκεπτών. Αν λείπει η διάκριση, ο άνθρωπος ονομάζει «πνεύμα» αυτό που μπορεί να είναι ανθρώπινη προβολή ή τουριστική μυθολογία.

Το τέταρτο σημείο είναι η διάκριση ανάμεσα στο εγρηγορός και τη θεότητα. Αν θεωρούμε τη θεότητα απλώς ως ανθρώπινη κατασκευή, τότε θα πούμε ότι κάθε θεός είναι εγρηγορός. Αυτή όμως είναι μια περιοριστική και φτωχή άποψη. Αν δεχθούμε ότι υπάρχουν υπερανθρώπινες πνευματικές αρχές, τότε μια θεότητα δεν δημιουργείται από την ανθρώπινη πίστη. Υπάρχει ως πραγματικότητα ανώτερης τάξης. Αυτό που δημιουργούν οι άνθρωποι είναι το λατρευτικό, συμβολικό και ψυχικό πεδίο μέσω του οποίου σχετίζονται μαζί της.

Άλλο η θεία ή υπερανθρώπινη πηγή και άλλο το εγρηγορός της λατρείας της. Οι άνθρωποι δεν δημιουργούν τη θεότητα, αλλά δημιουργούν το ιστορικό της ένδυμα: όνομα, εικόνα, ύμνους, ναούς, μύθους, τελετές, προσδοκίες και φόβους. Αν η σχέση είναι καθαρή, το εγρηγορός γίνεται αγωγός· αν μολυνθεί, γίνεται παραπέτασμα.

Το πέμπτο σημείο είναι η διάκριση ανάμεσα στο εγρηγορός και τον άγγελο. Ο άγγελος, στην παραδοσιακή θεολογική έννοια, είναι νοητή ύπαρξη, λειτουργική δύναμη, αγγελιοφόρος ή φορέας θείας τάξης. Δεν δημιουργείται από ανθρώπινη σκέψη. Ανήκει σε ανώτερη οντολογική βαθμίδα. Μπορεί όμως ένα εγρηγορός να συνδεθεί με αγγελική δύναμη, αν η ομάδα που το τρέφει έχει καθαρό προσανατολισμό, προσευχή, ταπείνωση και πραγματική πνευματική εργασία.

Τότε το εγρηγορός δεν είναι ο άγγελος. Είναι το πεδίο υποδοχής. Σαν να λέμε ότι μια ομάδα μπορεί να χτίσει ένα καθαρό παράθυρο. Το φως που περνά δεν είναι δημιούργημα του παραθύρου. Αλλά αν το παράθυρο είναι βρόμικο, το φως παραμορφώνεται. Αν είναι καθαρό, το φως περνά καλύτερα. Μπορεί να επιτρέπει σε ανώτερη δύναμη να ενεργεί μέσα στην ομάδα, αλλά μπορεί και να παριστάνει την ανώτερη δύναμη ενώ αντανακλά μόνο τις συλλογικές επιθυμίες των μελών.

Το έκτο σημείο είναι η διάκριση ανάμεσα στο εγρηγορός και τον δαίμονα, με την ευρεία και όχι απαραίτητα χριστιανικά φορτισμένη έννοια. Πρέπει να είμαστε ακόμη πιο προσεκτικοί. Ένα σκοτεινό εγρηγορός μπορεί να μοιάζει με δαιμονική παρουσία, γιατί μπορεί να έχει τάση, πείνα,

επαναληπτικότητα, πίεση και ικανότητα να χειραγωγεί τα μέλη του. Συχνά είναι απλώς ανθρώπινο ψυχικό απόβλητο που συσσωρεύτηκε και απέκτησε λειτουργική αυτονομία.

Υπάρχει όμως και η πιθανότητα, μέσα σε μια μεταφυσική ανάγνωση, ένα πραγματικά μη ανθρώπινο παρασιτικό στοιχείο να προσκολληθεί σε ένα ανθρώπινο εγρηγορός. Ο φόβος, η λατρεία της δύναμης, η σεξουαλική χειραγωγή, η τυφλή υπακοή, η βία, η ψευδομυστικότητα και η υπερηφάνεια μπορούν να ανοίξουν τέτοια πεδία σε κάτι κατώτερο. Τότε το εγρηγορός λειτουργεί ως όχημα. Οι άνθρωποι το δημιούργησαν, αλλά κάτι άλλο μπορεί να το χρησιμοποιεί.

Αυτό είναι από τα πιο σκοτεινά σημεία της μελέτης. Πολλές ομάδες πιστεύουν ότι επικαλούνται ανώτερες δυνάμεις, ενώ έχουν δημιουργήσει πεδίο που τρέφει τη σκιά τους. Αν η δύναμη ζητά ταπείνωση, αλήθεια, κάθαρση και αγάπη, μπορεί να είναι υψηλή. Αν ζητά υποταγή, φόβο, απομόνωση, υπερηφάνεια και έλεγχο, είναι ύποπτη όσο λαμπρή κι αν φαίνεται.

Το έβδομο σημείο είναι η διάκριση ανάμεσα στο εγρηγορός και το συλλογικό ασυνείδητο. Το συλλογικό ασυνείδητο είναι η βαθιά ψυχική θάλασσα της ανθρωπότητας, γεμάτη αρχέτυπα, μνήμες, μορφές και δυναμικές που υπερβαίνουν το άτομο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το εγρηγορός είναι μια τεχνητή ή ημιτεχνητή λίμνη μέσα στο ευρύτερο τοπίο του συλλογικού ασυνειδήτου. Αντλεί νερά από βαθύτερες πηγές, αλλά έχει δικά του όρια, δική του μορφή και δική του ιστορία. Εδώ η πραγματεία πατά πάνω στη γλώσσα της ψυχολογίας του βάθους, αλλά τη μεταφέρει στο πεδίο της συμβολικής και μυητικής εμπειρίας.

Αυτή η εικόνα βοηθά πολύ. Το συλλογικό ασυνείδητο είναι άπειρο, σκοτεινό, βαθύ, προανθρώπινο ως προς το άτομο. Το εγρηγορός είναι οργανωμένο από συγκεκριμένη παράδοση ή ομάδα. Όταν ένα εγρηγορός είναι καθαρό, μπορεί να λειτουργήσει ως ασφαλής δεξαμενή πρόσβασης σε αρχέτυπες δυνάμεις. Όταν είναι ακάθαρτο, μπορεί να ανοίξει τον άνθρωπο σε υλικά που δεν μπορεί να διαχειριστεί. Γι' αυτό οι παραδοσιακές μυσήσεις είχαν τύπο, βαθμό, προετοιμασία, σιωπή και δοκιμασία. Δεν άφηναν τον άνθρωπο να πέσει γυμνός μέσα στη βαθιά θάλασσα. Του έδιναν σκάφος.

Το όγδοο σημείο είναι η διάκριση ανάμεσα στο εγρηγορός και την απλή ομαδική ψυχολογία. Κάποιος μπορεί να πει ότι όλα αυτά είναι απλώς κοινωνική πίεση, κοινή κουλτούρα, ομαδική ταύτιση, συναισθηματική μετάδοση. Σε ένα επίπεδο, έχει δίκιο. Αλλά η έννοια του εγρηγορότος πάει ένα βήμα βαθύτερα. Δεν περιγράφει μόνο τι κάνουν οι άνθρωποι όταν είναι μαζί. Περιγράφει τι μένει όταν το «μαζί» επαναληφθεί τόσο πολύ, ώστε να αποκτήσει δική του μορφή και μνήμη.

Η ομαδική ψυχολογία μπορεί να εξηγήσει την άμεση επιρροή μιας συγκέντρωσης, μιας τελετής, μιας ομιλίας ή μιας μαζικής συγκίνησης. Εξηγεί γιατί ένα πεδίο μπορεί να επηρεάζει ανθρώπους που δεν γνώρισαν τους ιδρυτές του. Γιατί μια παράδοση έχει ύφος πριν ακόμη την καταλάβεις. Γιατί ένας χώρος κουβαλά κάτι. Γιατί μια οικογένεια επαναλαμβάνει τα ίδια μοτίβα σε διαφορετικές γενιές. Γιατί μια ιδεολογία συνεχίζει να μιλά μέσα από ανθρώπους που νομίζουν ότι σκέφτονται μόνοι τους. Το εγρηγορός είναι ο χρόνος που έγινε ψυχικό πεδίο.

Το ένατο σημείο είναι η διάκριση ανάμεσα στο εγρηγορός και την προσωπική προβολή. Συχνά ο άνθρωπος νιώθει κάτι και το αποδίδει αμέσως σε εξωτερικό πεδίο. Μπορεί όμως αυτό που νιώθει να είναι δικό του. Η δική του σκιά, η δική του ανάγκη, η δική του επιθυμία, ο δικός του φόβος. Ο εσωτερικός

άνθρωπος πρέπει να μάθει να ξεχωρίζει πότε συναντά πραγματικά ένα συλλογικό πεδίο και πότε προβάλλει στον χώρο αυτό που ήδη κουβαλά.

Η διάκριση δεν είναι εύκολη, αλλά υπάρχουν σημεία. Η προσωπική προβολή συνήθως αλλάζει έντονα ανάλογα με τη διάθεση του ατόμου. Το εγρηγορός έχει πιο σταθερή ποιότητα και συχνά γίνεται αισθητό από διαφορετικούς ανθρώπους με παρόμοιο τρόπο, ακόμη κι αν δεν έχουν συνεννοηθεί. Η προσωπική προβολή κολακεύει ή τρομάζει με βάση τα ατομικά συμπλέγματα. Παρ' όλα αυτά, ποτέ δεν συναντούμε το εγρηγορός καθαρό απόλυτα. Το συναντούμε μέσα από το δικό μας ψυχικό όργανο. Αν το όργανο είναι φάλτσο, ακόμη και η πραγματική παρουσία ακούγεται παραμορφωμένη.

Αυτό μας φέρνει σε ένα κρίσιμο συμπέρασμα. Η μελέτη των εγρηγορότων απαιτεί ταυτόχρονα μεταφυσική τόλμη και ψυχολογική αυστηρότητα. Αν έχουμε μόνο μεταφυσική τόλμη, θα βλέπουμε οντότητες παντού και θα χάνουμε τη διάκριση. Αν έχουμε μόνο ψυχολογική αυστηρότητα, θα υποβιβάζουμε κάθε παρουσία σε φαντασία και θα χάνουμε το μυστήριο. Η ορθή στάση βρίσκεται στη μέση: να δεχόμαστε ότι υπάρχουν συλλογικά πεδία πραγματικής ισχύος, αλλά να μη βιαζόμαστε να τα θεοποιήσουμε ή να τα δαιμονοποιήσουμε.

Η πιο καθαρή διάκριση μπορεί να διατυπωθεί έτσι. Η σκεπτομορφή είναι μορφή σκέψης, συχνά ατομική ή περιορισμένη. Το αρχέτυπο είναι πανανθρώπινη ψυχική μορφή που προϋπάρχει της συγκεκριμένης ομάδας. Το πνεύμα τόπου είναι η ιδιαίτερη παρουσία ενός χώρου, φυσική ή προανθρώπινη. Η θεότητα είναι, αν την αποδεχθούμε ως πραγματική, υπερανθρώπινη πηγή και όχι ανθρώπινο δημιούργημα. Ο άγγελος είναι λειτουργία ανώτερης τάξης. Ο δαίμονας ή παρασιτική δύναμη είναι κατώτερη ή διαστρεβλωτική νοημοσύνη. Το εγρηγορός μπορεί να συνδεθεί με όλα αυτά, αλλά δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με κανένα.

Στην πράξη, όμως, τα πράγματα μπλέκονται. Ένα μυητικό εγρηγορός μπορεί να αντλεί από αρχέτυπα, να λειτουργεί σε συγκεκριμένο τόπο, να επικαλείται θεία ή αγγελική δύναμη, να περιέχει ανθρώπινες σκεπτομορφές και, αν φθαρεί, να ανοίγεται σε παρασιτικές επιρροές. Είναι ανάγκη προστασίας. Όποιος δεν ξεχωρίζει τα επίπεδα, δεν ξέρει με τι σχετίζεται. Και όποιος δεν ξέρει με τι σχετίζεται, μπορεί να υπηρετεί κάτι νομίζοντας ότι υπηρετεί κάτι άλλο.

Το μεγαλύτερο λάθος είναι η ταύτιση του φορέα με την πηγή. Μια Εκκλησία δεν είναι αυτομάτως ο Θεός, μια Στοά δεν είναι αυτομάτως η Μύηση, ένα σύμβολο δεν είναι αυτομάτως η αλήθεια που δείχνει και ένα εγρηγορός δεν είναι αυτομάτως η υπερανθρώπινη δύναμη που επικαλείται. Είναι φορέας, αγγείο, πεδίο, μεσολάβηση. Η εξωτερική μορφή δεν αρκεί για να κρίνουμε το περιεχόμενο.

Από την άλλη, δεν πρέπει να πέσουμε και στο αντίθετο λάθος, να θεωρήσουμε δηλαδή κάθε συλλογικό πεδίο ως απλή ανθρώπινη αυταπάτη. Υπάρχουν δυνάμεις βαθύτερες από την ανθρώπινη φαντασία. Υπάρχουν αρχές που μας υπερβαίνουν. Υπάρχουν τόποι που έχουν δική τους βαρύτητα. Υπάρχουν σύμβολα που δεν εξαντλούνται στην κοινωνική τους χρήση. Το εγρηγορός είναι συχνά το σημείο επαφής ανάμεσα στο ανθρώπινο και στο υπερανθρώπινο, όχι απλή αντικατάσταση του ενός από το άλλο.

Το εγρηγορός είναι μεθοριακή πραγματικότητα. Είναι το ενδιάμεσο πεδίο όπου η συλλογική ψυχή αποκτά μορφή και όπου άλλες δυνάμεις μπορούν να αντανakλαστούν, να προσκληθούν, να παραμορφωθούν ή να χρησιμοποιηθούν. Πίσω από το ένδυμα μπορεί να υπάρχει σώμα, σκιά, φως ή κενό· ο μυημένος οφείλει να διακρίνει τι το κατοικεί.

Πλαίσιο διάκρισης: επίπεδα παρουσίας και κίνδυνοι σύγχυσης

Έννοια	Προέλευση	Λειτουργία	Κίνδυνος σύγχυσης
Σκεπτομορφή	Επίμονη ατομική ή μικρή συλλογική σκέψη	Δίνει μορφή σε φόβο, επιθυμία ή ιδέα	Να θεωρηθεί πλήρες εγρηγορός χωρίς διάρκεια και συλλογική μνήμη
Ανθρώπινο εγρηγορός	Επαναλαμβανόμενη ενέργεια ομάδας γύρω από κοινό κέντρο	Συγκρατεί μνήμη, ύφος, πίστη και επίδραση	Να θεωρηθεί θεότητα, δαίμονας ή υπερανθρώπινη πηγή χωρίς διάκριση
Πνευματικό ή υπερανθρώπινο εγρηγορός	Αόρατες ή υπερανθρώπινες τάξεις, οντότητες, ιεραρχίες ή κέντρα	Λειτουργεί ως εποπτικό, προστατευτικό ή καθοδηγητικό πεδίο, το οποίο ο άνθρωπος συναντά, υπηρετεί ή παραμορφώνει	Να μειωθεί σε ανθρώπινο προϊόν ή να χρησιμοποιηθεί ως άλλοθι για σύγχυση και εξουσία
Αρχέτυπο	Βαθιά πανανθρώπινη μορφή της ψυχής	Τροφοδοτεί μύθους, σύμβολα και μεγάλες εικόνες	Να ταυτιστεί με ιστορικό πεδίο συγκεκριμένης ομάδας
Πνεύμα τόπου	Ιδιαίτερη ποιότητα ενός χώρου	Δίνει αίσθηση παρουσίας, βαρύτητας ή ιερότητας	Να συγχέεται με την ανθρώπινη μνήμη που προστέθηκε στον τόπο
Θεότητα ή άγγελος	Υπερανθρώπινη πνευματική τάξη, αν γίνει δεκτή ως πραγματική	Λειτουργεί ως πηγή ή αγωγός ανώτερης τάξης	Να μειωθεί σε ψυχικό προϊόν της ομάδας
Παρασιτική δύναμη	Κατώτερη ή διαστρεβλωτική προσκόλληση σε φορτισμένο πεδίο	Τρέφεται από φόβο, χειραγώγηση, έπαρση και σύγχυση	Να βαφτιστεί πνευματική καθοδήγηση επειδή εμφανίζεται με ισχύ

Ενότητα Έκτη: Το εγρηγορός και η μύηση

Η μύηση δεν είναι απλή μετάδοση γνώσης. Αν ήταν μόνο γνώση, θα αρκούσε ένα βιβλίο, μια διδασκαλία, μια διάλεξη ή μια ιδιωτική μελέτη. Είναι διάβαση από έναν τρόπο υπάρξεως σε έναν άλλον, και αυτή η διάβαση γίνεται μέσα από σύμβολα, δοκιμασίες, λόγο, σιωπή, σώμα, φόβο, προσδοκία και τελετουργική συγκίνηση. Το εγρηγορός είναι το αόρατο περιβάλλον μέσα στο οποίο η μύηση αποκτά δύναμη. Χωρίς αυτό, η τελετή κινδυνεύει να μείνει σκηνική αναπαράσταση. Με αυτό, ακόμη και μια απλή χειρονομία μπορεί να γίνει εσωτερικό γεγονός.

Σημείωση τεκμηρίωσης: Η τελετουργία νοείται εδώ ως μορφή που συγκρατεί και μεταδίδει νόημα, όχι ως απλή εξωτερική επανάληψη πράξεων.

Ο μυσούμενος, όταν εισέρχεται σε ένα ζωντανό παραδοσιακό πεδίο, δεν συναντά μόνο τους παρόντες ανθρώπους. Συναντά την αλυσίδα όσων προηγήθηκαν. Συναντά τη μνήμη των τελετών που έγιναν πριν από αυτόν, τις αγωνίες, τις ελπίδες, τα βλέμματα, τους όρκους, τις σιωπές και τις μεταμορφώσεις που έχουν κατατεθεί μέσα στο ίδιο σχήμα. Ο άνθρωπος καταλαβαίνει, ακόμη και αν δεν μπορεί να το εξηγήσει, ότι πατά σε χώμα πατημένο από άλλους. Δεν ξεκινά μόνος του. Μπαίνει σε δρόμο.

Η είσοδος σε ένα εγρηγορός είναι πάντοτε είσοδος σε μνήμη. Λαμβάνει τον τρόπο με τον οποίο μια ολόκληρη παράδοση έμαθε να βλέπει μέσα από αυτό το σύμβολο. Ένα φως, ένα ξίφος, ένα βιβλίο, μια στήλη, ένα πέπλο, ένα σημείο, δεν είναι μόνο αντικείμενα ή εικόνες. Είναι κόμβοι μνήμης. Μέσα τους έχει συμπυκνωθεί ο τρόπος με τον οποίο γενιές ανθρώπων κατανόησαν τον εαυτό τους, τον κόσμο, τον Θεό, τον θάνατο, τη δοκιμασία, την αλήθεια. Ο μυσούμενος δεν τα κοιτά απλώς. Κοιτάζεται από αυτά.

Αυτή η αντιστροφή είναι ουσιώδης. Στην καθημερινή ζωή ο άνθρωπος νομίζει ότι αυτός παρατηρεί τα πράγματα. Στη μύηση, αν το πεδίο είναι ζωντανό, αρχίζει να νιώθει ότι τα σύμβολα τον παρατηρούν. Δεν είναι πια αντικείμενα για ανάλυση. Το εγρηγορός λειτουργεί εδώ ως ζωντανή ατμόσφαιρα διάγνωσης. Δεν χρειάζεται να του μιλήσει με φωνή. Τον φέρνει σε επαφή με τον εαυτό του, και αυτό είναι συχνά πιο βίαιο από οποιαδήποτε εξωτερική εντολή.

Γι' αυτό η μύηση φοβίζει. Όχι επειδή το τυπικό είναι εξωτερικά τρομακτικό, αλλά επειδή το εγρηγορός της αληθινής μύησης δεν αφήνει εύκολα τον άνθρωπο να παραμείνει στο ψέμα του. Τον βάζει μέσα σε σχήμα όπου η παλιά του ταυτότητα αρχίζει να τρίζει. Ο αμύητος φαντάζεται τη μύηση ως απόκτηση. Νομίζει ότι θα πάρει τίτλο, γνώση, κύρος, κλειδί, μυστικό. Στην πραγματικότητα, η μύηση αρχίζει με απώλεια. Πρέπει κάτι να πεθάνει μέσα του για να μπορέσει να σταθεί μπροστά στο σύμβολο χωρίς να το χρησιμοποιήσει για τη ματαιοδοξία του.

Το εγρηγορός της μύησης, όταν είναι καθαρό, δεν κολακεύει τον μυσούμενο. Δεν του λέει «είσαι εκλεκτός» όπως το θέλει το εγώ του. Του λέει μάλλον «είσαι υπεύθυνος». Το πρώτο μετατρέπει την εκλογή σε έργο. Το δεύτερο μετατρέπει την εκλογή σε υπεροχή. Το πρώτο καλεί τον άνθρωπο να εργαστεί, να καθαρθεί, να μάθει να σιωπά, να αντέξει την αλήθεια. Το δεύτερο τον κάνει να πιστέψει ότι ανήκει σε μια ανώτερη κατηγορία ανθρώπων απλώς επειδή πέρασε από ένα τυπικό.

Η μύηση λοιπόν απαιτεί προετοιμασία όχι μόνο διανοητική, αλλά ηθική και ψυχική. Να αντέξει το σύμβολο χωρίς να το κάνει στολίδι του εγώ. Να αντέξει την αδελφότητα χωρίς να χάσει την κρίση του. Να αντέξει την υπακοή χωρίς να γίνει δούλος. Να αντέξει τη σιωπή χωρίς να τη μετατρέψει σε μυστικοπάθεια. Να αντέξει το μυστήριο χωρίς να το κάνει θέατρο.

Όμως εδώ πρέπει να ειπωθεί κάτι αυστηρό. Δεν αρκεί να λέμε ότι μια παράδοση έχει παλαιό πεδίο και άρα κάθε πράξη μέσα της είναι ισχυρή. Αν οι φορείς της είναι εσωτερικά νεκροί, αν το τυπικό τελείται μηχανικά, αν ο σκοπός έχει ξεχαστεί, αν η αδελφότητα έχει γίνει κοινωνική συνήθεια ή ιεραρχική ματαιοδοξία, τότε το εγρηγορός είτε αποδυναμώνεται είτε σκουραίνει. Η παλαιότητα μπορεί να δώσει βάρος, όχι όμως καθαρότητα. Η καθαρότητα απαιτεί παρούσα συνείδηση.

Η μύηση είναι συνάντηση τριών πραγμάτων: του ανθρώπου, του συμβόλου και του πεδίου. Ο άνθρωπος φέρει την προσωπική του ιστορία, τους φόβους του, τις προσδοκίες του, τις αδυναμίες του, την ειλικρίνειά του ή την έλλειψή της. Το σύμβολο φέρει την αντικειμενική του δύναμη, την αρχέτυπη ρίζα, το νόημα που υπερβαίνει το άτομο. Το πεδίο φέρει τη συλλογική μνήμη της παράδοσης. Όταν αυτά τα τρία συναντηθούν σωστά, συμβαίνει μύηση. Όταν ένα από τα τρία λείπει, έχουμε μόνο μερική ή εξωτερική πράξη.

Το εγρηγορός επίσης δοκιμάζει τον μυσούμενο μετά την τελετή. Η μύηση δεν τελειώνει όταν κλείνει ο τυπικός κύκλος. Στην πραγματικότητα, τότε αρχίζει η αφομοίωση. Το πεδίο που άγγιξε τον άνθρωπο αρχίζει να ανακινεί μέσα του υλικά. Μπορεί να φέρει όνειρα, εσωτερικές αντιστάσεις, αλλαγές στη διάθεση, κρίσεις νοήματος, έλξη προς μελέτη, αποστροφή προς παλιές συνήθειες, ή και σύγκρουση με κομμάτια του εαυτού που δεν θέλουν να αλλάξουν. Αυτά δεν πρέπει να ρομαντικοποιούνται, αλλά ούτε να αγνοούνται. Κάθε αληθινή είσοδος σε πεδίο έχει συνέπειες.

Ο μυσούμενος συχνά πιστεύει ότι η δοκιμασία βρίσκεται πριν από τη μύηση. Στην πραγματικότητα, η βαθύτερη δοκιμασία βρίσκεται μετά. Πριν, δοκιμάζεται αν μπορεί να εισέλθει. Μετά, δοκιμάζεται αν μπορεί να ζήσει σύμφωνα με αυτό στο οποίο εισήλθε. Το εγρηγορός, αν είναι ζωντανό, δεν αφήνει τον άνθρωπο ήσυχο με την παλιά του ασυνέπεια. Του υπενθυμίζει, με τρόπους λεπτούς, ότι τώρα φέρει ευθύνη. Όχι ευθύνη απέναντι σε μια εξωτερική αρχή μόνο, αλλά απέναντι στο ίδιο το κέντρο που επικαλέστηκε.

Εδώ η έννοια του όρκου έχει τεράστια σημασία. Ο όρκος δεν είναι απλή υπόσχεση. Είναι σύνδεση λόγου και πεδίου. Όταν ένας άνθρωπος ορκίζεται μέσα σε ισχυρό εγρηγορός, δεν μιλά μόνο μπροστά σε ανθρώπους. Καταθέτει λόγο μέσα στη συλλογική μνήμη. Ο λόγος του γίνεται μέρος του πεδίου. Γι' αυτό η παραβίαση του όρκου δεν έχει μόνο ηθική ή κοινωνική συνέπεια. Έχει και ψυχική. Και αυτή η διάσπαση μπορεί να εμφανιστεί ως εσωτερική αστάθεια, ενοχή, αποξένωση ή αίσθηση απώλειας προσανατολισμού.

Αλλά και εδώ χρειάζεται διάκριση. Δεν είναι κάθε όρκος ιερός επειδή ονομάστηκε όρκος. Αν το πεδίο είναι διεφθαρμένο, αν ο όρκος ζητά υποταγή σε ανθρώπινη ματαιοδοξία, αν χρησιμοποιείται για φόβο, έλεγχο ή σιωπή απέναντι στην αδικία, τότε δεν έχουμε ιερό δεσμό, αλλά ψυχική παγίδα. Στηρίζει την ευθύνη, όχι τη δουλεία. Προστατεύει το μυστήριο, όχι την κατάχρηση.

Το μνητικό εγρηγορός έχει επίσης σχέση με τη σιωπή. Η σιωπή δεν είναι μόνο απόκρυψη πληροφορίας. Είναι τρόπος διατήρησης ενέργειας. Ό,τι λέγεται συνεχώς, διαχέεται. Ό,τι κρατείται με σεβασμό, βαθαίνει. Η σιωπή προστατεύει το σύμβολο από την αχρηστία της φλυαρίας. Όταν όμως η σιωπή χάνει τον ιερό της σκοπό, γίνεται εργαλείο εξουσίας. Ένα υγιές εγρηγορός γνωρίζει τη σιωπή ως μήτρα. Ένα άρρωστο εγρηγορός τη χρησιμοποιεί ως φίμωση.

Η σχέση μνημένου και εγρηγορότος δεν πρέπει να είναι παθητική. Ο μυσούμενος δεν είναι μόνο δέκτης. Η ποιότητα της σκέψης του, της πράξης του, της αδελφικής του στάσης, της μελέτης του, της σιωπής του, της ειλικρίνειάς του, όλα προστίθενται στο εγρηγορός. Κάθε μέλος είτε καθαρίζει είτε βαραίνει το πεδίο. Δεν υπάρχουν ουδέτερες παρουσίες. Ακόμη και η αδιαφορία είναι τροφή, αλλά τροφή άψυχη. Και η άψυχη τροφή αποδυναμώνει το ζωντανό σώμα.

Γι' αυτό κάθε μυητική παράδοση θα έπρεπε να διδάσκει όχι μόνο τι λαμβάνει ο μυούμενος από την αλυσίδα, αλλά και τι επιστρέφει σε αυτήν. Μπαίνει για να γίνει κρίκος. Και κρίκος σημαίνει ότι κρατά κάτι από τους προηγούμενους και το παραδίδει καθαρότερο ή τουλάχιστον όχι πιο μολυσμένο στους επόμενους. Αν το πάρει ως προσωπική ιδιοκτησία, έχει ήδη προδώσει τη φύση της μύησης.

Το εγρηγορός της μύησης έχει επίσης παιδαγωγική λειτουργία. Διδάσκει όχι μόνο με λόγια αλλά με ατμόσφαιρα. Ένας νέος μυούμενος μαθαίνει από το πώς στέκονται οι παλαιότεροι, από το πώς σιωπούν, από το πώς ακουμπούν τα σύμβολα, από το πώς μιλούν για την παράδοση, από το πώς χειρίζονται τη διαφωνία, από το αν υπάρχει ευγένεια ή μικρότητα. Μια παράδοση μπορεί να έχει τέλεια κείμενα και φτωχό εγρηγορός, αν οι φορείς της δεν ενσαρκώνουν τίποτα από αυτά που διαβάζουν.

Αυτό είναι αμεύλικτο. Το εγρηγορός δεν χτίζεται από τις διακηρύξεις μιας ομάδας, αλλά από την πραγματική ζωή της. Αν οι άνθρωποι μιλούν για φως και συμπεριφέρονται με σκοτάδι, το πεδίο κρατά το σκοτάδι. Το αόρατο δεν ξεγελιέται από ρητορική. Η ψυχή δεν τρέφεται από συνθήματα. Τρέφεται από ποιότητα παρουσίας.

Στη βαθύτερη μορφή του, το μυητικό εγρηγορός λειτουργεί σαν μήτρα δεύτερης γέννησης. Ο άνθρωπος εισέρχεται με την παλιά του ταυτότητα και καλείται να ξαναγεννηθεί ως συνειδητότερος εαυτός. Η μήτρα όμως δεν είναι άνετη. Είναι σκοτεινή, κλειστή, πιεστική, μεταμορφωτική. Το εγρηγορός συγκρατεί αυτή τη διαδικασία ώστε να μην είναι απλώς ψυχολογικό σοκ, αλλά εσωτερική διάβαση.

Η διάβαση αυτή έχει σκοπό να σπάσει την ψευδή αυτονομία του ατόμου. Ο αμύητος άνθρωπος νομίζει ότι ανήκει μόνο στον εαυτό του. Η μύηση του δείχνει ότι ανήκει σε τάξη, σε νόημα, σε έργο, σε αλυσίδα. Αλλά η αληθινή μύηση δεν τον διαλύει μέσα στην ομάδα. Τον επαναφέρει στον βαθύτερο εαυτό του μέσα από τη συνείδηση της σχέσης. Η ψεύτικη μύηση λέει: «δεν είσαι τίποτα, μόνο η ομάδα υπάρχει». Η αληθινή μύηση λέει: «δεν είσαι μόνος, άρα γίνε άξιος της σχέσης».

Το εγρηγορός μπορεί να λειτουργήσει και ως προστασία. Όταν μια ομάδα έχει καθαρό πεδίο, ο άνθρωπος που εισέρχεται σε αυτό δεν είναι εκτεθειμένος μόνο στις δικές του φαντασίες. Το πεδίο συγκρατεί, οριοθετεί, οδηγεί. Γι' αυτό οι παραδοσιακές μύησεις δεν είναι μόνο ατομικοί διαλογισμοί. Γίνονται μέσα σε μορφή. Η μορφή προστατεύει. Ο τύπος προστατεύει. Η αλυσίδα προστατεύει. Ανοίγεται μέσα σε δοχείο που έχει χτιστεί για να αντέχει την πίεση.

Όταν όμως το δοχείο ραγίσει, η ίδια δύναμη γίνεται επικίνδυνη. Ένα φθαρμένο μυητικό εγρηγορός μπορεί να εκθέσει τον άνθρωπο σε σύγχυση, ψευδοεμπειρίες, ψυχική εξάρτηση ή υπερδιέγερση της φαντασίας. Αν οι φορείς του δεν έχουν διάκριση, μπορεί να ενισχύσουν αντί να θεραπεύσουν τις προβολές του μυούμενου. Τότε η μύηση γίνεται θέατρο της ψυχής αντί για κάθαρσή της.

Η μύηση χρειάζεται εγρηγορός, αλλά δεν πρέπει να τελειώνει σε αυτό. Το εγρηγορός είναι μέσο μεταδόσεως, όχι τελικός Θεός· αγωγός, όχι πηγή· αλυσίδα, όχι απόλυτο. Ο μυούμενος οφείλει να το σέβεται χωρίς να το θεοποιεί, να το υπηρετεί χωρίς να χάνει την ελευθερία του και να το καθαρίζει με την ποιότητα της ζωής του.

Η αληθινή μύηση είναι συνειδητή είσοδος σε ένα εγρηγορός με σκοπό την υπέρβασή του προς την πηγή που αυτό υπηρετεί. Ο άνθρωπος εισέρχεται για να λάβει μορφή, μνήμη, προστασία και μέθοδο, αλλά

δεν πρέπει να φυλακιστεί στο πεδίο. Πρέπει να περάσει από τη μορφή στο νόημα, από το σύμβολο στην αλήθεια, από την αλυσίδα στο κέντρο.

Εδώ φαίνεται και η διαφορά ανάμεσα στον απλό συμμετέχοντα και στον πραγματικό μνημένο. Ο μνημένος συνεργάζεται με αυτό. Ο συμμετέχων παίρνει ταυτότητα από το πεδίο. Ο μνημένος προσφέρει καθαρή συνείδηση στο πεδίο. Ο συμμετέχων φοβάται να απομακρυνθεί μήπως χάσει τον εαυτό του. Ο μνημένος μπορεί να σταθεί και μόνος, γιατί έχει εσωτερικεύσει το νόημα χωρίς να χρειάζεται διαρκώς την εξωτερική επιβεβαίωση. Ο συμμετέχων λέει «είμαι επειδή ανήκω». Ο μνημένος λέει «ανήκω επειδή υπηρετώ».

Το μνητικό εγρηγορός, στην ανώτερη μορφή του, είναι σχολείο ελευθερίας μέσω πειθαρχίας. Η μύηση διδάσκει το αντίθετο: δεν ελευθερώνεσαι επειδή δεν έχεις δεσμούς, αλλά επειδή συνδέεσαι με το σωστό κέντρο. Το εγρηγορός προσφέρει αυτό το κέντρο σε συλλογική μορφή. Αν είναι καθαρό, η σύνδεση δεν σε μικραίνει. Σε οργανώνει. Αν είναι σκοτεινό, η σύνδεση δεν σε οργανώνει. Σε κατέχει.

Η ερώτηση για κάθε άνθρωπο που εισέρχεται σε μνητικό πεδίο είναι απλή και σκληρή: με οδηγεί αυτό που με περιβάλλει σε μεγαλύτερη αλήθεια ή σε μεγαλύτερη εξάρτηση; Με καλεί σε εσωτερική εργασία ή μου προσφέρει ταυτότητα χωρίς μεταμόρφωση; Με μαθαίνει να σιωπώ από βάθος ή από φόβο; Με ενώνει με τους άλλους στην αλήθεια ή στην κοινή αυταπάτη;

Η απάντηση σε αυτές τις ερωτήσεις φανερώνει την ποιότητα του εγρηγορότος περισσότερο από οποιαδήποτε επίσημη περιγραφή. Γιατί το εγρηγορός δεν αποκαλύπτεται από το τι ισχυρίζεται για τον εαυτό του, αλλά από το τι συμβαίνει στον άνθρωπο που ζει μέσα του. Αν γίνεται πιο μικρός, πιο φοβισμένος, πιο υπερήφανος ή πιο εξαρτημένος, τότε κάτι έχει στραβώσει, όσο λαμπρό κι αν είναι το ένδυμα.

Η μύηση είναι η πιο λεπτή μορφή σχέσης με ένα εγρηγορός, γιατί ο άνθρωπος δεν το παρατηρεί απ' έξω, αλλά εισέρχεται μέσα του με όρκο, σύμβολο και συγκατάθεση. Το καθαρό εγρηγορός γίνεται μήτρα μεταμόρφωσης: το φθαρμένο μήτρα εξάρτησης. Ο μυσούμενος μαθαίνει να τιμά το πεδίο χωρίς να το λατρεύει και να περνά από το σύμβολο προς την αλήθεια που δείχνει.

Ενότητα Έβδομη: Το φωτεινό και το σκοτεινό εγρηγορός

Μετά τη σχέση του εγρηγορότος με τη μύηση, το επόμενο ερώτημα είναι η ηθική του ποιότητα. Δεν αρκεί να έχει δύναμη· πρέπει να φανεί αν ανυψώνει ή απορροφά, αν θεραπεύει ή μαγεύει, αν οδηγεί προς το κέντρο ή προσφέρει ταυτότητα με τίμημα την ψυχή.

Το φωτεινό εγρηγορός είναι εκείνο που οδηγεί τον άνθρωπο σε μεγαλύτερη ελευθερία, όχι σε μεγαλύτερη εξάρτηση. Τον κάνει πιο υπεύθυνο, όχι πιο παθητικό. Τον φέρνει πιο κοντά στην αλήθεια, όχι πιο κοντά στην ανάγκη να ανήκει. Του δίνει ρίζα, αλλά δεν τον πνίγει. Του δίνει μορφή, αλλά δεν του αφαιρεί την κρίση. Του δίνει παράδοση, αλλά δεν του ζητά να θυσιάσει τη συνείδησή του. Σε ζεσταίνει, σε φωτίζει, σε μεταμορφώνει, αλλά δεν απαιτεί να καείς μέσα του για να αποδείξεις την πίστη σου.

Το σκοτεινό εγρηγορός λειτουργεί αντίστροφα. Δεν φανερώνεται πάντοτε με ωμή κακία. Συχνά είναι ευγενικό στην επιφάνεια, ιερό στη γλώσσα, υψηλό στα σύμβολα. Αλλά κάτω από αυτά ζητά κατοχή. Τον πείθει ότι χωρίς αυτό δεν είναι τίποτα. Ότι η αξία του προέρχεται από τη συμμετοχή του. Ότι η αμφιβολία είναι προδοσία. Ότι η προσωπική κρίση είναι εγωισμός. Ότι η ελευθερία είναι κίνδυνος. Έτσι, σιγά σιγά, ο άνθρωπος παύει να αναζητά την αλήθεια και αρχίζει να προστατεύει το πεδίο που του έδωσε ταυτότητα.

Η πρώτη διαφορά είναι η ελευθερία. Το φωτεινό εγρηγορός δεν φοβάται την ερώτηση ούτε την ωρίμανση του ανθρώπου. Θέλει μέλη που στέκονται όρθια, όχι σκλάβους που υπακούν από φόβο. Το σκοτεινό εγρηγορός τρέμει την ελεύθερη συνείδηση, γιατί μπορεί να δει το ψέμα του.

Η δεύτερη διαφορά είναι η αλήθεια. Το φωτεινό εγρηγορός μπορεί να κοιτάζει τη σκιά του, να αναγνωρίσει λάθη και να καθαρθεί. Το σκοτεινό προστατεύει την εικόνα του, κρύβει τη σήψη πίσω από ιερά λόγια και δημιουργεί σιωπή φόβου, όχι σιωπή μυστηρίου.

Η τρίτη διαφορά είναι το εγώ. Το φωτεινό εγρηγορός ταπεινώνει χωρίς να συντρίβει και θυμίζει στον άνθρωπο ότι ανήκει σε κάτι που τον υπερβαίνει. Το σκοτεινό είτε τον μειώνει είτε τον φουσκώνει: «δεν είσαι τίποτα χωρίς εμάς» ή «είσαι ανώτερος επειδή είσαι από εμάς». Και στις δύο περιπτώσεις η ψυχή παγιδεύεται.

Η τέταρτη διαφορά είναι η σχέση με τον φόβο. Το φωτεινό εγρηγορός μπορεί να προκαλέσει δέος, αλλά όχι νευρωτικό φόβο. Το δέος ανοίγει την ψυχή προς το υψηλότερο. Ο φόβος την κλείνει. Το δέος λέει «πρόσεχε, εδώ υπάρχει βάθος». Ο φόβος λέει «μην κινηθείς, αλλιώς θα χαθείς». Φόβο αποβολής, φόβο τιμωρίας, φόβο πνευματικής απώλειας, φόβο ότι έξω από την ομάδα υπάρχει μόνο χάος. Όσο περισσότερο φοβάται ο άνθρωπος να φύγει ή να σκεφτεί, τόσο περισσότερο το πεδίο τον κατέχει.

Η πέμπτη διαφορά είναι η αγάπη. Το φωτεινό εγρηγορός, ακόμη κι όταν είναι αυστηρό, έχει βαθιά επιθυμία να ανυψώσει τον άνθρωπο. Το σκοτεινό χρειάζεται τα μέλη του ως φορείς ενέργειας, υπερασπιστές ή επιβεβαίωση της συνέχειάς του. Μιλά για αδελφότητα, αλλά συχνά εννοεί κατοχή.

Εδώ χρειάζεται να ειπωθεί κάτι δύσκολο. Κανένα ανθρώπινο εγρηγορός δεν είναι απολύτως φωτεινό ή απολύτως σκοτεινό. Επειδή τρέφεται από ανθρώπους, κουβαλά πάντοτε και μίξη. Ακόμη και ένα καθαρό πεδίο έχει σκιά, γιατί οι άνθρωποι που το υπηρετούν έχουν σκιά. Το ζήτημα δεν είναι να αναζητούμε απόλυτα καθαρά πεδία, γιατί αυτό μπορεί να γίνει αφέλεια. Το ζήτημα είναι να διακρίνουμε ποια δύναμη κυριαρχεί, προς τα πού κινείται το πεδίο, αν καθαρίζεται ή αν σαπίζει, αν γεννά καρπούς ή αν συντηρεί κελύφη.

Το φως και το σκοτάδι σε ένα εγρηγορός δεν είναι στατικές καταστάσεις. Είναι δυναμικές. Ένα φωτεινό εγρηγορός μπορεί να σκοτεινιάσει αν οι άνθρωποι που το τρέφουν χάσουν τον σκοπό, αντικαταστήσουν την εργασία με το κύρος, τη σιωπή με τη συγκάλυψη, τη μύηση με τη θεατρικότητα. Ένα σκοτεινό ή βαρύ εγρηγορός μπορεί να καθαρθεί αν υπάρξουν άνθρωποι με αλήθεια, θυσία και εσωτερική ευθύνη. Το πεδίο αλλάζει όταν αλλάζει η τροφή του. Και η τροφή του είναι η ποιότητα της συνείδησης που του προσφέρεται.

Η σκοτεινιά ενός εγρηγορότος φαίνεται συχνά στην ασυμφωνία ανάμεσα στα λόγια και στην ατμόσφαιρα. Μια ομάδα μπορεί να μιλά για αγάπη, αλλά ο χώρος της να γεμίζει ψυχρότητα. Μπορεί να

μιλά για μύηση, αλλά οι άνθρωποι να κυνηγούν τίτλους. Μπορεί να μιλά για ταπείνωση, αλλά η ιεραρχία να αποπνέει αλαζονεία. Αυτή η ασυμφωνία είναι αποκαλυπτική. Το εγρηγορός δεν είναι αυτό που λέγεται. Είναι αυτό που αναδίδεται.

Το σκοτεινό εγρηγορός συχνά χρησιμοποιεί την εκλογή ως ναρκωτικό. Λέει ότι τα μέλη του είναι λίγοι, ξεχωριστοί, ανώτεροι ή κάτοχοι μυστικής αλήθειας. Το φωτεινό δεν αρνείται την εκλογή, αλλά την καθαρίζει: δεν λέει «είσαι ανώτερος», αλλά «σου δόθηκε έργο».

Ένα άλλο σημάδι σκοτεινού εγρηγορότος είναι η δημιουργία εσωτερικού εχθρού. Το πεδίο αρχίζει να χρειάζεται κάποιον να κατηγορεί για να κρατά τη συνοχή του. Μπορεί να είναι οι «αμύητοι», οι «προδότες», οι «ακάθαρτοι», οι «εχθροί της παράδοσης», οι «ανίκανοι να καταλάβουν». Φυσικά κάθε παράδοση έχει όρια και δεν μπορούν όλα να αναμειγνύονται με όλα. Το φωτεινό πεδίο έχει όρια, αλλά δεν χρειάζεται μίσος για να υπάρξει.

Το σκοτεινό εγρηγορός τιμωρεί την εσωτερική ωρίμανση. Όσο ο άνθρωπος είναι εξαρτημένος, τον κρατά κοντά· όταν αρχίζει να σκέφτεται καθαρά, το πεδίο τον αισθάνεται ως απειλή. Το φωτεινό, αντίθετα, χαίρεται με την ωρίμανση, γιατί μόνο ο ελεύθερος μπορεί να προσφέρει καθαρή ενέργεια.

Η διάκριση φαίνεται και στη μνήμη. Το φωτεινό εγρηγορός τιμά τους προγόνους χωρίς να τους κάνει είδωλα· έχει ρίζες. Το σκοτεινό χρησιμοποιεί το παρελθόν ως βάρος πάνω στο παρόν· έχει τάφους που παριστάνουν τις ρίζες. Ασέβεια δεν είναι να ρωτά κανείς αν ένα πεδίο ζει ακόμη, αλλά να προσποιείται ότι ζει κάτι που έχει πεθάνει.

Αυτή η σκέψη είναι κρίσιμη. Η απαίτηση απόλυτης καθαρότητας μπορεί να γίνει φανατισμός. Το ζήτημα είναι αν οι ατέλειες αναγνωρίζονται και μεταμορφώνονται ή αν ιεροποιούνται. Όταν ένα λάθος αναγνωρίζεται ως λάθος, υπάρχει ελπίδα. Όταν το λάθος βαφτίζεται παράδοση, τότε το σκοτάδι εγκαθίσταται στον πυρήνα. Η μεγαλύτερη διαφθορά ενός εγρηγορότος δεν είναι η ανθρώπινη αδυναμία. Είναι η αγιοποίηση της αδυναμίας.

Η πιο λεπτή μορφή σκοτεινού εγρηγορότος είναι εκείνη που προσφέρει νόημα σε ανθρώπους που φοβούνται την ελευθερία: έτοιμη ταυτότητα, απάντηση, ιεραρχία, εχθρό και αίσθηση αποστολής. Δεν φαίνεται ως υποδούλωση, γιατί βιώνεται ως ανακούφιση. Αυτό ακριβώς την κάνει ύπουλη.

Το φωτεινό εγρηγορός δεν ανακουφίζει πάντα. Συχνά ενοχλεί, ξυπνά, ξεβολεύει. Δεν δίνει εύκολες ταυτότητες. Δίνει δρόμο. Δεν υπόσχεται ότι η συμμετοχή αρκεί. Ζητά μεταμόρφωση. Δεν κρύβει τον άνθρωπο μέσα στην ομάδα. Τον εκθέτει στο ίδιο του το βάθος. Το φως δεν είναι πάντα ευχάριστο. Μερικές φορές καίει ό,τι δεν θέλουμε να δούμε.

Η πρακτική διάκριση, λοιπόν, δεν γίνεται με βάση την πρώτη αίσθηση. Κάτι μπορεί να φαίνεται γοητευτικό και να είναι παρασιτικό. Κάτι μπορεί να φαίνεται αυστηρό και να είναι καθαρό. Κάτι μπορεί να φαίνεται απλό και να είναι βαθύ. Κάτι μπορεί να φαίνεται μεγαλοπρεπές και να είναι άδειο. Χρειάζεται χρόνος, παρατήρηση, εσωτερική ηρεμία. Πρέπει να δεις τι κάνει το πεδίο στους ανθρώπους που μένουν μέσα του για καιρό. Εκεί αποκαλύπτεται η φύση του.

Ο χρόνος φανερώνει τη φύση του πεδίου. Αν οι άνθρωποι γίνονται πιο ευγενείς, ακέραιοι, αληθινοί, ήρεμοι και ικανοί να αγαπούν, το πεδίο έχει φως. Αν γίνονται πιο κλειστοί, υπερήφανοι, φοβισμένοι, εξαρτημένοι ή αποκομμένοι από τη ζωή, το πεδίο έχει πρόβλημα.

Η διάκριση φωτεινού και σκοτεινού εγρηγορότος κρίνεται από την επίδραση: ελευθερία, ταπείνωση και ευθύνη ή εξάρτηση, φόβος και υποκατάσταση της αλήθειας από την ομάδα.

Η πιο απλή φράση μένει: το φωτεινό εγρηγορός σε κάνει περισσότερο άνθρωπο, ενώ το σκοτεινό σε κάνει όργανο. Γι' αυτό το ερώτημα δεν είναι μόνο αν υπάρχει δύναμη, αλλά ποιον υπηρετεί και τι αφήνει μέσα στην ψυχή.

Ενότητα Όγδοη: Η κάθαρση, η συντήρηση και η διαφθορά ενός εγρηγορότος

Κάθε ανθρώπινο εγρηγορός, επειδή ζει από τη συμμετοχή ανθρώπων, χρειάζεται κάθαρση. Δεν αρκεί να δημιουργηθεί, ούτε αρκεί να έχει παλαιότητα, σύμβολα, ιστορία ή ισχυρή συγκίνηση. Ό,τι περνά μέσα από ανθρώπους αναγκαστικά αγγίζεται από την ανθρώπινη ατέλεια. Φόβοι, φιλοδοξίες, κρυμμένες ενοχές, ανταγωνισμοί, προβολές, επιθυμία εξουσίας, ανάγκη αναγνώρισης, όλα αυτά δεν μένουν έξω από το πεδίο. Μπαίνουν μέσα του. Και αν δεν αναγνωριστούν, δεν διαλυθούν και δεν μεταμορφωθούν, γίνονται μέρος της ατμόσφαιράς του.

Η κάθαρση ενός εγρηγορότος αρχίζει από την αλήθεια. Όχι από περισσότερες τελετές, όχι από περισσότερες διακηρύξεις, όχι από πιο περίτεχνα σύμβολα. Μια ομάδα οφείλει να δει τι πραγματικά ζει και όχι μόνο τι λέει ότι ζει. Αν μιλά για αδελφότητα, πρέπει να κοιτάζει αν υπάρχει όντως αδελφότητα ή απλώς ευγένεια επιφάνειας. Αν μιλά για μύηση, πρέπει να δει αν οι άνθρωποι μεταμορφώνονται ή απλώς αποκτούν βαθμούς και τίτλους. Αν μιλά για φως, πρέπει να δει αν η παρουσία της γεννά καθαρότητα ή υπερηφάνεια. Η αλήθεια είναι το πρώτο θυμίαμα της κάθαρσης.

Χωρίς αλήθεια, η κάθαρση γίνεται θέατρο. Το εγρηγορός δεν μολύνεται μόνο από εξωτερικές ακαθαρσίες. Μολύνεται κυρίως από ασυνέπεια. Όταν άλλο λένε τα χείλη και άλλο ζει η καρδιά, δημιουργείται ρήγμα. Και μέσα από αυτό το ρήγμα εισέρχεται η σκιά.

Η δεύτερη προϋπόθεση κάθαρσης είναι η επαναφορά στον αρχικό σκοπό. Κάθε ανθρώπινο εγρηγορός γεννήθηκε κάποτε από έναν πυρήνα. Σταδιακά, γύρω από τον πυρήνα αυτόν συσσωρεύονται μορφές, συνήθειες, ιεραρχίες, προσωπικά συμφέροντα, συναισθηματικές προσκολλήσεις. Η κάθαρση σημαίνει να ρωτήσει κανείς: τι υπηρετούσαμε αρχικά; Και υπηρετούμε ακόμη αυτό ή υπηρετούμε την εικόνα ότι το υπηρετούμε;

Αυτή η ερώτηση είναι οδυνηρή. Μια μυητική ομάδα που ξεκίνησε ως δρόμος εσωτερικής εργασίας μπορεί να έχει γίνει μηχανισμός κοινωνικής αναγνώρισης. Μια θρησκευτική κοινότητα που ξεκίνησε ως χώρος προσευχής μπορεί να έχει γίνει πεδίο ενοχής και ελέγχου. Μια οικογένεια που κάποτε κρατούσε ενότητα μπορεί να έχει γίνει φυλακή συναισθηματικών χρεών. Μια εταιρεία που ξεκίνησε με δημιουργικό σκοπό μπορεί να έχει γίνει πεδίο εξάντλησης και φόβου. Η διαφθορά δεν έρχεται πάντα με προδοσία. Συχνά έρχεται με μικρές μετατοπίσεις που κανείς δεν ονομάζει εγκαίρως.

Η τρίτη προϋπόθεση κάθαρσης είναι η αναγνώριση της σκιάς. Η σκιά δεν είναι μόνο τα κακά πράγματα που έγιναν. Είναι και όσα δεν ειπώθηκαν. Οι ανομολόγητες ζήλιες, οι ανταγωνισμοί, οι φόβοι, οι χειραγωγήσεις, οι αποκλεισμοί, οι αδικίες που καλύφθηκαν για να μη χαλάσει η εικόνα. Όταν αυτά μένουν αμίλητα, δεν εξαφανίζονται. Κατεβαίνουν βαθύτερα στο πεδίο και αρχίζουν να καθορίζουν την ατμόσφαιρα. Η ομάδα μπορεί να μη θυμάται συνειδητά, αλλά το εγρηγορός θυμάται.

Η τέταρτη προϋπόθεση είναι η θυσία της ματαιοδοξίας. Δεν καθαρίζεται κανένα εγρηγορός αν οι άνθρωποι που το υπηρετούν θέλουν κυρίως να φαίνονται σημαντικοί. Η ματαιοδοξία είναι από τις πιο ύπουλες τροφές των πνευματικών πεδίων. Όμως η ουσία της είναι πάντα ίδια: ο άνθρωπος χρησιμοποιεί το ιερό για να υψώσει την εικόνα του. Όσο συμβαίνει αυτό, το εγρηγορός γεμίζει με λεπτή δηλητηριώδη ενέργεια. Δεν φαίνεται αμέσως, αλλά διαβρώνει τα πάντα.

Η κάθαρση εδώ σημαίνει να επιστρέψει κανείς στην ανώνυμη εργασία. Να κάνει το σωστό χωρίς να ζητά διαρκώς αναγνώριση. Να υπηρετεί τον τύπο χωρίς να χρησιμοποιεί τον τύπο ως προσωπικό θρόνο. Να μπορεί να σταθεί μπροστά στο σύμβολο όχι ως κάτοχος, αλλά ως μαθητής. Όσο περισσότεροι ζητούν να πάρουν δύναμη από αυτό για τον εαυτό τους, τόσο περισσότερο σκοτεινιάζει.

Η πέμπτη προϋπόθεση είναι η σωστή επανάληψη. Αλλά δεν αρκεί να επαναλαμβάνεται κάτι. Πρέπει να επαναλαμβάνεται με συνείδηση. Η μηχανική επανάληψη συντηρεί το κέλυφος. Η συνειδητή επανάληψη ανανεώνει την πηγή. Κάθε φορά που μια ομάδα τελεί έναν τύπο, λέει έναν λόγο, τιμά μια μνήμη ή επαναφέρει ένα σύμβολο, πρέπει να το κάνει σαν να το κάνει για πρώτη φορά και σαν να το παραλαμβάνει από αιώνες. Αυτή η διπλή στάση, φρεσκάδα και σεβασμός, κρατά το εγρηγορός ζωντανό.

Όταν η επανάληψη γίνεται μόνο συνήθεια, αρχίζει η εσωτερική φθορά. Οι άνθρωποι ξέρουν τι θα γίνει, ξέρουν τι θα ειπωθεί, ξέρουν πού θα σταθούν, αλλά δεν είναι πια παρόντες. Τότε το τυπικό μοιάζει με σώμα χωρίς αναπνοή. Και το εγρηγορός τρέφεται με αυτή την απουσία. Απουσία σημαίνει ότι οι άνθρωποι δίνουν το σώμα τους, αλλά όχι την ψυχή τους. Συντηρεί, αλλά δεν φωτίζει.

Η έκτη προϋπόθεση είναι η καθαρότητα του λόγου. Ό,τι λέγεται επαναλαμβανόμενα μέσα σε ένα πεδίο γίνεται δομικό υλικό του. Αν ο λόγος είναι καθαρός, ακριβής, ευθύς, ευγενής, τότε το πεδίο αποκτά διαύγεια. Αν ο λόγος είναι γεμάτος υπονοούμενα, ψεύτικες ευγένειες, μισές αλήθειες, κρυφή ειρωνεία, αλαζονεία ή φόβο, τότε το εγρηγορός θολώνει. Οι άνθρωποι συχνά υποτιμούν τη δύναμη της καθημερινής ομιλίας. Νομίζουν ότι μόνο οι επίσημες επικλήσεις έχουν βάρος. Δεν είναι έτσι. Το εγρηγορός ακούει και την κουβέντα μετά την τελετή. Ακούει τον τρόπο που μιλάμε για τους απόντες. Ακούει το ύφος της εξουσίας. Ακούει τη μικρότητα που κρύβεται πίσω από τις λέξεις.

Η έβδομη προϋπόθεση είναι η ευθύνη της ιεραρχίας. Σε κάθε οργανωμένο εγρηγορός, όσοι βρίσκονται σε θέση καθοδήγησης δεν είναι μόνο διαχειριστές. Η ποιότητά τους βαραίνει δυσανάλογα. Αν ο ηγέτης, ο διδάσκαλος, ο ιερέας, ο τελετάρχης, ο πρεσβύτερος ή ο υπεύθυνος είναι καθαρός, σταθερός και ταπεινός, το πεδίο ενισχύεται. Αν είναι ανασφαλής, φιλόδοξος, χειριστικός ή εσωτερικά κενός, η φθορά του απλώνεται σαν μόλυνση.

Η ιεραρχία δεν είναι από μόνη της κακή. Χωρίς τάξη, πολλά πεδία διαλύονται. Αλλά η ιεραρχία πρέπει να είναι λειτουργική, όχι ναρκισσιστική. Πρέπει να υπηρετεί τη ροή του νοήματος, όχι την ανάγκη ορισμένων να στέκονται ψηλότερα. Διότι τότε οι άνθρωποι δεν ανεβαίνουν για να υπηρετήσουν

περισσότερο, αλλά για να φανούν περισσότερο. Και αυτό μετατρέπει την πνευματική τάξη σε ψυχικό θέατρο.

Η όγδοη προϋπόθεση είναι η ανανέωση χωρίς προδοσία. Κάθε ανθρώπινο εγρηγορός που θέλει να ζήσει πρέπει να ανανεώνεται. Όμως η ανανέωση δεν σημαίνει να πετάξει τον τύπο του ούτε να αλλάξει την ουσία του για να αρέσει στην εποχή. Να αφαιρέσει ό,τι έγινε νεκρό βάρος και να κρατήσει ό,τι μεταφέρει ακόμη ζωή. Η παράδοση δεν είναι μουσειακό αντικείμενο. Είναι ποτάμι με κοίτη. Αν χαθεί το νερό, μένει ξερή κοίτη. Αν χαθεί η κοίτη, το νερό γίνεται πλημμύρα. Χρειάζονται και τα δύο.

Η διαφθορά συχνά εμφανίζεται με δύο αντίθετες μορφές. Η μία είναι η τυφλή προσκόλληση στο παλιό, ακόμη κι όταν έχει χάσει το νόημά του. Η άλλη είναι η βίαιη απόρριψη κάθε μορφής στο όνομα μιας υποτιθέμενης ελευθερίας. Και οι δύο είναι επικίνδυνες. Η πρώτη κρατά νεκρό κέλυφος. Η δεύτερη διαλύει το πεδίο σε άμορφη ενέργεια. Η αληθινή συντήρηση είναι δύσκολη, γιατί απαιτεί διάκριση: τι είναι ουσία και τι είναι περίβλημα; Τι πρέπει να μείνει και τι πρέπει να καθαρθεί; Τι είναι ιερή μορφή και τι είναι απλώς συνήθεια που φοβάται να πεθάνει;

Η ένατη προϋπόθεση είναι η σωστή σχέση με τους νεκρούς και τους προγόνους του πεδίου. Κάθε παλιό εγρηγορός έχει νεκρούς. Ιδρυτές, δασκάλους, μέλη, εργάτες, ανθρώπους που πρόσφεραν χρόνο, ψυχή, πίστη, κόπο. Η μνήμη τους μπορεί να είναι ευλογία. Όταν οι νεκροί τιμώνται σωστά, γίνονται ρίζες. Όταν λατρεύονται άκριτα, γίνονται σκιές που εμποδίζουν τους ζωντανούς να αναπνεύσουν. Η τιμή προς τους προγόνους δεν πρέπει να καταργεί τη ζωντανή κρίση. Οι νεκροί έδωσαν δρόμο, όχι φυλακή.

Ένα εγρηγορός διαφθείρεται όταν οι ζωντανοί δεν τολμούν να ζήσουν επειδή φοβούνται να προσβάλουν το παρελθόν. Αλλά διαφθείρεται και όταν κόβουν αλαζονικά κάθε δεσμό με όσους προηγήθηκαν. Η ισορροπία είναι λεπτή. Πρέπει να ακούμε τους νεκρούς χωρίς να τους αφήνουμε να αποφασίζουν για κάθε αναπνοή των ζωντανών. Πρέπει να τιμούμε την αλυσίδα χωρίς να τη μετατρέπουμε σε δεσμά.

Η δέκατη προϋπόθεση είναι η καθαρότητα της εισόδου. Κάθε άνθρωπος που εισέρχεται σε ένα πεδίο δεν φέρνει μόνο την παρουσία του. Φέρνει την ψυχή του, τα τραύματά του, τις επιθυμίες του και την ποιότητα της πρόθεσής του. Αν μια ομάδα εισάγει ανθρώπους χωρίς διάκριση, μόνο για αριθμούς, κύρος, δύναμη ή εξάπλωση, τότε το πεδίο της αλλοιώνεται. Η είσοδος πρέπει να είναι πράξη ευθύνης. Δεν είναι αποκλεισμός από υπερηφάνεια, αλλά προστασία της ποιότητας. Δεν μπορούν όλα τα ψυχικά υλικά να μπουν σε κάθε δοχείο χωρίς συνέπειες.

Αυτό όμως δεν πρέπει να γίνει ελιτισμός. Η καθαρή είσοδος δεν σημαίνει να ζητά κανείς τέλειους ανθρώπους. Κανείς δεν εισέρχεται τέλειος. Σημαίνει να ζητά ειλικρινείς ανθρώπους. Άλλο ο ατελής που θέλει να εργαστεί και άλλο ο αλαζόνας που θέλει να χρησιμοποιήσει το πεδίο. Άλλο ο τραυματισμένος που ζητά μεταμόρφωση και άλλο ο τραυματισμένος που ζητά να επιβάλει το τραύμα του σε όλους. Ένα καθαρό εγρηγορός δεν αντέχει όμως για πολύ την ανειλικρίνεια.

Η ενδέκατη προϋπόθεση είναι η αποφυγή της ενεργειακής κατανάλωσης χωρίς προσφορά. Πολλοί άνθρωποι πλησιάζουν ισχυρά πεδία για να τραφούν. Θέλουν συγκίνηση, ταυτότητα, αίσθηση μυστηρίου, παρηγοριά, δύναμη. Δεν θέλουν όμως να προσφέρουν καθαρή εργασία, ευθύνη, χρόνο, ταπείνωση. Αυτό είναι σύγχρονη ασθένεια. Ο άνθρωπος πηγαίνει από πεδίο σε πεδίο, από παράδοση σε παράδοση, από σύμβολο σε σύμβολο, ψάχνοντας ένταση, χωρίς να ριζώνει πουθενά και χωρίς να μεταμορφώνεται πραγματικά.

Το εγρηγορός φθείρεται όταν γεμίζει με τέτοιους καταναλωτές. Διότι παίρνουν εντύπωση, αλλά δεν επιστρέφουν ουσία. Αντιθέτως, αφήνουν πίσω τους επιθυμία, σύγχυση, φαντασίωση. Η αληθινή συμμετοχή είναι ανταλλαγή. Λαμβάνω, αλλά και προσφέρω. Με στηρίζει το πεδίο, αλλά και εγώ το στηρίζω. Με μορφώνει η παράδοση, αλλά και εγώ γίνομαι φορέας της όπως ζω.

Η δωδέκατη προϋπόθεση είναι η σιωπή της αφομοίωσης. Ένα εγρηγορός δεν καθαρίζεται μόνο με δράση. Χρειάζεται και σιωπή. Όχι σιωπή συγκάλυψης, αλλά σιωπή πέψης. Οι άνθρωποι πρέπει να αφήνουν χρόνο ώστε όσα τελούνται, λέγονται ή βιώνονται να κατεβαίνουν βαθύτερα. Η σύγχρονη ψυχή θέλει αμέσως εξήγηση, ανάλυση, συζήτηση, εντύπωση. Κάποια πράγματα πρέπει να μείνουν λίγο άθικτα για να εργαστούν μέσα μας. Όταν όλα γίνονται άμεσα λόγος, η δύναμη χάνεται στην επιφάνεια.

Η σωστή σιωπή δίνει βάθος στο εγρηγορός. Κάνει τον άνθρωπο να μη χρησιμοποιεί αμέσως αυτό που έλαβε για να εντυπωσιάσει ή να αυτοεπιβεβαιωθεί. Τον μαθαίνει να κρατά. Και όποιος δεν μπορεί να κρατήσει, δεν μπορεί να μεταδώσει. Η μετάδοση δεν είναι απλή διανομή πληροφορίας. Είναι παράδοση φωτιάς από χέρι σε χέρι. Αν το χέρι τρέμει από ματαιοδοξία, η φωτιά πέφτει.

Η διαφθορά ενός εγρηγορότος έχει συγκεκριμένα σημάδια. Πρώτο σημάδι είναι η αντικατάσταση του σκοπού από την αυτοσυντήρηση. Η ομάδα δεν ρωτά πια αν υπηρετεί την αλήθεια, αλλά πώς θα συνεχίσει να υπάρχει. Δεύτερο σημάδι είναι η αύξηση της τυπολατρίας χωρίς αύξηση της εσωτερικής ζωής. Τρίτο είναι η υπερβολική ανάγκη ελέγχου. Τέταρτο είναι η φοβική αντίδραση στην ερώτηση. Πέμπτο είναι η εμφάνιση ανθρώπων που μοιάζουν πιο δεμένοι παρά μεταμορφωμένοι.

Η συντήρηση ενός εγρηγορότος, αντίθετα, φαίνεται από την ήρεμη δύναμη. Δεν χρειάζεται διαρκώς επιβεβαίωση. Δεν πανικοβάλλεται μπροστά στην αλλαγή. Δεν προδίδει την ουσία για να επιβιώσει. Δεν απαιτεί από τα μέλη του να σταματήσουν να είναι πρόσωπα. Έχει ρυθμό, μνήμη, καθαρότητα, όριο και δυνατότητα ανανέωσης. Το συντηρημένο εγρηγορός δεν είναι ακίνητο. Είναι ζωντανό με τάξη.

Η βαθύτερη κάθαρση, όμως, δεν γίνεται μόνο σε επίπεδο ομάδας. Γίνεται μέσα σε κάθε μέλος. Ο καθένας πρέπει να ρωτά: τι φέρνω εγώ στο πεδίο; Φέρνω ζήλια; Φέρνω ανάγκη αναγνώρισης; Φέρνω φόβο; Φέρνω ειλικρινή εργασία; Φέρνω σιωπή; Φέρνω καθαρό λόγο; Φέρνω ευθύνη; Δεν υπάρχει συλλογική κάθαρση χωρίς προσωπική κάθαρση. Το εγρηγορός είναι το άθροισμα και κάτι περισσότερο από το άθροισμα, αλλά το άθροισμα δεν παύει να έχει σημασία. Κάθε άνθρωπος είναι θύρα από την οποία μπαίνει ποιότητα ή ακαθαρσία.

Η κάθαρση ενός εγρηγορότος μπορεί επίσης να απαιτεί απομάκρυνση. Αυτό είναι δύσκολο αλλά αληθινό. Μερικές φορές ένα πεδίο δεν καθαρίζεται αν συνεχίζουν να το τρέφουν άνθρωποι που το χρησιμοποιούν. Δεν είναι όλοι οι δεσμοί ιεροί. Κάποιοι δεσμοί είναι παρασιτικοί. Μια ομάδα που δεν μπορεί ποτέ να πει όχι, που δεν μπορεί να προστατεύσει τα όριά της, που φοβάται να χάσει μέλη ή κύρος, σταδιακά μολύνεται. Η αγάπη χωρίς διάκριση γίνεται άνοιγμα στην ακαθαρσία. Χρειάζονται και τα δύο.

Σε κάποιες περιπτώσεις, η κάθαρση απαιτεί περίοδο σιωπής και παύσης. Όταν ένα εγρηγορός έχει φορτιστεί με υπερβολικό θόρυβο, σύγκρουση ή ψεύτικη δραστηριότητα, η συνέχιση των ίδιων πράξεων απλώς αναπαράγει το πρόβλημα. Χρειάζεται παύση. Να σταματήσει η μηχανή. Να ακουστεί τι υπάρχει κάτω από τον θόρυβο. Πολλές ομάδες φοβούνται την παύση, γιατί τότε μπορεί να φανεί ότι δεν έχουν πια εσωτερικό κέντρο. Όμως η παύση είναι θεραπευτική όταν υπάρχει θάρρος. Ό,τι δεν αντέχει τη σιωπή, μάλλον δεν είχε αληθινό βάθος.

Η διαφθορά μπορεί να έρθει και από υπερβολική εξωστρέφεια. Όταν ένα εγρηγορός εκτίθεται συνεχώς προς τα έξω, όταν προσπαθεί διαρκώς να προσελκύσει, να εξηγήσει, να διαφημιστεί, να φανεί, χάνει μέρος της εσωτερικής του θερμότητας. Δεν είναι όλα για δημόσια κατανάλωση. Κάθε ζωντανό μυστήριο χρειάζεται εσωτερικότητα. Όχι για να δημιουργήσει ψευδή ανωτερότητα, αλλά για να προστατεύσει την ωρίμανση. Ο σπόρος δεν φυτρώνει πάνω στο τραπέζι. Θέλει χώμα, σκοτάδι και χρόνο.

Η υπερβολική εσωστρέφεια μπορεί επίσης να διαφθείρει. Αν ένα εγρηγορός κλειστεί τελείως στον εαυτό του, μπορεί να αρχίσει να αναπνέει τον ίδιο του τον αέρα. Η παράδοση γίνεται κλειστό δωμάτιο. Η ισορροπία είναι να έχει το πεδίο εσωτερικό πυρήνα, αλλά και υγιή σχέση με τον κόσμο. Να μην εκχυδαίζεται προς τα έξω, αλλά και να μη σαπίζει από έλλειψη αέρα.

Η συντήρηση ενός εγρηγορότος απαιτεί επίσης ζωντανή παιδεία. Τα νέα μέλη πρέπει να μαθαίνουν όχι μόνο τους τύπους, αλλά και το νόημα των τύπων. Όχι μόνο τι γίνεται, αλλά γιατί γίνεται. Όχι μόνο τι λέγεται, αλλά τι πρέπει να μεταμορφώσει μέσα τους. Όταν η παιδεία χαθεί, η επόμενη γενιά παραλαμβάνει κέλυφος. Και επειδή δεν ξέρει το εσωτερικό νόημα, είτε το επαναλαμβάνει μηχανικά είτε το πετά ως άχρηστο. Έτσι χάνονται παραδόσεις: όχι επειδή πολεμήθηκαν απ' έξω, αλλά επειδή δεν μεταδόθηκε το εσωτερικό τους κλειδί.

Η κάθαρση, λοιπόν, είναι και παιδαγωγική πράξη. Να ξαναδοθεί νόημα εκεί που έμεινε μόνο τύπος. Να ξανασυνδεθεί η χειρονομία με το βίωμα. Να ξαναγίνει το σύμβολο καθρέφτης και όχι διακόσμηση. Να ξαναγίνει η μνήμη πηγή και όχι βάρος. Να ξαναγίνει η αδελφότητα εργασία και όχι απλή οικειότητα. Να ξαναγίνει η σιωπή βάθος και όχι συνήθεια.

Υπάρχει και μια ακόμη λεπτή διάσταση: η ευγνωμοσύνη. Η ευγνωμοσύνη αναγνωρίζει ότι λάβαμε κάτι πριν από εμάς. Ότι δεν είμαστε αυτοδημιούργητοι. Ότι κάποιοι κράτησαν τον δρόμο ανοιχτό. Όμως η ευγνωμοσύνη δεν πρέπει να γίνει τύφλωση. Δεν σημαίνει ότι όλα όσα παραλάβαμε είναι άθικτα ή αλάνθαστα. Σημαίνει ότι προσεγγίζουμε την κληρονομιά με σεβασμό και ευθύνη, όχι με αλαζονική κατανάλωση.

Η αχαριστία διαφθείρει το εγρηγορός, γιατί κόβει τη σχέση με την πηγή της μετάδοσης. Αλλά και η δουλική ευγνωμοσύνη το διαφθείρει, γιατί απαγορεύει τη ζωντανή κρίση. Η σωστή στάση είναι να πεις: ευχαριστώ για ό,τι έλαβα, και επειδή το τιμώ, δεν θα το αφήσω να γίνει ψέμα στα χέρια μου. Όχι η τυφλή διατήρηση, αλλά η υπεύθυνη συνέχιση.

Στο τέλος, η κάθαρση ενός εγρηγορότος είναι πάντοτε επιστροφή στην ποιότητα της παρουσίας. Μπορούμε να μιλήσουμε για σύμβολα, τελετές, προσευχές, μνήμες, ιεραρχίες, κανόνες. Όλα αυτά έχουν σημασία. Αλλά το κεντρικό ερώτημα παραμένει απλό: πώς είναι παρών ο άνθρωπος; Με ταπείνωση ή με φιλοδοξία; Με διάκριση ή με φόβο; Με αγάπη ή με ανάγκη κατοχής; Με εσωτερική εργασία ή με κατανάλωση εντυπώσεων;

Το εγρηγορός δεν καθαρίζεται μια φορά για πάντα. Όπως ένας Ναός χρειάζεται διαρκή φροντίδα, έτσι και το αόρατο πεδίο χρειάζεται συνεχή επαγρύπνηση. Η ανθρώπινη αδυναμία επιστρέφει. Η ματαιοδοξία επιστρέφει. Η λήθη επιστρέφει. Δεν υπάρχει τελική ασφάλεια. Υπάρχει μόνο ζωντανή συντήρηση. Και η ζωντανή συντήρηση είναι έργο ταπεινό, επαναλαμβανόμενο, όχι πάντα θεαματικό, αλλά αναγκαίο.

Στην ανθρώπινη σχέση μαζί του, το εγρηγορός δεν είναι μόνο κάτι που λαμβάνουμε, αλλά κάτι που φροντίζουμε. Αν τρέφεται με αλήθεια, σιωπή, καθαρό λόγο, ταπείνωση και εργασία, γίνεται φορέας φωτός. Αν τρέφεται με φιλοδοξία, φόβο, ψέμα, εξάρτηση και μηχανική επανάληψη, σκοτεινιάζει ακόμη και αν γεννήθηκε από υψηλό σκοπό.

Κάθε ανθρώπινο ή ιστορικά εκδηλωμένο εγρηγορός, λοιπόν, ζητά φύλακες. Όχι ιδιοκτήτες. Όχι διαχειριστές κελύφους. Όχι ανθρώπους που το χρησιμοποιούν για να νιώσουν σημαντικοί. Και ο αληθινός φύλακας δεν ρωτά μόνο τι δύναμη μπορεί να πάρει από το πεδίο, αλλά τι καθαρότητα μπορεί να προσθέσει σε αυτό. Αυτό είναι το μέτρο της ωριμότητας.

Ενότητα Ένατη: Μη ανθρώπινα κέντρα και εγρηγορότα, πηγή, ένδυμα και κατοίκηση

Το ερώτημα αν υπάρχουν εγρηγορότα που δεν δημιουργούνται από ανθρώπους μάς φέρνει σε ένα από τα πιο λεπτά σημεία όλης της πραγματείας. Όμως η πραγματικότητα δεν εξαντλείται στο ανθρώπινο. Υπάρχουν δυνάμεις, τόποι, αρχές και παρουσίες που φαίνεται να προϋπάρχουν της ανθρώπινης λατρείας ή να υπερβαίνουν την ανθρώπινη φαντασία. Το δύσκολο είναι να καταλάβουμε τότε οι άνθρωποι δημιουργούν κάτι, τότε απλώς ντύνουν κάτι που ήδη υπάρχει, και τότε κάτι άλλο χρησιμοποιεί το ανθρώπινο πεδίο ως όχημα.

Η πρώτη διάκριση είναι ανάμεσα στην πηγή και στο ένδυμα. Η πηγή είναι η δύναμη, η αρχή ή η παρουσία που μπορεί να υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο. Το ένδυμα είναι η μορφή που υφαίνει γύρω της η ανθρώπινη ψυχή. Οι άνθρωποι σπάνια μπορούν να συλλάβουν μια υπερανθρώπινη δύναμη γυμνή. Της δίνουν όνομα, εικόνα, μύθο, τελετουργία, γλώσσα, χρώμα, ιδιότητες. Είναι αναγκαίο. Χωρίς μορφή, η ανθρώπινη ψυχή δεν μπορεί να σχετιστεί σταθερά με το άμορφο. Αλλά πρέπει να θυμόμαστε ότι το ένδυμα δεν είναι η ίδια η πηγή.

Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στη θρησκεία. Αν δεχθούμε ότι το θείο υπάρχει ως πραγματικότητα ανώτερη από την ανθρώπινη ψυχή, τότε ο άνθρωπος δεν δημιουργεί τον Θεό με την πίστη του. Δημιουργεί όμως μορφές σχέσης με τον Θεό. Δημιουργεί λειτουργίες, εικόνες, ύμνους, ναούς, προσκυνήματα, εορτές, κοινότητες, δόγματα, τρόπους προσευχής. Άλλο λοιπόν η θεία πηγή και άλλο το θρησκευτικό εγρηγορός που διαμορφώνεται γύρω από την προσέγγιση αυτής της πηγής. Η σύγχυση των δύο είναι επικίνδυνη. Διότι τότε ο άνθρωπος μπορεί να λατρεύει το ανθρώπινο περίβλημα σαν να ήταν η ίδια η άπειρη πραγματικότητα.

Η ίδια αρχή ισχύει και για τις θεότητες των αρχαίων παραδόσεων. Μπορούμε να τις δούμε με δύο τρόπους. Ο ένας τρόπος είναι να τις θεωρήσουμε καθαρά ανθρώπινες συλλογικές κατασκευές, μορφές που γεννήθηκαν από ανάγκες, φόβους, κοινωνικές δομές και ποιητική φαντασία. Ο άλλος τρόπος, πιο εσωτερικός και βαθύτερος, είναι να δεχθούμε ότι πίσω από ορισμένες θεότητες υπάρχουν πραγματικές κοσμικές ή πνευματικές αρχές. Τότε οι άνθρωποι δεν δημιούργησαν την αρχή, αλλά δημιούργησαν το λατρευτικό και συμβολικό της σώμα. Αυτό το σώμα είναι εγρηγορός. Η πηγή όμως δεν είναι.

Εδώ χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, γιατί πολλοί άνθρωποι της εσωτερικής αναζήτησης μπερδεύουν την ένταση της επαφής με την αλήθεια της πηγής. Ένα πεδίο μπορεί να είναι πολύ δυνατό, επειδή έχει τραφεί επί αιώνες από λατρεία, φόβο, αίμα, πόθο ή τελετουργία. Αποδεικνύει μόνο ότι το πεδίο είναι

φορτισμένο. Υπάρχουν βαριά εγρηγορότα με τεράστια δύναμη, αλλά όχι απαραίτητα με φως. Η δύναμη είναι ουδέτερη ως πρώτη ένδειξη. Το ερώτημα είναι πάντοτε τι είδους δύναμη είναι και προς τα πού οδηγεί.

Το δεύτερο μεγάλο ζήτημα είναι η κατοίκηση. Ένα ανθρώπινο εγρηγορός μπορεί να λειτουργήσει σαν κατοικήσιμο πεδίο. Δηλαδή μπορεί να δημιουργηθεί από ανθρώπους, αλλά στη συνέχεια να γίνει χώρος μέσα στον οποίο αντανακλώνται, εισέρχονται ή ενεργούν άλλες δυνάμεις. Αυτό δεν πρέπει να το καταλάβουμε απλοϊκά, σαν να μπαίνει πάντα μια οντότητα μέσα σε ένα δοχείο. Όπως ένα μουσικό όργανο, όταν κουρδιστεί σωστά, μπορεί να αποδώσει έναν ανώτερο ήχο, έτσι και ένα εγρηγορός μπορεί να γίνει όργανο μιας δύναμης που το υπερβαίνει.

Αν το πεδίο είναι καθαρό, ταπεινό και προσανατολισμένο προς το ανώτερο, μπορεί να γίνει δεκτικό σε φωτεινές επιρροές. Η προσευχή, η αληθινή θυσία, η καθαρότητα του σκοπού, η σιωπή, η αγάπη και η διάκριση μπορούν να κάνουν ένα ανθρώπινο εγρηγορός διαφανές. Η ομάδα δεν λατρεύει τον εαυτό της. Δεν μεθά με τη δύναμή της. Δεν φυλακίζει τα μέλη της. Λειτουργεί σαν καθαρό δοχείο, μέσα από το οποίο κάτι ανώτερο μπορεί να γίνει αισθητό.

Αν όμως το πεδίο είναι γεμάτο φιλοδοξία, φόβο, εξουσία, ψευδομυστικότητα, βία ή ερωτική και ψυχική χειραγωγήση, τότε γίνεται δεκτικό σε κατώτερες επιρροές. Οι άνθρωποι δημιουργούν ένα πεδίο με τη δική τους ενέργεια, αλλά επειδή αυτό το πεδίο είναι ακάθαρμο, μπορεί να λειτουργήσει σαν άνοιγμα προς δυνάμεις που τρέφονται από την ίδια ακαθαρσία. Δεν πρέπει να φανταστούμε πάντα δαιμονικές μορφές με λαϊκό τρόπο. Αρκεί να δούμε ότι κάθε πεδίο προσελκύει αυτό με το οποίο συγγενεύει. Ο φόβος καλεί φόβο. Η υπερηφάνεια καλεί υπερηφάνεια. Η βία καλεί βία. Η λατρεία της δύναμης καλεί δυνάμεις που ζητούν λατρεία.

Υπάρχει επίσης το ζήτημα των μη ανθρώπινων φυσικών κέντρων. Ορισμένοι τόποι φαίνεται να έχουν δύναμη πριν από κάθε ανθρώπινη τελετουργία. Βουνά, σπήλαια, πηγές, άλση, έρημοι, ακτές, περάσματα, κορυφές. Την αισθάνθηκε και προσπάθησε να σχετιστεί μαζί της. Όταν επανέρχεται σε αυτούς τους τόπους με προσευχή, θυσία, μύθο ή φόβο, δημιουργεί γύρω από το φυσικό κέντρο ένα ανθρώπινο εγρηγορός. Έτσι ο τόπος γίνεται σύνθετος. Έχει τη δική του αρχική δύναμη και πάνω της έχει καθίσει η ανθρώπινη μνήμη.

Έτσι κάποιοι ιεροί τόποι είναι τόσο ισχυροί αλλά και τόσο δύσκολοι στην ερμηνεία. Δεν ξέρεις πάντα τι αισθάνεσαι. Είναι η φυσική δύναμη του τόπου; Είναι το τραύμα όσων έγιναν εκεί; Είναι η προσδοκία των επισκεπτών; Είναι όλα μαζί; Ένας τόπος όπου προσευχήθηκαν γενιές ανθρώπων έχει άλλο βάρος από έναν τόπο απλώς όμορφο. Ένας τόπος όπου χύθηκε αίμα έχει άλλο βάρος από έναν τόπο ειρηνικό. Ένας τόπος όπου λατρεύτηκε κάτι επί αιώνες μπορεί να κρατά ακόμη τη μορφή της λατρείας, ακόμη κι αν η αρχική πίστη έχει χαθεί.

Το ίδιο συμβαίνει με τα αντικείμενα. Αλλά μπορεί να γίνει κόμβος εγρηγορότος. Ένα κειμήλιο, ένα ιερό βιβλίο, ένα ξίφος, μια εικόνα, ένα κόσμημα, ένα άμφιο, ένα εργαλείο τελετής, φορτίζεται από τη χρήση, την πίστη, το βλέμμα και την επανάληψη. Δεν δημιουργεί μόνο του το πεδίο, αλλά γίνεται σημείο συμπύκνωσης. Όταν το αγγίζει κάποιος, δεν αγγίζει μόνο ύλη. Αγγίζει μνήμη. Πρέπει να είμαστε προσεκτικοί για να μη διολισθήσουμε σε δεισιδαιμονία. Δεν είναι κάθε παλιό αντικείμενο φορέας δύναμης. Αλλά όταν ένα αντικείμενο έχει ζήσει μέσα σε επαναλαμβανόμενη τελετουργική ή ψυχική φόρτιση, μπορεί να γίνει πραγματικό αγγείο.

Τα ονόματα λειτουργούν επίσης ως κέντρα. Ένα όνομα που επαναλαμβάνεται επί αιώνες σε προσευχή, φόβο, επίκληση ή λατρεία αποκτά ψυχικό βάρος. Το όνομα δεν είναι απλός ήχος. Είναι κλειδί μνήμης. Όταν προφέρεται, ενεργοποιεί το πεδίο που έχει συσσωρευτεί γύρω του. Δεν είναι όλα για κοινή χρήση. Όχι επειδή ο ήχος είναι μαγικός με μηχανικό τρόπο, αλλά επειδή ο ήχος είναι θύρα σε πεδίο. Άλλο να λες ένα όνομα πληροφοριακά και άλλο να το λες με πρόθεση, πίστη και σύνδεση. Στη δεύτερη περίπτωση, μπαίνεις σε σχέση.

Εδώ φαίνεται ξανά η διάκριση ανάμεσα στην πηγή και στο ανθρώπινο πεδίο. Ένα θείο όνομα, αν όντως αναφέρεται σε υπερανθρώπινη πραγματικότητα, δεν δημιουργεί την πηγή. Όμως η επανάληψη του ονόματος δημιουργεί ανθρώπινο κανάλι σχέσης με την πηγή. Μπορεί να οδηγεί σε προσευχή ή σε μαγική ιδιοποίηση. Μπορεί να ανοίγει την καρδιά ή να φουσκώνει το εγώ εκείνου που νομίζει ότι κατέχει μυστικό. Το ίδιο όνομα, σε διαφορετικά πεδία, μπορεί να λειτουργήσει διαφορετικά, όχι επειδή αλλάζει η πηγή, αλλά επειδή αλλάζει το δοχείο.

Στα μη ανθρώπινα κέντρα ανήκουν και οι αρχέτυπες δυνάμεις. Το αρχέτυπο, όπως ήδη είπαμε, δεν δημιουργείται από συγκεκριμένη ομάδα. Όμως κάθε ομάδα μπορεί να δημιουργήσει εγρηγορός γύρω από την επαφή της με ένα αρχέτυπο. Μια ομάδα μπορεί να τις ενσαρκώσει καθαρά ή να τις παραμορφώσει. Ένα πολεμικό εγρηγορός μπορεί να εκφράσει την ανδρεία του φύλακα ή τη βία του κατακτητή. Ένα ιερατικό εγρηγορός μπορεί να εκφράσει τη μεσολάβηση προς το θείο ή την εξουσία πάνω στις ψυχές. Το αρχέτυπο δίνει ενέργεια. Το εγρηγορός δίνει ιστορική μορφή.

Άρα τα εγρηγορότα δεν είναι όλα ισότιμα. Κάποια είναι φτωχές ανθρώπινες κατασκευές, χωρίς βαθιά πηγή, που ζουν μόνο από την προσοχή και την ψυχολογική ανάγκη των μελών τους. Κάποια είναι ιστορικά πεδία που αντλούν από αληθινές αρχέτυπες δυνάμεις. Κάποια είναι λατρευτικά πεδία που μπορούν, σε στιγμές καθαρότητας, να γίνουν αγωγοί υπερανθρώπινης παρουσίας. Το να τα λέμε όλα «εγρηγορότα» χωρίς διάκριση είναι σαν να λέμε όλα τα υγρά «νερό». Μπορεί να μοιάζουν ως προς τη μορφή, αλλά η ουσία τους διαφέρει.

Υπάρχει ακόμη το ερώτημα αν μια υπερανθρώπινη δύναμη μπορεί να δημιουργήσει δικό της εγρηγορός χωρίς ανθρώπους. Με αυστηρή χρήση του όρου, θα έλεγα όχι. Αν δεν υπάρχει ανθρώπινη ή συλλογική ψυχική συμμετοχή, δεν μιλάμε για εγρηγορός. Μιλάμε για πνευματική παρουσία, αρχή, οντότητα, φυσικό πνεύμα, αγγελική λειτουργία ή κάτι άλλο. Χωρίς ανθρώπινη ή τουλάχιστον ψυχική συλλογική συμβολή, λείπει το βασικό του στοιχείο. Όμως μια μη ανθρώπινη δύναμη μπορεί να προκαλέσει, να εμπνεύσει ή να ελκύσει τη δημιουργία εγρηγορότος γύρω της. Σαν πυρήνας που μαζεύει γύρω του ύλη.

Έτσι μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν τρεις βασικές περιπτώσεις. Στην πρώτη, το εγρηγορός είναι καθαρά ανθρώπινη κατασκευή: μια ιδεολογία, μια ομάδα, ένα brand, μια πολιτική αφήγηση, μια οικογενειακή ψυχική δομή. Στη δεύτερη, είναι ανθρώπινο πεδίο σχέσης με μια πηγή που το υπερβαίνει: έναν ιερό τόπο, μια θεία αρχή, ένα αρχέτυπο, μια αγγελική λειτουργία. Στην τρίτη, είναι ανθρώπινο πεδίο που κατοικείται ή χρησιμοποιείται από άλλη δύναμη, είτε φωτεινή είτε παρασιτική. Αυτή η τρίτη περίπτωση είναι η πιο επικίνδυνη, γιατί εκεί η ομάδα μπορεί να νομίζει ότι υπηρετεί το δικό της ιδανικό, ενώ έχει γίνει όργανο ενός πεδίου που την υπερβαίνει και την κατευθύνει.

Η κατοίκηση, όμως, δεν πρέπει να γίνει αφορμή για παράνοια. Δεν χρειάζεται να βλέπουμε παντού οντότητες. Η πρώτη ευθύνη είναι πάντοτε ανθρώπινη. Πολλές ομάδες λένε «κάτι σκοτεινό μπήκε μέσα», ενώ ίσως αυτό που μπήκε ήταν η δική τους φιλοδοξία, ο δικός τους φόβος, η δική τους ανάγκη εξουσίας.

Η παρασιτική δύναμη, αν υπάρχει, βρίσκει είσοδο εκεί όπου οι άνθρωποι άνοιξαν πόρτα. Η ευθύνη δεν ακυρώνεται.

Αυτό έχει μεγάλη σημασία για κάθε μυητική ή πνευματική εργασία. Δεν πρέπει να ξεκινά από την ερώτηση «ποια δύναμη θα επικαλεστώ;» αλλά από την ερώτηση «τι δοχείο είμαι;» Διότι το ίδιο κάλεσμα, από ακάθαρτο δοχείο, μπορεί να παραμορφωθεί. Ο άνθρωπος που ζητά γνώση αλλά περιφρονεί την ταπείνωση, μπορεί να συναντήσει μορφές γνώσης που τον κάνουν πιο υπερήφανο και πιο τυφλό. Η ποιότητα του δοχείου καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ποιότητα της επαφής.

Γι' αυτό σε όλες τις σοβαρές παραδόσεις προηγείται κάθαρση, προσευχή, νηστεία, σιωπή, δοκιμασία, ηθική προετοιμασία. Όχι ως εξωτερική ευσέβεια, αλλά ως ρύθμιση του δοχείου. Η ψυχή πρέπει να γίνει ικανή να δεχθεί χωρίς να παραμορφώσει. Η ομάδα πρέπει να γίνει ικανή να δημιουργήσει πεδίο χωρίς να το κάνει είδωλο. Η καθαρή επαφή δεν είναι αποτέλεσμα τεχνικής μόνο· είναι αποτέλεσμα ποιότητας. Όπου υπάρχει τεχνική χωρίς ποιότητα, μαζεύεται δύναμη χωρίς φως. Και η δύναμη χωρίς φως κάποτε στρέφεται εναντίον του φορέα της.

Ας το πούμε με μια εικόνα. Η υπερανθρώπινη πηγή είναι σαν ήλιος. Το εγρηγορός είναι σαν φακός. Αν ο φακός είναι καθαρός, συγκεντρώνει το φως και το κατευθύνει. Αν είναι ραγισμένος, το διασπά. Αν είναι βρόμικος, το θολώνει. Αν είναι στραμμένος σε λάθος σημείο, μπορεί να κάψει αντί να φωτίσει. Οι άνθρωποι συχνά μαλώνουν για τον ήλιο, ενώ το πρόβλημα βρίσκεται στον φακό τους. Μπορεί το ανθρώπινο μέσο να έχει χαλάσει.

Υπάρχει και η περίπτωση όπου μια πηγή αποσύρεται αλλά το εγρηγορός μένει. Μια παράδοση μπορεί κάποτε να είχε αληθινή επαφή με υψηλή δύναμη. Σταδιακά όμως, λόγω διαφθοράς, τυπολατρίας, υπερηφάνειας ή λήθης, η επαφή αδυνατίζει. Το πεδίο συνεχίζει να υπάρχει, γιατί έχει μνήμη και μορφή. Αλλά η πηγή δεν ρέει πια με τον ίδιο τρόπο. Τότε μένει ένα κέλυφος που μιμείται την παλιά ζωή. Οι άνθρωποι επαναλαμβάνουν τα λόγια, αλλά η φωτιά δεν κατεβαίνει. Αυτό είναι από τα πιο δύσκολα πράγματα να αναγνωριστεί, γιατί απαιτεί μεγάλη ειλικρίνεια. Είναι πιο εύκολο να συνεχίσεις να πιστεύεις ότι όλα είναι όπως πριν.

Η αναγέννηση σε αυτή την περίπτωση δεν έρχεται με υπερβολή. Δεν χρειάζεται περισσότερη ένταση, περισσότερη επίκληση, περισσότερη εξωτερική δράση. Χρειάζεται επιστροφή στην ταπείνωση. Χρειάζεται να παραδεχθεί η ομάδα ότι μπορεί να έχασε κάτι. Όταν ένα πεδίο πει «δεν κατέχουμε την πηγή, τη ζητούμε», τότε ανοίγει ξανά. Όταν λέει «η πηγή είναι δική μας επειδή έτσι λέει η ιστορία μας», τότε κλείνει περισσότερο. Το θείο, το αρχέτυπο, η ανώτερη δύναμη δεν ανήκουν σε κανέναν. Μπορούν να δοθούν, αλλά δεν γίνονται ιδιοκτησία.

Στο επίπεδο της προσωπικής εμπειρίας, ο άνθρωπος που πλησιάζει τέτοια πεδία πρέπει να μάθει να ξεχωρίζει τρία πράγματα μέσα του. Πρώτον, τι προβάλλει ο ίδιος. Δεύτερον, τι ανήκει στο ανθρώπινο εγρηγορός της ομάδας ή του τόπου. Τρίτον, αν υπάρχει κάτι πέρα από αυτό, μια βαθύτερη πηγή ή παρουσία. Χρειάζεται χρόνος, σιωπή, ψυχική καθαρότητα και αποφυγή ενθουσιασμού. Ο ενθουσιασμός είναι χρήσιμος ως άνοιγμα, αλλά επικίνδυνος ως κριτήριο. Πολλοί άνθρωποι εξαπατώνται όχι από το σκοτάδι, αλλά από την ένταση της δικής τους επιθυμίας να συναντήσουν κάτι μεγάλο.

Η πιο ασφαλής στάση είναι ο σεβασμός χωρίς βιαστική ταύτιση. Μπαίνεις σε έναν τόπο, σε μια παράδοση, σε ένα πεδίο, και λες εσωτερικά: «Αναγνωρίζω ότι εδώ υπάρχει κάτι. Δεν ξέρω ακόμη τι

είναι. Δεν θα το υποβιβάσω, αλλά ούτε θα το θεοποιήσω αμέσως. Θα δω τι κάνει στην ψυχή μου. Θα δω τι κάνει στους ανθρώπους που ζουν μέσα του. Θα δω αν με οδηγεί σε αλήθεια ή σε μέθη.» Αυτή η στάση είναι ώριμη. Δεν κλείνει την πόρτα στο μυστήριο, αλλά δεν παραδίδει άκριτα την κρίση.

Τα εγρηγορότα δεν είναι πάντοτε απλές ανθρώπινες κατασκευές, αλλά σχεδόν πάντοτε έχουν ανθρώπινο ένδυμα. Πίσω τους μπορεί να υπάρχει φαντασία, αρχέτυπη δύναμη, πνευματική πηγή, πνεύμα τόπου ή παρασιτική κατοίκηση. Το εγρηγορός είναι το πεδίο σχέσης ανάμεσα στον άνθρωπο και στο κέντρο που τον καλεί ή που ο ίδιος κατασκευάζει.

Η μεγάλη σοφία είναι να μη μπερδεύουμε το κέντρο με το πεδίο. Το κέντρο μπορεί να είναι υπερανθρώπινο, αλλά το πεδίο γύρω του μπορεί να είναι ανθρώπινα μολυσμένο. Το κέντρο μπορεί να έχει αποσυρθεί και το ένδυμα να συνεχίζει σαν άδειο κέλυφος. Ή, αντίστροφα, ένα ταπεινό ανθρώπινο πεδίο μπορεί να γίνει καθαρό παράθυρο για κάτι ανώτερο, επειδή οι άνθρωποι που το τρέφουν έχουν αλήθεια.

Ενότητα Δέκατη: Τα σύγχρονα εγρηγορότα και η εποχή της μαζικής προσοχής

Αν τα παλαιά εγρηγορότα γεννιούνταν κυρίως μέσα σε ναούς, φυλές, μνητικές αδελφότητες, θρησκευτικές κοινότητες, βασιλεία, πολεμικά σώματα και οικογένειες, τα σύγχρονα εγρηγορότα γεννιούνται μέσα στην προσοχή. Η εποχή μας δεν είναι λιγότερο μαγική από τις παλαιές. Είναι απλώς λιγότερο ειλικρινής ως προς τη μαγεία της. Οι άνθρωποι πιστεύουν ότι ζουν σε έναν απομυθοποιημένο κόσμο, αλλά ζουν μέσα σε πεδία μαζικής επιρροής πιο ισχυρά από ποτέ. Η διαφορά είναι ότι τα σύγχρονα πεδία δεν φορούν ιερατικά άμφια. Φορούν λογότυπα, οθόνες, πολιτικές ταυτότητες, εταιρικές αξίες, κοινωνικά δίκτυα, εικόνες, hashtags, αλγοριθμικές επαναλήψεις και μαζικές συγκινήσεις.

Το βασικό υλικό του σύγχρονου εγρηγορότος είναι η προσοχή. Όπου η προσοχή συνδέεται με συναίσθημα, το πεδίο δυναμώνει. Όπου το συναίσθημα επαναλαμβάνεται καθημερινά, το πεδίο αποκτά διάρκεια. Και όπου το πεδίο αποκτά διάρκεια, αρχίζει να επιστρέφει πάνω στους ανθρώπους ως επιθυμία, φόβος, οργή, μίμηση, ταυτότητα ή εξάρτηση. Η παλιά τελετή ζητούσε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Η σύγχρονη τελετή συμβαίνει κάθε στιγμή που ο άνθρωπος ανοίγει την οθόνη του και παραδίδει την προσοχή του σε μια συλλογική ροή.

Αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε ψηφιακή ή κοινωνική μορφή είναι κακή. Θα ήταν υπερβολικό και αφελές να το πούμε. Η ανθρώπινη επικοινωνία πάντοτε δημιουργούσε πεδία. Η διαφορά είναι η ταχύτητα, η πυκνότητα και η ασυνειδησία της συμμετοχής. Παλαιότερα, για να μπει κάποιος σε ένα ισχυρό εγρηγορός, έπρεπε συχνά να περάσει από μύηση, κοινότητα, τόπο, τελετουργία, όρκο ή μακρά σχέση. Σήμερα μπορεί να μπει σε ένα πεδίο μέσα σε λίγα λεπτά, διαβάζοντας, βλέποντας, θυμώνοντας, σχολιάζοντας, κοινοποιώντας. Δεν καταλαβαίνει ότι συμμετέχει. Νομίζει ότι απλώς αντιδρά.

Το πρώτο μεγάλο σύγχρονο εγρηγορός είναι το ψηφιακό. Δεν έχει έναν ναό, γιατί ο ναός του είναι η ίδια η πλατφόρμα. Δεν έχει έναν ιερέα, γιατί οι λειτουργοί του είναι οι αλγόριθμοι, οι influencers, οι κοινότητες, οι ανώνυμες μάζες, οι μηχανισμοί προβολής και οι επαναλαμβανόμενες μορφές λόγου. Δεν έχει μία σταθερή θεολογία, αλλά έχει δόγματα που αλλάζουν γρήγορα. Έχει απαγορεύσεις, έχει ιερά θέματα, έχει βλάσφημους, έχει εξορίες, έχει τελετουργίες δημόσιας καταδίκης, έχει λατρείες προσώπων,

έχει προσκυνήματα σε εικόνες, έχει ομαδικές εξάρσεις και ομαδικούς λιθοβολισμούς. Είναι θρησκευτικό στη δομή του, ακόμη κι όταν είναι άθεο στο περιεχόμενό του.

Το ψηφιακό εγρηγορός τρέφεται από ένταση. Δεν αρκείται στην ήρεμη προσοχή. Οργή, θαυμασμό, φθόνο, πόθο, φόβο, ειρωνεία, αγανάκτηση, ταύτιση. Κάθε φορά που ο άνθρωπος θυμώνει μαζί με χιλιάδες άλλους, γελά περιφρονητικά μαζί με χιλιάδες άλλους, λατρεύει ένα πρόσωπο μαζί με χιλιάδες άλλους ή μισεί έναν κοινό εχθρό μαζί με χιλιάδες άλλους, συμμετέχει σε τελετή. Απλώς δεν τη λέει τελετή. Τη λέει ενημέρωση, άποψη, ψυχαγωγία ή κοινωνική συμμετοχή.

Το πιο επικίνδυνο στοιχείο του ψηφιακού εγρηγορότος είναι ότι καταργεί την απόσταση ανάμεσα στην εντύπωση και στην αντίδραση. Η παλαιά μήση ζητούσε αναμονή. Ζητούσε να ακούσεις, να σιωπήσεις, να κρατήσεις, να αφομοιώσεις. Το σύγχρονο ψηφιακό πεδίο ζητά το αντίθετο. Να αντιδράσεις αμέσως. Να πάρεις θέση αμέσως. Να δηλώσεις ποιος είσαι αμέσως. Να ανήκεις αμέσως. Ο άνθρωπος δεν προλαβαίνει να ρωτήσει αν αυτό που αισθάνεται είναι δικό του ή αν του μεταδόθηκε από το πεδίο.

Έτσι σχηματίζονται μαζικές ψυχικές καταιγίδες. Μια εικόνα, μια φράση, ένα γεγονός, μια κατηγορία, μια σύγκρουση, μπορούν μέσα σε λίγες ώρες να γίνουν κέντρο τεράστιας συλλογικής ενέργειας. Το πεδίο δημιουργείται γρήγορα, κορυφώνεται γρήγορα, καταναλώνει προσοχή και ύστερα συχνά πεθαίνει ή μετακινείται αλλού. Αυτά τα βραχύβια εγρηγορότα δεν έχουν τη διάρκεια των παλαιών παραδόσεων, αλλά έχουν τεράστια ένταση. Μοιάζουν με φωτιές από ξερά χόρτα. Ανάβουν γρήγορα, καίνε γρήγορα, αφήνουν στάχτη και ζητούν αμέσως νέο καύσιμο.

Το δεύτερο σύγχρονο εγρηγορός είναι το ιδεολογικό. Δεν είναι καινούργιο, αλλά στην εποχή μας έχει αποκτήσει νέα μορφή. Η ιδεολογία προσφέρει στον άνθρωπο έτοιμη ερμηνεία του κόσμου. Του λέει ποιοι είναι οι καλοί, ποιοι οι κακοί, ποιοι οι θύτες, ποιοι οι σωτήρες, ποια είναι η αλήθεια, ποια είναι η αίρεση. Το ιδεολογικό εγρηγορός είναι ισχυρό επειδή προσφέρει ταυτότητα μαζί με ηθική βεβαιότητα. Ο άνθρωπος δεν χρειάζεται απλώς να πιστέψει κάτι. Μπορεί να αισθανθεί ότι με την πίστη του ανήκει στους δίκαιους.

Το ιδεολογικό εγρηγορός έχει συχνά θρησκευτική δομή χωρίς θεολογική αυτογνωσία. Έχει δόγμα, αιρετικούς, αποστάτες, καθαρμούς, εξομολογήσεις, δημόσιες μεταμέλειες, ιερά κείμενα, μάρτυρες, προφήτες, εχθρούς και τελικό όραμα σωτηρίας. Δεν χρειάζεται να χρησιμοποιεί θρησκευτικές λέξεις. Η λειτουργία είναι ίδια. Η αντίρρηση δεν βιώνεται ως διαφορετική σκέψη, αλλά ως υπαρξιακή απειλή.

Το φωτεινό στοιχείο ενός ιδεολογικού πεδίου μπορεί να υπάρχει όταν η ιδέα υπηρετεί πραγματικά τη δικαιοσύνη, την αλήθεια, την ελευθερία, την προστασία των αδυνάτων ή την οργάνωση της κοινής ζωής. Όμως σκοτεινιάζει όταν η ιδέα γίνεται πιο σημαντική από τον άνθρωπο. Όταν μια αφηρημένη δικαιοσύνη δικαιολογεί συγκεκριμένη σκληρότητα. Όταν η αγάπη για την ανθρωπότητα συνοδεύεται από περιφρόνηση προς τους ανθρώπους που διαφωνούν. Εκεί το εγρηγορός έχει πλέον αποσπαστεί από την αλήθεια που ίσως κάποτε υπηρετούσε.

Το τρίτο σύγχρονο εγρηγορός είναι το εταιρικό. Η σύγχρονη εταιρεία δεν είναι μόνο οικονομικός μηχανισμός. Έχει σύμβολα, γλώσσα, αξίες, στόχους, τελετουργίες, εσωτερικούς μύθους, ιδρυτές που σχεδόν αγιοποιούνται, χώρους που λειτουργούν ως ναοί παραγωγικότητας, και μια αφήγηση περί αποστολής. Ο εργαζόμενος δεν καλείται μόνο να εργαστεί. Καλείται να πιστέψει. Να ευθυγραμμιστεί.

Να μιλήσει τη γλώσσα του οργανισμού. Να δει τον εαυτό του μέσα από την επιτυχία ή την αποτυχία του πεδίου.

Ένα υγιές εταιρικό εγρηγορός μπορεί να είναι δημιουργικό. Μπορεί να κάνει μια ομάδα να παράγει κάτι που κανένα άτομο μόνο του δεν θα μπορούσε. Όμως το εταιρικό εγρηγορός σκοτεινιάζει όταν ζητά από τον άνθρωπο περισσότερα από την εργασία του. Όταν ζητά την ταυτότητά του, τον χρόνο του, την αυτοεκτίμησή του, την ψυχική του διαθεσιμότητα. Όταν ο άνθρωπος αρχίζει να αισθάνεται ότι αξίζει μόνο όταν αποδίδει, τότε το πεδίο έχει γίνει απαιτητικό με τρόπο σχεδόν λατρευτικό.

Η εταιρική γλώσσα είναι συχνά αποκαλυπτική. Λέξεις όπως αποστολή, πάθος, οικογένεια, αφοσίωση, όραμα, κουλτούρα, ευθυγράμμιση, μπορούν να είναι αληθινές, αλλά μπορούν και να γίνουν εργαλεία απορρόφησης. Όταν μια εταιρεία λέει ότι είναι οικογένεια, πρέπει να ρωτήσουμε αν εννοεί φροντίδα ή αν εννοεί ότι ζητά συναισθηματική πίστη πέρα από το δίκαιο όριο. Όταν λέει ότι έχει αποστολή, πρέπει να ρωτήσουμε αν αυτή η αποστολή υπηρετεί κάτι πραγματικό ή αν απλώς καλύπτει την εξάντληση με υψηλή γλώσσα. Το εγρηγορός φαίνεται πάντα από το τι ζητά από τον άνθρωπο όταν εκείνος είναι κουρασμένος, αδύναμος ή διαφωνεί.

Το τέταρτο σύγχρονο εγρηγορός είναι το καταναλωτικό. Δεν έχει ανάγκη από δόγμα με τη στενή έννοια. Η πίστη του είναι η επιθυμία. Ο άνθρωπος καλείται να υπάρξει μέσω της κατοχής, της εικόνας, της εμπειρίας, της αγοράς, της επιλογής. Το αντικείμενο δεν είναι μόνο αντικείμενο. Είναι σύμβολο ταυτότητας. Το brand δεν είναι μόνο εμπορικό σήμα. Είναι μικρή θεότητα του σύγχρονου ψυχισμού. Υπόσχεται μεταμόρφωση, κύρος, νεότητα, ελευθερία, ελκυστικότητα, δύναμη, μοναδικότητα.

Το καταναλωτικό εγρηγορός τρέφεται από έλλειψη. Όχι μια πραγματική έλλειψη που μπορεί να καλυφθεί, αλλά μια διαρκής υπαρξιακή έλλειψη που μετακινείται από αντικείμενο σε αντικείμενο. Αγοράζει κάτι, γεμίζει για λίγο, μετά αδειάζει ξανά. Το πεδίο δεν θέλει να τον ικανοποιήσει οριστικά. Θέλει να τον κρατήσει σε κίνηση. Η επιθυμία γίνεται τελετουργικός κύκλος. Προσδοκία, απόκτηση, σύντομη μέθη, κενό, νέα προσδοκία.

Το πέμπτο σύγχρονο εγρηγορός είναι το μαζικό ψυχαγωγικό. Εδώ ανήκουν μεγάλα θεάματα, αθλητικές ταυτίσεις, μουσικές λατρείες, fandoms, κινηματογραφικά σύμπαντα, celebrity cults, τηλεοπτικές και διαδικτυακές μυθολογίες. Αυτά δεν είναι ασήμαντα. Το πρόβλημα δεν είναι ότι υπάρχουν τέτοια πεδία. Το πρόβλημα είναι ότι συχνά λειτουργούν ως υποκατάστατα πραγματικής μύησης. Δίνουν στον άνθρωπο συγκίνηση χωρίς μεταμόρφωση, ταυτότητα χωρίς ευθύνη, κοινότητα χωρίς βάθος.

Ένα fandom, για παράδειγμα, μπορεί να λειτουργήσει σαν μικρό εγρηγορός. Έχει μυθολογία, χαρακτήρες, σύμβολα, φράσεις, κοινή γλώσσα, εσωτερικές διαμάχες, ιερά επεισόδια, αιρέσεις ερμηνείας, εορτές, συναντήσεις. Αλλά μπορεί και να απορροφήσει την ψυχή σε φαντασιακή κατοίκηση. Ο άνθρωπος ζει περισσότερο μέσα στον κατασκευασμένο μύθο παρά μέσα στη δική του ζωή. Η φαντασία, αντί να τον εμπλουτίζει, τον αντικαθιστά.

Το αθλητικό εγρηγορός είναι ακόμη πιο εμφανές. Οι φίλαθλοι δεν παρακολουθούν απλώς αγώνα. Συμμετέχουν σε τελετουργία. Υπάρχουν χρώματα, ύμνοι, συνθήματα, ιεροί χώροι, εχθροί, ήρωες, προδοσίες, θρίαμβοι, ταπεινώσεις. Στη φωτεινή του μορφή αυτό μπορεί να δώσει κοινότητα, πάθος, χαρά, συλλογική έκφραση. Στη σκοτεινή του μορφή γίνεται φυλετική μανία, βία, τυφλή ταύτιση, ανάγκη νίκης για να αντέξει ο άνθρωπος τον εαυτό του.

Το έκτο σύγχρονο εγρηγορός είναι το εγρηγορός της κρίσης. Η εποχή μας ζει από διαρκή αίσθηση έκτακτης ανάγκης. Οικονομικές κρίσεις, υγειονομικές κρίσεις, πολιτικές κρίσεις, οικολογικές κρίσεις, γεωπολιτικές κρίσεις, πολιτισμικές κρίσεις. Κάποιες είναι πραγματικές και σοβαρές. Όμως πέρα από το πραγματικό γεγονός δημιουργείται και ένα πεδίο κρίσης που τρέφεται από συνεχή ανησυχία. Σε νευρική επιφυλακή.

Αυτό το εγρηγορός είναι εξουθενωτικό. Δεν οδηγεί σε δράση με διάκριση, αλλά σε ψυχική κόπωση, θυμό, απάθεια ή ανάγκη για σωτήρες. Θέλουν απλές απαντήσεις, ισχυρά πρόσωπα, ξεκάθαρους εχθρούς, γρήγορη λύτρωση. Το εγρηγορός της κρίσης γεννά την ανάγκη για εγρηγορός σωτηρίας. Και εκεί εμφανίζονται πολιτικές, θρησκευτικές ή ιδεολογικές μορφές που υπόσχονται τάξη μέσα στο χάος.

Το έβδομο σύγχρονο εγρηγορός είναι το εγρηγορός της ατομικής αυτοβελτίωσης. Φαινομενικά μοιάζει αντίθετο από τα συλλογικά πεδία, αλλά δεν είναι. Υπάρχει σήμερα τεράστιο πεδίο γύρω από την παραγωγικότητα, την επιτυχία, τη βελτίωση του σώματος, την πειθαρχία, την εικόνα, την ψυχική απόδοση, την προσωπική μάρκα. Στη φωτεινή του μορφή μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να πάρει ευθύνη, να οργανωθεί, να θεραπεύσει αδυναμίες, να αναπτύξει δυνατότητες. Στη σκοτεινή του μορφή γίνεται λατρεία του βελτιωμένου εγώ.

Ο άνθρωπος δεν αναζητά πλέον αλήθεια, αλλά αναβάθμιση. Δεν ρωτά «ποιος είμαι;» αλλά «πώς θα γίνω πιο αποτελεσματικός, πιο ελκυστικός, πιο επιτυχημένος, πιο αξιοθαύμαστος;» Το εγρηγορός αυτό είναι ύπουλο γιατί ντύνεται με γλώσσα αυτογνωσίας, ενώ συχνά υπηρετεί βαθύτερη ανασφάλεια. Η ψυχή μετατρέπεται σε project. Το σώμα σε εργαλείο προβολής. Ο χρόνος σε μονάδα παραγωγής. Ακόμη και η σιωπή, ο διαλογισμός ή η πνευματικότητα χρησιμοποιούνται για αύξηση απόδοσης. Έτσι η εσωτερική εργασία χάνει το βάθος της και γίνεται τεχνική βελτιστοποίησης.

Το όγδοο σύγχρονο εγρηγορός είναι το εγρηγορός της ταυτότητας. Η εποχή μας ζητά συνεχώς από τον άνθρωπο να δηλώσει ποιος είναι. Όχι μόνο να είναι, αλλά να αυτοπροσδιοριστεί, να τοποθετηθεί, να ανήκει σε κατηγορία, να φέρει σήμα. Αυτό μπορεί να έχει απελευθερωτική πλευρά όταν βοηθά ανθρώπους να βρουν φωνή απέναντι σε καταπίεση ή αορατότητα. Όμως μπορεί να γίνει και φυλακή όταν η ταυτότητα αντικαθιστά το πρόσωπο. Παύει να μεταμορφώνεται και αρχίζει να υπερασπίζεται το περίγραμμα που δήλωσε.

Το εγρηγορός της ταυτότητας τρέφεται από αναγνώριση. Θέλει να το βλέπουν, να το επιβεβαιώνουν, να το κατοχυρώνουν. Όταν λειτουργεί υγιώς, μπορεί να διορθώσει αδικίες και να δώσει χώρο σε ανθρώπους που δεν είχαν. Όταν σκοτεινιάσει, γίνεται απαιτητικό, εύθραυστο, επιθετικό και αυτοαναφορικό. Και όποιος δεν επιβεβαιώνει σωστά το πεδίο, γίνεται εχθρός. Έτσι η αναζήτηση αξιοπρέπειας μπορεί να μετατραπεί σε νέα μορφή εξάρτησης.

Το κοινό γνώρισμα όλων των σύγχρονων εγρηγορότων είναι ότι λειτουργούν συχνά χωρίς συνειδητή είσοδο. Κανείς δεν σου λέει ότι μνείσαι. Κι όμως μνείσαι καθημερινά. Μνείσαι στη γλώσσα μιας πλατφόρμας. Στον θυμό μιας ιδεολογίας. Στην επιθυμία μιας αγοράς. Στην ταχύτητα μιας εικόνας. Στον φόβο μιας κρίσης. Στην αυτοεικόνα μιας εταιρείας. Στη μνήμη ενός έθνους. Στην αγωνία μιας οικογένειας. Η μύηση της εποχής μας είναι διάχυτη και ασυνείδητη. Δεν έχει κατώφλι, άρα δεν έχει προειδοποίηση.

Ο παλαιός Ναός είχε είσοδο. Ήξερες ότι περνάς από έξω προς τα μέσα. Το σύγχρονο ψηφιακό πεδίο δεν ζητά πάντα όρκο με λόγια. Ζητά μικρές καθημερινές συγκαταθέσεις. Να κοιτάξεις λίγο ακόμη. Να θυμώσεις λίγο ακόμη. Να αγοράσεις λίγο ακόμη. Να δηλώσεις λίγο ακόμη. Να φοβηθείς λίγο ακόμη. Να ταυτιστείς λίγο ακόμη. Έτσι ο άνθρωπος δίνεται κομμάτι κομμάτι, χωρίς ποτέ να έχει πει συνειδητά «παραδίδομαι». Και όμως, μετά από καιρό, ανακαλύπτει ότι σκέφτεται, επιθυμεί και φοβάται με τρόπους που δεν επέλεξε πραγματικά.

Η πρώτη άμυνα απέναντι στα σύγχρονα εγρηγορότα είναι η ανάκτηση της προσοχής. Η προσοχή είναι η νέα θυσία. Όπου δίνεις προσοχή, δίνεις ζωή. Ό,τι παρακολουθείς συστηματικά, σε παρακολουθεί κι αυτό. Δεν είναι όλα ισοδύναμα. Δεν μπορεί ο άνθρωπος να ανοίγει καθημερινά την ψυχή του σε οργή, φόβο, φθόνο, μαζική ειρωνεία και μετά να απορεί γιατί δεν έχει ειρήνη. Η ψυχή παίρνει το σχήμα αυτού που επαναλαμβάνει.

Η δεύτερη άμυνα είναι η καθυστέρηση της αντίδρασης. Το σύγχρονο εγρηγορότ θέλει άμεση αντίδραση. Θέλει να σε πιάσει πριν σκεφτείς. Η καθυστέρηση ανοίγει χώρο ανάμεσα στο ερέθισμα και στην ψυχή. Και μέσα σε αυτόν τον χώρο μπορεί να εμφανιστεί η διάκριση.

Η τρίτη άμυνα είναι η επιστροφή στο σώμα και στον τόπο. Τα σύγχρονα εγρηγορότα είναι συχνά άτοπα, άσαρκα, αιωρούμενα. Ζουν στην εικόνα, στην πληροφορία, στην αφηρημένη ταυτότητα. Το σώμα είναι αντίδοτο στην άμορφη μαζική επιρροή. Ο τόπος είναι αντίδοτο στην ψηφιακή διάχυση. Η αληθινή σχέση είναι αντίδοτο στην κοινότητα των σκιών.

Η τέταρτη άμυνα είναι η διάκριση των καρπών. Όπως και στα παλαιά εγρηγορότα, έτσι και στα σύγχρονα πρέπει να ρωτάμε: τι μου κάνει αυτό το πεδίο; Με κάνει πιο ελεύθερο ή πιο εξαρτημένο; Πιο ήρεμο ή πιο διεγερμένο; Πιο αληθινό ή πιο επιδεικτικό; Πιο ικανό να αγαπώ ή πιο πρόθυμο να κρίνω; Πιο παρόντα στη ζωή μου ή πιο απορροφημένο σε φαντασιακές συγκρούσεις; Δεν χρειάζεται περίπλοκη θεωρία. Οι καρποί μιλούν.

Η πέμπτη άμυνα είναι η συνειδητή επιλογή πεδίων. Δεν είναι λύση η απόλυτη απομόνωση. Το ζήτημα είναι σε ποια πεδία θα δώσει τη ζωή του. Μπορεί να επιλέξει πεδία που τον καθαρίζουν, τον γειώνουν, τον μορφώνουν, τον συνδέουν με αλήθεια, εργασία, αγάπη, γνώση, προσευχή, δημιουργία. Μπορεί επίσης να μειώσει τη συμμετοχή του σε πεδία που τον απορροφούν. Η ελευθερία δεν είναι να μην ανήκεις πουθενά. Είναι να ανήκεις συνειδητά εκεί όπου η ψυχή σου δεν προδίδεται.

Το σύγχρονο εγρηγορότ δεν είναι λιγότερο πραγματικό επειδή δεν έχει αρχαίο όνομα. Ένα brand μπορεί να είναι πιο ισχυρό στη φαντασία των ανθρώπων από έναν παλαιό τοπικό θεό. Ένα κοινωνικό δίκτυο μπορεί να επηρεάζει καθημερινά περισσότερες ψυχές από μια θρησκευτική τελετή. Μια ιδεολογία μπορεί να απαιτεί περισσότερη πίστη από μια εκκλησία. Μια εταιρεία μπορεί να ρυθμίζει πιο βαθιά την αυτοεικόνα ενός ανθρώπου από την οικογένειά του. Αν δεν το δούμε αυτό καθαρά, θα συνεχίσουμε να μιλάμε για εγρηγορότα σαν να είναι φαινόμενο παλιών αποκρυφιστών, ενώ ζούμε μέσα σε αυτά κάθε μέρα.

Το ιδιαίτερο γνώρισμα της εποχής μας είναι ότι τα εγρηγορότα έγιναν πιο γρήγορα, πιο πολλά, πιο ανταγωνιστικά και πιο διεισδυτικά. Διεκδικούν την ίδια πρώτη ύλη: την προσοχή και την επιθυμία του ανθρώπου. Το ένα τον θέλει καταναλωτή. Το άλλο οπαδό. Το άλλο εργαζόμενο αφοσιωμένο. Το άλλο ιδεολογικό στρατιώτη. Το άλλο θεατή. Το άλλο φοβισμένο πολίτη. Το άλλο διαρκώς βελτιούμενο εγώ.

Η εσωτερική κόπωση της εποχής μας ίσως προέρχεται από αυτό: όχι από έλλειψη νοήματος μόνο, αλλά από υπερβολικά πολλά πεδία που ζητούν νόημα από εμάς.

Γι' αυτό η πνευματική εργασία σήμερα χρειάζεται νέα μορφή ασκητικής. Όχι κατ' ανάγκην φυγή από τον κόσμο, αλλά συνειδητή διαχείριση της συμμετοχής. Να γνωρίζω πού δίνω την προσοχή μου. Να αποφεύγω την άσκοπη μαζική συγκίνηση. Να μη δίνω ιερότητα σε κατασκευασμένα είδωλα. Να μη συγχέω την ένταση με το βάθος. Να μη νομίζω ότι επειδή κάτι το πιστεύουν πολλοί, έχει αλήθεια. Να μη νομίζω ότι επειδή κάτι με συγκινεί, με ανυψώνει.

Η εποχή μας χρειάζεται ανθρώπους που να μπορούν να σταθούν μέσα στα πεδία χωρίς να καταπίνονται από αυτά. Να χρησιμοποιούν την τεχνολογία χωρίς να γίνονται προέκτασή της. Να έχουν πολιτική θέση χωρίς να γίνονται όργανα ιδεολογικού μίσους. Να εργάζονται σε οργανισμούς χωρίς να παραδίδουν την ψυχή τους στην απόδοση. Να χαίρονται την τέχνη, το θέαμα και την κοινότητα χωρίς να υποκαθιστούν με αυτά το πραγματικό νόημα. Να καταναλώνουν χωρίς να λατρεύουν. Να ανήκουν χωρίς να χάνουν το πρόσωπό τους.

Τα σύγχρονα εγρηγορότα δεν είναι φτωχότερα από τα παλαιά· είναι πιο αόρατα, ταχύτερα και ψυχολογικά διεισδυτικά. Δεν ζητούν πάντα πίστη, αλλά προσοχή, συναίσθημα, ταύτιση και επανάληψη. Όποιος το καταλαβαίνει μπορεί να αποσύρει την ενέργειά του από ό,τι τον απορροφά και να τη δώσει σε ό,τι τον ανυψώνει.

Η μεγάλη μάχη της εποχής μας δεν είναι μόνο μάχη ιδεών, οικονομίας ή τεχνολογίας. Είναι μάχη προσοχής. Όποιος χτίζει εγρηγορός, επηρεάζει την ψυχή. Γι' αυτό η πνευματική ελευθερία σήμερα αρχίζει από μια απλή αλλά σπάνια πράξη: να πάψει ο άνθρωπος να δίνει την ψυχή του σε κάθε πεδίο που ξέρει να τον διεγείρει.

Ενότητα Ενδέκατη: Τόπος, αντικείμενο, σύμβολο και κειμήλιο ως φορείς εγρηγορότος

Αν το εγρηγορός είναι συλλογική ψυχική μορφή, τότε χρειάζεται σημεία στα οποία να συμπυκνώνεται. Δεν αιωρείται πάντοτε άμορφο. Αναζητά τόπους, αντικείμενα, λέξεις, εικόνες, χειρονομίες και κειμήλια για να σταθεροποιηθεί. Η ανθρώπινη ψυχή δεν μπορεί να κρατήσει για πολύ κάτι εντελώς άυλο. Χρειάζεται έναν χώρο όπου επιστρέφει, ένα αντικείμενο που αγγίζει, ένα σύμβολο που βλέπει, ένα όνομα που προφέρει, ένα σημείο που αναγνωρίζει. Έτσι το αόρατο αποκτά σημεία επαφής με τον ορατό κόσμο.

Ο τόπος είναι ο αρχαιότερος φορέας εγρηγορότος. Πριν από τα βιβλία, πριν από τα συστήματα, πριν από τις θεωρίες, υπήρχε ο τόπος. Το σπήλαιο, η κορυφή, η πηγή, το δάσος, ο βράχος, ο τάφος, ο ναός, το πέραςμα. Είναι κόμβοι. Κάτι συγκεντρώνεται εκεί. Κάτι κρατούν. Κάτι επιστρέφουν. Δεν πρέπει να το εξηγήσουμε μόνο μεταφυσικά. Αρκεί να παρατηρήσουμε ότι ο τόπος συγκρατεί μνήμη, σώμα, πράξη, επανάληψη. Εκεί όπου άνθρωποι στάθηκαν με φόβο, προσευχή, θρήνο, έρωτα, μύηση ή θυσία, ο τόπος παύει να είναι ουδέτερος.

Ένας Ναός, για παράδειγμα, δεν είναι μόνο κτίσμα. Αν ήταν μόνο κτίσμα, τότε κάθε κλειστός χώρος με ανάλογη αρχιτεκτονική θα είχε την ίδια δύναμη. Όμως δεν την έχει. Ο Ναός γίνεται Ναός όταν κατοικείται από επαναλαμβανόμενη ιερή πρόθεση. Οι τοίχοι κρατούν ήχο. Το δάπεδο κρατά βήματα. Τα

αντικείμενα κρατούν άγγιγμα. Ο αέρας κρατά ψαλμό, σιωπή, φόβο, δέος, προσδοκία. Όσο πιο συνειδητά και καθαρά τελείται εκεί η πράξη, τόσο περισσότερο ο τόπος γίνεται αγγείο. Όταν εισέρχεται κάποιος μετά από χρόνια σε έναν τέτοιο χώρο, δεν συναντά απλώς διακόσμηση. Συναντά συσσωρευμένη παρουσία.

Η διαφορά ανάμεσα σε έναν ζωντανό και σε έναν νεκρό χώρο είναι αμέσως αισθητή, έστω κι αν δεν μπορεί πάντα να διατυπωθεί. Ένας ζωντανός χώρος έχει αναπνοή. Δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι εντυπωσιακός ή πλούσιος. Αλλά έχει κάτι που σε καλεί να σταθείς διαφορετικά. Να χαμηλώσεις τον τόνο της φωνής. Να μαζέψεις τον νου σου. Να νιώσεις ότι δεν είσαι μόνος με την καθημερινή σου ταχύτητα. Ένας νεκρός χώρος, αντίθετα, μπορεί να έχει όλα τα σύμβολα στη θέση τους και όμως να μη μεταδίδει τίποτα. Είναι σαν σώμα χωρίς ψυχή.

Αυτό συμβαίνει γιατί ο τόπος δεν φορτίζεται από την ύλη μόνη της, αλλά από την ποιότητα της παρουσίας που επαναλήφθηκε μέσα του. Ένα δωμάτιο όπου κάποιος προσευχόταν χρόνια έχει άλλη σιωπή από ένα δωμάτιο τυχαίας χρήσης. Ένας χώρος εργασίας όπου οι άνθρωποι δημιουργούν με καθαρότητα έχει άλλη ατμόσφαιρα από έναν χώρο όπου όλοι φοβούνται, υποκρίνονται και εξαντλούνται. Ο τόπος απορροφά. Και ό,τι απορροφά, αργά ή γρήγορα το εκπέμπει.

Τα αντικείμενα λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο, αλλά πιο συμπυκνωμένα. Ένα αντικείμενο που χρησιμοποιείται επανειλημμένα μέσα σε τελετουργικό, προσευχή, όρκο ή συμβολική πράξη γίνεται φορέας μνήμης. Δεν έχει από μόνο του ψυχή όπως ο άνθρωπος, αλλά γίνεται κόμβος σχέσης. Ένα βιβλίο που ανοίγεται σε κάθε τελετή, ένα ξίφος που κρατήθηκε σε όρκους, ένα σκεύος που χρησιμοποιήθηκε σε λατρεία, ένα άμφιο που φορέθηκε από γενιές λειτουργών, ένα κόσμημα που πέρασε από χέρι σε χέρι, όλα αυτά μπορούν να γίνουν μικρές δεξαμενές εγρηγορότος. Όταν τα αγγίζει κανείς, αγγίζει τη συσσωρευμένη χρήση τους.

Πρέπει να αποφύγουμε τη δεισιδαιμονία. Δεν είναι κάθε παλιό αντικείμενο ιερό. Δεν είναι κάθε κειμήλιο ζωντανό. Μερικά αντικείμενα είναι απλώς παλιά. Άλλα είναι βαριά από ανθρώπινη προβολή. Άλλα όμως έχουν πραγματικά γίνει φορείς πεδίου, όχι επειδή έχουν μαγική ύλη, αλλά επειδή συνδέθηκαν με επαναλαμβανόμενη πράξη και βαθιά πρόθεση. Η δύναμή τους δεν βρίσκεται στην υλικότητα τους, αλλά στη σχέση που πέρασε μέσα από την υλικότητα.

Το κειμήλιο είναι μια ιδιαίτερη κατηγορία αντικειμένου. Δεν είναι μόνο πράγμα. Είναι αντικείμενο που φέρει συνέχεια. Συνδέει τον παρόντα με τον απόντα, τον ζωντανό με τον νεκρό, τον νεότερο με τον παλαιότερο, το τώρα με το τότε. Δεν συγκινεί επειδή είναι πρακτικά χρήσιμο. Συγκινεί επειδή λειτουργεί ως αγωγός μνήμης. Μπορεί να είναι ένα δαχτυλίδι, ένα χειρόγραφο, ένα εργαλείο, μια εικόνα, ένα έμβλημα, ένα ένδυμα. Η αξία του δεν μετριέται μόνο με υλικό ή ιστορικό τρόπο. Μετριέται από το πεδίο που μπορεί να ενεργοποιήσει.

Σε μια μυητική ή θρησκευτική παράδοση, το κειμήλιο μπορεί να έχει μεγάλη δύναμη, αλλά και μεγάλο κίνδυνο. Η δύναμη είναι ότι κρατά την αλυσίδα ζωντανή. Ότι κάτι πέρασε από χέρια πριν από αυτόν. Ότι η ευθύνη του δεν είναι ιδιωτική, αλλά ενταγμένη σε συνέχεια. Ο κίνδυνος είναι να λατρευτεί το αντικείμενο αντί για το νόημα που μεταφέρει. Τότε το κειμήλιο γίνεται είδωλο. Η μνήμη παγώνει στην ύλη και δεν οδηγεί πια σε εσωτερική εργασία.

Το σύμβολο είναι ακόμη πιο βαθύ από το αντικείμενο, γιατί μπορεί να κατοικήσει σε πολλά αντικείμενα και τόπους χωρίς να εξαντλείται σε κανένα. Το σύμβολο δεν είναι σημάδι με απλή έννοια. Δεν δείχνει απλώς κάτι. Ανοίγει πεδίο. Μια λέξη, ένα σχήμα, ένα χρώμα, ένας αριθμός, μια γεωμετρική μορφή, μια στάση σώματος, μπορεί να συνδέσει την ψυχή με ολόκληρη αλυσίδα νοημάτων. Το σύμβολο είναι η γλώσσα με την οποία το εγρηγορός μιλά χωρίς να εξηγεί. Χωρίς σύμβολο, η συλλογική ενέργεια μένει διάχυτη. Με το σύμβολο, αποκτά άξονα.

Ένα σύμβολο όμως δεν λειτουργεί μηχανικά. Δεν αρκεί να το σχεδιάσεις, να το φορέσεις, να το κρεμάσεις ή να το προφέρεις. Χρειάζεται σχέση. Το ίδιο σύμβολο μπορεί σε έναν άνθρωπο να ανοίξει βάθος και σε άλλον να μείνει διακόσμηση. Αυτό είναι σημαντικό. Τα σύμβολα έχουν αντικειμενικό βάθος, αλλά η ενεργοποίησή τους εξαρτάται από το πεδίο και από την κατάσταση εκείνου που τα προσεγγίζει. Το σύμβολο είναι κλειδί, αλλά χρειάζεται και σωστή θύρα, και σωστό χέρι.

Υπάρχουν σύμβολα που συνδέονται με αρχέτυπες δυνάμεις. Ο κύκλος, το κέντρο, ο σταυρός, η στήλη, το φως, το σκότος, η πύλη, το νερό, το πυρ, το όρος, η κλίμακα, ο τάφος, η σπορά, η άνοδος. Αυτά δεν ανήκουν αποκλειστικά σε μία παράδοση. Όταν όμως μια συγκεκριμένη ομάδα τα χρησιμοποιεί με συγκεκριμένο τρόπο, δημιουργεί γύρω τους ιδιαίτερο εγρηγορός. Ο σταυρός, για παράδειγμα, ως αρχέτυπο μπορεί να δηλώνει συνάντηση αξόνων, θυσία, κέντρο, ένωση αντιθέτων. Μέσα σε μια συγκεκριμένη χριστιανική κοινότητα, όμως, γίνεται φορέας ενός συγκεκριμένου λατρευτικού και ιστορικού εγρηγορότος. Το αρχέτυπο είναι ευρύτερο. Το εγρηγορός είναι η συγκεκριμένη σάρκωση του συμβόλου μέσα σε πεδίο.

Έτσι το ίδιο σύμβολο μπορεί να έχει διαφορετική ατμόσφαιρα σε διαφορετικές παραδόσεις. Δεν αλλάζει μόνο η ερμηνεία. Αλλάζει το πεδίο που το περιβάλλει. Το σύμβολο είναι σαν μουσικό θέμα. Κάθε παράδοση το εκτελεί με δικό της όργανο, δικό της ρυθμό, δική της ιστορία. Αν το όργανο είναι καθαρό, ακούγεται βαθύτερα. Αν είναι φθαρμένο, ο ήχος παραμορφώνεται. Δεν αρκεί να πούμε ότι δύο παραδόσεις χρησιμοποιούν παρόμοιο σχήμα. Πρέπει να δούμε τι πεδίο έχει χτιστεί γύρω από αυτό.

Τα ονόματα είναι επίσης φορείς. Ένα όνομα που επαναλαμβάνεται με πίστη, φόβο, αγάπη ή όρκο αποκτά βάρος. Δεν είναι απλό λεκτικό σήμα. Είναι θύρα μνήμης. Όταν προφέρεις ένα τέτοιο όνομα μέσα σε πεδίο που το έχει τρέψει επί γενιές, δεν κάνεις απλή αναφορά. Αγγίζεις μια αλυσίδα. Το όνομα μαζεύει γύρω του όσα ειπώθηκαν, πιστεύτηκαν, φοβήθηκαν, αγαπήθηκαν και τελέστηκαν στο όνομά του.

Ο χώρος, το αντικείμενο, το σύμβολο και το όνομα αποτελούν μαζί την αρχιτεκτονική του εγρηγορότος. Χωρίς αυτά, το πεδίο δύσκολα κρατιέται. Ο τόπος δίνει σώμα. Το αντικείμενο δίνει εστία. Το σύμβολο δίνει νόημα. Το όνομα δίνει κλήση. Η επανάληψη τα συνδέει. Η ανθρώπινη πρόθεση τα φορτίζει. Η μνήμη τα βαθαίνει. Έτσι δημιουργείται ένα δίκτυο φορέων μέσα από το οποίο το εγρηγορός μπορεί να ενεργεί. Δεν χάνεται απλώς ένα αντικείμενο. Διαρρηγνύεται ένας κόμβος μνήμης.

Αλλά υπάρχει και το αντίστροφο. Μερικές φορές ένα εγρηγορός χρειάζεται να αποδεσμευτεί από αντικείμενα που έχουν γίνει βαρίδια. Ένα αντικείμενο μπορεί να έχει φορτιστεί όχι μόνο με φως, αλλά και με σύγκρουση, φόβο, εξουσία, πένθος ή κατάχρηση. Τότε η ομάδα πρέπει να διακρίνει αν το αντικείμενο πρέπει να διατηρηθεί, να καθαρθεί, να αποσυρθεί ή να ταφεί συμβολικά. Όχι όλα τα κειμήλια πρέπει να μένουν ενεργά. Μερικά πρέπει να περάσουν στη μνήμη χωρίς να συνεχίσουν να λειτουργούν ως κόμβοι επιρροής.

Η καθαρή χρήση αντικειμένων και συμβόλων απαιτεί τρεις στάσεις. Σεβασμό, διάκριση και μη προσκόλληση. Σεβασμό, γιατί ό,τι έφερε μνήμη δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν απλό πράγμα. Μη προσκόλληση, γιατί το αντικείμενο υπηρετεί το νόημα, δεν το αντικαθιστά. Όταν χαθεί η μη προσκόλληση, αρχίζει η ειδωλοποίηση. Όταν χαθεί ο σεβασμός, αρχίζει η εκχυδαΐση. Όταν χαθεί η διάκριση, αρχίζει η σύγχυση.

Στα μυητικά πεδία, η χωρική διάταξη έχει επίσης τεράστια σημασία. Δεν είναι τυχαίο που στέκεται κανείς, προς τα που βλέπει, ποια πορεία ακολουθεί, ποιο αντικείμενο συναντά πρώτο και ποιο τελευταίο. Ο χώρος γίνεται ψυχικός χάρτης. Όταν ο άνθρωπος κινείται μέσα στον χώρο, δεν μετακινείται μόνο σωματικά. Περνά από καταστάσεις. Η Ανατολή, η Δύση, το κέντρο, η περιφέρεια, το κατώφλι, η είσοδος, η έξοδος, όλα αυτά λειτουργούν ως εσωτερικά σημεία. Αν η διάταξη είναι ζωντανή, η ψυχή καταλαβαίνει πριν καταλάβει ο νους.

Γι' αυτό η αυθαίρετη αλλαγή χώρων και συμβόλων μπορεί να αλλοιώσει ένα εγρηγορός. Δεν σημαίνει ότι τίποτα δεν πρέπει ποτέ να αλλάζει. Αλλά κάθε αλλαγή πρέπει να γίνεται με γνώση του εσωτερικού ιστού. Αν μετακινήσεις ένα σύμβολο χωρίς να καταλαβαίνεις τι κρατά, μπορεί να διαρρήξεις σχέση. Αν αφαιρέσεις κάτι θεωρώντας το απλή διακόσμηση, μπορεί να αφαιρέσεις κόμβο μνήμης. Η παράδοση συχνά ξέρει περισσότερα από όσα εξηγεί. Αυτό δεν σημαίνει τυφλή συντήρηση, αλλά απαιτεί ταπείνωση μπροστά στη μορφή.

Ωστόσο, υπάρχει και ο αντίθετος κίνδυνος: να παγώσει η μορφή τόσο πολύ ώστε να πνίξει το πνεύμα. Ένας χώρος μπορεί να μείνει αμετάβλητος και όμως να είναι νεκρός. Ένα σύμβολο μπορεί να βρίσκεται στη σωστή θέση και όμως να μην ανοίγει τίποτα. Ένα κειμήλιο μπορεί να φυλάσσεται με ευλάβεια και όμως να έχει γίνει αντικείμενο μουσειακής υπερηφάνειας. Η μορφή προστατεύει το πνεύμα μόνο όταν υπάρχει ζωντανή σχέση με το πνεύμα. Αλλιώς γίνεται κελύφος. Και τα κελύφη, όσο όμορφα κι αν είναι, δεν γεννούν ζωή.

Στην οικογενειακή ζωή, τα αντικείμενα λειτουργούν επίσης ως φορείς εγρηγορότος. Οι φωτογραφίες, τα έπιπλα, τα κληρονομημένα αντικείμενα, τα δωμάτια, το τραπέζι, τα ρούχα των νεκρών, όλα κρατούν μνήμη. Μπορούν να στηρίζουν ή να βαραίνουν. Υπάρχουν σπίτια όπου το παρελθόν ευλογεί τους ζωντανούς, και σπίτια όπου το παρελθόν τους κρατά αιχμαλώτους. Μερικές φορές η κάθαρση μιας οικογένειας αρχίζει με το να μετακινηθούν, να αποχαιρετιστούν ή να τακτοποιηθούν αντικείμενα που λειτουργούσαν ως σιωπηλοί κόμβοι πόνου.

Αυτό δεν είναι ψυχολογική λεπτομέρεια. Είναι βαθιά εσωτερική πράξη. Το αντικείμενο κρατά σχέση. Όταν το κρατάμε ασυνείδητα, μπορεί να κρατά κι αυτό εμάς. Όταν το τιμούμε συνειδητά, μπορεί να γίνει γέφυρα. Όταν πρέπει να φύγει και δεν το αφήνουμε, γίνεται δεσμός. Όταν το πετάμε χωρίς τελετουργία αποχαιρετισμού, μπορεί να μείνει εσωτερική εκκρεμότητα. Δεν ζούμε σε κόσμο άψυχων πραγμάτων. Ζούμε σε κόσμο σχέσεων που συχνά περνούν μέσα από πράγματα.

Στον δημόσιο χώρο, τα μνημεία λειτουργούν ως μεγάλοι φορείς εθνικού, πολιτικού ή ιστορικού εγρηγορότος. Ένα μνημείο δεν υπάρχει μόνο για να θυμίζει. Υπάρχει για να συγκεντρώνει και να οργανώνει συλλογική μνήμη. Η μορφή του λέει στους ανθρώπους πώς να θυμούνται. Με υπερηφάνεια, με πένθος, με ηρωισμό, με ενοχή, με δέος, με μίσος ή με συμφιλίωση. Δεν αφορούν μόνο πέτρα ή μέταλλο. Αφορούν το ποιο εγρηγορός θα συνεχίσει να τρέφεται μέσα από τη μνήμη του τόπου.

Η καταστροφή μνημείων, η ανέγερση νέων, η αλλαγή ονομάτων δρόμων, η μετακίνηση εικόνων, όλα αυτά είναι πράξεις επάνω στο συλλογικό πεδίο. Δεν είναι ουδέτερες. Μπορεί όμως και να είναι βίαιη διακοπή μνήμης που αφήνει την κοινωνία χωρίς ρίζα. Η διάκριση είναι δύσκολη, γιατί κάθε εποχή θέλει να ξαναγράψει τα σημεία της. Αλλά πρέπει να θυμόμαστε ότι όταν αλλάζεις σύμβολα, δεν αλλάζεις μόνο αισθητική. Μετακινείς ψυχικές δυνάμεις.

Το ίδιο ισχύει και στα εταιρικά ή οργανωσιακά πεδία. Το λογότυπο, το γραφείο, η αίθουσα συσκέψεων, το χρώμα, η γλώσσα, τα βραβεία, τα εσωτερικά τελετουργικά, όλα είναι φορείς οργανωσιακού εγρηγορότος. Μια εταιρεία που αλλάζει συνεχώς σύμβολα χωρίς να αλλάζει ψυχή απλώς βάφει το κέλυφος. Μια εταιρεία που κρατά παλιά σύμβολα ενώ έχει προδώσει τον αρχικό της σκοπό ζει μέσα σε αντίφαση. Οι άνθρωποι το αισθάνονται. Το πεδίο δεν πειθείται από rebranding αν η πραγματική ενέργεια παραμένει φόβος, εξάντληση ή ψεύδος. Η μορφή μπορεί να ενισχύσει την ουσία, αλλά δεν μπορεί να την αντικαταστήσει επ' άπειρον.

Σε προσωπικό επίπεδο, κάθε άνθρωπος έχει γύρω του μικρό σύστημα φορέων. Αντικείμενα που του θυμίζουν ποιος είναι, ποιος ήταν, ποιον έχασε, τι υποσχέθηκε, τι φοβάται, τι επιθυμεί. Το δωμάτιό του, το γραφείο του, τα βιβλία του, τα εργαλεία του, τα ενδύματά του, οι εικόνες του, δεν είναι αδιάφορα. Συμμετέχουν στην ατμόσφαιρα της ψυχής. Η ψυχή του λαμβάνει συνεχώς σήματα επιστροφής.

Αυτό δεν σημαίνει επιφανειακή εμμονή με την τάξη ή τη διακόσμηση. Σημαίνει ότι η ύλη πρέπει να συμφωνεί με την εσωτερική κατεύθυνση. Αν θέλεις σιωπή, ο χώρος σου πρέπει να έχει σημεία σιωπής. Αν θέλεις μελέτη, πρέπει να υπάρχει τόπος μελέτης. Αν θέλεις προσευχή, πρέπει να υπάρχει έστω μικρό σημείο προσευχής. Αν θέλεις αποδέσμευση από παλιό τραύμα, πρέπει να δεις ποια αντικείμενα το κρατούν ενεργό. Αλλάζει και με νέα διάταξη ζωής.

Εδώ φαίνεται ότι η δημιουργία καθαρού εγρηγορότος αρχίζει συχνά από μικρές πράξεις τάξης. Να καθαρίσεις έναν χώρο. Να αφαιρέσεις αντικείμενα που κρατούν ψυχική ακαθαρσία. Να ανάβεις φως ή κερί όχι μηχανικά, αλλά ως υπενθύμιση παρουσίας. Να επιστρέφεις στον ίδιο τόπο για μελέτη ή προσευχή. Να δίνεις στην ψυχή σου σταθερό σημείο. Σταδιακά, αυτό το σημείο φορτίζεται. Γίνεται μικρός εσωτερικός Ναός. Όχι επειδή το αντικείμενο είναι μαγικό, αλλά επειδή η επανάληψη της παρουσίας δημιουργεί πεδίο.

Η διαφορά ανάμεσα στη συνειδητή φόρτιση και στη δεισιδαιμονία είναι η ελευθερία. Στη συνειδητή φόρτιση, το αντικείμενο ή ο τόπος σε βοηθά να θυμηθείς το κέντρο. Στη δεισιδαιμονία, φοβάσαι ότι χωρίς το αντικείμενο χάνεις τη δύναμη. Στη δεύτερη γίνεται δεσμός. Το καθαρό εγρηγορότς χρησιμοποιεί την ύλη ως υπηρετή του νοήματος. Το σκοτεινό ή ανώριμο εγρηγορότς κάνει την ύλη φυλαχτό εξάρτησης.

Στο βάθος, όλη αυτή η ενότητα μας λέει ότι το εγρηγορότς χρειάζεται σώμα, αλλά δεν ταυτίζεται με το σώμα του. Μέσα από αυτά γίνεται αισθητό, μεταδίδεται, συντηρείται, προστατεύεται. Όμως αν ξεχάσουμε ότι είναι σώματα και τα θεωρήσουμε την ίδια την ψυχή, τότε πέφτουμε στην ειδωλοποίηση. Αν πάλι τα περιφρονήσουμε ως απλά πράγματα, τότε χάνουμε τις γέφυρες μέσω των οποίων η ψυχή εργάζεται με τη μνήμη.

Η σωστή στάση είναι ιερή πρακτικότητα. Να γνωρίζεις ότι η ύλη έχει σημασία, αλλά όχι από μόνη της. Να γνωρίζεις ότι ο χώρος διαμορφώνει την ψυχή, αλλά δεν σώζει χωρίς εσωτερική εργασία. Να γνωρίζεις ότι το σύμβολο ανοίγει πύλη, αλλά δεν περνά αντί για σένα. Να γνωρίζεις ότι το κειμήλιο

κρατά μνήμη, αλλά δεν πρέπει να αντικαθιστά τη ζωντανή συνέχεια. Να γνωρίζεις ότι το όνομα καλεί, αλλά η κλήση χρειάζεται καθαρή καρδιά.

Το συμπέρασμα της ενδέκατης ενότητας είναι ότι τα εγρηγορότα δεν ζουν μόνο σε αφηρημένα ψυχικά πεδία. Ενσαρκώνονται. Κατοικούν σε τόπους, συμπυκνώνονται σε αντικείμενα, μιλούν μέσω συμβόλων, ενεργοποιούνται με ονόματα, μεταδίδονται μέσα από κειμήλια. Πού κατοικεί; Τι αγγίζει; Ποια αντικείμενα το κρατούν; Ποια σύμβολα το ανοίγουν; Ποια ονόματα το καλούν; Ποιοι τόποι το ενισχύουν; Και κυρίως, αυτά τα σώματα οδηγούν προς ζωντανό κέντρο ή κρατούν την ψυχή σε νεκρή προσκόλληση;

Όταν οι φορείς είναι καθαροί, το εγρηγορός αποκτά σταθερότητα χωρίς να γίνεται φυλακή. Όταν οι φορείς μολυνθούν ή ειδωλοποιηθούν, το πεδίο γίνεται βαρύ, ακόμη κι αν εξωτερικά παραμένει όμορφο. Είναι πράξη πνευματικής υγιεινής. Διότι ό,τι αγγίζει επανειλημμένα η ψυχή, αργά ή γρήγορα αρχίζει να την αγγίζει κι αυτό.

Ενότητα Δωδέκατη: Η αναγνώριση ενός εγρηγορότος και τα σημάδια της επίδρασής του

Μετά τους τόπους, τα αντικείμενα και τα σύμβολα, τίθεται το πρακτικό ερώτημα: πώς αναγνωρίζει ο άνθρωπος ότι επηρεάζεται από ένα εγρηγορός και πώς διακρίνει αν βιώνει προσωπική προβολή, συλλογική ατμόσφαιρα ή πραγματική συμμετοχή σε βαθύτερο πεδίο;

Η αναγνώριση ενός εγρηγορότος δεν γίνεται μόνο με τη λογική. Η λογική βοηθά να ταξινομήσουμε, να συγκρίνουμε, να ελέγξουμε. Αλλά η πρώτη επαφή με ένα πεδίο είναι συνήθως αισθητική, σωματική, ψυχική. Μπαίνει σε έναν χώρο και η αναπνοή του αλλάζει. Συναντά μια ομάδα και αισθάνεται ότι υπάρχει άγραφος νόμος. Ακούει ένα όνομα και ξυπνά μέσα του ατμόσφαιρα. Αγγίζει ένα αντικείμενο και δεν το αισθάνεται ουδέτερο. Συμμετέχει σε μια τελετή και φεύγει διαφορετικός, χωρίς να μπορεί να πει αμέσως τι μετακινήθηκε.

Το πρώτο σημάδι ενός εγρηγορότος είναι η αλλαγή της εσωτερικής θερμοκρασίας. Δεν εννοώ φυσική θερμοκρασία, αλλά ψυχική. Κάποια πεδία θερμαίνουν την ψυχή. Άλλα την ψυχραίνουν. Άλλα τη βαραίνουν. Άλλα την κάνουν ανήσυχη. Άλλα τη συγκεντρώνουν. Άλλα τη διασκορπίζουν. Όταν ο άνθρωπος εισέρχεται σε ζωντανό πεδίο, σπάνια μένει όπως ήταν. Το σώμα συχνά το αντιλαμβάνεται πριν από τον νου. Η στάση του αλλάζει, ο τόνος της φωνής αλλάζει, η προσοχή του μαζεύεται ή διαλύεται.

Το δεύτερο σημάδι είναι η αίσθηση προϋπάρχουσας παρουσίας. Σε ένα ισχυρό εγρηγορός, ο άνθρωπος νιώθει ότι κάτι υπήρχε πριν από αυτόν και θα συνεχίσει μετά από αυτόν. Δεν αισθάνεται ότι μπαίνει σε άδειο χώρο ή σε τυχαία ομάδα. Αισθάνεται ότι εισέρχεται σε ρεύμα. Αυτό μπορεί να είναι ευεργετικό, γιατί τον απαλλάσσει από την ψευδαίσθηση ότι όλα αρχίζουν από το εγώ του. Η προϋπάρχουσα παρουσία άλλοτε μοιάζει με ευλογία και άλλοτε με βλέμμα που παρακολουθεί.

Το τρίτο σημάδι είναι η άμεση εμφάνιση ρόλου. Όταν μπαίνεις σε ένα εγρηγορός, συχνά δεν είσαι απλώς «εσύ». Το πεδίο αρχίζει να σου δίνει θέση. Δεν χρειάζεται να στο πει κανείς ρητά. Το νιώθεις από τη γλώσσα, τις χειρονομίες, τις προσδοκίες, τα βλέμματα, τα σύμβολα. Κάθε ανθρώπινο εγρηγορός

οργανώνει τους ανθρώπους σε ρόλους. Το ερώτημα είναι αν ο ρόλος αυτός σε βοηθά να ωριμάσεις ή αν σε περιορίζει σε μια μορφή που το πεδίο χρειάζεται για να συνεχίσει.

Σε ένα φωτεινό πεδίο, ο ρόλος είναι παιδαγωγικός. Σου δίνεται θέση για να εργαστείς, να μάθεις, να μεταμορφωθείς. Δεν φυλακίζεσαι σε αυτήν. Αν σε θέλει ένοχο, θα σε κρατά ένοχο. Αν σε θέλει σωτήρα, θα σε εξαντλεί ως σωτήρα. Αν σε θέλει εκλεκτό, θα τρέφει την υπερηφάνειά σου. Αν σε θέλει παιδί, θα εμποδίζει την ωρίμανσή σου. Έτσι το εγρηγορός φαίνεται από το είδος του ρόλου που επιβάλλει ή προτείνει στην ψυχή.

Το τέταρτο σημάδι είναι η επανάληψη συγκεκριμένων συναισθημάτων. Κάθε φορά που πλησιάζεις ένα πεδίο, ενεργοποιείται περίπου η ίδια ψυχική γεύση. Μπορεί να είναι δέος, γαλήνη, φόβος, ντροπή, υπερηφάνεια, θλίψη, οργή, συγκίνηση, ευφορία ή ένταση. Αν αυτό συμβαίνει συστηματικά, δεν είναι τυχαίο. Το πεδίο αγγίζει μέσα σου συγκεκριμένες χορδές. Η μορφή αυτή είναι ένδειξη εγρηγορότος.

Εδώ χρειάζεται προσοχή. Δεν πρέπει να αποδίδουμε αμέσως κάθε συναίσθημα στο πεδίο. Αν όμως διαφορετικοί άνθρωποι, σε διαφορετικές στιγμές, βιώνουν παρόμοια ατμόσφαιρα, τότε πιθανότατα υπάρχει αντικειμενικό στοιχείο στο πεδίο. Για παράδειγμα, αν πολλοί αισθάνονται σε έναν χώρο ανεξήγητο βάρος, ίσως ο χώρος έχει φορτιστεί με μνήμη. Αν πολλοί αισθάνονται σε μια ομάδα ότι δεν μπορούν να μιλήσουν ελεύθερα, ίσως το εγρηγορός της ομάδας έχει δομή φόβου. Αν πολλοί αισθάνονται ανάταση και καθαρότητα σε ένα σημείο, ίσως εκεί υπάρχει ζωντανή φωτεινή φόρτιση.

Το πέμπτο σημάδι είναι η αλλαγή της σκέψης. Επηρεάζει και τον τρόπο που σκέφτεται ο άνθρωπος. Μέσα σε ένα ιδεολογικό πεδίο, αρχίζει να σκέφτεται με τις κατηγορίες της ιδεολογίας. Μέσα σε ένα θρησκευτικό πεδίο, σκέφτεται με τις εικόνες της πίστης. Μέσα σε ένα μυητικό πεδίο, σκέφτεται συμβολικά. Μέσα σε ένα εταιρικό πεδίο, σκέφτεται με όρους στόχων, απόδοσης, ευθυγράμμισης, παραγωγικότητας. Μέσα σε ένα οικογενειακό πεδίο, σκέφτεται με παλαιές φράσεις που ίσως δεν είναι καν δικές του.

Η επίδραση αυτή δεν είναι πάντα αρνητική. Κάθε παιδεία περνά μέσα από ένα πεδίο σκέψης. Το πρόβλημα αρχίζει όταν ο άνθρωπος δεν μπορεί πλέον να σκεφτεί έξω από αυτό. Όταν κάθε ερώτηση ερμηνεύεται με τον ίδιο τρόπο. Όταν κάθε εμπειρία πρέπει να χωρέσει στις ίδιες λέξεις. Όταν ο κόσμος χάνει την πολυπλοκότητά του και γίνεται υπηρέτης ενός σχήματος. Καταλαμβάνει τη γλώσσα. Και όποιος καταλαμβάνει τη γλώσσα, αγγίζει βαθιά την ελευθερία της ψυχής.

Το έκτο σημάδι είναι η έλξη επιστροφής. Τα ισχυρά εγρηγορότα καλούν τον άνθρωπο πίσω. Ακόμη κι όταν απομακρυνθεί, κάτι τον τραβά. Η έλξη επιστροφής πρέπει να εξετάζεται προσεκτικά. Δεν είναι πάντα κακό σημάδι. Ένα φωτεινό πεδίο μπορεί να σε καλεί επειδή εκεί έχεις ακόμη εργασία. Ένα σκοτεινό πεδίο μπορεί να σε καλεί επειδή δεν θέλει να χάσει την τροφή σου. Η διαφορά φαίνεται από το τι ξυπνά η επιστροφή: ελευθερία και ευθύνη ή ενοχή και εξάρτηση.

Το έβδομο σημάδι είναι η δυσκολία αποχώρησης. Αν ο άνθρωπος σκέφτεται να φύγει από ένα πεδίο και νιώθει απλώς λύπη, αυτό είναι φυσικό. Κάθε αληθινός δεσμός πονά όταν αλλάζει. Αν όμως νιώθει πανικό, τρόμο, αίσθηση ότι θα χαθεί πνευματικά, ότι δεν θα έχει αξία, ότι θα τιμωρηθεί αόρατα, ότι δεν θα υπάρχει χωρίς την ομάδα, τότε το πεδίο έχει δεσμευτική επίδραση. Τα σκοτεινά πεδία συχνά φυτεύουν την ιδέα ότι έξω από αυτά δεν υπάρχει ζωή.

Το όγδοο σημάδι είναι η μεταβολή της ηθικής αίσθησης. Ένα πεδίο μπορεί να κάνει τον άνθρωπο να αποδέχεται πράγματα που μόνος του θα θεωρούσε λανθασμένα. Να ανέχεται σκληρότητα επειδή «έτσι γίνεται εδώ». Να σιωπά μπροστά σε ψέμα επειδή «πρέπει να προστατευθεί η παράδοση». Να περιφρονεί ανθρώπους επειδή «δεν ανήκουν». Αυτό είναι πολύ σοβαρό σημάδι. Όταν ένα εγρηγορός ζητά να θυσιάσεις τη συνείδησή σου για να διατηρήσεις την ένταξή σου, έχει ήδη περάσει σε σκοτεινή λειτουργία.

Το ένατο σημάδι είναι η σχέση με το σώμα. Υπάρχουν πεδία που κάνουν το σώμα να αναπνέει βαθύτερα, να ηρεμεί, να στέκεται με αξιοπρέπεια. Υπάρχουν άλλα που το σφίγγουν, το κάνουν να μαζεύεται, να βρίσκεται σε διαρκή επιφυλακή, να κουράζεται χωρίς εμφανή λόγο. Αν κάθε φορά που συναντάς μια ομάδα ή έναν χώρο το σώμα σου μπαίνει σε ένταση, αυτό αξίζει προσοχής. Δεν είναι απόδειξη από μόνο του, αλλά είναι σήμα. Η ψυχή μπορεί να λέει ιστορίες. Το σώμα δύσκολα υποκρίνεται για πολύ.

Το δέκατο σημάδι είναι τα όνειρα και οι εσωτερικές εικόνες μετά την επαφή. Όταν ο άνθρωπος συνδέεται με ισχυρό εγρηγορός, μπορεί να δει όνειρα που σχετίζονται με τα σύμβολα, τους τόπους, τα πρόσωπα ή τις μορφές του πεδίου. Αυτά τα όνειρα δεν πρέπει να ερμηνεύονται επιπόλαια ως μηνύματα του πεδίου. Μπορεί να είναι αφομοίωση της ψυχής. Μπορεί να είναι προσωπική προβολή. Η σωστή στάση δεν είναι ούτε να τα λατρεύεις ούτε να τα αγνοείς. Είναι να τα παρατηρείς με νηφαλιότητα.

Το ενδέκατο σημάδι είναι η μεταβολή της σχέσης με τους άλλους. Ένα εγρηγορός φαίνεται από το πώς σε κάνει να βλέπεις όσους δεν ανήκουν σε αυτό. Αν μετά τη συμμετοχή σου γίνεσαι πιο συμπονετικός, πιο διακριτικός, πιο ικανός να καταλάβεις τον άλλον, τότε το πεδίο μάλλον σε ανοίγει. Η αληθινή μύηση δεν γεννά περιφρόνηση. Γεννά ευθύνη και σιωπηλή ευγένεια.

Το δωδέκατο σημάδι είναι η ποιότητα της μνήμης που αφήνει το πεδίο. Όταν απομακρύνεσαι από αυτό, τι μένει μέσα σου; Γαλήνη; Βάθος; Κλήση για εργασία; Ή μήπως σύγχυση, ενοχή, υπερδιέγερση, ανάγκη να επιστρέψεις για να νιώσεις ξανά πλήρης; Τα πεδία που λειτουργούν σαν εθισμός αφήνουν κενό όταν φύγεις. Θέλεις να ξαναμπείς όχι επειδή σε κάλεσε η αλήθεια, αλλά επειδή χωρίς τη φόρτιση νιώθεις άδειος. Τα φωτεινά πεδία μπορεί να σε συγκινήσουν βαθιά, αλλά σου αφήνουν εσωτερική τροφή. Δεν σε κάνουν απλώς να ζητάς την επόμενη δόση ατμόσφαιρας.

Το δέκατο τρίτο σημάδι είναι η σχέση σταδιακά. Τα ώριμα και καθαρά εγρηγορότα δίνουν αίσθηση συνέχειας. Σε βάζουν σε χρόνο βαθύτερο από την καθημερινή βιασύνη. Δεν σε σπρώχνουν πάντα σε άμεση αντίδραση. Σου μαθαίνουν υπομονή, κύκλο, ωρίμανση. Τα νευρικά ή παρασιτικά εγρηγορότα απαιτούν συνεχές τώρα. Τώρα να αντιδράσεις, τώρα να αποδείξεις πίστη, τώρα να πάρεις θέση, τώρα να δώσεις ενέργεια. Ό,τι έχει βάθος αντέχει τον χρόνο. Ό,τι ζει από διέγερση φοβάται την παύση.

Το δέκατο τέταρτο σημάδι είναι η αντίδραση του πεδίου στην ειλικρίνεια. Αν μέσα σε μια ομάδα, παράδοση ή κοινότητα μπορείς να μιλήσεις με σεβασμό αλλά καθαρά, και η αλήθεια σου λαμβάνεται σοβαρά, τότε το πεδίο έχει υγεία. Αν κάθε ειλικρινής ερώτηση αντιμετωπίζεται ως απειλή, αν η κριτική θεωρείται προδοσία, αν όλοι μαθαίνουν να μιλούν με υπαινιγμούς, τότε το εγρηγορός έχει πρόβλημα. Αν ένα πεδίο δεν αντέχει τον αέρα, τότε μάλλον έχει συνηθίσει σε κλειστό δωμάτιο.

Το δέκατο πέμπτο σημάδι είναι η τάση του πεδίου να ζητά αποκλειστικότητα. Κάθε σοβαρό πεδίο ζητά σεβασμό και κάποια μορφή αφοσίωσης. Δεν μπορείς να ανήκεις ουσιαστικά κάπου αν είσαι πάντα διασκορπισμένος. Όμως άλλο η αφοσίωση και άλλο η αποκλειστική κατοχή της ψυχής. Όταν ένα

εργηγορός αρχίζει να λέει, φανερά ή κρυφά, ότι μόνο αυτό έχει αλήθεια, μόνο αυτό σε σώζει, μόνο αυτό σε καταλαβαίνει, μόνο αυτό έχει δικαίωμα πάνω σου, τότε δημιουργεί πνευματική κλειστοφοβία. Το φωτεινό πεδίο έχει κέντρο, όχι φυλακή.

Η αναγνώριση ενός εργηγορότος χρειάζεται επίσης να διακρίνει ανάμεσα στην πρώτη γοητεία και στη βαθύτερη επίδραση. Πολλά πεδία γοητεύουν στην αρχή. Η νέα γλώσσα, τα σύμβολα, οι άνθρωποι, η αίσθηση μυστηρίου, η αίσθηση ότι βρήκες κάτι, όλα αυτά μπορούν να δημιουργήσουν ισχυρό άνοιγμα. Δεν πρέπει να το περιφρονούμε. Η γοητεία είναι συχνά η πρώτη θύρα. Μετά την πρώτη γοητεία πρέπει να έρθει η παρατήρηση. Τι συμβαίνει μετά από μήνες ή χρόνια; Υπάρχει βάθος ή μόνο επαναλαμβανόμενη διέγερση; Υπάρχει μεταμόρφωση ή μόνο ταύτιση; Υπάρχει ελευθερία ή προσκόλληση;

Ένα καθαρό εργηγορός αντέχει να το γνωρίζεις σιγά σιγά. Δεν απαιτεί να παραδώσεις την κρίση σου από την πρώτη στιγμή. Δεν σε πιέζει να ταυτιστείς πριν καταλάβεις. Σε καλεί, σε δοκιμάζει, σου δίνει χώρο να ωριμάσεις. Ένα σκοτεινό ή ασταθές πεδίο συχνά ζητά γρήγορη ένταξη. Θέλει να σε πάρει όσο είσαι ακόμη συγκινημένος. Θέλει την ενέργεια της πρώτης εντύπωσης πριν γίνει διάκριση. Η ψυχή χρειάζεται χρόνο για να δει αν το πεδίο που την συγκίνησε μπορεί και να την θρέψει αληθινά.

Υπάρχει και το ζήτημα της προσωπικής συγγένειας. Δεν είναι κάθε φωτεινό πεδίο κατάλληλο για κάθε άνθρωπο. Ένα εργηγορός μπορεί να είναι καθαρό αλλά να μην είναι δικό σου. Μπορεί να υπηρετεί άλλη λειτουργία, άλλο ρυθμό, άλλη ψυχική δομή. Αν δεν υπάρχει συγγένεια, η παραμονή μέσα του μπορεί να κουράζει ή να σε κάνει να μιμείσαι κάτι ξένο. Σημαίνει ότι δεν είναι ο δρόμος σου. Η διάκριση δεν πρέπει να κρίνει μόνο την ποιότητα του πεδίου, αλλά και τη σχέση σου με αυτό.

Εδώ φαίνεται ότι η αναγνώριση του εργηγορότος είναι ταυτόχρονα αυτογνωσία. Δεν μπορείς να δεις καθαρά ένα πεδίο αν δεν ξέρεις τις δικές σου ανάγκες. Ο άνθρωπος που πεινά για ταυτότητα θα μπερδέψει την κατοχή με την πατρίδα. Ο άνθρωπος που πεινά για παρηγοριά θα μπερδέψει την εξάρτηση με τη θεραπεία. Ο άνθρωπος που πεινά για μυστήριο θα μπερδέψει τη θολούρα με το βάθος. Το εργηγορός δεν σε εξαπατά μόνο από έξω. Σε βρίσκει από το σημείο όπου είσαι ήδη ανοιχτός.

Γι' αυτό η πιο πρακτική μέθοδος διάκρισης είναι η τριπλή παρατήρηση: παρατήρηση του πεδίου, παρατήρηση των ανθρώπων του πεδίου, παρατήρηση του εαυτού σου μέσα στο πεδίο. Τους ανθρώπους τους παρατηρείς από τους καρπούς τους: γίνονται καλύτεροι ή μικρότεροι; Πιο ελεύθεροι ή πιο εξαρτημένοι; Πιο ταπεινοί ή πιο υπερήφανοι; Τον εαυτό σου τον παρατηρείς από τη μεταβολή σου: τι ξυπνά μέσα σου; Τι δυναμώνει; Τι αδυνατίζει; Τι ζητά να θυσιάσεις;

Η αναγνώριση ενός εργηγορότος απαιτεί επίσης να δεις ποια είναι η τροφή του. Όλα τα πεδία τρέφονται. Τρέφεται από προσευχή, εργασία, αλήθεια, γνώση, αγάπη, πειθαρχία, δημιουργία; Ή τρέφεται από φόβο, ενοχή, σύγκρουση, φθόνο, διέγερση, μυστικοπάθεια, λατρεία προσώπων; Αν καταλάβεις την τροφή, θα καταλάβεις και τη φύση του. Ένα πεδίο που χρειάζεται συνεχώς εχθρούς για να παραμένει ενωμένο, δεν έχει κέντρο αρκετά ισχυρό. Ένα πεδίο που χρειάζεται συνεχώς θαύματα, δράματα ή εντάσεις, δεν έχει ήρεμη πηγή. Ένα πεδίο που τρέφεται από ήσυχη συνέπεια έχει άλλη ποιότητα.

Πολύ σημαντικό είναι και το πώς το πεδίο χειρίζεται την αδυναμία. Όταν ένα μέλος είναι αδύναμο, κουρασμένο, μπερδεμένο ή σε κρίση, τι κάνει το εργηγορός μέσω των φορέων του; Το στηρίζει χωρίς να το εκμεταλλεύεται; Του δίνει χρόνο; Το βοηθά να σταθεί; Ή χρησιμοποιεί την αδυναμία του για να

το δέσει περισσότερο; Τα σκοτεινά πεδία αγαπούν τους ανθρώπους στις ευάλωτες στιγμές τους, όχι από αγάπη, αλλά γιατί τότε είναι πιο εύκολη η πρόσδεση. Τα φωτεινά πεδία στηρίζουν την αδυναμία με στόχο την ελευθερία, όχι την αιώνια εξάρτηση.

Άλλο σημείο αναγνώρισης είναι η σχέση με την έξοδο. Κάθε υγιές πεδίο, ακόμη κι αν λυπάται όταν κάποιος φεύγει, μπορεί να ευλογήσει την έξοδο όταν αυτή γίνεται με αλήθεια. Δεν καταριέται, δεν συκοφαντεί, δεν εκμηδενίζει την αξία του ανθρώπου που αποχώρησε. Όποιος φεύγει γίνεται προδότης, αδύναμος, αγάριστος, σκοτεινός, ανίκανος να καταλάβει. Αυτή η αντίδραση φανερώνει πολλά. Ένα πεδίο που δεν μπορεί να αφήσει ελεύθερα, δεν αγαπά πραγματικά. Κατέχει.

Σε προσωπικό επίπεδο, ο άνθρωπος μπορεί να αναγνωρίσει την επίδραση ενός εγρηγορότος από το τι γίνεται στην προσευχή ή στη σιωπή του. Όταν αποσύρεται από το πεδίο και μένει μόνος, νιώθει το κέντρο του πιο καθαρό ή πιο θολό; Ή χρειάζεται συνεχώς τη συλλογική ταυτότητα για να αισθανθεί ότι έχει αξία; Το φωτεινό εγρηγορόσ σε βοηθά να σταθείς βαθύτερα μόνος, ακόμη κι αν σε συνδέει με άλλους. Το σκοτεινό σε κάνει να φοβάσαι την εσωτερική μοναχικότητα.

Η αναγνώριση του εγρηγορότος δεν σημαίνει καχυποψία απέναντι σε όλα. Δεν είναι υγιές να μπαίνει κανείς παντού με φόβο. Η υπερβολική καχυποψία είναι κι αυτή πεδίο, ένα εγρηγορόσ άμυνας που δεν αφήνει την ψυχή να εμπιστευθεί τίποτα. Χρειάζεται ισορροπία. Να είσαι ανοιχτός χωρίς να είσαι αφελής. Να είσαι δεκτικός χωρίς να παραδίδεσαι άκριτα. Να τιμάς τη δύναμη χωρίς να μεθάς από αυτήν. Να αναγνωρίζεις την ατμόσφαιρα χωρίς να χάνεις τη γείωση. Είναι ώριμη ευλάβεια.

Το τελικό σημάδι ενός εγρηγορότος είναι η μακροχρόνια μορφοποίηση της ζωής. Ό,τι πραγματικά σε επηρεάζει, σε μορφώνει. Μετά από καιρό, αρχίζεις να μοιάζεις με αυτό που υπηρετείς. Αν υπηρετείς πεδίο αλήθειας, θα πονέσεις, αλλά θα γίνεις πιο αληθινός. Αν υπηρετείς πεδίο ματαιοδοξίας, θα μάθεις να χρησιμοποιείς ακόμη και τα ιερά για αυτοεικόνα. Αν υπηρετείς πεδίο προσευχής, κάτι μέσα σου θα ησυχάσει. Αν υπηρετείς πεδίο οργής, ακόμη και η δικαιοσύνη σου θα γίνει σκληρή. Ο άνθρωπος γίνεται σταδιακά συγγενής με το πεδίο που τρέφει.

Η δωδέκατη ενότητα λοιπόν μας οδηγεί σε μια πρακτική σοφία. Το εγρηγορόσ αναγνωρίζεται από την ατμόσφαιρα, τη μνήμη, τον ρόλο που σου δίνει, την επανάληψη των συναισθημάτων, την επίδραση στη σκέψη, την έλξη επιστροφής, τη δυσκολία αποχώρησης, τη μεταβολή της ηθικής αίσθησης, τη σωματική αντίδραση, τα όνειρα, τη σχέση με τους άλλους, την ποιότητα της μνήμης που αφήνει, τη σχέση σταδιακά, την αντίδραση στην αλήθεια, την τροφή που ζητά και τους καρπούς που γεννά.

Όμως όλα αυτά πρέπει να συνοψιστούν σε μία ερώτηση: αυτό το πεδίο με οδηγεί προς μεγαλύτερη αλήθεια ή προς μεγαλύτερη κατοχή; Αν με οδηγεί στην αλήθεια, ακόμη κι αν με δυσκολεύει, μπορεί να είναι δρόμος. Αν με οδηγεί στην κατοχή, ακόμη κι αν με συγκινεί, χρειάζεται προσοχή. Διότι το εγρηγορόσ δεν κρίνεται από το πόσο ισχυρά με αγγίζει, αλλά από το τι μένει μέσα μου αφού με αγγίξει.

Ενότητα Δέκατη Τρίτη: Η αποσύνδεση από ένα εγρηγορόσ και η ανάκτηση της εσωτερικής ελευθερίας

Αν η είσοδος σε ένα εγρηγορόσ είναι πράξη σύνδεσης, η αποχώρηση από αυτό δεν είναι μόνο αλλαγή γνώμης ή εξωτερική απομάκρυνση. Είναι πράξη αποσύνδεσης. Και η αποσύνδεση είναι συχνά πιο

δύσκολη από την είσοδο, γιατί ο άνθρωπος δεν φεύγει μόνο από μια ομάδα, έναν χώρο, μια παράδοση, μια ιδεολογία ή μια σχέση. Φεύγει από ένα πεδίο που έχει ήδη περάσει μέσα του, έχει δώσει λέξεις στη σκέψη του, ρυθμό στο συναίσθημά του, ρόλο στην ταυτότητά του και συχνά νόημα στην ίδια του την ύπαρξη.

Πολλοί νομίζουν ότι αποχωρούν από ένα εγρηγορός όταν σταματούν να παρευρίσκονται στις τελετές του, να συναντούν τους ανθρώπους του ή να χρησιμοποιούν τα σύμβολά του. Η εσωτερική έξοδος είναι βαθύτερη. Ένας άνθρωπος μπορεί να έχει φύγει σωματικά από ένα πεδίο και να παραμένει ψυχικά δεμένος σε αυτό για χρόνια. Μπορεί να συνεχίζει να σκέφτεται με τη γλώσσα του, να φοβάται την κρίση του, να απολογείται νοερά στους φορείς του, να πολεμά ακόμη την εικόνα του, να νιώθει ενοχή ή να προσπαθεί συνεχώς να αποδείξει ότι έκανε καλά που έφυγε. Όσο χρειάζεται να αποδεικνύει την έξοδό του, δεν έχει φύγει πλήρως.

Η αποσύνδεση δεν είναι πάντα αναγκαία. Υπάρχουν πεδία που μας τρέφουν, μας μορφώνουν, μας κρατούν σε μνήμη και σε κέντρο. Από αυτά δεν χρειάζεται να φύγουμε, αλλά να σχετιστούμε πιο συνειδητά. Η αποσύνδεση γίνεται αναγκαία όταν το πεδίο παύει να οδηγεί στην αλήθεια και αρχίζει να ζητά κατοχή. Όταν ο άνθρωπος αισθάνεται ότι η παραμονή του δεν τον μεγαλώνει, αλλά τον μικραίνει. Όταν η σχέση δεν είναι πια συμμετοχή, αλλά εξάρτηση. Όταν η πίστη έχει γίνει φόβος, η μνήμη ενοχή, η παράδοση βάρος, η ομάδα φυλακή.

Η πρώτη φάση της αποσύνδεσης είναι η αναγνώριση. Πρέπει ο άνθρωπος να πει μέσα του, καθαρά και χωρίς υπεκφυγή: «Αυτό το πεδίο με επηρεάζει». Όσο το αρνείται, παραμένει δεμένος. Λένε «δεν ήταν τίποτα», «ήταν όλα ανοησίες», «δεν με άγγιξε πραγματικά». Συχνά αυτό είναι άμυνα. Αν κάτι δεν ήταν τίποτα, δεν θα χρειαζόταν τόση προσπάθεια για να απομακρυνθεί κανείς. Η αληθινή αποσύνδεση αρχίζει με την παραδοχή της δύναμης. Όχι για να τη λατρέψεις, αλλά για να μην την αφήσεις να εργάζεται κρυφά.

Η δεύτερη φάση είναι η διάκριση ανάμεσα στο καλό που έλαβες και στο δεσμευτικό που πρέπει να αφήσεις. Αν ένα εγρηγορός υπήρξε φθαρμένο, αυτό δεν σημαίνει ότι τίποτα μέσα του δεν είχε αξία. Μπορεί να σου έδωσε γλώσσα, σύμβολα, πειθαρχία, μνήμη, αδελφότητα, γνώση, ακόμη και πραγματικές στιγμές εσωτερικής αφύπνισης. Αν τα αρνηθείς όλα, χάνεις μέρος της δικής σου ιστορίας. Αν τα κρατήσεις όλα άκριτα, παραμένεις δεμένος. Άρα χρειάζεται διαχωρισμός.

Να πεις: «Αυτό μου δόθηκε και το τιμώ. Αυτό με έδωσε και το αφήνω. Αυτό ήταν αληθινό. Αυτό ήταν φόβος. Αυτό με ανέβασε. Αυτό με μίκρυνε. Αυτό ανήκει στο ανθρώπινο κέλυφος. Αυτό μπορώ να το μεταφέρω μέσα μου καθαρισμένο. Αυτό πρέπει να το επιστρέψω στο πεδίο από όπου ήρθε.» Αυτή η εργασία είναι λεπτή και απαιτεί ειλικρίνεια. Χωρίς αυτήν, η έξοδος γίνεται είτε μίσος είτε νοσταλγία. Και τα δύο κρατούν δεσμό.

Η τρίτη φάση είναι η ανάκτηση της γλώσσας. Κάθε ισχυρό εγρηγορός δίνει στον άνθρωπο λέξεις. Τον μαθαίνει πώς να ονομάζει τον κόσμο, τον εαυτό του, τους άλλους, την αλήθεια, την πλάνη, την υπακοή, την προδοσία, το φως, το σκοτάδι. Όταν ο άνθρωπος φεύγει, πρέπει να εξετάσει ποιες λέξεις παραμένουν μέσα του σαν αλυσίδες. Μπορεί να κρίνει τον εαυτό του με κριτήρια που δεν πιστεύει πια. Μπορεί να αισθάνεται ενοχή επειδή παραβίασε μια γλώσσα που κάποτε του φαινόταν ιερή.

Η αποσύνδεση απαιτεί να ξαναβρεί κανείς τη δική του γλώσσα. Όχι απαραίτητα να απορρίψει όλες τις παλιές λέξεις, αλλά να τις καθαρίσει από τον δεσμευτικό τους μαγνητισμό. Για παράδειγμα, αν η λέξη «αδελφότητα» μέσα σε ένα πεδίο είχε γίνει εργαλείο ελέγχου, ο άνθρωπος δεν πρέπει να χάσει για πάντα την έννοια της αδελφότητας. Πρέπει να την απελευθερώσει από την κατάχρηση. Αν η λέξη «υπακοή» είχε γίνει φόβος, πρέπει να ξαναβρεί τη διαφορά ανάμεσα στην υγιή πειθαρχία και στη δουλεία. Αν η λέξη «μύηση» είχε γίνει τίτλος, πρέπει να την επιστρέψει στο νόημα της εσωτερικής μεταμόρφωσης.

Η τέταρτη φάση είναι η αποδέσμευση από τους ρόλους. Όταν φεύγεις, ο ρόλος μπορεί να συνεχίσει να ζει μέσα σου. Αν ήσουν ο υπάκουος, μπορεί να συνεχίσεις να ζητάς άδεια ακόμη και αφού έφυγες. Αν ήσουν ο εκλεκτός, μπορεί να συνεχίσεις να χρειάζεσαι αίσθηση ανωτερότητας, απλώς σε νέο πεδίο. Αν ήσουν ο επαναστάτης, μπορεί να συνεχίσεις να ορίζεις τον εαυτό σου ενάντια στο παλιό πεδίο. Αν ήσουν ο τραυματισμένος, μπορεί να κάνεις την αποχώρηση νέα ταυτότητα πληγής. Η αποσύνδεση σημαίνει να μην παίρνεις μαζί σου τον ρόλο ως καινούργιο πρόσωπο.

Η έρημος δεν είναι τιμωρία. Είναι τόπος αποτοξίνωσης. Εκεί ο άνθρωπος ακούει ποιες φωνές ήταν δικές του και ποιες ήταν του πεδίου. Στην αρχή μπορεί να νιώσει κενό, μοναξιά, απώλεια νοήματος. Σημαίνει ότι η ψυχή του είχε συνηθίσει να τρέφεται από εξωτερική ατμόσφαιρα. Τώρα πρέπει να μάθει να βρίσκει κέντρο χωρίς διαρκή ενίσχυση. Η σιωπή μετά την αποχώρηση είναι θεραπευτική, αν ο άνθρωπος δεν την γεμίσει αμέσως με νέο θόρυβο.

Η πέμπτη φάση είναι η σωματική και χωρική αποσύνδεση. Επειδή τα εγρηγορότα κατοικούν σε αντικείμενα, χώρους, εικόνες και επαναλήψεις, η αποχώρηση χρειάζεται συχνά και υλική πράξη. Όχι από μίσος. Από υγιή ανάγκη να πάψει η συνεχής τροφοδότηση.

Η έκτη φάση είναι η αποδέσμευση από την ενοχή. Τα δεσμευτικά εγρηγορότα συχνά αφήνουν στον άνθρωπο την αίσθηση ότι η αποχώρηση είναι προδοσία. Ότι εγκατέλειψε την αλυσίδα, τους ανθρώπους, τον όρκο, το έργο, την παράδοση, την οικογένεια, την αποστολή. Μερικές φορές όντως υπάρχει ευθύνη στον τρόπο που φεύγει κανείς. Η αποχώρηση πρέπει, όσο γίνεται, να γίνεται με ευθύτητα, όχι με μικρότητα. Αλλά άλλο η τίμια λύπη και άλλο η τοξική ενοχή. Η ενοχή που σε κρατά δεμένο δεν είναι πάντα φωνή συνείδησης. Συχνά είναι φωνή του πεδίου που ζητά να συνεχίσει να υπάρχει μέσα σου.

Για να λυθεί αυτό, ο άνθρωπος πρέπει να ξεχωρίσει την αληθινή ευθύνη από τον ψυχικό εκβιασμό. Αληθινή ευθύνη σημαίνει: «Πώς μπορώ να φύγω χωρίς ψέμα, χωρίς αδικία, χωρίς περιττή βία;» Ψυχικός εκβιασμός σημαίνει: «Δεν έχεις δικαίωμα να φύγεις, γιατί χωρίς εμάς χάνεις την αξία σου». Η πρώτη φωνή αξίζει να ακουστεί. Η δεύτερη πρέπει να αποκαλυφθεί ως δεσμός. Αν κάτι είναι αληθινό, μπορεί να ευλογήσει ακόμη και την αποχώρηση εκείνου που δεν μπορεί πια να μείνει.

Η έβδομη φάση είναι η αποδέσμευση από την οργή. Η οργή συχνά εμφανίζεται μετά την αποχώρηση, ειδικά όταν ο άνθρωπος καταλάβει ότι χειραγωγήθηκε, ότι φοβήθηκε άδικα, ότι έδωσε υπερβολικά πολλά, ότι χρησιμοποιήθηκε ή ότι εξαπατήθηκε. Η οργή μπορεί να είναι αναγκαία στην αρχή. Είναι η ενέργεια με την οποία η ψυχή σπάει τον φόβο. Όμως αν μείνει για πολύ, γίνεται νέος δεσμός. Δεν το λατρεύει πια, αλλά το πολεμά συνεχώς. Και έτσι παραμένει σε τροχιά γύρω του.

Η αληθινή αποσύνδεση δεν είναι να μισείς το πεδίο. Είναι να πάψει το πεδίο να είναι κέντρο της εσωτερικής σου ζωής. Αλλά δεν ζεις πια μέσα από την αντίθεση. Η οργή πρέπει κάποτε να γίνει γνώση.

Η γνώση να γίνει όριο. Το όριο να γίνει ελευθερία. Αν μείνει οργή, το παλιό εγρηγορός εξακολουθεί να τρώει από σένα, απλώς από τη σκοτεινή πλευρά της πληγής.

Η όγδοη φάση είναι η ανάκτηση της προσωπικής κρίσης. Σε πολλά πεδία, ο άνθρωπος μαθαίνει να ρωτά μέσα του: «Τι θα έλεγαν οι άλλοι; Τι θα έλεγε η ομάδα; Τι επιτρέπεται εδώ; Τι θεωρείται σωστό μέσα στο πεδίο;» Όταν φεύγει, πρέπει να ξαναμάθει να ρωτά: «Τι είναι αληθινό; Τι βλέπω εγώ; Τι λέει η συνείδησή μου; Τι καρπούς παράγει αυτό;» Αυτή η μετάβαση είναι δύσκολη, γιατί η προσωπική κρίση μπορεί να έχει ατροφήσει. Όπως ένας μυς που δεν χρησιμοποιήθηκε, χρειάζεται χρόνο για να δυναμώσει.

Στην αρχή ο άνθρωπος μπορεί να φοβάται να εμπιστευτεί τον εαυτό του. Να θέλει κάποιον να του πει τι σημαίνουν όλα αυτά. Η βοήθεια είναι χρήσιμη, αλλά η αντικατάσταση της μιας αυθεντίας με άλλη δεν είναι ελευθερία. Η αποσύνδεση απαιτεί να αναλάβεις το βάρος της διάκρισης. Αυτό δεν σημαίνει να γίνεις αλαζονικά αυτόνομος ή να περιφρονείς κάθε παράδοση. Σημαίνει να μην παραδίδεις πλέον την κρίση σου ως αντάλλαγμα για ασφάλεια.

Η ένατη φάση είναι η επανένταξη σε υγιή πεδία. Αν φύγει από ένα βαρύ εγρηγορός, χρειάζεται σιγά σιγά να συνδεθεί με πεδία που δεν τον καταπίνουν. Με πραγματικές σχέσεις, με εργασία που έχει νόημα, με προσευχή αν έχει πίστη, με μελέτη, με φύση, με δημιουργία, με κοινότητες όπου υπάρχει ελευθερία και όχι κατοχή. Η θεραπεία δεν είναι μόνο αποκοπή από το παλιό. Είναι και νέα τροφή. Αν η ψυχή μείνει πεινασμένη, θα επιστρέψει εύκολα στο γνωστό πεδίο, ακόμη κι αν αυτό την έβλαψε.

Εδώ χρειάζεται μέτρο. Δεν πρέπει αμέσως μετά την έξοδο να μπει κανείς σε άλλο έντονο πεδίο. Χρειάζεται περίοδος απλής ζωής. Να ξαναβρεί τον ρυθμό του σώματος, της καθημερινότητας, της προσωπικής σκέψης. Να μιλήσει με ανθρώπους που δεν ζητούν να τον στρατολογήσουν. Να ξαναχτίσει εμπιστοσύνη στην απλότητα. Τα βαριά εγρηγορότα συχνά κάνουν την απλή ζωή να φαίνεται άχρωμη. Η ψυχή πρέπει να ξαναμάθει ότι το βάθος δεν βρίσκεται πάντα στην ένταση.

Η δέκατη φάση είναι η εσωτερική ευχαριστία και η τελική αποδέσμευση. Όμως κάποια στιγμή, για να ελευθερωθεί πλήρως ο άνθρωπος, οφείλει να πει: «Ό,τι ήταν να μάθω, το έμαθα. Ό,τι ήταν δικό μου, το κρατώ καθαρισμένο. Ό,τι δεν είναι δικό μου, το επιστρέφω. Δεν ανήκω πια εκεί.» Η ευχαριστία δεν σημαίνει δικαίωση της κατάχρησης. Δεν σημαίνει ότι όλα ήταν καλά. Σημαίνει ότι αρνείσαι να αφήσεις το παλιό πεδίο να ορίζει για πάντα την πληγή σου.

Η τελική αποδέσμευση μοιάζει με το να κλείνει ένας κύκλος χωρίς να σβήνει η μνήμη. Θυμάσαι, αλλά δεν δεσμεύεσαι. Αναγνωρίζεις, αλλά δεν τρέφεις από εκεί. Μπορείς να μιλήσεις για αυτό χωρίς να τρέμεις, χωρίς να φλέγεις, χωρίς να χρειάζεται να πείσεις τον εαυτό σου. Το παλιό πεδίο γίνεται κεφάλαιο της ιστορίας σου, όχι το κέντρο της. Δεν είναι λήθη. Είναι μεταμόρφωση της μνήμης.

Υπάρχει όμως και η περίπτωση όπου η αποσύνδεση δεν πρέπει να είναι πλήρης, αλλά μετασχηματιστική. Για παράδειγμα, με την οικογένεια, το έθνος, τη θρησκευτική παράδοση, ακόμη και με μια μνητική αλυσίδα, η πλήρης αποκοπή δεν είναι πάντα ούτε δυνατή ούτε σωστή. Εκεί το έργο είναι να πάψει να είναι ασυνείδητα δεμένος και να γίνει συνειδητός φορέας. Να μην κυβερνάται από το εγρηγορός, αλλά να σχετίζεται μαζί του με διάκριση.

Αυτή η μετασχηματιστική αποσύνδεση είναι πιο λεπτή από τη φυγή. Σημαίνει ότι παραμένεις σε σχέση, αλλά όχι στην παλιά θέση. Δεν είσαι πια παιδί του πεδίου. Γίνεσαι ενήλικος απέναντί του. Να αγαπάς

την οικογένεια χωρίς να επαναλαμβάνεις τα τραύματά της. Να υπηρετείς ένα σύμβολο χωρίς να λατρεύεις το κέλυφος. Να ανήκεις σε έναν λαό χωρίς να τρέφεις από τα μίση του. Να εργάζεσαι σε έναν οργανισμό χωρίς να δίνεις την ψυχή σου στην εικόνα του. Αυτή είναι υψηλή μορφή ελευθερίας, γιατί δεν χρειάζεται να καταστρέψει τον δεσμό για να μην υποδουλωθεί σε αυτόν.

Η αποσύνδεση έχει και πνευματικό κίνδυνο. Να πει ότι κάθε παράδοση είναι φυλακή, κάθε ομάδα χειραγώγηση, κάθε σύμβολο ψεύδος, κάθε μήση θέατρο. Αυτό είναι κατανοητό ως αντίδραση, αλλά δεν είναι τελική σοφία. Αν το κάνει, τότε το παλιό πεδίο τον τραυμάτισε τόσο πολύ ώστε του έκλεψε την ικανότητα να εμπιστεύεται το αληθινό. Η θεραπεία δεν είναι να μη συνδεθεί ποτέ ξανά. Είναι να μάθει να συνδέεται χωρίς να χάνεται.

Ο άνθρωπος χρειάζεται δεσμούς. Η πλήρης αποκοπή από κάθε εγρηγορός δεν είναι ελευθερία, είναι ξηρότητα. Το ζητούμενο είναι η ώριμη συμμετοχή. Να επιλέγεις συνειδητά σε τι δίνεις ενέργεια. Να έχεις την εσωτερική δύναμη να φεύγεις όταν το πεδίο γίνεται ψεύτικο. Να έχεις την ταπείνωση να μένεις όταν το πεδίο σε δυσκολεύει αλλά σε αληθεύει. Να έχεις τη διάκριση να ξεχωρίζεις τη δοκιμασία από την κακοποίηση, την πειθαρχία από την κατοχή, την παράδοση από την τυπολατρία, την αφοσίωση από την εξάρτηση.

Αυτή η ανάκτηση είναι λυτρωτική. Ο άνθρωπος μπορεί να πει: «Δεν χρειάζεται να επιστρέψω στο παλιό πεδίο για να ξαναβρώ το ιερό. Μπορώ να αναζητήσω την πηγή καθαρότερα, χωρίς το ψυχικό περίβλημα που με έδεσε.» Αυτό δεν σημαίνει ότι επινοεί μόνος του νέα αλήθεια αυθαίρετα. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτή η διάκριση σώζει την πίστη από την κατάρρευση. Διότι αν ταυτίσει κανείς το θείο με το φθαρμένο εγρηγορός που το εκπροσωπούσε, τότε όταν φύγει από το πεδίο θα νομίσει ότι έχασε και τον Θεό. Δεν έχασε τον Θεό. Έχασε μια μορφή σχέσης, ίσως αναγκαία κάποτε, ίσως άρρωστη αργότερα.

Η τελετουργική αποσύνδεση, όταν γίνεται με σοβαρότητα, μπορεί να βοηθήσει. Δεν μιλώ για περίπλοκες ή επικίνδυνες πρακτικές, αλλά για συνειδητές πράξεις κλεισίματος. Να καθίσεις σε σιωπή και να αναγνωρίσεις ότι ο κύκλος έκλεισε. Να αφαιρέσεις ένα σύμβολο από ενεργή θέση. Να επιστρέψεις ή να φυλάξεις ένα αντικείμενο. Να πεις με απλά λόγια: «Παύω να τρέφω αυτό το πεδίο με φόβο, ενοχή, οργή ή ανάγκη. Κρατώ την αλήθεια που μου δόθηκε και αφήνω τη δέσμευση που δεν μου ανήκει.» Η ψυχή χρειάζεται μορφή για να καταλάβει ότι κάτι ολοκληρώθηκε.

Όμως η τελετουργική πράξη δεν αρκεί χωρίς καθημερινή συνέπεια. Η αποσύνδεση χρειάζεται νηστεία προσοχής. Να πάψεις να δίνεις καθημερινή ενέργεια. Να μη γυρίζεις συνεχώς στον παλιό μαγνητισμό. Να αφήσεις το νευρικό σύστημα να ησυχάσει. Κάθε δεσμός αδυνατίζει όταν σταματά να τρέφεται.

Η αποσύνδεση από εγρηγορός μπορεί να μοιάζει με πένθος. Και πράγματι είναι. Θρηνεί την εικόνα της ομάδας, της παράδοσης, της οικογένειας, της σχέσης, του δασκάλου, του έργου. Θρηνεί τον εαυτό του που πίστεψε, που δόθηκε, που ίσως δεν είδε εγκαίρως. Αυτό το πένθος πρέπει να γίνει. Αν παρακαμφθεί, θα επιστρέψει ως κυνισμός ή ως κρυφή νοσταλγία. Το πένθος καθαρίζει τη μνήμη. Επιτρέπει στο παλιό να γίνει παρελθόν.

Το πιο δύσκολο σημείο είναι να μη μετατρέψεις το τραύμα της αποχώρησης σε νέο εγρηγορός. Υπάρχουν άνθρωποι που φεύγουν από ένα πεδίο και μετά δημιουργούν γύρω από την αποχώρησή τους πεδίο αντίθετης ταυτότητας. Η ζωή τους οργανώνεται γύρω από το ότι έφυγαν. Όλα ερμηνεύονται μέσα από το παλιό τραύμα. Κάθε νέα σχέση συγκρίνεται με το παλιό πεδίο. Κάθε πνευματική μορφή θεωρείται

ύποπτη. Η αληθινή ελευθερία έρχεται όταν δεν χρειάζεται πια να ορίζεσαι ούτε από την ένταξη ούτε από την έξοδο.

Στην ωριμότερη μορφή της, η αποσύνδεση δεν είναι άρνηση, αλλά επανατοποθέτηση. Παίρνει πίσω τη γλώσσα του, την κρίση του, το σώμα του, τον χρόνο του, την προσοχή του, την πνευματική του αναφορά. Δεν γίνεται κλειστός. Γίνεται πιο υπεύθυνος για το πού ανοίγεται. Δεν γίνεται άπιστος σε κάθε δεσμό. Γίνεται πιστός στην αλήθεια περισσότερο από οποιοδήποτε πεδίο. Και τότε μπορεί να ξανασυνδεθεί, αλλά όχι ως παιδί που ζητά ταυτότητα. Ως ενήλικος που προσφέρει συνειδητή παρουσία.

Η έξοδος από ένα εγρηγορός είναι μυητική πράξη αντίστροφης φοράς. Απαιτεί αναγνώριση της δύναμης του πεδίου, διαχωρισμό φωτός και σκιάς, ανάκτηση γλώσσας και κρίσης, αποδέσμευση από ρόλους και ενοχές, πένθος χωρίς οργή, και επιστροφή στο δικό σου κέντρο.

Η πιο καθαρή αποσύνδεση δεν λέει «δεν υπήρξε τίποτα». Λέει «υπήρξε, με άγγιξε, με δίδαξε, με δέσμευσε ίσως, αλλά δεν με ορίζει πια». Όχι να μην έχεις περάσει από πεδία, αλλά να μη σε κατέχουν όσα πέρασες. Όχι να μην έχεις μνήμη, αλλά να έχεις μνήμη χωρίς αλυσίδα. Όχι να μη συνδέεσαι, αλλά να συνδέεσαι μόνο εκεί όπου η ψυχή σου μπορεί να παραμένει αληθινή.

Ενότητα Δέκατη Τέταρτη: Η ηθική ευθύνη όσων δημιουργούν, συντηρούν ή καθοδηγούν εγρηγορότα

Όποιος συμμετέχει σε ένα εγρηγορός έχει ευθύνη. Όμως όποιος το δημιουργεί, το οργανώνει, το καθοδηγεί ή το χρησιμοποιεί συνειδητά έχει πολύ μεγαλύτερη ευθύνη. Δεν παίζει απλώς με ιδέες. Δεν διαχειρίζεται μόνο ανθρώπους. Αγγίζει ψυχές. Διαμορφώνει πεδία μέσα στα οποία άλλοι θα σκεφτούν, θα πιστέψουν, θα φοβηθούν, θα ελπίσουν, θα υπακούσουν, θα αγαπήσουν ή θα υποταχθούν. Και όποιος δεν αισθάνεται το βάρος του, δεν πρέπει να το αναλαμβάνει.

Η δημιουργία ενός εγρηγορότος αρχίζει συχνά αθώα. Μια ομάδα θέλει να υπηρετήσει έναν σκοπό, να μελετήσει, να προσευχηθεί, να εργαστεί, να θεραπεύσει, να δημιουργήσει, να οργανώσει, να δώσει μορφή σε ένα όραμα. Όμως από τη στιγμή που αυτό το όραμα αποκτά σύμβολα, γλώσσα, ιεραρχία, επαναλήψεις και κοινή ψυχική φόρτιση, παύει να είναι απλή συντροφιά ανθρώπων. Και το πεδίο αυτό θα επηρεάσει ακόμη και ανθρώπους που δεν ήταν παρόντες στην αρχική πρόθεση. Γι' αυτό ο ιδρυτής, ο δάσκαλος, ο τελετουργός, ο ηγέτης, ο ποιμένας, ο επικεφαλής ή ο εμπνευστής δεν έχει δικαίωμα στην επιπολαιότητα.

Η πρώτη ηθική ευθύνη είναι η καθαρότητα του σκοπού. Πριν δημιουργηθεί ή ενισχυθεί ένα πεδίο, πρέπει να τεθεί η ερώτηση: τι πραγματικά υπηρετούμε; Όχι τι λέμε ότι υπηρετούμε. Τι πραγματικά ζητούμε; Θέλουμε γνώση ή κύρος; Θέλουμε μύηση ή εξουσία; Θέλουμε θεραπεία ή εξάρτηση των άλλων από εμάς; Θέλουμε κοινότητα ή στρατό υπακοής; Θέλουμε παράδοση ή προσωπικό θρόνο; Θέλουμε να ανοίξουμε δρόμο ή να μαζέψουμε γύρω μας ανθρώπους που θα μας επιβεβαιώνουν;

Αυτές οι ερωτήσεις είναι σκληρές, γιατί ο άνθρωπος σπάνια ξεκινά λέγοντας στον εαυτό του την πλήρη αλήθεια. Η φιλοδοξία ξέρει να ντύνεται ως αποστολή. Η ανάγκη ελέγχου ξέρει να ντύνεται ως φροντίδα. Η ματαιοδοξία ξέρει να ντύνεται ως υπηρεσία. Η προσωπική πληγή ξέρει να ντύνεται ως θεραπευτικό

χάρισμα. Όποιος δεν εξετάζει διαρκώς τα κίνητρά του, αργά ή γρήγορα θα τα περάσει μέσα στο πεδίο. Και τότε το εγρηγορός θα τρέφεται όχι από τον δηλωμένο σκοπό, αλλά από το κρυφό κίνητρο.

Η δεύτερη ευθύνη είναι η μη χειραγώγηση. Κάθε εγρηγορός που αγγίζει ανθρώπους έχει φυσική δύναμη έλξης. Δίνει ταυτότητα, νόημα, ατμόσφαιρα, αίσθηση συμμετοχής. Αυτό μπορεί εύκολα να χρησιμοποιηθεί για να δεθούν άνθρωποι. Ο καθοδηγητής ενός πεδίου μπορεί να εκμεταλλευτεί την ανάγκη των άλλων για πατέρα, μητέρα, δάσκαλο, κοινότητα, μυστήριο, ασφάλεια ή πνευματική βεβαιότητα. Αυτή είναι βαριά κατάχρηση.

Ο αληθινός φορέας εγρηγορότος δεν θέλει ανθρώπους εξαρτημένους. Θέλει ανθρώπους που ωριμάζουν. Τη χρησιμοποιεί για να τις βοηθήσει να σταθούν. Αν βλέπει ότι κάποιος τον λατρεύει, δεν το απολαμβάνει. Το διορθώνει. Αν βλέπει ότι κάποιος φοβάται να σκεφτεί, δεν το θεωρεί ένδειξη πίστης. Το θεραπεύει. Αν βλέπει ότι η ομάδα γίνεται εξαρτημένη από την παρουσία του, δεν το χρησιμοποιεί ως απόδειξη μεγέθους. Το αναγνωρίζει ως κίνδυνο.

Η τρίτη ευθύνη είναι η διαφάνεια των ορίων. Όχι όλα πρέπει να είναι δημόσια. Υπάρχει ιερή σιωπή, υπάρχει εσωτερική διδασκαλία, υπάρχει μυστήριο που δεν αντέχει την επιπόλαιη έκθεση. Όμως άλλο η προστασία του μυστηρίου και άλλο η ασάφεια που επιτρέπει την κατάχρηση. Ένα πεδίο πρέπει να έχει καθαρά όρια: τι ζητά από τα μέλη του, τι δεν ζητά, ποια είναι η φύση της δέσμευσης, ποια είναι η σχέση με την εξουσία, ποια είναι τα δικαιώματα αποχώρησης, ποια είναι η θέση της προσωπικής κρίσης. Όταν όλα μένουν θολά, η θολούρα συνήθως εξυπηρετεί εκείνον που έχει ισχύ.

Η τέταρτη ευθύνη είναι η προστασία της ελευθερίας της συνείδησης. Κανένα εγρηγορός, όσο ιερό κι αν θεωρείται, δεν πρέπει να απαιτεί την κατάργηση της συνείδησης. Δεν μπορεί όμως να ζητήσει να πάψει ο άνθρωπος να διακρίνει το αληθινό από το ψεύτικο. Δεν μπορεί να απαιτήσει συνενοχή στο όνομα της πίστης. Δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει τον όρκο, την παράδοση, την ιεραρχία ή τη μυστικότητα για να καλύψει ανηθικότητα.

Η πέμπτη ευθύνη είναι η προσοχή στη γλώσσα. Όσοι καθοδηγούν πεδία δημιουργούν λεξιλόγιο. Οι λέξεις τους γίνονται τρόπος σκέψης για τους άλλους. Αν χρησιμοποιούν συνεχώς λέξεις όπως προδοσία, ακαθαρσία, εκλεκτοί, εχθροί, υπακοή, τιμωρία, μυστικό, ανωτερότητα, τότε χτίζουν συγκεκριμένο ψυχικό κλίμα. Η γλώσσα είναι αρχιτεκτονική του εγρηγορότος. Κάθε επαναλαμβανόμενη λέξη γίνεται πέτρα.

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να μαλακώσουμε όλες τις λέξεις ή να αποφύγουμε την αυστηρότητα. Μερικές φορές χρειάζεται να ειπωθεί προδοσία, πλάνη, σκοτάδι, ακαθαρσία, ψεύδος. Αλλά αν αυτές οι λέξεις χρησιμοποιούνται για να ελέγχουν, να φοβίζουν ή να απομονώνουν, τότε η γλώσσα γίνεται δεσμός. Ο υπεύθυνος φορέας πρέπει να προσέχει αν οι λέξεις του ελευθερώνουν προς την αλήθεια ή αιχμαλωτίζουν προς τον φόβο.

Η έκτη ευθύνη είναι η μη εκμετάλλευση της ευαλωτότητας. Πολλοί άνθρωποι πλησιάζουν πνευματικά, μνητικά, θεραπευτικά ή ιδεολογικά πεδία σε στιγμές κρίσης. Έχουν πένθος, μοναξιά, ασθένεια, διάλυση σχέσης, απώλεια νοήματος, ψυχική αναστάτωση, ανάγκη πατέρα, ανάγκη κοινότητας. Αλλά είναι και επικίνδυνες, γιατί είναι ευάλωτος. Όποιος χρησιμοποιεί αυτή την ευαλωτότητα για να στρατολογήσει, να δέσει ή να εξουσιάσει, διαπράττει βαθιά πνευματική ανηθικότητα.

Το καθαρό πεδίο βοηθά τον ευάλωτο άνθρωπο να σταθεί στα πόδια του. Η διαφορά φαίνεται στο αποτέλεσμα. Μετά από καιρό, ο άνθρωπος έχει γίνει πιο όρθιος ή πιο εξαρτημένος; Πιο καθαρός ή πιο φοβισμένος; Πιο ικανός να ζήσει ή πιο προσκολλημένος στο πεδίο; Όποιος καθοδηγεί εγρηγορός πρέπει να μετρά την επιτυχία του όχι από το πόσοι μένουν γύρω του, αλλά από το πόσοι γίνονται αληθινότεροι άνθρωποι.

Η έβδομη ευθύνη είναι η αποφυγή της λατρείας του προσώπου. Πολλά εγρηγορότα αρχίζουν γύρω από έναν ισχυρό ιδρυτή ή δάσκαλο. Αυτό δεν είναι απαραίτητα κακό. Οι άνθρωποι χρειάζονται φορείς. Χρειάζονται πρόσωπα που ενσαρκώνουν ένα νόημα. Όμως όταν το πρόσωπο γίνει το κέντρο αντί για την αλήθεια που υπηρετεί, αρχίζει η διαφθορά. Ο δάσκαλος γίνεται είδωλο, οι μαθητές γίνονται δορυφόροι, η διδασκαλία γίνεται προέκταση της προσωπικότητας του ηγέτη. Υπηρετεί άνθρωπο.

Ο αληθινός δάσκαλος δείχνει πέρα από τον εαυτό του. Ο ψεύτικος μαγνητίζει προς τον εαυτό του. Ο αληθινός χαίρεται όταν οι μαθητές του ωριμάζουν και δεν χρειάζονται διαρκώς την παρουσία του. Ο ψεύτικος αισθάνεται απειλή όταν οι άλλοι στέκονται αυτόνομα. Ο αληθινός δίνει κλειδιά. Ο ψεύτικος κάνει τον εαυτό του κλειδί. Αυτή η διάκριση είναι κρίσιμη, γιατί πολλά σκοτεινά εγρηγορότα κρύβονται πίσω από χαρισματικές προσωπικότητες.

Η όγδοη ευθύνη είναι η ηθική χρήση του μυστικού. Το μυστικό έχει δύναμη. Συγκεντρώνει ενέργεια, δημιουργεί εσωτερικότητα, προστατεύει το ιερό από την εκχυδαΐση. Όμως μπορεί να γίνει και εργαλείο ελέγχου. Αν το μυστικό χρησιμοποιείται για να κάνει τους ανθρώπους να νιώθουν ανώτεροι, εξαρτημένοι ή φοβισμένοι, τότε έχει διαφθαρεί. Αν χρησιμοποιείται για να καλύψει λάθη, καταχρήσεις ή κενό, τότε δεν είναι πια μυστήριο. Είναι σκιά.

Η ένατη ευθύνη είναι η καθαρή σχέση με τον όρκο. Ο όρκος είναι από τις ισχυρότερες πράξεις σύνδεσης με ένα εγρηγορός. Όποιος ζητά όρκο από άνθρωπο ζητά να δεσμεύσει λόγο, μνήμη και ψυχή. Δεν έχει δικαίωμα να το κάνει για ασήμαντα πράγματα, ούτε για να εξασφαλίσει υπακοή σε ανθρώπινα συμφέροντα. Ο όρκος πρέπει να συνδέει τον άνθρωπο με αρχή, όχι με αυθαιρεσία. Με αλήθεια, όχι με φόβο. Με ευθύνη, όχι με ψυχική κατοχή.

Όταν ένας όρκος γίνεται μέσο εκφοβισμού, έχει χάσει την ιερότητά του. Όταν κρατά τον άνθρωπο σιωπηλό απέναντι στο ψέμα, είναι διεστραμμένος. Όταν τον δεσμεύει να προστατεύσει το κέλυφος αντί για το πνεύμα, είναι επικίνδυνος. Ο όρκος σε σκοτεινό πεδίο του θυμίζει τι φοβάται να χάσει.

Η δέκατη ευθύνη είναι η φροντίδα της εξόδου. Ένα πεδίο κρίνεται όχι μόνο από το πώς υποδέχεται, αλλά και από το πώς αφήνει να φύγουν. Η είσοδος συνήθως είναι θερμή, όμορφη, γεμάτη νόημα. Η έξοδος όμως αποκαλύπτει τον πραγματικό χαρακτήρα. Αν κάποιος φύγει, θα τον σεβαστούν; Θα τον αφήσουν να κρατήσει ό,τι έλαβε χωρίς να τον καταραστούν; Θα του επιτρέψουν να συνεχίσει τη ζωή του χωρίς να τον μετατρέψουν σε εχθρό; Ή θα ξαναγράψουν την ιστορία του για να προστατεύσουν το εγρηγορός;

Ένα φωτεινό πεδίο μπορεί να πονά με την αποχώρηση, αλλά δεν χρειάζεται να καταστρέψει την εικόνα εκείνου που έφυγε. Ένα σκοτεινό πεδίο δεν αντέχει την ελεύθερη έξοδο, γιατί κάθε έξοδος φανερώνει ότι δεν είναι απόλυτο. Η ηθική ευθύνη του καθοδηγητή είναι να γνωρίζει ότι κανείς δεν του ανήκει. Μπορεί να του εμπιστεύτηκαν άνθρωποι ένα μέρος της ψυχής τους για κάποιο διάστημα. Δεν έγιναν ιδιοκτησία του πεδίου.

Η ενδέκατη ευθύνη είναι η διαρκής αυτοκάθαρση των φορέων. Δεν υπάρχει καθαρό εγρηγορός με ακάθαρτους καθοδηγητές. Όσοι βρίσκονται σε θέσεις ευθύνης πρέπει να εργάζονται με τη σκιά τους. Να γνωρίζουν τις φιλοδοξίες τους, τις ανασφάλειες τους, τις ανάγκες τους για αναγνώριση, τον θυμό τους, τις κρυφές τους εξαρτήσεις. Αν δεν τα γνωρίζουν, θα τα περάσουν στο πεδίο ως δήθεν διδασκαλία, πειθαρχία ή διάκριση.

Η αυτοκάθαρση δεν είναι ιδιωτική πολυτέλεια. Είναι δημόσια ευθύνη στο λεπτό επίπεδο. Ο καθοδηγητής που δεν εργάζεται με τον εαυτό του γίνεται επικίνδυνος, ακόμη κι αν έχει γνώσεις. Η πνευματική γλώσσα χωρίς ταπείνωση γίνεται όπλο. Η τελετουργική δύναμη χωρίς ηθικό άξονα γίνεται μαγνητισμός ανθρώπων. Γι' αυτό σε κάθε σοβαρό πεδίο ο φορέας πρέπει να φοβάται πρώτα τον εαυτό του, όχι τους εξωτερικούς εχθρούς.

Η δωδέκατη ευθύνη είναι η αποφυγή της ενεργειακής εκμετάλλευσης της ομάδας. Κάποιοι άνθρωποι δημιουργούν πεδία για να τρέφονται από αυτά. Ίσως όχι συνειδητά με σκοτεινή πρόθεση, αλλά ψυχικά. Χρειάζονται τον θαυμασμό, την προσοχή, τη συγκίνηση, την υπακοή, την εξάρτηση των μελών. Όσο περισσότερο οι άλλοι τους κοιτούν, τόσο περισσότερο αισθάνονται ότι υπάρχουν. Η ομάδα νομίζει ότι υπηρετεί υψηλό σκοπό, αλλά τροφοδοτεί την άλυτη πείνα ενός ανθρώπου ή μιας μικρής ηγετικής ομάδας.

Το σημάδι αυτής της κατάστασης είναι ότι όλα επιστρέφουν στο πρόσωπο ή στην ηγεσία. Η διδασκαλία, οι αποφάσεις, οι συγκινήσεις, οι κρίσεις, οι επιτυχίες, οι αποτυχίες, όλα περιστρέφονται γύρω από το κέντρο εξουσίας. Αν ο ηγέτης χαρεί, το πεδίο αναπνέει. Αν θυμώσει, όλοι συστέλλονται. Αν απουσιάσει, το πεδίο χάνει ζωή. Είναι ψυχικό φέουδο.

Η δέκατη τρίτη ευθύνη είναι η προστασία από τον φανατισμό. Κάθε ισχυρό πεδίο μπορεί να γεννήσει φανατισμό, επειδή δίνει αίσθηση απόλυτης σημασίας. Ο φανατικός δεν είναι μόνο άνθρωπος που πιστεύει πολύ. Είναι άνθρωπος που έχει παραδώσει τη διάκρισή του στην ένταση της πίστης του. Ο καθοδηγητής έχει ευθύνη να μη κολακεύει αυτή την κατάσταση. Να μη χρησιμοποιεί τη ζέση των μελών ως στρατό. Να μη μετατρέπει την αφοσίωση σε επιθετικότητα. Να μη βαφτίζει την τύφλωση πίστη.

Το φωτεινό εγρηγορός έχει φλόγα, αλλά δεν θέλει πυρκαγιά. Θέλει ανθρώπους θερμούς και διαυγείς, όχι εμπρηστές του κόσμου στο όνομα της αλήθειας. Όταν ένα πεδίο αρχίζει να παράγει ανθρώπους που δεν μπορούν να συζητήσουν, να ακούσουν, να σεβαστούν, να διακρίνουν, τότε κάτι έχει πάει στραβά. Ο φανατισμός είναι η στιγμή όπου το πεδίο σκέφτεται αντί για τον άνθρωπο.

Η δέκατη τέταρτη ευθύνη είναι η διάκριση ανάμεσα στη δοκιμασία και στην κακοποίηση. Κάθε σοβαρή πνευματική ή μνητική εργασία περιλαμβάνει δυσκολία. Αυτό είναι αναγκαίο. Όμως η δοκιμασία έχει σκοπό τη γέννηση μεγαλύτερης ελευθερίας. Η κακοποίηση έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση, τη σύγχυση και την εξάρτηση. Η δοκιμασία έχει όριο, νόημα και φροντίδα. Η κακοποίηση κρύβεται πίσω από ασαφή λόγια περί υπέρβασης, υπακοής ή σπασίματος του εγώ.

Πολλά σκοτεινά πεδία χρησιμοποιούν τη γλώσσα της μύησης για να δικαιολογήσουν την ψυχική βία. Λένε ότι ταπεινώνουν τον άνθρωπο, ενώ τον συντρίβουν. Λένε ότι σπάνε το εγώ, ενώ συχνά σπάνε την αξιοπρέπεια. Λένε ότι δοκιμάζουν την πίστη, ενώ δοκιμάζουν την αντοχή στην υποταγή. Η αληθινή δοκιμασία μπορεί να είναι αυστηρή, αλλά δεν απολαμβάνει την εξουσία πάνω στον δοκιμαζόμενο. Σκοπός της είναι να τον σηκώσει, όχι να τον κρατήσει κάτω.

Η δέκατη πέμπτη ευθύνη είναι η μη εμπορευματοποίηση του ιερού. Δεν είναι κακό να υπάρχουν πρακτικές ανάγκες, συνδρομές, βιβλία, χώροι, οικονομική στήριξη. Κάθε ανθρώπινη δομή χρειάζεται μέσα. Όταν όμως το μυστήριο πουλιέται ως εμπειρία, όταν η μύηση γίνεται πακέτο, όταν η θεραπεία γίνεται εξάρτηση αγοράς, όταν η πνευματική γλώσσα γίνεται brand, όταν η ιερότητα γίνεται εικόνα προς κατανάλωση, τότε το πεδίο χάνει βάθος και αποκτά αγορά.

Η εμπορευματοποίηση δεν φαίνεται μόνο από το χρήμα. Φαίνεται από τη νοοτροπία. Αν το πεδίο υπόσχεται γρήγορη πρόσβαση, άμεση μεταμόρφωση, ιδιαίτερη δύναμη, εκλεκτή ταυτότητα, ανώτερη εμπειρία, τότε ήδη μιλά τη γλώσσα της αγοράς. Το ιερό χρειάζεται χρόνο, σιωπή, εργασία, ήθος. Δεν προσφέρεται ως προϊόν αυτοβελτίωσης. Όποιος μετατρέπει το εγρηγορός σε εμπόρευμα, το αδυνατίζει και ταυτόχρονα εξαπατά όσους το πλησιάζουν με πραγματική δίψα.

Η δέκατη έκτη ευθύνη είναι η σχέση με την αλήθεια των καρπών. Κάθε φορέας πρέπει να εξετάζει διαρκώς τι παράγει το πεδίο του. Όχι τι πιστεύει ότι παράγει. Τι πραγματικά παράγει. Οι άνθρωποι γίνονται πιο ακέραιοι; Πιο ώριμοι; Πιο ελεύθεροι; Πιο ευγενείς; Πιο ικανοί να αγαπούν; Ή γίνονται πιο εξαρτημένοι, πιο φοβισμένοι, πιο υπερήφανοι, πιο κλειστοί, πιο θεατρικοί; Κανένα υψηλό σύμβολο δεν δικαιώνει κακούς καρπούς. Αν οι καρποί είναι σάπιοι, κάτι στο δέντρο πάσχει, όσο ωραία κι αν είναι τα φύλλα.

Η δέκατη έβδομη ευθύνη είναι η αποδοχή της φθοράς και του τέλους. Κάποια ολοκληρώνουν τον κύκλο τους. Κάποια πρέπει να μεταμορφωθούν. Κάποια πρέπει να κλείσουν. Ο ανεύθυνος φορέας προσπαθεί να κρατήσει ζωντανό το πεδίο ακόμη κι όταν έχει γίνει κέλφος, επειδή φοβάται την απώλεια κύρους, ταυτότητας ή ιστορικής συνέχειας. Ο υπεύθυνος φορέας μπορεί να πει: «Αυτός ο κύκλος έκλεισε. Δεν θα κρατήσουμε ένα νεκρό σώμα όρθιο για να μη παραδεχθούμε τον θάνατο.»

Αυτό θέλει μεγάλη ταπείνωση. Όμως η συνέχιση χωρίς πνεύμα είναι συχνά χειρότερη από το τέλος. Ένα τίμιο τέλος μπορεί να αφήσει ευλογία. Μια παρατεταμένη ψευδοζωή αφήνει βάρος. Η ηθική ευθύνη δεν είναι μόνο να ιδρύεις και να συντηρείς. Είναι και να ξέρεις πότε πρέπει να αποσύρσαι, να παραδίδεις, να κλείνεις, να αφήνεις το πεδίο να πεθάνει με αξιοπρέπεια.

Η δέκατη όγδοη ευθύνη είναι η αποφυγή της ιδιοκτησίας της πηγής. Κανένα εγρηγορός δεν κατέχει την αλήθεια απόλυτα. Κανένα τάγμα δεν κατέχει τη μύηση ως ιδιοκτησία. Καμία κοινότητα δεν κατέχει τον Θεό. Καμία ιδεολογία δεν κατέχει τη δικαιοσύνη. Κανένας δάσκαλος δεν κατέχει τη σοφία. Αλλά όχι ιδιοκτήτες. Όταν ένα πεδίο αρχίζει να μιλά σαν να του ανήκει η πηγή, έχει ήδη πέσει σε ύβρη.

Η ύβρη αυτή είναι πολύ συχνή. Και είναι η βασική αιτία διαφθοράς των πνευματικών εγρηγορότων. Η ομάδα ξεκινά ως υπηρέτης μιας πηγής και σιγά σιγά συμπεριφέρεται σαν να είναι η ίδια η πηγή. Ο δάσκαλος ξεκινά ως μεσολαβητής και γίνεται αντικείμενο λατρείας. Η παράδοση ξεκινά ως δρόμος και γίνεται τείχος. Η ευθύνη του φορέα είναι να επαναλαμβάνει συνεχώς, με πράξη και όχι μόνο με λόγια: δεν είμαστε η πηγή. Υπηρετούμε, όσο μπορούμε, μια πηγή που μας υπερβαίνει.

Η δέκατη ένατη ευθύνη είναι η προστασία των αδύναμων από την ίδια τη δύναμη του πεδίου. Όσο πιο ισχυρό είναι ένα εγρηγορός, τόσο περισσότερο μπορεί να συγκλονίσει ανθρώπους που δεν είναι έτοιμοι. Δεν πρέπει όλα να δίνονται σε όλους με τον ίδιο τρόπο. Όχι από ελιτισμό, αλλά από φροντίδα. Η έντονη συμβολική ή τελετουργική εμπειρία μπορεί να ανοίξει υλικά που ο άνθρωπος δεν μπορεί να αφομοιώσει.

Ο υπεύθυνος φορέας δεν εντυπωσιάζει τους άλλους με δύναμη. Μετρά τι μπορούν να αντέξουν. Δεν ανοίγει πύλες απλώς επειδή ξέρει πώς. Ρωτά αν πρέπει.

Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε μνητικά, θεραπευτικά και εσωτερικά πεδία. Η ψυχή δεν είναι μηχανή. Δεν μπορείς να την πιέζεις χωρίς συνέπειες. Μια εμπειρία μπορεί να φαίνεται φωτεινή, αλλά αν δοθεί άκαιρα, να γίνει σύγχυση. Μια αλήθεια μπορεί να είναι σωστή, αλλά αν ειπωθεί χωρίς μέτρο, να γίνει τραύμα. Η ευθύνη του φορέα είναι να υπηρετεί τον ρυθμό της ωρίμανσης, όχι την επιθυμία για ένταση.

Η εικοστή ευθύνη είναι η ταπεινή λογοδοσία. Αν δεν υπάρχει κανένας που να μπορεί να ρωτήσει, να διορθώσει, να ελέγξει ή να θέσει όριο στον φορέα, τότε το πεδίο κινδυνεύει. Η απόλυτη αδιαφάνεια γεννά διαφθορά. Ακόμη και ο πιο καθαρός άνθρωπος χρειάζεται καθρέφτη. Όποιος αρνείται κάθε λογοδοσία στο όνομα της πνευματικής του θέσης, έχει ήδη αρχίσει να ταυτίζει τον εαυτό του με το πεδίο.

Η λογοδοσία δεν είναι προσβολή της ιερότητας. Είναι προστασία της. Το ιερό δεν φοβάται την καθαρή εξέταση. Ένα υγιές εγρηγορός έχει μηχανισμούς αυτοδιόρθωσης. Ένα άρρωστο έχει μόνο μηχανισμούς αυτοπροστασίας. Η διαφορά είναι τεράστια. Η αυτοδιόρθωση υπηρετεί την αλήθεια. Η αυτοπροστασία υπηρετεί την εικόνα.

Η τελική ευθύνη όλων των φορέων είναι να θυμούνται ότι κάθε ανθρώπινο εγρηγορός τρέφεται από ψυχές. Όχι αφηρημένα από ενέργεια. Από ανθρώπινες ζωές. Από χρόνο, πίστη, πόνο, ελπίδα, προσοχή, αγάπη, φόβο. Δεν έχει κανείς δικαίωμα να παίζει με τη δίψα των ανθρώπων για νόημα. Δεν έχει δικαίωμα να ντύνει την προσωπική του ανάγκη με ιερά σύμβολα. Δεν έχει δικαίωμα να χρησιμοποιεί το μυστήριο για να κρύβει το κενό του. Δεν έχει δικαίωμα να δημιουργεί πεδία που δεσμεύουν χωρίς να ελευθερώνουν.

Αυτή η ενότητα είναι από τις πιο σημαντικές όλης της πραγματείας, γιατί μας βγάζει από τη θεωρία και μας φέρνει στην ευθύνη. Δεν αρκεί να ξέρει κανείς τι είναι το εγρηγορός. Πρέπει να ξέρει και τι επιτρέπεται να κάνει με αυτό. Η γνώση των πεδίων χωρίς ηθικό άξονα είναι επικίνδυνη. Μπορεί να γεννήσει ιδρυτές κελυφών, όχι φύλακες φωτός.

Το συμπέρασμα είναι απλό και αυστηρό. Αν δεν μπορεί να αντέξει αυτή την ταπείνωση, τότε η δύναμη του πεδίου αργά ή γρήγορα θα τον διαφθείρει. Διότι το εγρηγορός μεγεθύνει ό,τι του δίνουμε. Αν του δώσουμε αλήθεια, θα γίνει δρόμος. Αν του δώσουμε ματαιοδοξία, θα γίνει θρόνος. Αν του δώσουμε φόβο, θα γίνει φυλακή. Αν του δώσουμε αγάπη και διάκριση, μπορεί να γίνει Ναός.

Πλαίσιο ευθύνης: ο φορέας ως φύλακας και όχι ιδιοκτήτης

Ευθύνη φορέα	Καθαρή έκφραση	Σκοτεινή παραμόρφωση
Ίδρυση	Το πεδίο γεννιέται για υπηρεσία, όχι για προσωπική προβολή	Ο ιδρυτής γίνεται κέντρο λατρείας
Συντήρηση	Η μορφή φυλάσσεται όσο υπηρετεί την πηγή	Η μορφή κρατιέται ζωντανή ακόμη και όταν έγινε κέλυφος
Καθοδήγηση	Η εξουσία μετατρέπεται σε ευθύνη και διάκριση	Η εξουσία γίνεται φόβος, σιωπή και εξάρτηση

Ευθύνη φορέα	Καθαρή έκφραση	Σκοτεινή παραμόρφωση
Μετάδοση	Ο επόμενος παραλαμβάνει καθαρότερο πεδίο	Ο επόμενος κληρονομεί τραύμα, έπαρση ή σύγχυση

Ενότητα Δέκατη Πέμπτη: Το προσωπικό πεδίο και το όριο της έννοιας του εγρηγορότος

Μέχρι τώρα μιλήσαμε κυρίως για συλλογικά πεδία, γιατί στο ανθρώπινο επίπεδο το εγρηγορός γεννιέται από ομάδα. Όμως υπάρχει μια συγγενής πραγματικότητα που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε: το προσωπικό πεδίο ενός ανθρώπου. Δεν είναι όμως και απλή ψυχολογική διάθεση. Είναι το άθροισμα της επαναλαμβανόμενης σκέψης, της συναισθηματικής φόρτισης, της μνήμης, των πράξεων, των τραυμάτων, των επιθυμιών, των όρκων και των εσωτερικών εικόνων ενός ανθρώπου, που σταδιακά δημιουργούν γύρω του μια ατμόσφαιρα.

Κάθε άνθρωπος φέρει πεδίο. Άλλοι άνθρωποι μπαίνουν σε έναν χώρο και τον βαραίνουν. Άλλοι τον ησυχάζουν. Άλλοι προκαλούν ένταση πριν μιλήσουν. Άλλοι φέρνουν τάξη. Άλλοι φέρνουν θόρυβο. Άλλοι έχουν γύρω τους αίσθηση πληγής, άλλοι αίσθηση δύναμης, άλλοι αίσθηση πείνας, άλλοι αίσθηση φωτεινής απλότητας. Αυτό δεν είναι μυστικιστική υπερβολή. Είναι καθημερινή εμπειρία. Εκπέμπει τον τρόπο που έχει ζήσει, τον τρόπο που έχει πονέσει, τον τρόπο που έχει αγαπήσει, τον τρόπο που έχει πει ψέματα στον εαυτό του ή τον τρόπο που έχει εργαστεί για να καθαρθεί.

Το προσωπικό πεδίο δημιουργείται με τον ίδιο βασικό νόμο που δημιουργείται και το εγρηγορός: την επανάληψη. Αν επαναλαμβάνει φόβο, γίνεται φορέας φόβου. Αν επαναλαμβάνει προσευχή, γίνεται φορέας προσευχής. Αν επαναλαμβάνει παράπονο, γίνεται φορέας βάρους. Αν επαναλαμβάνει αλήθεια, γίνεται πιο διαφανής. Αν επαναλαμβάνει φθόνο, η παρουσία του αρχίζει να τραβά προς τα κάτω. Αν επαναλαμβάνει μελέτη, σιωπή και εσωτερική εργασία, το πεδίο του αποκτά βάθος. Ο άνθρωπος γίνεται σιγά σιγά αυτό που τρέφει.

Εδώ βρίσκεται μια σκληρή αλλά απελευθερωτική αλήθεια. Δεν είμαστε μόνο ό,τι σκεφτόμαστε μία φορά. Είμαστε ό,τι επιτρέπουμε να επαναλαμβάνεται μέσα μας. Η ψυχή χαράζεται από τις επανόδους της. Μια σκέψη μπορεί να περάσει. Ένα συναίσθημα μπορεί να είναι φυσικό. Ένα συναίσθημα που το καλλιεργούμε γίνεται κλίμα. Μια πληγή μπορεί να είναι γεγονός. Μια πληγή που γίνεται ταυτότητα δημιουργεί πεδίο. Και αυτό το πεδίο δεν μένει μόνο μέσα μας. Επηρεάζει όσους μας πλησιάζουν.

Γι' αυτό μπορούμε να μιλήσουμε, με προσοχή, για προσωπικές σκεπτομορφές. Ένας άνθρωπος που ζει χρόνια μέσα στην ίδια εμμονή δημιουργεί γύρω από αυτήν ένα εσωτερικό μόρφωμα. Στην αρχή ο άνθρωπος σκέφτεται την εμμονή. Μετά η εμμονή σκέφτεται μέσα από αυτόν. Αρχίζει να βλέπει τον κόσμο μέσα από αυτή. Να επιλέγει σχέσεις που την επιβεβαιώνουν. Να απορρίπτει ό,τι τη διαψεύδει. Να αναζητά συνεχώς τροφή για να συνεχίσει.

Αυτή είναι η μικρή, προσωπική εκδοχή του εγρηγορότος. Δεν έχει πλήρη συλλογικότητα, αλλά έχει μορφή, τροφή, επανάληψη και επιστροφή επιρροής. Ένας φόβος που επαναλαμβάνεται αρκετά γίνεται σχεδόν ανεξάρτητη φωνή. Μια φιλοδοξία που τρέφεται χρόνια γίνεται εσωτερικός τύραννος. Μια

πνευματική εικόνα του εαυτού μπορεί να γίνει τόσο ισχυρή ώστε ο άνθρωπος να υπηρετεί την εικόνα αντί για την αλήθεια. Δεν χρειάζεται ομάδα για να υπάρξει αυτή η παγίδα. Η ίδια η ψυχή μπορεί να γίνει μικρό εργαστήριο μορφών.

Όμως το προσωπικό πεδίο ενός ανθρώπου δεν μένει για πάντα προσωπικό. Αν ο άνθρωπος αποκτήσει επιρροή, μαθητές, οικογένεια, κοινότητα, οπαδούς, συνεργάτες ή ανθρώπους που τον θαυμάζουν, τότε το προσωπικό του πεδίο μπορεί να γίνει πυρήνας συλλογικού εγρηγορότος. Η εσωτερική τους δύναμη, φωτεινή ή σκοτεινή, μαγνητίζει άλλους. Οι άλλοι αρχίζουν να τρέφουν την εικόνα του προσώπου, να επαναλαμβάνουν τις λέξεις του, να μιμούνται τη στάση του, να ερμηνεύουν τον κόσμο μέσα από αυτό. Έτσι ένα προσωπικό πεδίο γίνεται συλλογικό πεδίο.

Υπάρχουν άνθρωποι που έγιναν φυλακισμένοι του ίδιου του εγρηγορότος που χτίστηκε γύρω τους. Στην αρχή ίσως είχαν αληθινή φλόγα. Μετά οι άλλοι τούς πίστεψαν υπερβολικά. Άρχισαν να περιμένουν από αυτούς σοφία, δύναμη, αλάθητο, έμπνευση, καθοδήγηση. Και το πρόσωπο, αντί να αντισταθεί σε αυτή την προβολή, άρχισε να τη φορά σαν ένδυμα. Έγινε ο ρόλος που οι άλλοι τού έδωσαν. Έπρεπε να είναι δάσκαλος, σωτήρας, μύστης, προφήτης, αρχηγός. Το εγρηγορό των άλλων τον έδεσε στην εικόνα του.

Αυτό είναι τραγικό, γιατί δείχνει ότι το εγρηγορό δεν δεσμεύει μόνο τους ακολούθους. Δεσμεύει και τον κεντρικό φορέα. Ο ηγέτης που λατρεύεται παύει να έχει δικαίωμα στην αδυναμία. Αν δεν έχει ταπείνωση, αρχίζει να υποκρίνεται δύναμη. Αν δεν έχει αυτογνωσία, αρχίζει να πιστεύει την εικόνα του. Αν δεν έχει πνευματικό φόβο, αρχίζει να θεωρεί ότι ό,τι θέλει ο ίδιος το θέλει και το πεδίο. Η προσωπική σκιά γίνεται διδασκαλία. Το τραύμα του ηγέτη γίνεται μοίρα της ομάδας.

Αυτό ισχύει όχι μόνο σε πνευματικά σώματα, αλλά και σε οικογένειες. Αν ο πατέρας ζει μέσα στον φόβο της αποτυχίας, όλη η οικογένεια μπορεί να οργανωθεί γύρω από την ανάγκη αποφυγής της ντροπής. Αν η μητέρα ζει μέσα σε αίσθηση θυσίας, τα παιδιά μπορεί να μεγαλώσουν μέσα σε εγρηγορό ενοχής. Αν ένας πρόγονος είχε ισχυρή φιγούρα, οι επόμενες γενιές μπορεί να ζουν ακόμη κάτω από τη σκιά του, σαν να παραμένει παρών στο σπίτι. Έτσι το προσωπικό πεδίο ενός ανθρώπου μπορεί να επιβιώσει ως οικογενειακός νόμος.

Το ίδιο συμβαίνει σε σχολές σκέψης, καλλιτεχνικά ρεύματα, πολιτικές κινήσεις και εταιρείες. Ένας ιδρυτής αφήνει όχι μόνο ιδέες, αλλά ατμόσφαιρα. Ο τρόπος που σκεφτόταν, φοβόταν, εργαζόταν, εξουσίαζε, εμπνεόταν, γίνεται κρυφό πρότυπο. Ακόμη και μετά τον θάνατό του, οι άνθρωποι συνεχίζουν να ρωτούν τι θα έκανε εκείνος, τι θα ενέκρινε, τι θα απέρριπτε. Αν η μνήμη του είναι καθαρή, μπορεί να λειτουργήσει ως ρίζα. Αν γίνει αλάθητο είδωλο, γίνεται σκιά πάνω στους ζωντανούς.

Πρέπει λοιπόν να διακρίνουμε ανάμεσα στην τιμή προς ένα πρόσωπο και στη δημιουργία εγρηγορότος προσώπου. Η τιμή αναγνωρίζει την αξία, τη συμβολή, τη θυσία, τη σοφία ή τη δύναμη ενός ανθρώπου. Η λατρεία προσώπου όμως αφαιρεί από τον άνθρωπο την ανθρώπινη του διάσταση και τον μετατρέπει σε κέντρο ψυχικής εξάρτησης. Η τιμή αφήνει τον νεκρό ή τον δάσκαλο να γίνει παράδειγμα. Η λατρεία τον κάνει δεσμοφύλακα των ζωντανών. Η τιμή λέει «μας έδειξε δρόμο». Η λατρεία λέει «δεν υπάρχει δρόμος χωρίς αυτόν».

Το προσωπικό πεδίο μπορεί να είναι φωτεινό. Υπάρχουν άνθρωποι που, επειδή εργάστηκαν αληθινά με τον εαυτό τους, φέρουν παρουσία ευεργετική. Δεν χρειάζεται να μιλούν πολύ. Η σιωπή τους ηρεμεί. Η ματιά τους δεν καταβροχθίζει. Ο λόγος τους δεν χειραγωγεί. Η παρουσία τους κάνει τον άλλον να

θυμάται το κέντρο του, όχι να εξαρτάται από αυτούς. Τέτοιοι άνθρωποι μπορούν να γίνουν φορείς καθαρών πεδίων, αλλά συνήθως δεν επιθυμούν να γίνουν αντικείμενο λατρείας. Όσο πιο καθαρό είναι το προσωπικό πεδίο, τόσο λιγότερο χρειάζεται να επιβάλλεται.

Το σκοτεινό προσωπικό πεδίο, αντίθετα, συχνά έχει έντονο μαγνητισμό. Μπορεί να είναι γοητευτικό, θεατρικό, πειστικό, γεμάτο υπόσχεση. Δεν ησυχάζει όμως τον άλλον. Τον μαγνητίζει. Τον κάνει να θέλει περισσότερη επαφή, περισσότερη επιβεβαίωση, περισσότερη αναγνώριση από το πρόσωπο. Δεν στέκονται. Περιμένουν βλέμμα, λόγο, σημάδι, έγκριση. Εκεί φαίνεται η διαφορά ανάμεσα στην παρουσία που ελευθερώνει και στην παρουσία που δεσμεύει.

Ο άνθρωπος που θέλει να εργαστεί σοβαρά με τα εγρηγορότα πρέπει πρώτα να εργαστεί με το δικό του πεδίο. Αν έχει ανάγκη εξουσίας, θα χρησιμοποιήσει το εγρηγορό για εξουσία. Αν έχει ανάγκη παρηγοριάς, θα ζητήσει από το πεδίο να τον μητρικοποιήσει. Αν έχει ανάγκη ανωτερότητας, θα κάνει τη μύηση τίτλο. Αν έχει ανάγκη να ανήκει, θα αγνοήσει τα σημάδια σκοτεινής κατοχής. Αν έχει ανεπεξέργαστη οργή, θα βαφτίσει τη σκληρότητά του διάκριση. Η προσωπική σκιά πάντα ζητά πεδίο για να νομιμοποιηθεί.

Γι' αυτό η κάθαρση του προσωπικού πεδίου είναι προϋπόθεση υγιούς σχέσης με συλλογικά εγρηγορότα. Δεν χρειάζεται ο άνθρωπος να γίνει τέλειος. Χρειάζεται όμως να γίνει ειλικρινής. Να ξέρει τι κουβαλά. Να ξέρει ποια ανάγκη του ενεργοποιείται όταν μπαίνει σε ένα πεδίο. Να γνωρίζει αν ζητά αλήθεια ή ταυτότητα, θεραπεία ή εξάρτηση, πειθαρχία ή πατέρα, μυστήριο ή φυγή από την απλότητα. Όσο πιο ειλικρινής είναι, τόσο λιγότερο μπορεί το εγρηγορό να τον πιάσει από το ασυνείδητο σημείο του.

Η έννοια της θυσίας εδώ είναι απλή αλλά βαθιά. Θυσιάζω σημαίνει δίνω ενέργεια σε κάτι ανώτερο από την παλιά μου συνήθεια. Αν κάθε μέρα δίνω ενέργεια στον θυμό μου, ο θυμός γίνεται θεός μου. Αν δίνω ενέργεια στη σιωπή, η σιωπή γίνεται εσωτερικός τόπος. Αν δίνω ενέργεια στη μνήμη του τραύματος χωρίς μεταμόρφωση, το τραύμα γίνεται εγρηγορό της προσωπικής μου ζωής. Ο άνθρωπος λατρεύει πρακτικά αυτό στο οποίο επανέρχεται.

Αυτό οδηγεί σε μια αυστηρή αυτοπαρατήρηση. Τι με κυβερνά όταν δεν προσέχω; Ποια σκέψη επιστρέφει σαν να έχει δικαίωμα πάνω μου; Ποιο συναίσθημα ζητά τροφή; Ποια εικόνα του εαυτού μου προστατεύω με κάθε κόστος; Ποιον ρόλο δεν θέλω να χάσω; Πού αισθάνομαι ότι αν δεν με δουν, δεν υπάρχω; Πού αισθάνομαι ότι αν δεν με λυπηθούν, δεν έχω αξία; Πού αισθάνομαι ότι αν δεν νικήσω, θα εξαφανιστώ; Αυτές οι ερωτήσεις δείχνουν τα μικρά πεδία που έχουμε χτίσει μέσα μας.

Υπάρχει επίσης το προσωπικό φωτεινό κέντρο. Δεν είναι όλα σκιά. Κάθε άνθρωπος έχει μέσα του και μια βαθύτερη κλήση. Μια ποιότητα που, όταν την τρέφει, τον κάνει πιο αληθινό. Μπορεί να είναι η προσευχή, η γνώση, η προστασία, η δημιουργία, η θεραπεία, η δικαιοσύνη, η σιωπή, η πατρότητα, η μαθητεία, η υπηρεσία, η φιλοσοφία. Αν αυτή η ποιότητα τρέφεται με συνέπεια, γίνεται προσωπικός άξονας. Μπορεί να λάβει χωρίς να υποδουλωθεί. Μπορεί να προσφέρει χωρίς να χαθεί.

Το προσωπικό πεδίο συνδέεται και με το βλέμμα. Ο τρόπος που κοιτά ένας άνθρωπος τον κόσμο αποκαλύπτει τι έχει χτίσει μέσα του. Αν βλέπει παντού ευκαιρία εκμετάλλευσης, το πεδίο της φιλοδοξίας τον κυβερνά. Αν βλέπει παντού σημάδια της δικής του εκλεκτότητας, το πεδίο της υπερηφάνειας έχει ντυθεί πνευματικότητα. Αν μπορεί να βλέπει τον άλλον ως πρόσωπο και όχι ως εργαλείο, τότε υπάρχει

μέσα του καθαρότερη παρουσία. Το προσωπικό πεδίο δεν είναι μόνο αυτό που εκπέμπουμε. Είναι και ο φακός με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε.

Στην ερωτική ζωή, το προσωπικό πεδίο γίνεται ιδιαίτερα εμφανές. Συχνά ερωτεύεται πεδία που ενεργοποιούν δικά του άλυτα υλικά. Κάποιος έλκεται από ανθρώπους που αναπαράγουν την πληγή του. Άλλος από ανθρώπους που τον κάνουν να αισθάνεται σωτήρας. Άλλος από μορφές που τρέφουν την αίσθηση κατωτερότητας ή ανωτερότητας. Έτσι δύο προσωπικά πεδία συναντώνται και μπορεί να δημιουργήσουν μικρό κοινό εγρηγορός σχέσης. Η σχέση αποκτά δική της ατμόσφαιρα, δικούς της ρόλους, δικές της επαναλήψεις. Μετά από καιρό, οι δύο άνθρωποι δεν σχετίζονται μόνο μεταξύ τους. Σχετίζονται και με το πεδίο που δημιούργησαν.

Έτσι κάποιες σχέσεις συνεχίζουν να ασκούν δύναμη ακόμη και μετά το τέλος τους. Όταν χωρίζουν, το πεδίο δεν εξαφανίζεται αμέσως. Ζητά επιστροφή, εξήγηση, αναπαράσταση, επανάληψη. Οι άνθρωποι νομίζουν ότι τους τραβά ο άλλος, ενώ μερικές φορές τους τραβά το κοινό εγρηγορός της σχέσης, η ατμόσφαιρα στην οποία είχαν συνηθίσει να υπάρχουν. Η αποσύνδεση από έναν άνθρωπο είναι συχνά αποσύνδεση από ένα πεδίο που δημιουργήθηκε ανάμεσα σε δύο ψυχές.

Το ίδιο ισχύει για τον εσωτερικό εχθρό. Όταν ένας άνθρωπος πολεμά για χρόνια κάποιο πρόσωπο, ομάδα ή παρελθόν, δημιουργεί πεδίο αντιπαλότητας. Ο εχθρός κατοικεί μέσα του. Τον σκέφτεται, τον απαντά νοερά, τον κατηγορεί, τον αντικρούει, τον φαντάζεται. Συχνά η συγχώρηση δεν είναι συναισθηματική αθώωση του άλλου, αλλά αποδέσμευση του εσωτερικού χώρου από το εγρηγορός της αντιπαλότητας. Δεν συγχωρώ επειδή δεν έγινε τίποτα. Συγχωρώ, σε βαθύτερη έννοια, για να πάψει αυτό που έγινε να τρέφεται καθημερινά από τη ζωή μου.

Το προσωπικό πεδίο έχει και σχέση με την αλήθεια του σώματος. Ένας άνθρωπος που ζει διαρκώς αντίθετα με την ψυχή του δημιουργεί πεδίο διαίρεσης. Το σώμα του κουβαλά ένταση, η φωνή του χάνει βάθος, η παρουσία του γίνεται ασταθής. Αντίθετα, όταν ένας άνθρωπος ζει με μεγαλύτερη συμφωνία ανάμεσα σε λόγο, πράξη και εσωτερική αίσθηση, το πεδίο του γίνεται πιο συμπαγές. Δεν χρειάζεται να πείθει τόσο πολύ. Η παρουσία του έχει βάρος. Όχι επειδή κάνει τον άνθρωπο τέλειο, αλλά επειδή μειώνει τη διάσπαση.

Εδώ φαίνεται η σημασία της προσωπικής ασκητικής. Η καθημερινή τάξη, η σιωπή, η μελέτη, η προσευχή, η σωματική φροντίδα, ο καθαρός λόγος, η συνέπεια στις υποσχέσεις, η αποφυγή άσκοπης έκθεσης σε πεδία φόβου ή οργής, όλα αυτά δεν είναι μικρά πράγματα. Είναι τρόποι οικοδόμησης προσωπικού Ναού. Ο άνθρωπος που δεν έχει εσωτερικό Ναό ψάχνει συνεχώς εξωτερικούς Ναούς να τον στεγάσουν.

Το προσωπικό πεδίο μπορεί επίσης να λειτουργήσει ως αντίσταση σε συλλογικά πεδία. Ένας άνθρωπος με καθαρή παρουσία μπορεί να μπει σε χώρο σύγχυσης και να φέρει ηρεμία. Μπορεί να μπει σε ομάδα φόβου και να μη συμμετάσχει στον φόβο. Μπορεί να μπει σε οικογενειακό πεδίο ενοχής και να μην παίξει τον παλιό ρόλο. Αυτό δεν γίνεται με θεωρία. Γίνεται όταν το προσωπικό του πεδίο έχει καλλιεργηθεί αρκετά ώστε να μη συγχωνεύεται αμέσως με το ισχυρότερο περιβάλλον.

Αυτό είναι σημαντικό για τον μνημένο. Είναι εκείνος που, μέσα από αυτή τη σύνδεση, απέκτησε πιο καθαρό προσωπικό άξονα. Αν η μύηση τον έκανε απλώς εξαρτημένο από το συλλογικό πεδίο, δεν ολοκληρώθηκε. Η αληθινή μύηση πρέπει να γεννήσει άνθρωπο που φέρει μέσα του τον Ναό. Όχι ως

ιδιοκτησία, όχι ως εγωιστική αυτονομία, αλλά ως εσωτερική σταθερότητα. Τότε μπορεί να βρίσκεται εντός ή εκτός του εξωτερικού πεδίου χωρίς να χάνει το κέντρο.

Υπάρχει όμως και ο κίνδυνος της ψευδούς αυτονομίας. Κάποιος μπορεί να πει «έχω το δικό μου πεδίο, δεν χρειάζομαι καμία παράδοση, καμία ομάδα, κανέναν δάσκαλο, κανένα σύμβολο». Αυτό μπορεί να είναι αληθινή ωριμότητα σε σπάνιες περιπτώσεις, αλλά συχνά είναι ναρκισσισμός. Το προσωπικό πεδίο χρειάζεται διάλογο με μεγαλύτερα πεδία για να μη γίνει κλειστός καθρέφτης του εαυτού. Άρα η ελευθερία δεν είναι αποκοπή από όλα τα εγρηγορότα, αλλά ώριμη σχέση με αυτά.

Το προσωπικό πεδίο δοκιμάζεται από το πώς χειρίζεται τη δύναμη που λαμβάνει. Αν γίνεται πιο αλαζόνας, τότε η δύναμη βρήκε μέσα του άλυτη φιλοδοξία. Αν η γνώση τον κάνει πιο συμπονετικό, είναι τροφή φωτός. Αν τον κάνει πιο περιφρονητικό, έγινε δηλητήριο. Δεν φταίει πάντα η γνώση. Συχνά φταίει το δοχείο που τη δέχθηκε.

Η τελική εργασία του προσωπικού πεδίου είναι να γίνει διαφανές. Να μη σταματά η ενέργεια στο εγώ. Να μη χρησιμοποιεί το φως για αυτοεικόνα. Να μη μετατρέπει το τραύμα σε θρόνο. Να μη κάνει τη γνώση κατοχή. Να μη κάνει την παράδοση προσωπική εξουσία. Σημαίνει άνθρωπος μέσα από τον οποίο μπορεί να περάσει κάτι αληθινό χωρίς να παραμορφωθεί υπερβολικά από την ανάγκη του να φανεί.

Αυτό είναι το υψηλότερο σημείο της σχέσης ανάμεσα στο προσωπικό πεδίο και το εγρηγορός. Γίνεται συνειδητός φορέας, όχι παθητικός δέκτης. Μπορεί να προσφέρει στο εγρηγορός καθαρότερη τροφή. Μπορεί να διακρίνει πότε το πεδίο τον ανυψώνει και πότε τον ζητά ως καύσιμο. Μπορεί να ανήκει χωρίς να χάνεται και να αποχωρεί χωρίς να καταστρέφει.

Αν και το εγρηγορός είναι κυρίως συλλογικό, κάθε άνθρωπος φέρει προσωπικό πεδίο που υπακούει σε παρόμοιους νόμους: επανάληψη, φόρτιση, μνήμη, μορφή και επιστροφή επιρροής. Μπορεί να γίνει πηγή φωτός ή μικρό σκοτεινό βασίλειο, ανάλογα με την τροφή του, και όταν επηρεάζει άλλους μπορεί να γίνει πυρήνας συλλογικού εγρηγορότος.

Ενότητα Δέκατη Έκτη: Η δημιουργία ενός εγρηγορότος και ο νόμος της συλλογικής πρόθεσης

Αφού εξετάσαμε το προσωπικό πεδίο, μπορούμε τώρα να δούμε πιο καθαρά πώς δημιουργείται συνειδητά ή ασυνείδητα ένα εγρηγορός. Όχι με την επιπόλαιη έννοια μιας τεχνικής, σαν να πρόκειται για μηχανισμό που τον ενεργοποιεί κανείς με ορισμένα βήματα. Το εγρηγορός δεν είναι παιχνίδι της φαντασίας ούτε εργαλείο προσωπικής επιβολής. Είναι πεδίο ζωής. Και κάθε πεδίο ζωής γεννιέται από πρόθεση, μορφή, επανάληψη, τροφή και χρόνο.

Η πρώτη του ύλη είναι η πρόθεση. Πριν υπάρξει σύμβολο, πριν υπάρξει τελετή, πριν υπάρξει όνομα, υπάρχει μια κίνηση της ψυχής προς κάποιο κέντρο. Μερικοί άνθρωποι νιώθουν ότι πρέπει να υπηρετήσουν κάτι, να προστατεύσουν κάτι, να θυμηθούν κάτι, να θεραπεύσουν κάτι, να αποκαλύψουν κάτι, να οικοδομήσουν κάτι. Αν είναι ασαφής, το πεδίο θα γεννηθεί θολό. Αν είναι διχασμένη, το πεδίο θα γεννηθεί αντιφατικό. Αν είναι εγωιστική, το πεδίο θα κουβαλά από την αρχή σπέρμα διαφθοράς. Αν είναι καθαρή, ταπεινή και προσανατολισμένη σε κάτι ανώτερο από τη ματαιοδοξία των φορέων της, τότε υπάρχει δυνατότητα φωτεινής γέννησης.

Η πρόθεση όμως από μόνη της δεν αρκεί. Πολλοί άνθρωποι έχουν καλές προθέσεις που χάνονται επειδή δεν βρίσκουν μορφή. Το εγρηγορός χρειάζεται αγγείο. Χρειάζεται ένα σύμβολο, ένα όνομα, έναν τόπο, μια πράξη, έναν κοινό λόγο, έναν ρυθμό. Η πρόθεση είναι σαν νερό. Αν δεν βρει δοχείο, απλώνεται και χάνεται. Το δοχείο δεν είναι δευτερεύον. Η μορφή σώζει την ενέργεια από τη διάχυση. Όχι επειδή ο τύπος είναι το τέλος, αλλά επειδή χωρίς τύπο η ψυχή δεν μπορεί να κρατήσει σταθερά το αόρατο.

Το λάθος πολλών σύγχρονων αναζητήσεων είναι ότι περιφρονούν τη μορφή στο όνομα της αυθεντικότητας. Λένε ότι αρκεί η πρόθεση, ότι αρκεί το συναίσθημα, ότι αρκεί η εσωτερική διάθεση. Όμως η διάθεση αλλάζει. Το συναίσθημα ανεβαίνει και πέφτει. Η πρόθεση ξεχνιέται. Η μορφή είναι εκεί για να συγκρατεί τη μνήμη όταν ο ενθουσιασμός φύγει. Αντίθετα, το λάθος των παλαιών φθαρμένων συστημάτων είναι ότι κρατούν τη μορφή ενώ έχει χαθεί η πρόθεση. Εκεί το δοχείο μένει, αλλά το νερό σαπίζει ή εξατμίζεται. Ούτε άμορφο πάθος ούτε νεκρό σχήμα.

Η δεύτερη δύναμη είναι η επανάληψη. Κανένα εγρηγορός δεν γεννιέται από μία μόνο πράξη, όσο έντονη κι αν είναι. Χρειάζεται επιστροφή. Οι ίδιοι άνθρωποι, ή άλλοι που συνεχίζουν το έργο τους, πρέπει να επανέρχονται στο ίδιο κέντρο. Να προφέρουν τον ίδιο λόγο, να τιμούν το ίδιο σύμβολο, να κάνουν την ίδια εργασία, να κρατούν την ίδια μνήμη. Με κάθε επανάληψη χαράζεται βαθύτερα ένα ψυχικό αυλάκι. Εκεί όπου περνά συχνά η προσοχή, δημιουργείται δρόμος. Και εκεί όπου δημιουργείται δρόμος, μπορεί να περάσει δύναμη.

Η επανάληψη είναι ιερή μόνο όταν συνοδεύεται από παρουσία. Η συνήθεια μπορεί να κρατήσει κέλυφος, αλλά δεν γεννά φως. Η συνειδητή επανάληψη, όμως, έχει παράξενη δύναμη. Κάνει το ίδιο πράγμα να βαθιάίνει αντί να φθείρεται. Κάθε φορά που επιστρέφεις στο σύμβολο με νέα επίγνωση, το σύμβολο ανοίγει περισσότερο. Κάθε φορά που τελείς την ίδια πράξη με αλήθεια, η πράξη γίνεται πιο πυκνή. Έτσι γεννιέται το εγρηγορός: όχι από την πρωτοτυπία, αλλά από την πιστή επιστροφή στο κέντρο.

Η τρίτη δύναμη είναι η κοινή συγκίνηση. Η σκέψη δίνει μορφή, αλλά το συναίσθημα δίνει θερμότητα. Ένα εγρηγορός που έχει μόνο διανοητικό περιεχόμενο μένει ψυχρό. Για να ζήσει, χρειάζεται συγκίνηση. Πίστη, δέος, αγάπη, φόβος, ελπίδα, πένθος, θυσία, χαρά, αγωνία, προσδοκία. Αυτές οι δυνάμεις είναι καύσιμα. Όμως εδώ βρίσκεται και μεγάλος κίνδυνος. Αν τρέφεται κυρίως από φόβο, θα γίνει φοβικό. Αν τρέφεται από μίσος, θα γίνει πολεμικό και παρασιτικό. Αν τρέφεται από ταπεινή αγάπη, θα γίνει προστατευτικό. Αν τρέφεται από υπερηφάνεια, θα γίνει ναρκισσιστικό. Δεν αρκεί λοιπόν να υπάρχει έντονο συναίσθημα. Πρέπει να εξετάζεται το είδος του.

Η τέταρτη δύναμη είναι η θυσία. Η θυσία δεν σημαίνει αναγκαστικά κάτι βίαιο ή εξωτερικά δραματικό. Σημαίνει ότι οι άνθρωποι δίνουν κάτι πραγματικό από τη ζωή τους. Χρόνο, κόπο, προσοχή, πειθαρχία, προσωπική άνεση, εγωισμό, ματαιοδοξία, χρήμα, εργασία, σιωπή, πίστη. Όταν δεν δίνεται τίποτα, δεν δημιουργείται τίποτα βαθύ. Τα μεγάλα πεδία χτίζονται από ανθρώπους που πρόσφεραν κάτι που τους κόστισε. Ό,τι δεν κοστίζει καθόλου, σπάνια έχει βάθος.

Η θυσία είναι η σφραγίδα σοβαρότητας της πρόθεσης. Η ψυχή λέει με αυτήν: «Αυτό που υπηρετώ αξίζει περισσότερο από την ευκολία μου». Όταν πολλοί άνθρωποι κάνουν τέτοια κίνηση προς το ίδιο κέντρο, το πεδίο αποκτά βάρος. Δεν χτίστηκαν από ιδέες μόνο. Χτίστηκαν από κόστος. Όμως και εδώ υπάρχει σκιά. Αν η θυσία γίνεται εργαλείο ελέγχου, αν ζητείται από τους άλλους για να τρέφεται η εξουσία μιας ομάδας, τότε το εγρηγορός γίνεται σκληρό. Η καθαρή θυσία ελευθερώνει. Η εκβιασμένη θυσία δεσμεύει.

Η πέμπτη δύναμη είναι ο κοινός μύθος. Στο ανθρώπινο επίπεδο, κάθε εγρηγορός χρειάζεται αφήγηση. Ποιοι είμαστε; Από πού ερχόμαστε; Τι υπηρετούμε; Τι μας απειλεί; Ποιοι προηγήθηκαν; Ποιο είναι το έργο μας; Ποια είναι η πληγή μας; Ποια είναι η υπόσχεσή μας; Χωρίς μύθο, η ομάδα μένει πρακτική συνάθροιση. Με τον μύθο, αποκτά ψυχική συνέχεια. Ο μύθος δεν είναι ψέμα. Όμως μπορεί να γίνει ψέμα όταν η ομάδα τον χρησιμοποιεί για να κρύψει την πραγματικότητα ή να δικαιολογήσει τη σκιά της.

Ένας καθαρός μύθος γεννά ευθύνη. Λέει: «Παραλάβαμε κάτι και πρέπει να σταθούμε άξιοι». Ένας σκοτεινός μύθος γεννά υπερηφάνεια ή θυματοποίηση. Λέει: «Είμαστε εκλεκτοί, άρα οι άλλοι είναι κατώτεροι» ή «είμαστε αιώνια θύματα, άρα όλα μας επιτρέπονται». Τα εγρηγορότα γίνονται συχνά επικίνδυνα όταν ο μύθος τους παύει να είναι δρόμος αυτογνωσίας και γίνεται μηχανισμός αυτοδικαίωσης. Ο μύθος πρέπει να φωτίζει την αλήθεια, όχι να την αντικαθιστά.

Η έκτη δύναμη είναι το όριο. Κανένα εγρηγορός δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς κάποια διάκριση ανάμεσα στο μέσα και στο έξω. Σημαίνει ότι ένα πεδίο χρειάζεται περίμετρο για να μη διαλυθεί. Η ομάδα πρέπει να ξέρει τι υπηρετεί και τι δεν υπηρετεί, ποια είναι η γλώσσα της, ποια είναι η μορφή της, ποια είναι τα όριά της. Χωρίς όριο, δεν υπάρχει ταυτότητα. Με υπερβολικό όριο, υπάρχει φυλακή. Η τέχνη είναι να υπάρχει περίμετρος που προστατεύει το κέντρο χωρίς να μετατρέπεται σε τείχος υπερηφάνειας.

Η έβδομη δύναμη είναι η μετάδοση. Ένα εγρηγορός γίνεται πραγματικά σταθερό όταν μπορεί να περάσει από μια γενιά σε άλλη, από έναν κύκλο σε άλλον, από έναν άνθρωπο σε άλλον χωρίς να χάνει την ουσία του. Η μετάδοση δεν είναι απλή πληροφορία. Δεν αρκεί να δώσεις κείμενα, οδηγίες, τυπικά, σύμβολα. Πρέπει να μεταδοθεί ύφος ψυχής. Τρόπος παρουσίας. Τρόπος σιωπής. Τρόπος ευθύνης απέναντι στην πηγή. Αν μεταδοθούν μόνο οι τύποι, η επόμενη γενιά θα έχει κέλυφος. Αν μεταδοθεί μόνο ενθουσιασμός χωρίς μορφή, θα έχει σύγχυση. Η αληθινή μετάδοση δίνει και μορφή και πνεύμα.

Εδώ φαίνεται η σημασία των φορέων. Είναι ζωντανά σημεία μετάδοσης. Ο τρόπος που στέκονται διδάσκει περισσότερο από όσα λένε. Αν ένας παλαιότερος μιλά για ταπείνωση αλλά αποπνέει έπαρση, μεταδίδει έπαρση. Αν μιλά για αδελφότητα αλλά συμπεριφέρεται ανταγωνιστικά, μεταδίδει ανταγωνισμό. Αν μιλά λίγο αλλά στέκεται με καθαρότητα, μεταδίδει καθαρότητα. Το εγρηγορός δεν μεταδίδεται από το επίσημο μόνο. Μεταδίδεται από την πραγματική ποιότητα των ανθρώπων που το φέρουν.

Η όγδοη δύναμη είναι ο χρόνος. Ο χρόνος είναι ο μεγάλος δοκιμαστής των εγρηγορότων. Στην αρχή όλα μπορούν να φαίνονται δυνατά. Ο ενθουσιασμός, η συγκίνηση, το νέο όραμα, η γοητεία, όλα δίνουν ενέργεια. Αλλά μετά έρχεται ο χρόνος και ρωτά: υπάρχει πραγματικό κέντρο ή μόνο αρχική φλόγα; Μπορούν να υπηρετούν χωρίς χειροκρότημα; Μπορούν να κρατούν τη μορφή χωρίς να τη νεκρώνουν; Μπορούν να ανανεώνονται χωρίς να προδίδουν; Ό,τι αντέχει τον χρόνο αρχίζει να αποκτά βάθος. Ό,τι ζει μόνο από ένταση, σβήνει ή γίνεται παρασιτικό.

Η δημιουργία ενός εγρηγορότος μπορεί λοιπόν να γίνει συνειδητά, αλλά ποτέ δεν πρέπει να γίνεται επιπόλαια. Το πεδίο θα δημιουργηθεί έτσι κι αλλιώς αν υπάρξει κοινή πρόθεση, επανάληψη και συγκίνηση. Το ζήτημα είναι αν θα δημιουργηθεί καθαρό ή θολό. Αν θα υπηρετεί κάτι υψηλότερο ή αν θα γίνει εργαλείο των ασυνειδητών αναγκών της ομάδας. Η συνειδητή δημιουργία απαιτεί συνεχή εξέταση των κινήτρων. Όχι μόνο στην αρχή, αλλά διαρκώς.

Υπάρχουν εγρηγορότα που γεννιούνται ασυνείδητα. Μια οικογένεια δεν κάθεται να αποφασίσει ότι θα δημιουργήσει πεδίο ενοχής ή σιωπής. Το δημιουργεί με επαναλαμβανόμενες αντιδράσεις. Το δημιουργεί όπως τιμωρεί, επιβραβεύει, μιλά, αποκρύπτει, απαιτεί. Μια κοινωνία δεν αποφασίζει συνειδητά ότι θα δημιουργήσει πεδίο διαρκούς κρίσης. Το δημιουργεί με τις αφηγήσεις, τα μέσα, τους φόβους, τις μνήμες της. Τα ασυνείδητα εγρηγορότα είναι συχνά πιο επικίνδυνα, γιατί κανείς δεν νιώθει υπεύθυνος για τη γέννησή τους. Όλοι λένε «έτσι είναι τα πράγματα».

Η συνειδητή εργασία αρχίζει όταν κάποιοι σταματούν και λένε: «Τι πεδίο δημιουργούμε όπως ζούμε;» Αυτή η ερώτηση μπορεί να αλλάξει οικογένειες, ομάδες, ναούς, εταιρείες, κοινότητες. Δεν χρειάζεται μεγάλη τελετουργία. Αν μια οικογένεια σταματήσει να τρέφει τη σιωπή και αρχίσει να τρέφει τον καθαρό λόγο, το οικογενειακό εγρηγορό αλλάζει. Αν μια ομάδα σταματήσει να τρέφει τον ανταγωνισμό και αρχίσει να τρέφει την αληθινή εργασία, το πεδίο αλλάζει. Αν ένας χώρος εργασίας σταματήσει να τρέφει φόβο και αρχίσει να τρέφει ευθύνη, η ατμόσφαιρα αλλάζει. Το εγρηγορό δεν είναι αφηρημένη μεταφυσική. Είναι η ποιότητα που συσσωρεύεται.

Για να δημιουργηθεί φωτεινό εγρηγορό, χρειάζεται το κέντρο να είναι καθαρότερο από τις προσωπικές ανάγκες των μελών. Οι άνθρωποι πάντα φέρνουν ανάγκες. Θέλουν αναγνώριση, ασφάλεια, θέση, αγάπη, νόημα, δύναμη. Δεν πρέπει να προσποιούμαστε ότι αυτά δεν υπάρχουν. Πρέπει όμως να μη γίνουν το κρυφό κέντρο. Αν το δηλωμένο κέντρο είναι η αλήθεια αλλά το πραγματικό κέντρο είναι η ανάγκη των μελών να νιώσουν εκλεκτά, τότε το εγρηγορό θα γίνει πεδίο εκλεκτικιστικής υπερηφάνειας. Αν το δηλωμένο κέντρο είναι η θεραπεία αλλά το πραγματικό κέντρο είναι η ανάγκη του θεραπευτή να είναι απαραίτητος, τότε το πεδίο θα παράγει εξάρτηση. Αν το δηλωμένο κέντρο είναι η μύηση αλλά το πραγματικό κέντρο είναι το κύρος, τότε το πεδίο θα παράγει βαθμοθηρία.

Η δημιουργία εγρηγορότος συνδέεται επίσης με τον ρυθμό. Η συχνότητα των συναντήσεων, η επανάληψη των πράξεων, οι περίοδοι σιωπής, οι εορτές, οι μνήμες, οι κύκλοι εργασίας. Αν ο ρυθμός είναι πολύ ασθενής, το πεδίο διαλύεται. Αν είναι υπερβολικά έντονος, οι άνθρωποι εξαντλούνται και το πεδίο γίνεται απαιτητικό. Ο σωστός ρυθμός επιτρέπει συσσώρευση χωρίς κατανάλωση της ψυχής. Τα φωτεινά εγρηγορότα έχουν αναπνοή. Τα σκοτεινά ή ανώριμα έχουν είτε αδράνεια είτε υπερδιέγερση.

Η αναπνοή του πεδίου έχει σημασία. Πρέπει να υπάρχει χρόνος συγκέντρωσης και χρόνος αφομοίωσης. Χρόνος λόγου και χρόνος σιωπής. Ένα εγρηγορό που μόνο δρα, χωρίς σιωπή, γίνεται θορυβώδες. Ένα εγρηγορό που μόνο σιωπά, χωρίς πράξη, μπορεί να γίνει στάσιμο. Το ζωντανό πεδίο έχει παλμό. Όπως η καρδιά δεν είναι συνεχής σύσπαση ούτε συνεχής χαλάρωση, έτσι και το εγρηγορό χρειάζεται εναλλαγή.

Η συνειδητή δημιουργία απαιτεί και καθαρή είσοδο. Δεν εννοώ ότι πρέπει να αποκλείονται οι ατελείς άνθρωποι. Όλοι ατελείς είναι. Αλλά πρέπει να υπάρχει διάκριση στην πρόθεση. Άλλος έρχεται να εργαστεί με την ατέλειά του και άλλος έρχεται να χρησιμοποιήσει το πεδίο για να τη νομιμοποιήσει. Άλλος έρχεται πληγωμένος αλλά ειλικρινής και άλλος έρχεται πεινασμένος για δύναμη. Άλλος έρχεται να μάθει και άλλος να αποκτήσει ταυτότητα ανωτερότητας. Αν η είσοδος είναι αδιάκριτη, το εγρηγορό γρήγορα θα δεχθεί υλικά που δεν μπορεί να μεταβολίσει.

Η καθαρή είσοδος δεν είναι ελιτισμός. Δεν είναι όλοι έτοιμοι για όλα. Δεν χρειάζονται όλοι την ίδια μορφή. Η αγάπη χωρίς διάκριση μπορεί να βλάψει. Αν δώσεις έντονη φωτιά σε άνθρωπο που δεν έχει δοχείο, μπορεί να καεί. Αν βάλεις σε λεπτό πεδίο άνθρωπο που ζητά μόνο δύναμη, μπορεί να το μολύνει

και να μολυνθεί. Η σοβαρή παράδοση δεν βιάζεται να αυξήσει αριθμούς. Προτιμά λίγη καθαρή τροφή παρά πολλή θολή.

Η δημιουργία ενός εγρηγορότος έχει ακόμη μία λεπτή διάσταση: την ανάγκη για ονομασία. Όταν κάτι παίρνει όνομα, αποκτά σύνορο. Το όνομα συγκεντρώνει. Επιτρέπει στους ανθρώπους να το καλούν, να το θυμούνται, να το διακρίνουν. Όμως το όνομα μπορεί να γίνει και παγίδα. Όταν η ομάδα αρχίσει να αγαπά το όνομά της περισσότερο από το έργο της, το εγρηγορός μετακινείται προς αυτολατρεία. Το όνομα πρέπει να υπηρετεί το κέντρο, όχι να το αντικαθιστά. Τα μεγάλα ονόματα είναι επικίνδυνα για μικρές ψυχές. Τις κάνουν να πιστεύουν ότι η ονομασία δίνει ουσία. Δεν δίνει. Η ουσία πρέπει να κατακτηθεί καθημερινά.

Το ίδιο ισχύει για τα εμβλήματα και τα σύμβολα. Επιλέγει άξονα ψυχικής συγκέντρωσης. Το σύμβολο πρέπει να είναι ανάλογο του σκοπού και να μπορεί να σηκώσει το βάρος της επανάληψης. Αν επιλεγεί επιφανειακά, θα παράγει επιφανειακή ταύτιση. Αν επιλεγεί με γνώση και σεβασμό, μπορεί να γίνει πύλη. Όμως το σύμβολο πρέπει να διδάσκεται, να βιώνεται, να καθαρίζεται. Αλλιώς γίνεται σήμα αναγνώρισης χωρίς βάθος.

Η συνειδητή δημιουργία απαιτεί επίσης σχέση με το τέλος. Ένα εγρηγορός πρέπει να γνωρίζει ότι μπορεί να χρειαστεί να μεταμορφωθεί, να καθαρθεί, ακόμη και να κλείσει. Αν από τη γέννησή του θεωρεί τον εαυτό του αιώνιο, έχει ήδη σπέρμα ύβρεως. Μόνο η πηγή είναι ανώτερη από τον χρόνο. Τα πεδία είναι φορείς μέσα στον χρόνο. Όταν ένας φορέας ξεχάσει ότι είναι φορέας και θεωρήσει ότι η ύπαρξή του είναι αυτοσκοπός, αρχίζει η διαφθορά.

Γι' αυτό ίσως το πιο καθαρό εγρηγορός είναι εκείνο που θα μπορούσε, αν χρειαζόταν, να θυσιάσει τον εαυτό του για την αλήθεια που υπηρετεί. Μια ομάδα που λέει «αν κάποτε πάψουμε να υπηρετούμε το κέντρο, ας αλλάξουμε ή ας κλείσουμε» έχει βαθύτερη ταπείνωση από μια ομάδα που λέει «πρέπει να συνεχίσουμε οπωσδήποτε, επειδή είμαστε εμείς». Η δεύτερη υπηρετεί εαυτό.

Η δημιουργία εγρηγορότος, λοιπόν, δεν είναι τεχνική κατασκευής δύναμης. Είναι ηθική και πνευματική ευθύνη οργάνωσης συλλογικής ζωής γύρω από κέντρο. Οποιοσδήποτε μπορεί να δημιουργήσει πεδίο αν συγκεντρώσει ανθρώπους, σύμβολα, συγκίνηση και επανάληψη. Ναός ή μηχανισμός; Σχολείο ή φυλακή; Κοινότητα ή εξάρτηση; Πηγή εργασίας ή πεδίο προβολής; Η δύναμη θα έρθει αν η τροφοδότηση είναι σταθερή. Το ζητούμενο είναι η ποιότητά της.

Αν θέλουμε να συνοψίσουμε τους νόμους της δημιουργίας, θα λέγαμε ότι η πρόθεση γεννά τον σπόρο, η μορφή δίνει σώμα, η επανάληψη δίνει διάρκεια, η συγκίνηση δίνει θερμότητα, η θυσία δίνει βάθος, ο μύθος δίνει συνέχεια, το όριο δίνει ταυτότητα, η μετάδοση δίνει μέλλον και ο χρόνος δίνει δοκιμασία. Όμως πάνω από όλα αυτά στέκει η καθαρότητα του κέντρου. Αν το κέντρο είναι θολό, όλα τα υπόλοιπα θα υπηρετήσουν τη θολούρα. Αν το κέντρο είναι καθαρό, ακόμη και ατελείς μορφές μπορούν σταδιακά να καθαρθούν.

Κάθε άνθρωπος και κάθε ομάδα δημιουργεί εγρηγορότα, είτε το ξέρει είτε όχι. Κοινή πρόθεση, συγκίνηση, σύμβολο και μύθος αφήνουν ίχνος και γίνονται ατμόσφαιρα. Το ερώτημα δεν είναι αν δημιουργούμε πεδία, αλλά αν τα δημιουργούμε με συνείδηση και αν έχουμε την ταπείνωση να τα διορθώνουμε πριν γίνουν ισχυρότερα από την αλήθεια που υπηρετούν.

Ενότητα Δέκατη Έβδομη: Η διάλυση, η μεταμόρφωση και η υπέρβαση ενός εγρηγορότος

Κάθε εγρηγορός που γεννιέται μέσα στον χρόνο υπόκειται στον χρόνο. Αιώνια μπορεί να είναι η πηγή, η αλήθεια, το αρχέτυπο, το θείο κέντρο, αν δεχθούμε αυτή την τάξη πραγματικότητας. Το εγρηγορός όμως είναι φορέας. Είναι σώμα. Και κάθε σώμα ή ζει, ή αρρωσταίνει, ή μεταμορφώνεται, ή πεθαίνει.

Αυτό είναι δύσκολο να το δεχθούν οι άνθρωποι που ανήκουν σε ισχυρά πεδία. Όταν ένα εγρηγορός τους έχει δώσει ταυτότητα, νόημα και αίσθηση συνέχειας, τους φαίνεται σχεδόν ιεροσυλία να σκεφτούν ότι μπορεί κάποτε να τελειώσει. Όμως η άρνηση του τέλους είναι μία από τις βασικές αιτίες διαφθοράς των εγρηγορότων. Ότι δεν δέχεται να πεθάνει όταν έχει ολοκληρώσει τον κύκλο του, αρχίζει να παρατείνει την ύπαρξή του με τεχνητά μέσα. Και τότε γίνεται κέλυφος που ζητά τροφή χωρίς να επιστρέφει ζωή.

Η διάλυση ενός εγρηγορότος μπορεί να συμβεί φυσικά. Οι άνθρωποι σταματούν να το τρέφουν. Οι τελετές παύουν. Τα σύμβολα ξεχνιούνται. Ο τόπος εγκαταλείπεται. Η γλώσσα δεν μιλιέται πια. Οι νέες γενιές δεν νιώθουν σχέση. Σιγά σιγά το πεδίο λεπταίνει. Δεν εξαφανίζεται αμέσως, γιατί η μνήμη έχει αδράνεια. Όμως χάνει την πυκνότητά του. Μένει σαν αχνό ίχνος, σαν άρωμα παλαιού θυμιάματος σε κλειστό δωμάτιο. Δεν έχει πάντα τραγωδία. Μερικές φορές είναι απλώς η φυσική λήξη ενός έργου.

Υπάρχει όμως και βίαιη διάλυση. Όταν το δηλωμένο κέντρο και η πραγματική ζωή έχουν απομακρυνθεί τόσο πολύ ώστε η ένταση σπάει τη μορφή. Τότε εμφανίζονται σχίσματα, συγκρούσεις, αποχωρήσεις, αποκαλύψεις, πικρίες, αλληλοκατηγορίες. Οι άνθρωποι νομίζουν ότι η διάλυση προκλήθηκε από κάποιο συγκεκριμένο γεγονός, αλλά συνήθως το γεγονός ήταν μόνο η ρωγμή από όπου φάνηκε η εσωτερική φθορά. Το εγρηγορός είχε ήδη ραγίσει πριν ακουστεί ο θόρυβος.

Η βίαιη διάλυση είναι οδυνηρή, γιατί μαζί με τη σκιά καταρρέει συχνά και η μνήμη του φωτός. Οι άνθρωποι που είχαν πιστέψει σε ένα πεδίο αισθάνονται ότι προδόθηκαν. Δεν ξέρουν πια τι να κρατήσουν και τι να απορρίψουν. Κάποιοι γίνονται κυνικοί και λένε ότι όλα ήταν ψεύτικα. Άλλοι αρνούνται να δουν την κατάρρευση και προσκολλώνται πιο φανατικά στο κέλυφος. Άλλοι μεταφέρουν την ίδια ανάγκη σε νέο πεδίο, χωρίς να έχουν αφομοιώσει τίποτα. Εκεί φαίνεται ποιος αγαπούσε την αλήθεια και ποιος αγαπούσε μόνο τη μορφή που του την υποσχέθηκε.

Υπάρχει επίσης η σιωπηλή διάλυση, που είναι πιο ύπουλη. Το πεδίο δεν καταρρέει θεαματικά. Συνεχίζει να λειτουργεί εξωτερικά. Οι άνθρωποι συναντιούνται, τα λόγια λέγονται, τα σύμβολα βρίσκονται στη θέση τους, η ιεραρχία συνεχίζεται, οι νέοι εισέρχονται. Όμως η εσωτερική φωτιά έχει φύγει. Κανείς δεν το ομολογεί, γιατί όλοι έχουν συμφέρον να συνεχιστεί η εικόνα. Είναι πιο επικίνδυνο από τον τίμιο θάνατο, γιατί εξακολουθεί να ζητά πίστη ενώ δεν μπορεί πια να δώσει ζωή.

Η μεταμόρφωση είναι η πιο ευγενής δυνατότητα. Ένα εγρηγορός δεν χρειάζεται να πεθάνει όταν η παλιά μορφή του δεν αρκεί. Αυτό όμως απαιτεί κάτι πολύ σπάνιο: να ξεχωρίσει η ομάδα την ουσία από το περίβλημα. Να ρωτήσει τι είναι πραγματικά αναγκαίο και τι απλώς κληρονομήθηκε. Τι κρατά την πηγή και τι κρατά μόνο την αδράνεια. Τι είναι ιερή μορφή και τι είναι συνήθεια που φοβάται την αλλαγή. Η μεταμόρφωση δεν είναι προδοσία της παράδοσης, όταν γίνεται από αγάπη προς το κέντρο της. Προδοσία είναι να κρατάς νεκρή μορφή και να την ονομάζεις πίστη.

Η μεταμόρφωση ενός εγρηγορότος μοιάζει με κλάδεμα δέντρου. Το κλάδεμα δεν μισεί το δέντρο. Αφαιρεί ό,τι εμποδίζει τη νέα καρποφορία. Αν όμως εκείνος που κλαδεύει δεν ξέρει τη φύση του δέντρου, μπορεί να το καταστρέψει. Η τυφλή νεωτερικότητα κόβει ρίζες και μετά απορεί γιατί το δέντρο ξεραίνεται. Η τυφλή συντήρηση αφήνει ξερά κλαδιά και μετά απορεί γιατί δεν υπάρχει καρπός. Η σοφή μεταμόρφωση κρατά τη ρίζα, καθαρίζει τον κορμό και επιτρέπει νέα βλάστηση.

Για να μεταμορφωθεί ένα εγρηγορός, πρέπει πρώτα να αντέξει την αλήθεια της φθοράς του. Δεν υπάρχει αναγέννηση χωρίς διάγνωση. Αν η ομάδα αρνείται ότι κάτι έχει χαλάσει, θα συνεχίσει να παράγει την ίδια ατμόσφαιρα. Αν όμως μπορέσει να πει «εδώ χάσαμε τον σκοπό», «εδώ η μορφή έγινε κύρος», «εδώ η σιωπή έγινε συγκάλυψη», «εδώ η μύηση έγινε κοινωνική ταυτότητα», τότε ανοίγει δρόμος. Η ομολογία της ασθένειας είναι ήδη αρχή θεραπείας. Το πεδίο που μπορεί να πει την αλήθεια για τον εαυτό του δεν έχει ακόμη πεθάνει.

Η μεταμόρφωση απαιτεί επίσης να αποσυρθεί η ενέργεια από τα ψεύτικα κέντρα. Από την αλήθεια στο κύρος. Από την προσευχή στην εικόνα. Από τη μύηση στον βαθμό. Από την αδελφότητα στην ομαδική αυτοπροστασία. Από τη γνώση στη ρητορική. Από τη θυσία στην απαίτηση να θυσιάζονται οι άλλοι. Αν δεν αποσυρθεί η ενέργεια από αυτά τα ψεύτικα κέντρα, κάθε μεταρρύθμιση θα είναι επιφανειακή. Θα αλλάζουν οι λέξεις, ίσως και οι μορφές, αλλά το πεδίο θα τρέφεται από την ίδια σκιά.

Υπάρχει και το θέμα της συγχώρησης μέσα στη μεταμόρφωση. Άνθρωποι αδικήθηκαν, άλλοι σιώπησαν, άλλοι επωφελήθηκαν, άλλοι εξαπατήθηκαν, άλλοι φοβήθηκαν. Αν αυτά δεν αναγνωριστούν, η μνήμη τους μένει στο πεδίο σαν υπόγεια υγρασία. Η συγχώρηση εδώ δεν σημαίνει επιφανειακή συμφιλίωση ούτε απαλλαγή χωρίς αλήθεια. Σημαίνει να γίνει η αλήθεια αρκετά καθαρή ώστε η μνήμη να μη συνεχίσει να δηλητηριάζει το μέλλον. Χωρίς δικαιοσύνη, η συγχώρηση γίνεται συγκάλυψη. Χωρίς συγχώρηση, η δικαιοσύνη μπορεί να γίνει αιώνια εκδίκηση. Και τα δύο μπορούν να κρατήσουν το εγρηγορός δεμένο στη σκιά.

Το ίδιο ισχύει για τα σύμβολα. Κάποια σύμβολα μπορούν να καθαρθούν και να ξαναγίνουν ζωντανά. Άλλα έχουν γίνει τόσο συνδεδεμένα με συγκεκριμένη σκιά ώστε ίσως χρειάζονται παύση, απομάκρυνση ή νέα ερμηνεία. Η παράδοση δεν είναι υποχρέωση να κρατούμε όλα τα σημεία ενεργά για πάντα. Είναι ευθύνη να γνωρίζουμε τι κρατά ζωή και τι κρατά βάρος. Η καθαρή μεταμόρφωση δεν καταστρέφει τα σύμβολα από οργή, ούτε τα διατηρεί από φόβο. Τα εξετάζει από τους καρπούς τους.

Η υπέρβαση ενός εγρηγορότος είναι ακόμη βαθύτερο ζήτημα από τη μεταμόρφωση. Υπέρβαση δεν σημαίνει καταστροφή. Το εγρηγορός είναι αναγκαίο σε ένα στάδιο, γιατί δίνει μορφή, προστασία, γλώσσα και μνήμη. Όμως αν όλα πάνε σωστά, κάποτε ο άνθρωπος δεν πρέπει να μένει φυλακισμένος στη μορφή. Πρέπει να φτάσει σε σχέση πιο άμεση με το κέντρο. Όχι άμορφα και αλαζονικά, αλλά ώριμα. Έχοντας λάβει τη μορφή, μπορεί να μην εξαρτάται πια από τη συνεχή εξωτερική της επιβεβαίωση.

Αυτό είναι το παράδοξο κάθε αυθεντικού εγρηγορότος: αν είναι πραγματικά φωτεινό, εργάζεται για να μη σε χρειάζεται ως εξαρτημένο μέλος. Σε μορφώνει για να γίνεις φορέας, όχι καταναλωτής. Σε εισάγει σε αλυσίδα για να μάθεις να κρατάς φως, όχι για να κρύβεσαι για πάντα πίσω από την αλυσίδα. Σε μαθαίνει σύμβολα για να δεις την αλήθεια, όχι για να προσκυνάς τα σύμβολα ως τέρμα. Το φωτεινό επιτρέπει ωρίμανση, ακόμη κι αν αυτή η ωρίμανση αλλάξει τη σχέση σου μαζί του.

Η υπέρβαση μπορεί να συμβεί σε ατομικό επίπεδο. Ένας άνθρωπος μπορεί να παραμείνει σε μια παράδοση, αλλά να μην είναι πλέον ψυχικά εξαρτημένος από το συλλογικό της πεδίο. Την τιμά, εργάζεται μέσα της, αλλά έχει εσωτερικό κέντρο. Αν χρειαστεί, μπορεί να σταθεί μόνος. Αν δει σκιά, μπορεί να την ονομάσει. Αν λάβει φως, δεν το κάνει προσωπική υπεροχή. Δεν είναι έξω από το εγρηγορός, αλλά δεν είναι και αιχμάλωτός του.

Η υπέρβαση μπορεί να συμβεί και σε συλλογικό επίπεδο. Μια ομάδα μπορεί να καταλάβει ότι το εγρηγορός της δεν είναι ο τελικός σκοπός, αλλά μέσο υπηρεσίας. Δεν ζητά να τη λατρεύουν. Δεν φοβάται τη σύγκριση. Δεν κρατά τους ανθρώπους με ενοχή. Δεν θεωρεί ότι η πηγή της ανήκει αποκλειστικά. Μπορεί να έχει σαφή ταυτότητα και ταυτόχρονα ταπείνωση. Αυτή είναι σπάνια κατάσταση. Είναι το εγρηγορός που ξέρει ότι είναι φορέας και όχι θεός.

Η μη υπέρβαση παράγει ειδωλολατρία της μορφής. Σταματά στο τάγμα, στην εκκλησία, στην ομάδα, στο σύμβολο, στο βιβλίο, στον δάσκαλο, στον βαθμό, στο έθνος, στην ιδεολογία, στη μνήμη. Δεν περνά παραπέρα. Αυτό είναι βαθιά ανθρώπινο, γιατί η μορφή είναι πιο εύκολη από την πηγή. Η μορφή έχει όρια, μπορείς να την κατέχεις, να την υπερασπίζεσαι, να την δείχνεις. Η πηγή σε ξεπερνά. Δεν την κατέχεις. Σε καλεί να μεταμορφωθείς. Γι' αυτό πολλοί προτιμούν να λατρεύουν το εγρηγορός παρά να πλησιάσουν την αλήθεια που αυτό δείχνει.

Κάθε υπέρβαση όμως κρύβει και κίνδυνο αλαζονείας. Ο άνθρωπος μπορεί να πει «εγώ ξεπέρασα όλα τα πεδία, όλες τις παραδόσεις, όλα τα σύμβολα». Αν συνοδεύεται από περιφρόνηση, τότε δεν είναι υπέρβαση. Είναι ναρκισσιστική φυγή. Ο πραγματικά ώριμος άνθρωπος δεν περιφρονεί το σκάφος επειδή έφτασε στην απέναντι όχθη. Ξέρει ότι χωρίς σκάφος ίσως δεν θα περνούσε. Δεν το κουβαλά στην πλάτη του για πάντα, αλλά ούτε το φτύνει. Το ευχαριστεί και προχωρά.

Έτσι πρέπει να σταθούμε απέναντι στα εγρηγορότα: με ευγνωμοσύνη, διάκριση και ελευθερία. Ευγνωμοσύνη για όσα μας έδωσαν μορφή. Ελευθερία για να μη τα κάνουμε απόλυτα. Όταν λείπει η ευγνωμοσύνη, γινόμαστε αχάριστοι και χάνουμε τη μνήμη. Όταν λείπει η διάκριση, γινόμαστε τυφλοί ακόλουθοι. Όταν λείπει η ελευθερία, γινόμαστε δεσμώτες. Η ώριμη σχέση κρατά και τα τρία.

Αυτό ισχύει και για τον άνθρωπο. Μέσα στη ζωή του θα περάσει από πολλά πεδία. Οικογένεια, σχολείο, έθνος, θρησκεία, εργασία, σχέσεις, ιδέες, παραδόσεις, δάσκαλοι, κοινότητες. Κάποια θα τον θρέψουν. Κάποια θα τον πληγώσουν. Κάποια θα του δώσουν γλώσσα. Κάποια θα του ζητήσουν να χάσει τη φωνή του. Η ωριμότητα δεν είναι να μη συνδεθεί με τίποτα. Είναι να μάθει πότε να εισέρχεται, πώς να συμμετέχει, πότε να καθαρίζει, πότε να αποχωρεί και πότε να υπερβαίνει.

Η υπέρβαση είναι επιστροφή στο κέντρο. Εκεί ο άνθρωπος δεν απορρίπτει τα εγρηγορότα. Τα βλέπει στη σωστή τους θέση: ως γέφυρες, όχι ως τελικούς προορισμούς· ως ναούς, όχι ως Θεό· ως σχολεία, όχι ως την ίδια τη σοφία· ως δοχεία, όχι ως το νερό· ως μνήμη, όχι ως ζωντανή πηγή από μόνα τους.

Κάθε εγρηγορός έχει τρεις τελικές μοίρες: διάλυση όταν πάψει να τρέφεται, μεταμόρφωση όταν καθαρίσει και ξαναβρεί το κέντρο του, ή υπέρβαση όταν οδηγήσει πέρα από τη μορφή προς την πηγή. Η χειρότερη μοίρα είναι να συνεχίσει ως άδειο κέλυφος που ζητά περισσότερη λατρεία όσο λιγότερη ζωή έχει.

Το φωτεινό εγρηγορός γνωρίζει να ζει, να καθαίρεται, να μεταδίδει, να αλλάζει και, αν χρειαστεί, να αποσύρεται. Το πρώτο υπηρετεί την αλήθεια. Το δεύτερο υπηρετεί την επιβίωσή του. Και ο άνθρωπος που αναζητά ελευθερία πρέπει να μάθει να ξεχωρίζει την παρουσία που τον οδηγεί προς το κέντρο από εκείνη που του ζητά να μείνει για πάντα στην αυλή του Ναού, προσκυνώντας την πύλη χωρίς ποτέ να περάσει μέσα.

Ενότητα Δέκατη Όγδοη: Εγρηγορότα, πρόγονοι, νεκροί και η μνήμη των αόρατων δεσμών

Υπάρχει μια περιοχή όπου η έννοια του εγρηγορότος αγγίζει πολύ βαθιά τη σχέση του ανθρώπου με το παρελθόν: η σχέση με τους νεκρούς, τους προγόνους και τη μνήμη όσων προηγήθηκαν. Ακόμη κι όταν οι ζωντανοί νομίζουν ότι αυτοί κρατούν την ομάδα, την παράδοση, την οικογένεια ή τον Ναό, βαδίζουν πάνω σε στρώματα παλαιότερης παρουσίας. Κάθε ανθρώπινο εγρηγορός έχει νεκρούς μέσα του. Όχι απαραίτητα ως φαντάσματα με τη λαϊκή έννοια, αλλά ως μνήμη, ως ίχνος, ως υπόσχεση, ως χρέος, ως βάρος ή ως ευλογία.

Ο νεκρός που αγαπήθηκε, τιμήθηκε, επικλήθηκε ή μνημονεύθηκε επανειλημμένα δεν εξαφανίζεται απλώς από το συλλογικό πεδίο. Μια οικογένεια μπορεί να ζει ακόμη κάτω από την παρουσία ενός προγόνου που κανείς από τους νεότερους δεν γνώρισε προσωπικά. Μια θρησκευτική κοινότητα μπορεί να αναπνέει μέσα από τους αγίους και τους μάρτυρές της. Μια μυητική αλυσίδα μπορεί να αισθάνεται ότι οι παλαιοί αδελφοί, οι δάσκαλοι και οι ιδρυτές παραμένουν άγρυπνοι στο πεδίο της. Ένα έθνος μπορεί να οργανώνει την ταυτότητά του γύρω από τους νεκρούς των πολέμων, των θυσιών, των καταστροφών και των ηρωικών του στιγμών. Οι νεκροί γίνονται αρχιτεκτονική της συλλογικής ψυχής.

Αυτό μπορεί να είναι ευλογία. Η μνήμη των προγόνων τον ριζώνει. Του θυμίζει ότι δεν αυτοδημιουργήθηκε, ότι πριν από αυτόν υπήρξαν άνθρωποι που εργάστηκαν, πόνεσαν, πίστεψαν, απέτυχαν, θυσιάστηκαν, κράτησαν κάτι για να μπορεί εκείνος να σταθεί. Σε ένα καθαρό εγρηγορός, οι νεκροί δεν βαραίνουν τους ζωντανούς. Τους στηρίζουν. Είναι ρίζες που δίνουν χυμό στο δέντρο, όχι χέρια που το κρατούν ακίνητο.

Όμως οι νεκροί μπορούν να γίνουν και δεσμοί. Όταν η μνήμη τους δεν έχει μεταμορφωθεί, όταν υπάρχει ανομολόγητο πένθος, ενοχή, φόβος ή λατρεία, τότε ο νεκρός δεν λειτουργεί ως ρίζα αλλά ως σκιά. Μια οικογένεια μπορεί να μην επιτρέπει στους ζωντανούς να ζήσουν επειδή υπηρετεί ακόμη τη μορφή ενός απόντος. Ένα τάγμα μπορεί να μην ανανεώνεται επειδή φοβάται ότι θα προδώσει τους ιδρυτές. Ένα έθνος μπορεί να μη συμφιλιώνεται με το παρόν επειδή είναι δεμένο με τους νεκρούς του ως αιώνια απαίτηση εκδίκησης. Ζητά ζωή.

Γι' αυτό κάθε ανθρώπινο εγρηγορός χρειάζεται σωστή σχέση με τους νεκρούς του. Δεν πρέπει ούτε να τους ξεχνά ούτε να τους λατρεύει άκριτα. Η λήθη κόβει τη ρίζα. Η λατρεία παγώνει τον χρόνο. Θυμάμαι για να γίνω πιο άξιος, όχι για να μείνω φυλακισμένος. Θυμάμαι για να συνεχίσω, όχι για να επαναλάβω μηχανικά. Θυμάμαι για να καταλάβω από πού έρχομαι, όχι για να αρνηθώ ότι πρέπει να βαδίσω παραπέρα.

Στα οικογενειακά εγρηγορότα, η παρουσία των νεκρών είναι συχνά πολύ έντονη. Όχι πάντοτε με συνειδητό τρόπο. Το πεδίο κρατά εκείνον που δεν τοποθετήθηκε στη σωστή θέση της μνήμης. Όταν ο

νεκρός δεν θρηνηθεί, γίνεται άρρητη παρουσία. Όταν δεν τιμηθεί, γίνεται κενό. Όταν υπερτιμηθεί, γίνεται είδωλο.

Πολλές οικογενειακές επαναλήψεις έχουν σχέση με τέτοιες άλυτες μνήμες. Ένα παιδί μπορεί να κουβαλά ρόλο αντικαταστάτη ενός νεκρού. Ένας απόγονος μπορεί να αισθάνεται ανεξήγητη ενοχή για κάτι που έγινε πριν γεννηθεί. Μια οικογένεια μπορεί να επαναλαμβάνει απώλειες, αποτυχίες ή σιωπές, σαν να υπηρετεί έναν αόρατο νόμο. Δεν χρειάζεται να δώσουμε σε όλα αυτά μεταφυσική εξήγηση. Ακόμη και ψυχολογικά, είναι φανερό ότι η μη μεταβολισμένη μνήμη περνά από γενιά σε γενιά. Στην εσωτερική γλώσσα θα λέγαμε ότι το οικογενειακό εγρηγορόζ κρατά μορφές που ζητούν αναγνώριση.

Η αναγνώριση όμως δεν σημαίνει υποταγή. Αν ένας πρόγονος υπέφερε, δεν χρειάζεται ο απόγονος να υποφέρει για να τον τιμήσει. Αν μια μητέρα θυσιάστηκε, δεν χρειάζεται η κόρη να ζήσει και αυτή ως θυσία. Αν ένας πατέρας απέτυχε, δεν χρειάζεται ο γιος να αποδείξει την αξία του κουβαλώντας τη ντροπή του. Η αληθινή τιμή προς τους νεκρούς είναι να μεταμορφώσεις αυτό που εκείνοι δεν μπόρεσαν. Να συνεχίσεις τη ζωή εκεί όπου εκείνοι σταμάτησαν. Να τους δώσεις ανάπαυση όχι επαναλαμβάνοντας την πληγή τους, αλλά ελευθερώνοντας το πεδίο από την ανάγκη της επανάληψης.

Στα μυητικά εγρηγορότα, οι νεκροί εμφανίζονται ως αλυσίδα. Οι παλαιοί εργάτες, οι ιδρυτές, οι δάσκαλοι, οι αδελφοί που πέρασαν πριν, δεν είναι μόνο ιστορικά πρόσωπα. Είναι μέρος του πεδίου. Η μνήμη τους δίνει βάρος και συνέχεια. Όταν ένας μυσούμενος εισέρχεται σε ζωντανή αλυσίδα, αισθάνεται ότι πίσω του υπάρχει σειρά ανθρώπων που κράτησαν τον τύπο, φύλαξαν το σύμβολο, εργάστηκαν μέσα στη σιωπή. Αυτό μπορεί να είναι μεγάλη πνευματική στήριξη. Ανήκει σε έργο που τον υπερβαίνει.

Αλλά και εδώ υπάρχει κίνδυνος. Η αλυσίδα μπορεί να γίνει ψυχικό βάρος αν οι νεκροί της παράδοσης μετατραπούν σε αλάθητες μορφές. Όλα πρέπει να γίνονται «όπως παλιά», όχι επειδή το παλιό είναι ζωντανό, αλλά επειδή οι ζωντανοί φοβούνται να αναλάβουν ευθύνη. Η επίκληση των προγόνων γίνεται τότε άρνηση ωριμότητας. Οι ζωντανοί κρύβονται πίσω από τους νεκρούς για να μη χρειαστεί να σταθούν οι ίδιοι ως φορείς.

Το καθαρό μυητικό εγρηγορόζ τιμά τους νεκρούς του χωρίς να τους κάνει φυλακή. Λέει: «Παραλάβαμε από αυτούς, αλλά τώρα εμείς πρέπει να είμαστε ζωντανοί». Δεν ζητά να μιμηθεί κανείς εξωτερικά τους παλαιούς, αλλά να συνεχίσει την εσωτερική τους εργασία. Η μίμηση του εξωτερικού ύφους είναι εύκολη. Η συνέχιση του εσωτερικού πυρήνα είναι δύσκολη. Μια παλαιά φλόγα μπορεί να μεταδοθεί σε νέα μορφή και να παραμείνει αληθινή. Η αλυσίδα δεν είναι αλυσίδα αντιγραφής. Είναι αλυσίδα φωτιάς.

Στα θρησκευτικά εγρηγορότα, η μνήμη των νεκρών παίρνει μορφή προσευχής, μνημοσύνου, αγίων, μαρτύρων, κοιμημένων, προγόνων της πίστης. Ο νεκρός δεν εξαφανίζεται σε ατομική λήθη, αλλά εντάσσεται σε λειτουργική μνήμη. Η κοινότητα θυμάται, προσεύχεται, ενώνει τους ζωντανούς με τους κεκοιμημένους. Αυτό δίνει στον άνθρωπο αίσθηση ότι ο θάνατος δεν κόβει απόλυτα τη σχέση. Το εγρηγορόζ της προσευχής κρατά τον νεκρό όχι ως φάντασμα, αλλά ως πρόσωπο μέσα στη μνήμη του Θεού και της κοινότητας.

Όμως και το θρησκευτικό πεδίο μπορεί να σκοτεινιάσει αν η μνήμη των νεκρών γίνει μηχανική ή αν μετατραπεί σε εμπόριο φόβου και ενοχής. Όταν προσεύχονται από τρόμο ή κοινωνική συνήθεια χωρίς καρδιά, το πεδίο βαραίνει. Όταν ο θάνατος χρησιμοποιείται για να χειραγωγήσει τους ζωντανούς, τότε το θρησκευτικό εγρηγορόζ χάνει την ευαγγελική του καθαρότητα και γίνεται πεδίο ψυχικής εξάρτησης.

Στα εθνικά εγρηγορότα, οι νεκροί είναι η πιο ισχυρή τροφή. Κανένα έθνος δεν ζει μόνο από τους ζωντανούς του. Ζει από τους νεκρούς που θυμάται. Από ήρωες, μάρτυρες, σφαγές, μάχες, εξορίες, θυσίες, καταστροφές, νίκες. Η μνήμη αυτή μπορεί να γεννήσει ευγένεια, ανδρεία, ευθύνη. Όμως μπορεί και να τον δέσει σε αιώνια πληγή. Αν οι νεκροί γίνουν διαρκής απαίτηση μίσους, τότε το εθνικό εγρηγορός τρέφεται από αίμα ακόμη και όταν δεν υπάρχει πόλεμος.

Η σωστή μνήμη των εθνικών νεκρών δεν λέει «να μισείς για πάντα». Λέει «να γίνεις άξιος της θυσίας χωρίς να γίνεις δούλος του τραύματος». Ο πόνος των λαών έχει δύναμη. Οι νεκροί μπορούν εύκολα να στρατευθούν από τους ζωντανούς για πολιτικές, ιδεολογικές ή ψυχικές ανάγκες. Τότε δεν τιμώνται πραγματικά. Χρησιμοποιούνται. Και οι νεκροί που χρησιμοποιούνται αντί να τιμώνται γίνονται σκοτεινοί κόμβοι μέσα στο εθνικό εγρηγορός.

Υπάρχει και η μνήμη των αδίκως ξεχασμένων. Εκείνους που δεν μνημονεύτηκαν, που αδικήθηκαν, που θάφτηκαν στην ντροπή, που σβήστηκαν από την επίσημη αφήγηση. Αυτοί οι νεκροί συχνά παραμένουν ως σκιές. Μια οικογένεια που έκρυψε έναν αυτόχειρα, ένα νόθο παιδί, έναν εξόριστο, έναν προδότη, έναν ψυχικά άρρωστο, μπορεί να κουβαλά τη σιωπή του. Μια παράδοση που έσβησε τους αποστάτες της ή τους αδικημένους της μπορεί να έχει υπόγεια ρωγμή. Ένα έθνος που δεν αναγνωρίζει τα θύματα που το ίδιο προκάλεσε, κρατά μέσα του ακαθαρσία.

Η κάθαρση ενός εγρηγορότος συχνά απαιτεί να μνημονευθούν και οι άβολοι νεκροί. Όχι για να γκρεμιστεί κάθε τιμή, αλλά για να γίνει η μνήμη αληθινή. Μια μνήμη που θυμάται μόνο τους ένδοξους και ξεχνά τους τραυματισμένους είναι μισή μνήμη. Και η μισή μνήμη δημιουργεί μισόφωτο πεδίο. Ό,τι αποκλείεται από τη μνήμη, δεν εξαφανίζεται. Επιστρέφει ως σκιά.

Η σχέση με τους νεκρούς απαιτεί τελετουργία. Χωρίς τελετουργία, η μνήμη μένει άμορφη και συχνά γίνεται βάρος. Το τελετουργικό πένθος δεν είναι τυπικότητα. Είναι ψυχική τάξη. Δίνει στον νεκρό θέση. Λέει: «Σε αναγνωρίζουμε, σε τιμούμε, σε αφήνουμε στη θέση σου, και εμείς συνεχίζουμε τη ζωή». Όταν αυτό δεν γίνει, ο νεκρός μπορεί να μείνει ψυχικά αποποθέτητος. Και ό,τι δεν έχει θέση, περιπλανιέται μέσα στο πεδίο.

Η ίδια αρχή ισχύει και για το τέλος παλαιών κύκλων. Όταν μια ομάδα κλείνει, όταν μια σχέση τελειώνει, όταν μια παράδοση αλλάζει, όταν ένας τόπος εγκαταλείπεται, χρειάζεται κάποια μορφή αποχαιρετισμού. Οι άνθρωποι φεύγουν εξωτερικά αλλά παραμένουν εσωτερικά δεμένοι. Η τελετουργία του τέλους δεν είναι αδυναμία. Είναι σοφία. Ό,τι κλείνει σωστά, δεν στοιχειώνει με τον ίδιο τρόπο.

Οι νεκροί μπορούν επίσης να λειτουργούν ως φύλακες ενός εγρηγορότος. Όχι με απλοϊκή φαντασματική έννοια, αλλά ως παραμένουσα αίσθηση ευθύνης. Όταν ένας άνθρωπος εργάζεται μέσα σε παράδοση που έχει νεκρούς άξιους, αισθάνεται ότι δεν μπορεί να ευτελίσει εύκολα το έργο. Η μνήμη τους τον κοιτά. Του θυμίζει ότι αυτό που κρατά δεν είναι δικό του, ότι παραδόθηκε από ανθρώπους που ίσως έδωσαν περισσότερα από όσα εκείνος. Η σωστή μνήμη των νεκρών γεννά ήθος.

Όμως η ίδια αίσθηση μπορεί να γίνει νοσηρή αν μετατραπεί σε φόβο. Το εγρηγορός τότε επιστρέφει στην αρχική σημασία της αγρύπνιας με σκοτεινό τρόπο: οι Αγρυπνούντες δεν φυλούν, αλλά παρακολουθούν. Η διαφορά ανάμεσα στον φύλακα και στον επιτηρητή είναι η αγάπη. Ο φύλακας προστατεύει το κέντρο. Ο επιτηρητής προστατεύει την ακινησία.

Στην ατομική ζωή, η σχέση με τους νεκρούς του προσωπικού μας πεδίου είναι καθοριστική. Όλοι κουβαλάμε νεκρούς. Όχι μόνο ανθρώπους που πέθαναν, αλλά και παλιούς εαυτούς, χαμένες σχέσεις, παλιές υποσχέσεις, ανεκπλήρωτες δυνατότητες, ζωές που θα μπορούσαμε να είχαμε ζήσει. Αυτά επίσης δημιουργούν πεδία. Ένας άνθρωπος μπορεί να ζει δεμένος όχι με έναν πραγματικό νεκρό, αλλά με έναν νεκρό εαυτό. Με την εικόνα αυτού που ήταν, αυτού που έχασε, αυτού που δεν έγινε. Αν δεν θρηνησει σωστά αυτά τα εσωτερικά νεκρά, θα τα κουβαλά σαν αόρατη συνοδεία.

Εδώ μπορούμε να καταλάβουμε βαθύτερα γιατί τα εγρηγορότα έχουν ανάγκη από μνημόσυνα, επετείους, τελετές ανάμνησης, αποχαιρετισμούς, εορτές και πένθη. Δεν είναι απλές κοινωνικές συνήθειες. Αν γίνονται μηχανικά, χάνουν δύναμη. Αν γίνονται με συνείδηση, καθαρίζουν το πεδίο. Επιτρέπουν στους ζωντανούς να μην ξεχάσουν, αλλά και να μην καθηλωθούν. Να κρατήσουν σχέση χωρίς να γίνουν αιχμάλωτοι.

Η ώριμη σχέση με τους νεκρούς έχει τρεις κινήσεις. Πρώτα αναγνώριση: «Υπήρξες, σε θυμάμαι, δεν σε σβήνω». Έπειτα διάκριση: «Δεν θα επαναλάβω άκριτα τη μοίρα σου, ούτε θα μετατρέψω τη μνήμη σου σε δεσμό». Τέλος ευλογία και αποδέσμευση: «Ας έχεις τη θέση σου, και ας έχω κι εγώ τη δική μου ζωή». Αυτές οι τρεις κινήσεις ισχύουν για πρόσωπα, οικογένειες, παραδόσεις, έθνη, παλαιές ομάδες, ακόμη και παλιούς εαυτούς.

Το εγρηγορό που δεν ξέρει να τοποθετεί τους νεκρούς του θα αρρωστήσει. Αν τους ξεχάσει, θα χάσει ρίζα. Αν τους λατρεύει, θα χάσει μέλλον. Αν τους χρησιμοποιήσει, θα χάσει ήθος. Αν τους φοβηθεί, θα χάσει ελευθερία. Αν τους τιμήσει σωστά, θα αποκτήσει βάθος. Οι νεκροί τότε δεν θα ζητούν ζωή από τους ζωντανούς, αλλά θα γίνουν σιωπηλή στήριξη της ζωής τους.

Υπάρχει μια μεγάλη αλήθεια εδώ: οι νεκροί αναπαύονται όταν οι ζωντανοί ζουν αληθινά. Όχι όταν τους μιμούνται μηχανικά. Όχι όταν μένουν δεμένοι στην πληγή. Αναπαύονται όταν αυτό που ήταν άλυτο μεταμορφώνεται, όταν η θυσία γίνεται καρπός, όταν η αδικία αναγνωρίζεται, όταν το έργο συνεχίζεται χωρίς να παγώνει, όταν οι ζωντανοί δεν χρησιμοποιούν τους νεκρούς ως δικαιολογία για τη δική τους ακινησία.

Κάθε ανθρώπινο εγρηγορό είναι και κοινότητα ζωντανών και νεκρών. Η μνήμη των νεκρών το βαθαίνει και το ριζώνει, αλλά μπορεί και να το βαραίνει ή να το στοιχειώνει. Η σωστή σχέση με προγόνους, ιδρυτές, μάρτυρες και ξεχασμένους απαιτεί μνήμη με αλήθεια, τιμή με ελευθερία και συνέχεια με μεταμόρφωση.

Και για τον άνθρωπο ατομικά, το ίδιο ισχύει. Δεν μπορεί να γίνει ελεύθερος αν δεν ξέρει ποιους νεκρούς κουβαλά. Δεν μπορεί να υπηρετήσει καθαρά ένα εγρηγορό αν μέσα του περιφέρονται ατακτοποιήτες σκιές. Πρέπει να μάθει να τιμά, να θρηνεύει, να αποχαιρετά, να κρατά και να αφήνει. Διότι η ψυχή που δεν ξέρει να αφήνει τους νεκρούς στη θέση τους, δυσκολεύεται να κατοικήσει πλήρως τη ζωή.

Ενότητα Δέκατη Ένατη: Όνειρα, οράματα, φαντασία και η γλώσσα με την οποία μιλά το εγρηγορό

Αν ένα εγρηγορό είναι συλλογική ψυχική μορφή, τότε δεν επικοινωνεί κυρίως με τη γλώσσα της καθημερινής λογικής. Δεν εξηγεί πάντα, δεν αποδεικνύει, δεν επιχειρηματολογεί. Ενεργεί περισσότερο

με εικόνες, συγκινήσεις, επαναλήψεις, συμπτώσεις, όνειρα, εσωτερικές έλξεις και ξαφνικές μεταβολές της ατμόσφαιρας. Η γλώσσα του είναι συμβολική, γιατί η ίδια του η φύση είναι συμβολική. Γεννήθηκε από εικόνες, λόγους, τελετές, μνήμη και συγκίνηση, άρα μέσα από αυτά επιστρέφει.

Το όνειρο είναι ένας από τους βασικούς χώρους όπου ο άνθρωπος μπορεί να αισθανθεί την επίδραση ενός εγρηγορότος. Όταν κάποιος εισέρχεται σε ένα ισχυρό πεδίο, ιδίως θρησκευτικό, μυητικό, οικογενειακό ή ερωτικό, δεν είναι σπάνιο να αρχίσει να βλέπει όνειρα που σχετίζονται με τα σύμβολα, τα πρόσωπα, τους τύπους ή τις μορφές του. Αυτά τα όνειρα δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται επιπόλαια, αλλά ούτε και να θεοποιούνται. Το όνειρο δεν είναι πάντα μήνυμα από το πεδίο. Μπορεί να είναι προσωπική προβολή. Μπορεί να είναι φόβος, επιθυμία, τραύμα ή προσδοκία που ντύθηκε με τα σύμβολα του εγρηγορότος.

Εδώ χρειάζεται μεγάλη διάκριση. Ο άνθρωπος που δεν έχει εσωτερική εκπαίδευση τείνει να παίρνει κάθε έντονο όνειρο ως αποκάλυψη. Ειδικά όταν το όνειρο περιλαμβάνει ιερά σύμβολα, δασκάλους, νεκρούς, αγγέλους, ναούς, φώτα, φωνές ή εντολές, η ψυχή συγκλονίζεται και ο άνθρωπος νομίζει ότι έλαβε βέβαιη καθοδήγηση. Αυτό είναι επικίνδυνο. Το ασυνείδητο μπορεί να χρησιμοποιεί ιερή γλώσσα χωρίς η πηγή του ονείρου να είναι αναγκαστικά ιερή. Το ότι είδα φως δεν σημαίνει ότι έλαβα φως. Το ότι είδα δάσκαλο δεν σημαίνει ότι μίλησε ο δάσκαλος. Το ότι είδα Ναό δεν σημαίνει ότι εισήλθα σε αληθινό Ναό.

Το όνειρο λειτουργεί σαν καθρέφτης ανάμεσα στον άνθρωπο και το πεδίο. Δείχνει όχι μόνο τι είναι το εγρηγορός, αλλά και πώς το δέχεται ο συγκεκριμένος άνθρωπος. Δύο άνθρωποι μπορεί να εισέλθουν στο ίδιο πεδίο και να δουν διαφορετικά όνειρα. Ο ένας βλέπει φως και άνοιγμα, ο άλλος βλέπει φόβο και κλειστές πύλες. Το εγρηγορός είναι η ατμόσφαιρα. Το όνειρο είναι η αντίδραση της ψυχής μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα.

Υπάρχουν όμως και όνειρα που φαίνεται να υπερβαίνουν την προσωπική επεξεργασία. Όνειρα όπου εμφανίζονται σύμβολα που ο άνθρωπος δεν γνώριζε συνειδητά, ή όπου διαφορετικά μέλη μιας ομάδας βλέπουν παρόμοιες εικόνες σε κρίσιμες περιόδους, ή όπου μια παράδοση φαίνεται να μιλά μέσα από συλλογικό μοτίβο. Σε τέτοιες περιπτώσεις μπορούμε να πούμε ότι το εγρηγορός εκφράζεται πιο άμεσα. Αλλά ακόμη και τότε, χρειάζεται προσοχή. Το συλλογικό όνειρο δεν είναι απαραίτητα ανώτερο από το προσωπικό. Μια ομάδα μπορεί να ονειρεύεται τους φόβους της και να τους βαφτίζει αποκαλύψεις.

Η φαντασία είναι επίσης βασικό πεδίο επαφής. Πρέπει να αποκαταστήσουμε την έννοια της φαντασίας, γιατί συχνά υποτιμάται. Η φαντασία δεν είναι μόνο ψεύτικη εικόνα. Είναι η δύναμη της ψυχής να δίνει μορφή στο αόρατο. Χωρίς φαντασία δεν υπάρχει σύμβολο, τελετουργία, μύθος, προσευχή, τέχνη, μήση. Όμως η φαντασία έχει δύο όψεις. Το εγρηγορός εργάζεται μέσα από τη φαντασία, αλλά η φαντασία πρέπει να καθαρίζεται για να μη παραμορφώνει ό,τι λαμβάνει.

Η ακάθαρτη φαντασία παίρνει κάθε εσωτερική εικόνα και την κάνει προσωπική ιστορία μεγαλείου. Βλέπει σύμβολα και αμέσως τα ερμηνεύει υπέρ του εγώ. Βλέπει μορφές και νομίζει ότι εκλέχθηκε. Βλέπει σκοτάδι και νομίζει ότι όλοι οι άλλοι είναι εχθροί. Βλέπει φως και νομίζει ότι κατέχει την αλήθεια. Όσο πιο πλούσιο είναι το πεδίο, τόσο περισσότερες εικόνες προσφέρει. Αν ο άνθρωπος δεν έχει ταπεινωση και διάκριση, θα χαθεί μέσα στις εικόνες και θα νομίζει ότι προχωρά επειδή βλέπει πολλά.

Η καθαρή φαντασία είναι διαφορετική. Δεν βιάζεται να κατέχει την εικόνα. Την κρατά, την ακούει, την αφήνει να αποκαλυφθεί. Δεν την χρησιμοποιεί αμέσως για αυτοεπιβεβαίωση. Ρωτά τι ζητά η εικόνα από

την ψυχή. Ένα σύμβολο που αναδύεται δεν είναι τρόπαιο. Είναι εργασία. Αν δω μια πύλη, το ερώτημα δεν είναι να διακηρύξω ότι μου ανοίχθηκε μυστικό. Αν δω ένα ξίφος, το ερώτημα δεν είναι ότι απέκτησα δύναμη. Είναι τι πρέπει να διακρίνω ή τι πρέπει να κόψω. Αν δω φωτιά, το ερώτημα δεν είναι ότι φωτίστηκα. Είναι τι πρέπει να καεί μέσα μου.

Το εγρηγορός μιλά συχνά με επαναλαμβανόμενες εικόνες. Σε όνειρα, σκέψεις, τυχαίες συναντήσεις, εσωτερικές κινήσεις. Η επανάληψη αυτή δεν πρέπει να οδηγεί σε παραλήρημα συσχετισμών. Δεν είναι κάθε σύμπτωση μήνυμα. Αλλά όταν ένα μοτίβο επιστρέφει με ψυχικό βάρος και συνοδεύεται από εσωτερική εργασία, αξίζει προσοχή. Το εγρηγορός δεν επιβάλλει πάντα. Υπενθυμίζει. Χτυπά απαλά την ίδια θύρα μέχρι ο άνθρωπος να καταλάβει ότι υπάρχει εκεί κάτι που ζητά συνείδηση.

Οι συμπτώσεις, ή αυτό που ο Jung θα ονόμαζε συγχρονικότητα, είναι ιδιαίτερα λεπτό θέμα. Ένα όνομα εμφανίζεται ξανά και ξανά. Ένα σύμβολο συναντάται σε απροσδόκητα σημεία. Μια φράση που ακούστηκε στην τελετή επιστρέφει την επόμενη ημέρα από αλλού. Αυτά μπορεί να είναι απλές συμπτώσεις, μπορεί όμως και να είναι σημεία ότι η ψυχή έχει μπει σε πεδίο αυξημένης συμβολικής ευαισθησίας.

Ο κίνδυνος είναι να εθιστεί ο άνθρωπος στα σημάδια. Να πάψει να ζει με κρίση και να αρχίσει να κυνηγά επιβεβαιώσεις. Να ρωτά για κάθε μικρό γεγονός «τι σημαίνει;», να βλέπει παντού κρυφά μηνύματα, να χάνει την απλότητα. Το εγρηγορός τότε δεν τον οδηγεί στην αλήθεια, αλλά η δική του ανάγκη για νόημα χρησιμοποιεί το εγρηγορός για να κατασκευάζει συνεχή δραματικότητα. Η υγιής σχέση με τα σημεία είναι νηφάλια. Βλέπω, σημειώνω, ξεετάζω τους καρπούς, δεν βιάζομαι να συμπεράνω, δεν παραδίδω την κρίση μου.

Ιδιαίτερο ζήτημα είναι οι εσωτερικές φωνές ή εντολές. Σε ισχυρά πεδία, ειδικά όταν υπάρχει έντονη τελετουργική, θρησκευτική ή μνητική φόρτιση, κάποιοι άνθρωποι μπορεί να αισθανθούν ότι «κάτι» τους μιλά. Αυτό μπορεί να έχει πολλές αιτίες. Μπορεί να είναι εσωτερική διαίσθηση, μπορεί να είναι φωνή συνείδησης, μπορεί να είναι προβολή ενός δασκάλου, μπορεί να είναι ασυνείδητο περιεχόμενο, μπορεί να είναι αποτέλεσμα ψυχικής πίεσης, μπορεί σε σπάνιες περιπτώσεις να είναι βαθύτερη πνευματική εντύπωση. Καμία εσωτερική φωνή δεν πρέπει να γίνεται δεκτή ως αυθεντία μόνο επειδή εμφανίστηκε με δύναμη.

Η αληθινή εσωτερική καθοδήγηση έχει συνήθως ποιότητα ήρεμη, καθαρή, χωρίς βία προς τη συνείδηση. Μπορεί να καλεί σε θυσία, αλλά όχι σε ματαιοδοξία. Μπορεί να δείχνει δύσκολο δρόμο, αλλά αφήνει βαθύτερη ειρήνη. Οι σκοτεινές ή παραμορφωμένες φωνές έχουν συχνά ένταση, απειλή, κολακεία ή βιασύνη. Λένε «είσαι εκλεκτός», «πρέπει τώρα», «μην αμφιβάλλεις», «οι άλλοι δεν καταλαβαίνουν», «αν δεν υπακούσεις θα χαθείς». Η βιασύνη και η κολακεία είναι δύο από τα πιο ύποπτα γνωρίσματα των ψευδοπνευματικών εντυπώσεων.

Το εγρηγορός μπορεί επίσης να μιλήσει μέσα από την έμπνευση. Ένας άνθρωπος που συνδέεται με καλλιτεχνικό, μνητικό ή θρησκευτικό πεδίο μπορεί να γράψει, να ψάλλει, να σχεδιάσει, να συνθέσει ή να μιλήσει με τρόπο που φαίνεται να τον υπερβαίνει. Δεν είναι μόνο ατομική δημιουργία. Οι παραδόσεις το γνωρίζουν αυτό. Ο ποιητής, ο ψάλτης, ο τελετουργός, ο αγιογράφος, ο μύστης, δεν δημιουργούν πάντα από προσωπική έμπνευση μόνο. Γίνονται όργανα ενός ευρύτερου ρεύματος.

Και εδώ χρειάζεται ταπείνωση. Η έμπνευση δεν ανήκει απόλυτα στον φορέα της. Αν ο άνθρωπος την οικειοποιηθεί, αν πει «εγώ είμαι η πηγή», τότε το πεδίο αρχίζει να σκοτεινιάζει μέσα του. Η σωστή στάση είναι να αναγνωρίζει ότι κάτι πέρασε μέσα του, αλλά πέρασε μέσα από συγκεκριμένο δοχείο. Ο εμπνευσμένος άνθρωπος πρέπει να καθαρίζει το δοχείο του συνεχώς, αλλιώς η έμπνευση αναμειγνύεται με τη φιλοδοξία και γίνεται θέατρο.

Η φαντασία παίζει ρόλο και στη δημιουργία συλλογικών μορφών. Όταν μια ομάδα οραματίζεται επανειλημμένα τον εαυτό της με συγκεκριμένο τρόπο, αρχίζει να γίνεται αυτό που φαντάζεται. Αν φαντάζεται τον εαυτό της ως αδελφότητα φωτός αλλά ζει με υπερηφάνεια, δημιουργεί ρήγμα ανάμεσα στη φαντασία και την πραγματικότητα. Αν φαντάζεται τον εαυτό της ως θύμα, θα αναζητά συνεχώς διώκτες. Αν φαντάζεται τον εαυτό της ως φύλακα, μπορεί να αναπτύξει ευθύνη ή παράνοια, ανάλογα με την καθαρότητα της καρδιάς της. Η συλλογική φαντασία είναι σπόρος πραγματικότητας. Γι' αυτό χρειάζεται προσοχή στο τι εικόνα τρέφει μια ομάδα για τον εαυτό της.

Ένα από τα πιο επικίνδυνα φαινόμενα είναι η συλλογική ψευδοόραση. Μια ομάδα μπορεί να πείσει τον εαυτό της ότι έχει αποστολή, ότι καθοδηγείται από ανώτερες δυνάμεις, ότι βρίσκεται στο κέντρο κοσμικού δράματος. Όσο περισσότερα μέλη συμμετέχουν στην ίδια φαντασία, τόσο πιο πραγματική μοιάζει. Δημιουργείται κλειστός κύκλος. Κάθε αντίρρηση ερμηνεύεται ως επίθεση του σκότους. Κάθε τυχαίο γεγονός ερμηνεύεται ως επιβεβαίωση. Κάθε αμφιβολία ερμηνεύεται ως αδυναμία πίστης. Αυτό είναι η στιγμή που η φαντασία παύει να υπηρετεί το μυστήριο και γίνεται μηχανισμός αιχμαλωσίας.

Το αντίδοτο είναι η γείωση. Κάθε όραμα πρέπει να ελέγχεται από την πράξη. Κάνει τους ανθρώπους πιο ειλικρινείς ή πιο θεατρικούς; Πιο ταπεινούς ή πιο εκλεκτικιστικά υπερήφανους; Πιο ικανούς να υπηρετήσουν ή πιο διψασμένους για αναγνώριση; Η γείωση δεν σκοτώνει το όραμα. Το σώζει από την τρέλα. Ένα όραμα που δεν μπορεί να γίνει ήθος, εργασία και καθαρή σχέση, είναι ύποπτο. Το αληθινό όραμα δεν ζητά μόνο να το θαυμάσεις. Ζητά να αλλάξεις ζωή.

Τα όνειρα και οι εικόνες μπορούν επίσης να δείχνουν πότε ένα εγρηγορός σκοτεινιάζει. Όταν τα μέλη μιας ομάδας αρχίζουν να βλέπουν επαναλαμβανόμενα όνειρα κλειστών χώρων, πνιγμού, σπασμένων συμβόλων, σάπιων αντικειμένων, νεκρών που δεν αναπαύονται, φωτός που δεν ανάβει, τελετών που δεν ολοκληρώνονται, αυτό μπορεί να σημαίνει ότι το ασυνείδητο αντιλαμβάνεται ρωγμές στο πεδίο. Δεν πρέπει να βιαστούμε να κάνουμε κυριολεκτική ερμηνεία, αλλά πρέπει να προσέξουμε. Τα όνειρα συχνά λένε ποιητικά αυτό που η συνειδητή ομάδα δεν θέλει να παραδεχθεί.

Αντίστοιχα, όταν ένα πεδίο καθαρίζεται, τα όνειρα μπορεί να δείχνουν ανοιχτούς χώρους, νερό που ρέει, φωτιά που καίει καθαρά, αντικείμενα που επιστρέφουν στη θέση τους, νεκρούς που αναπαύονται, δρόμους που ανοίγουν, παιδιά που γεννιούνται, σπίτια που τακτοποιούνται. Και πάλι, αυτά δεν πρέπει να γίνονται απόλυτο σύστημα ερμηνείας. Αλλά η συμβολική ψυχή έχει δική της σοφία. Όταν καθαρίζεται το πεδίο, συχνά αλλάζει και η εσωτερική εικόνα του.

Η τέχνη είναι άλλη γλώσσα του εγρηγορότος. Συχνά ένα πεδίο εκφράζεται καλύτερα σε εικόνα, μουσική, ποίηση ή τελετουργική κίνηση παρά σε θεωρία. Η τέχνη μπορεί να αποκαλύψει το πραγματικό πρόσωπο ενός εγρηγορότος. Τα χρώματα που επιλέγει μια κοινότητα, οι ήχοι που την συγκινούν, οι μορφές που επανέρχονται, οι αρχιτεκτονικές της προτιμήσεις, όλα αυτά φανερώνουν τι ζει μέσα της. Ένα πεδίο μπορεί να μιλά για χαρά αλλά η τέχνη του να είναι γεμάτη βάρος. Μπορεί να μιλά για φως αλλά οι εικόνες του να έχουν ψυχρή επιβολή. Η αισθητική προδίδει συχνά την αλήθεια του πεδίου.

Η αληθινή τέχνη μπορεί επίσης να καθαρίσει ένα εγρηγορός. Μια εικόνα που επαναφέρει το σύμβολο στην απλότητά του, ένας ύμνος που ξαναδίνει καρδιά στην τυπική πράξη, ένας λόγος που λέει καθαρά αυτό που είχε γίνει ρητορικό, μπορούν να ανοίξουν ρωγμή φωτός. Είναι τρόπος αναπνοής του. Όταν η τέχνη εκφυλίζεται σε επιδεικτική αισθητική, το πεδίο χάνει εσωτερικότητα. Όταν η τέχνη υπηρετεί το κέντρο, το εγρηγορός αποκτά νέα γλώσσα ζωής.

Το εγρηγορός μιλά επίσης με αντιστάσεις. Όταν πλησιάζουμε ένα πεδίο, δεν εμφανίζονται μόνο εικόνες φωτός. Μπορεί να εμφανιστεί ανία, υπνηλία, εκνευρισμός, αμφιβολία, απώθηση, υπερδιέγερση. Αυτά δεν σημαίνουν πάντα ότι το πεδίο είναι κακό. Μπορεί να σημαίνουν ότι αγγίζει μέσα μας κάτι που αντιστέκεται. Μπορεί όμως και να σημαίνουν ότι το πεδίο είναι πράγματι ασύμβατο ή βαρύ. Η αντίσταση που οδηγεί σε μεγαλύτερη αλήθεια μπορεί να είναι μέρος της μύησης. Η αντίσταση που αφήνει σύγχυση, εξάντληση και απώλεια κέντρου μπορεί να είναι προειδοποίηση.

Η ψυχή χρειάζεται να μάθει να ξεχωρίζει την άμυνα από το ένστικτο. Η άμυνα λέει «μην πλησιάζεις, γιατί θα αλλάξεις». Το ένστικτο λέει «μην πλησιάζεις, γιατί κάτι εδώ σε καταπίνει». Η πρώτη μπορεί να σε κρατά πίσω από φόβο μεταμόρφωσης. Η δεύτερη μπορεί να σε προστατεύει. Δεν υπάρχει εύκολη συνταγή. Χρειάζεται αυτογνωσία. Αν γνωρίζεις τις δικές σου άμυνες, μπορείς να καταλάβεις πότε φοβάσαι το φως. Αν γνωρίζεις τη γεύση της αληθινής σου συνείδησης, μπορείς να καταλάβεις πότε ένα πεδίο παραβιάζει κάτι βαθύ.

Το εγρηγορός μιλά ακόμη και μέσα από τη σιωπή του. Υπάρχουν πεδία που δεν δίνουν όνειρα, δεν δίνουν οράματα, δεν δίνουν έντονες συγκινήσεις, αλλά φέρνουν σιγά σιγά τάξη. Αυτά συχνά είναι πιο αξιόπιστα από τα εντυπωσιακά. Η ψυχή, ιδίως όταν είναι πεινασμένη για μυστήριο, ζητά σημάδια. Να μη σου δίνει θέαμα, αλλά να αλλάζει τον τρόπο που στέκεσαι, μιλάς, σκέφτεσαι, αποφασίζεις. Η πιο βαθιά επίδραση δεν είναι πάντα η πιο δραματική. Το φως συχνά έρχεται σαν αυγή, όχι σαν κεραυνός.

Αντίθετα, τα σκοτεινά ή παρασιτικά πεδία αγαπούν συχνά το θέαμα. Προκαλούν εντάσεις, εικόνες, σημάδια, εξάρσεις, επειδή έτσι κρατούν την προσοχή. Αλλά η πνευματική ζωή δεν μετριέται από την ποσότητα εμπειριών. Μετριέται από την ποιότητα μεταμόρφωσης. Αν μετά από πολλά όνειρα, οράματα και σημάδια ο άνθρωπος παραμένει το ίδιο εγωιστής, φοβισμένος, εξαρτημένος ή σκληρός, τότε οι εμπειρίες δεν τον μύησαν. Τον απασχόλησαν.

Η σωστή σχέση με τη γλώσσα του εγρηγορότος απαιτεί τέσσερις αρετές. Πρώτα, ευαισθησία, για να αντιλαμβάνεσαι τα λεπτά σημεία. Μετά, ταπείνωση, για να μη τα χρησιμοποιείς προς δόξα του εγώ. Τέλος, γείωση, για να μετατρέπεις την εικόνα σε πράξη. Αν λείπει η ευαισθησία, το πεδίο περνά απαρατήρητο. Αν λείπει η διάκριση, όλα γίνονται σύγχυση. Αν λείπει η ταπείνωση, όλα γίνονται αυτοεπιβεβαίωση. Αν λείπει η γείωση, όλα μένουν φαντασία.

Το εγρηγορός μιλά κυρίως συμβολικά: με όνειρα, εικόνες, φαντασία, επαναλαμβανόμενα μοτίβα, σωματικές αντιδράσεις, έλξεις, αντιστάσεις και σιωπές. Η γλώσσα αυτή μπορεί να ανοίξει δρόμο προς αλήθεια ή να γίνει λαβύρινθος αυταπάτης. Ο άνθρωπος χρειάζεται να ακούει τις εικόνες χωρίς να υποδουλώνεται σε αυτές, να τις δοκιμάζει στην πράξη και να κρίνει από τους καρπούς.

Διότι το αληθινό σημείο δεν είναι εκείνο που εντυπωσιάζει περισσότερο, αλλά εκείνο που σε καλεί να γίνεις πιο αληθινός. Το αληθινό όνειρο δεν είναι πάντα το πιο λαμπρό, αλλά εκείνο που ανοίγει εργασία. Το αληθινό όραμα δεν είναι εκείνο που σε κάνει να αισθανθείς εκλεκτός, αλλά εκείνο που σε κάνει πιο

υπεύθυνο. Και η αληθινή φωνή του εγρηγορότος, όταν είναι φωτεινή, δεν σε απομακρύνει από την ελευθερία της συνείδησης. Σε οδηγεί βαθύτερα σε αυτήν.

Ενότητα Εικοστή: Εγρηγορότα, ελευθερία και η τελική διάκριση του ανθρώπου

Μετά από όλα όσα εξετάσαμε, φτάνουμε στο πιο ουσιαστικό σημείο: ποια είναι η σχέση του ανθρώπου με την ελευθερία μέσα σε έναν κόσμο γεμάτο εγρηγορότα; Αν κάθε οικογένεια, παράδοση, θρησκεία, έθνος, ιδεολογία, εταιρεία, ψηφιακή κοινότητα, τόπος και προσωπικό πεδίο παράγει αόρατες επιρροές, τότε ο άνθρωπος δεν ζει ποτέ σε καθαρό κενό. Γεννιέται ήδη μέσα σε πεδία. Μαθαίνει γλώσσα από πεδία. Αγαπά, φοβάται, πιστεύει και σκέφτεται μέσα από πεδία. Η απόλυτη ανεξαρτησία, όπως την φαντάζεται ο σύγχρονος ατομισμός, είναι σε μεγάλο βαθμό ψευδαίσθηση. Το ερώτημα είναι από τι θα επηρεαστεί, με ποια συνείδηση και μέχρι ποιο βάθος.

Η ελευθερία δεν είναι απουσία κάθε δεσμού. Ένας άνθρωπος χωρίς δεσμούς δεν είναι αναγκαστικά ελεύθερος. Η ψυχή χρειάζεται μορφή, μνήμη, κοινότητα, γλώσσα, σύμβολο, τόπο, παράδοση. Χωρίς αυτά, κινδυνεύει να μείνει αφηρημένη και εύθραυστη. Όμως η ψυχή κινδυνεύει εξίσου όταν οι δεσμοί της γίνονται απόλυτοι. Όταν η οικογένεια γίνεται μοίρα, η θρησκεία φόβος, η μύηση τίτλος, το έθνος είδωλο, η ιδεολογία φυλακή, η εταιρεία ταυτότητα, η σχέση κατοχή, το προσωπικό τραύμα κέντρο του κόσμου.

Άρα η ελευθερία βρίσκεται σε μια πιο δύσκολη θέση: όχι έξω από όλα τα εγρηγορότα, αλλά μέσα σε συνειδητή σχέση με αυτά. Ο ώριμος άνθρωπος δεν λέει «δεν ανήκω πουθενά». Λέει «γνωρίζω πού ανήκω, τι μου ζητά αυτό το πεδίο, τι μου δίνει, τι μου παίρνει, και μέχρι πού μπορώ να του δοθώ χωρίς να προδώσω την αλήθεια μου». Όσο δεν γνωρίζω το πεδίο που με διαμορφώνει, το πεδίο ενεργεί μέσα μου ως μοίρα. Όταν το γνωρίσω, μπορεί να γίνει σχέση.

Η τελική διάκριση είναι να ξεχωρίσει κανείς την αληθινή συμμετοχή από την κατοχή. Η συμμετοχή είναι ζωντανή, αμοιβαία, ελεύθερη. Δεν χάνω όμως το κέντρο μου. Η κατοχή είναι διαφορετική. Εκεί το πεδίο δεν μου ζητά απλώς να συμμετάσχω. Μου ζητά να δω τον εαυτό μου μόνο μέσα από αυτό. Να φοβηθώ την έξοδο. Να θεωρήσω την αμφιβολία προδοσία. Να ταυτίσω τη σωτηρία, την αξία ή την αλήθεια με την παραμονή μου εντός του. Στη συμμετοχή, το εγρηγορό γίνεται δρόμος. Στην κατοχή, γίνεται ορίζοντας που δεν επιτρέπει άλλον ουρανό.

Η ελευθερία απέναντι σε ένα εγρηγορό δεν σημαίνει ψυχρότητα. Μπορείς να αγαπάς την οικογένειά σου χωρίς να επαναλαμβάνεις τις σκιές της. Μπορείς να αγαπάς την πατρίδα σου χωρίς να μισείς τους άλλους. Μπορείς να αγαπάς την παράδοσή σου χωρίς να τη θεοποιείς. Μπορείς να ανήκεις σε μυητική αλυσίδα χωρίς να χάνεις τη διάκριση. Μπορείς να εργάζεσαι σε έναν οργανισμό χωρίς να του παραδώσεις την ψυχή σου. Η αγάπη δεν καταργεί την κρίση. Την κάνει πιο ευγενή.

Αντίθετα, η εξάρτηση συχνά μεταμφιέζεται σε αγάπη. Ο άνθρωπος λέει «αγαπώ αυτό το πεδίο», ενώ φοβάται να ζήσει χωρίς αυτό. Λέει «είμαι πιστός», ενώ φοβάται την ελευθερία. Λέει «τιμώ την παράδοση», ενώ φοβάται να αντικρίσει τη σκιά της. Λέει «υπηρετώ», ενώ αντλεί ταυτότητα. Η αληθινή αγάπη μπορεί να δει και την αδυναμία αυτού που αγαπά. Η εξάρτηση δεν το αντέχει, γιατί αν το δει,

κινδυνεύει να χάσει το ψυχικό της στήριγμα. Δεν υπερασπίζονται μόνο το πεδίο. Υπερασπίζονται την ανάγκη τους να μη καταρρεύσει η ταυτότητά τους.

Η ελευθερία απαιτεί να υπάρχει μέσα στον άνθρωπο ένα κέντρο βαθύτερο από κάθε συλλογικό πεδίο. Χωρίς αυτό, ο άνθρωπος μετακινείται από πεδίο σε πεδίο αναζητώντας σχήμα. Σήμερα τον κρατά μια ιδεολογία, αύριο μια σχέση, μεθαύριο μια ομάδα, μετά μια ψηφιακή κοινότητα, ύστερα ένα πνευματικό σύστημα. Νομίζει ότι αλλάζει, αλλά επαναλαμβάνει την ίδια ανάγκη: να του δώσει κάτι έξω από αυτόν την αίσθηση ότι υπάρχει.

Το εσωτερικό κέντρο δεν είναι απομόνωση. Είναι ο τόπος από όπου μπορείς να σχετιστείς χωρίς να διαλύεσαι. Όταν υπάρχει, ο άνθρωπος δεν φοβάται να μπει σε πεδίο, γιατί δεν χάνει αμέσως τον εαυτό του. Δεν φοβάται και να βγει, γιατί ξέρει ότι η πηγή της ύπαρξής του δεν ανήκει στο πεδίο. Το «όχι» είναι απαραίτητο για την ελευθερία. Όποιος δεν μπορεί ποτέ να πει όχι σε ένα εγρηγορός, δεν συμμετέχει. Ανήκει με την επικίνδυνη έννοια της κατοχής.

Η τελική διάκριση του ανθρώπου είναι να καταλάβει ποια πεδία τον καλούν προς το κέντρο και ποια τον αποσπών από αυτό. Μερικά πεδία είναι αυστηρά, αλλά κεντρομόλα. Σε καλούν να βαθύνεις, να καθαθείς, να αντέξεις την αλήθεια, να γίνεις πιο υπεύθυνος. Άλλα πεδία είναι γοητευτικά, αλλά φυγόκεντρα. Σε τραβούν σε ένταση, φαντασία, ταυτότητα, σύγκρουση, ομαδική μέθη. Στην αρχή φαίνονται ζωντανά, αλλά μετά σε αφήνουν πιο μακριά από τον εαυτό σου. Η διάκριση δεν γίνεται από την πρώτη συγκίνηση, αλλά από τη βαθύτερη κατεύθυνση.

Ένα πεδίο που σε οδηγεί στο κέντρο σου σε κάνει πιο σιωπηλό με την καλή έννοια. Όχι μουγγό ή φοβισμένο, αλλά λιγότερο ανάγκη να επιδειχθείς. Σε κάνει πιο ακριβή στον λόγο, πιο καθαρό στην πράξη, πιο υπεύθυνο στις σχέσεις. Δεν σε κάνει να φωνάζεις συνεχώς ότι ανήκεις. Δεν σε κάνει να περιφρονείς όσους είναι έξω. Δεν σε κάνει να χρειάζεσαι διαρκώς επιβεβαίωση ότι κατέχεις κάτι σπάνιο. Αντίθετα, σε κάνει να αισθάνεσαι ότι όσο περισσότερο λαμβάνεις, τόσο περισσότερο οφείλεις να ταπεινώνεσαι.

Ένα πεδίο που σε απομακρύνει από το κέντρο σου σε κάνει πιο θεατρικό. Θέλεις να φαίνεται η ένταξή σου, η γνώση σου, η πληγή σου, η ιδεολογία σου, η αρετή σου, η εκλογή σου. Χρειάζεσαι κοινό. Χρειάζεσαι εχθρούς. Αν η σιωπή σε τρομάζει, αν η απουσία του πεδίου σε αφήνει άδειο, αν χωρίς την ομάδα δεν ξέρεις ποιος είσαι, τότε υπάρχει δεσμός που πρέπει να εξεταστεί. Δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι το πεδίο είναι κακό. Μπορεί να σημαίνει ότι η δική σου σχέση με αυτό είναι ανώριμη.

Υπάρχει εδώ ένα λεπτό σημείο. Να βλέπει τους άλλους ως ασυνείδητα μέλη πεδίων και τον εαυτό του ως ελεύθερο παρατηρητή. Αυτό είναι νέα παγίδα. Κανείς δεν είναι τελείως έξω από όλα τα πεδία. Ακόμη και η στάση του «εγώ τα βλέπω όλα» μπορεί να γίνει εγρηγορός ατομικής υπεροψίας. Η διάκριση πρέπει να συνοδεύεται από ταπείνωση. Όσο περισσότερο βλέπεις τις αόρατες επιρροές, τόσο περισσότερο καταλαβαίνεις πόσο βαθιά είναι η ανθρώπινη συνθήκη. Δεν σε κάνει ανώτερο. Σε κάνει πιο προσεκτικό.

Η ελευθερία έχει σχέση και με την ευθύνη της τροφοδότησης. Είμαι και τροφός τους. Κάθε φορά που συμμετέχω σε οργή, την τρέφω. Κάθε φορά που επαναλαμβάνω φόβο, τον ενισχύω. Κάθε φορά που προσφέρω καθαρό λόγο, καθαρίζω λίγο το πεδίο. Κάθε φορά που σιωπώ από δειλία, ενισχύω το εγρηγορός της σιωπής. Κάθε φορά που μιλώ με αλαζονεία για ιερά πράγματα, μολύνω το σύμβολο που

υποτίθεται ότι τιμώ. Η ελευθερία δεν είναι μόνο να μη με επηρεάζουν. Είναι να γνωρίζω τι επηρεάζω εγώ με την παρουσία μου.

Η τελική διάκριση είναι επίσης διάκριση ανάμεσα στην πηγή και στους φορείς. Κανένα εγρηγορόζ δεν είναι η απόλυτη πηγή. Μπορεί να είναι καθαρός αγωγός, μπορεί να είναι ιστορικό ένδυμα, μπορεί να είναι σχολείο, ναός, γέφυρα. Αλλά δεν είναι η ίδια η Αλήθεια. Όταν ο άνθρωπος το ξεχνά, πέφτει σε ειδωλολατρία του πεδίου. Όταν το θυμάται, μπορεί να τιμά βαθιά το πεδίο χωρίς να του παραδίδει την απόλυτη κυριαρχία της ψυχής του. Αυτή είναι η πιο δύσκολη ισορροπία: βαθύς σεβασμός χωρίς δουλεία.

Η τελική ελευθερία απέναντι στα εγρηγορότα δεν είναι να τα διαλύσουμε όλα, αλλά να τα επαναφέρουμε στη σωστή τους τάξη. Η οικογένεια να είναι ρίζα, όχι φυλακή. Η παράδοση να είναι δρόμος, όχι είδωλο. Η μύηση να είναι μεταμόρφωση, όχι τίτλος. Η θρησκεία να είναι σχέση με το θείο, όχι μηχανισμός φόβου. Η εργασία να είναι δημιουργία και υπηρεσία, όχι απορρόφηση της ψυχής. Η τεχνολογία να είναι εργαλείο, όχι πεδίο κατοχής της προσοχής. Το προσωπικό πεδίο να είναι ακτινοβολία αλήθειας, όχι μαγνητισμός πληγής.

Αν ο άνθρωπος καταφέρει αυτή την επανατοποθέτηση, τότε τα εγρηγορότα δεν είναι πια μόνο κίνδυνος. Γίνονται σχολεία. Κάθε πεδίο του δείχνει κάτι για τον εαυτό του. Το οικογενειακό του δείχνει τις ρίζες και τις σκιές του. Το θρησκευτικό του δείχνει τη σχέση του με το ιερό. Το μυητικό του δείχνει αν ζητά μεταμόρφωση ή κύρος. Το ιδεολογικό του δείχνει την ανάγκη του για βεβαιότητα. Το ερωτικό του δείχνει τη σχέση του με την έλλειψη και την ένωση. Το ψηφιακό του δείχνει πού χάνει την προσοχή του. Έτσι η μελέτη των εγρηγορότων γίνεται οδός αυτογνωσίας.

Στο τέλος, ο άνθρωπος καλείται να γίνει φύλακας της προσοχής του. Όχι με νευρωτική καχυποψία, αλλά με ιερή ακρίβεια. Η προσοχή είναι η πύλη από την οποία μπαίνουν τα πεδία. Όπου κοιτάς συνεχώς, εκεί συνδέσαι. Ό,τι μισείς συνεχώς, το κρατάς ζωντανό. Ό,τι αγαπάς συνειδητά, του δίνεις ζωή. Ό,τι τιμάς με πράξη, το κάνεις πεδίο. Η προσοχή είναι μορφή προσευχής, ακόμη κι όταν δεν το ξέρεις. Και ο σύγχρονος άνθρωπος, που σκορπά την προσοχή του σε χίλια πεδία, σκορπά την ψυχή του.

Η ανάκτηση της προσοχής είναι λοιπόν πνευματική πράξη. Αυτό δεν είναι φυγή από τον κόσμο. Είναι επιλογή του τρόπου με τον οποίο θα είσαι μέσα στον κόσμο. Δεν μπορείς να μη δώσεις ζωή πουθενά. Θα τη δώσεις κάπου. Η ερώτηση είναι αν θα τη δώσεις ασυνείδητα σε πεδία που σε απορροφούν ή συνειδητά σε πεδία που σε ανυψώνουν.

Έτσι η ελευθερία απέναντι στα εγρηγορότα δεν είναι άρνηση της συλλογικής ζωής, αλλά ανώτερη συμμετοχή. Μαθαίνει να ανήκει σωστά. Δεν παύει να δέχεται επιρροές. Μαθαίνει να διακρίνει ποιες επιρροές ανοίγουν και ποιες κλείνουν. Δεν παύει να τιμά σύμβολα. Μαθαίνει να περνά μέσα από αυτά προς το νόημα. Δεν παύει να αγαπά παραδόσεις. Μαθαίνει να αγαπά την αλήθεια περισσότερο από την εικόνα της παράδοσης. Δεν παύει να έχει μνήμη. Μαθαίνει να μη γίνεται δέσμιος της.

Το συμπέρασμα της εικοστής ενότητας είναι ότι ο άνθρωπος δεν γεννιέται ελεύθερος από εγρηγορότα, αλλά μπορεί να γίνει ελεύθερος μέσα από τη συνειδητή του σχέση με αυτά. Η αόρατη συλλογική ζωή θα τον επηρεάζει πάντα. Είναι μέρος της ανθρώπινης φύσης. Η κατάρα αρχίζει όταν οι επιρροές μένουν ασυνείδητες και λατρεύονται ως απόλυτες. Η ευλογία αρχίζει όταν ο άνθρωπος μαθαίνει να βλέπει τα πεδία, να τα τιμά όπου πρέπει, να τα καθαρίζει όπου μπορεί, να αποχωρεί όπου χρειάζεται, και να υπερβαίνει κάθε μορφή που ζητά να πάρει τη θέση της πηγής.

Η τελική φράση αυτής της ενότητας θα μπορούσε να είναι: ελεύθερος δεν είναι εκείνος που δεν ανήκει σε κανένα πεδίο, αλλά εκείνος που δεν αφήνει κανένα πεδίο να γίνει πιο αληθινό από την ίδια την αλήθεια μέσα του.

Ενότητα Εικοστή Πρώτη: Το εγρηγορός ως καθρέφτης της ανθρώπινης ευθύνης

Αν η προηγούμενη ενότητα μάς έφερε στο ζήτημα της ελευθερίας, τώρα πρέπει να κάνουμε ένα βήμα ακόμη πιο μέσα. Είναι και καθρέφτης. Μας δείχνει τι είδους άνθρωποι είμαστε όταν ενωνόμαστε με άλλους. Διότι ο άνθρωπος μόνος του μπορεί να κρύψει πολλά από τον εαυτό του. Μέσα στην ομάδα, όμως, οι κρυφές του τάσεις μεγεθύνονται. Η ανάγκη του για εξουσία, η ανάγκη του να ανήκει, η αδυναμία του να αντέξει την αλήθεια, ο φόβος του απέναντι στην ελευθερία, η δίψα του για νόημα, η πίστη του, η γενναιοδωρία του, όλα βγαίνουν στην επιφάνεια. Το εγρηγορός είναι η συλλογική ψυχή, αλλά ταυτόχρονα φανερώνει την ποιότητα των ατομικών ψυχών που το τρέφουν.

Δεν μπορούμε λοιπόν να μιλάμε για εγρηγορότα σαν να είναι ξένες οντότητες που απλώς μας κυριεύουν. Βεβαίως, ένα πεδίο μπορεί να γίνει ισχυρότερο από τα επιμέρους μέλη του και να ασκεί πάνω τους πραγματική πίεση. Όμως αυτή η πίεση δεν εμφανίστηκε από το τίποτα. Κάποτε τράφηκε. Κάποτε οι άνθρωποι έδωσαν προσοχή, πίστη, φόβο, σιωπή, υπακοή, πόθο ή μίσος. Κάποτε επέτρεψαν σε μια μορφή να μεγαλώσει. Το εγρηγορός, ακόμη κι όταν αποκτήσει σχετική αυτονομία, παραμένει μαρτυρία της ανθρώπινης συμμετοχής.

Αντίστοιχα, ένα φωτεινό εγρηγορός δεν είναι μόνο ευλογία που πέφτει από ψηλά. Άνθρωποι που επιλέγουν την αλήθεια όταν θα ήταν πιο εύκολο το ψέμα. Που επιλέγουν τη σιωπή όταν η φλυαρία θα τους έκανε σημαντικούς. Που επιλέγουν την υπηρεσία όταν η εξουσία θα τους κολάκευε. Που επιλέγουν την αδελφότητα όταν ο ανταγωνισμός θα τους έδινε στιγμιαία νίκη. Το φως ενός εγρηγορότος δεν είναι αυτόματο. Χρειάζεται ανθρώπους που να δέχονται να είναι καθημερινά τροφή φωτός.

Η ευθύνη αυτή είναι βαριά, γιατί σημαίνει ότι κάθε συμμετοχή μετρά. Κάθε μέλος προσθέτει κάτι. Μπορεί να προσθέτει καθαρότητα ή θόρυβο. Μπορεί να προσθέτει εμπιστοσύνη ή φόβο. Μπορεί να προσθέτει αλήθεια ή υποκρισία. Μπορεί να προσθέτει εργασία ή κατανάλωση. Το εγρηγορός μοιάζει με κοινή φωτιά. Αν ο καθένας ρίχνει καθαρό ξύλο, η φωτιά θερμαίνει και φωτίζει. Αν ρίχνει υγρό, σάπιο ή δηλητηριασμένο υλικό, η φωτιά καπνίζει και πνίγει. Κανείς δεν μπορεί να πει ότι ο δικός του καπνός δεν έχει σημασία.

Εδώ η έννοια της συλλογικής ευθύνης πρέπει να διακριθεί από τη συλλογική ενοχή. Η συλλογική ενοχή είναι συχνά άδικη και θολή. Η συλλογική ευθύνη είναι πιο ακριβής. Λέει ότι όλοι όσοι συμμετέχουν σε ένα πεδίο έχουν κάποιο μερίδιο στη συντήρησή του, αλλά όχι όλοι με τον ίδιο τρόπο και όχι όλοι στο ίδιο βάθος. Ο ηγέτης έχει άλλη ευθύνη από τον νέο εισερχόμενο. Ο σιωπηλός μάρτυρας έχει άλλη ευθύνη από τον ενεργό χειριστή. Ο αφελής έχει άλλη ευθύνη από τον συνειδητό εκμεταλλευτή. Όμως κανείς δεν είναι απολύτως ουδέτερος όταν συνεχίζει να τροφοδοτεί ένα πεδίο.

Η πιο συνηθισμένη μορφή συνενοχής είναι η σιωπή από βολή. Όχι η ιερή σιωπή, όχι η σιωπή της ωρίμανσης, αλλά η σιωπή που βλέπει και δεν μιλά επειδή φοβάται να χάσει θέση, αποδοχή ή ταυτότητα. Τα πεδία διαφθείρονται λιγότερο από τους φανερά κακούς και περισσότερο από τους πολλούς που

καταλαβαίνουν κάτι, αλλά προτιμούν να μην το ονομάσουν. Έτσι το ψέμα δεν χρειάζεται να νικήσει με δύναμη. Αρκεί να γίνει άνετο.

Κάθε εγρηγορός λοιπόν δοκιμάζει τη σχέση μας με την αλήθεια. Μας ρωτά πρακτικά αν θα την προτιμήσουμε όταν κοστίζει. Αν θα την πούμε όταν χαλάει την εικόνα. Αν θα τη δεχθούμε όταν ακουμπά και εμάς. Αν θα αφήσουμε το πεδίο να καθαρθεί ή αν θα προστατεύσουμε την ψευδαίσθηση της καθαρότητάς του. Η αλήθεια είναι η πιο δύσκολη προσφορά σε ένα εγρηγορός, γιατί δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί χωρίς να κρίνει πρώτα εκείνον που την προσφέρει.

Το εγρηγορός φανερώνει επίσης τη σχέση μας με την εξουσία. Μέσα σε ένα πεδίο, ο άνθρωπος βλέπει αν θέλει να υπηρετήσει ή να κυριαρχήσει. Αν θέλει να κρατήσει το σύμβολο καθαρό ή να το χρησιμοποιήσει ως επιβεβαίωση. Αν θέλει να βοηθήσει τους άλλους να σταθούν ή να τους κρατήσει σε θέση εξάρτησης. Η εξουσία μέσα σε ένα εγρηγορός είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη, γιατί δεν φαίνεται πάντα ως εξουσία. Όμως η ουσία της φαίνεται από το αποτέλεσμα: κάνει τον άλλον πιο ελεύθερο ή πιο δεμένο;

Η αληθινή εξουσία, αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη λέξη θετικά, είναι ευθύνη μορφής. Δεν την κρατά για να τραφεί από την υπακοή τους. Είναι σαν τον φύλακα μιας πύλης. Δεν είναι ιδιοκτητής της πύλης. Δεν αποφασίζει αυθαίρετα ποιος αξίζει ως ψυχή. Φροντίζει το πέρασμα, ώστε να μη βεβηλωθεί ούτε να γίνει παγίδα. Όταν ο φύλακας ξεχάσει ότι είναι φύλακας και νομίσει ότι είναι ο ίδιος η πύλη, το εγρηγορός σκοτεινιάζει.

Το εγρηγορός μάς δοκιμάζει και στη σχέση με την ανάγκη να ανήκουμε. Η ανάγκη αυτή είναι ανθρώπινη και δεν πρέπει να περιφρονείται. Θέλει οίκο, μνήμη, πρόσωπα, γλώσσα, κοινό τραπέζι, κοινή προσευχή ή κοινό έργο. Όμως η ανάγκη του να ανήκει μπορεί να γίνει τόσο ισχυρή ώστε να τον κάνει να δεχθεί ψέματα για να μη μείνει μόνος. Τότε το εγρηγορός γίνεται υποκατάστατο εσωτερικού κέντρου. Ο άνθρωπος δεν ανήκει επειδή αγαπά αληθινά, αλλά επειδή φοβάται την ερημιά.

Η ερημιά όμως είναι αναγκαία δοκιμασία. Κανείς δεν μπορεί να ανήκει ώριμα αν δεν μπορεί και να σταθεί μόνος. Όποιος δεν μπορεί να σταθεί μόνος, θα πουλήσει εύκολα την κρίση του για να κρατήσει τη θέση του μέσα στο πεδίο. Η αληθινή αδελφότητα δεν γεννιέται από ανθρώπους που φοβούνται να είναι μόνοι, αλλά από ανθρώπους που μπορούν να σταθούν και επιλέγουν να ενωθούν. Στην πρώτη περίπτωση, η ομάδα γίνεται καταφύγιο από τον εαυτό. Στη δεύτερη, γίνεται τόπος κοινής εργασίας.

Το φωτεινό εγρηγορός δεν αρνείται τον φόβο. Τον αναγνωρίζει και τον μετασχηματίζει σε δέος, ευθύνη και εγρήγορση. Το δέος είναι φόβος που καθарίστηκε από πανικό και έγινε σεβασμός προς το βάθος. Η ευθύνη είναι φόβος που καθарίστηκε από δειλία και έγινε προσοχή. Η εγρήγορση είναι φόβος που καθарίστηκε από φαντασίωση και έγινε συνείδηση. Τον ελέγχει. Αν τον βοηθά να σταθεί μπροστά στο άγνωστο χωρίς να καταρρεύσει, τότε εργάζεται σωστά.

Το εγρηγορός ως καθρέφτης δείχνει και τη σχέση μας με το μυστήριο. Κάποιοι πλησιάζουν το μυστήριο με ταπείνωση. Θέλουν να μεταμορφωθούν. Άλλοι το πλησιάζουν με απληστία. Θέλουν να αποκτήσουν κάτι που θα τους κάνει ξεχωριστούς. Ο ένας θα βρει δρόμο εργασίας. Ο άλλος θα βρει υλικό για να χτίσει πνευματικό εγώ. Το εγρηγορός μεγεθύνει αυτό που φέρνεις. Αν φέρνεις δίψα για αλήθεια, μπορεί να σε βαθύνει. Αν φέρνεις δίψα για δύναμη, μπορεί να σε διαφθείρει.

Γι' αυτό καμία σοβαρή εργασία με εγρηγορότα δεν μπορεί να αποσπαστεί από την ηθική αυτογνωσία. Όποιος μιλά για πεδία, σύμβολα, δυνάμεις, μύηση, τελετουργία, αλλά δεν εξετάζει τον χαρακτήρα του, χτίζει πάνω σε άμμο. Η ψυχή του θα χρησιμοποιήσει ακόμη και τα υψηλότερα σύμβολα για τις χαμηλότερες ανάγκες της. Η παράδοση από μόνη της δεν σώζει. Η δύναμη από μόνη της δεν σώζει. Χρειάζεται αλήθεια στον φορέα. Χωρίς αυτήν, το ιερό υλικό γίνεται καύσιμο της σκιάς.

Το εγρηγορός δείχνει επίσης πόσο εύκολα οι άνθρωποι μετατρέπουν το μέσο σε ταυτότητα. Ένα σύστημα που κάποτε ήταν εργαλείο αυτογνωσίας μπορεί να γίνει ολόκληρη προσωπικότητα. Δεν ρωτά πια «τι αλήθεια δείχνει αυτό το σύμβολο;» αλλά «πώς θα αποδείξω ότι ανήκω σε όσους κατέχουν αυτό το σύμβολο;» Τότε το εγρηγορός δεν είναι πλέον δρόμος. Είναι ένδυμα ταυτότητας.

Αυτή η μετατόπιση είναι σχεδόν ανεπαίσθητη. Μετά αρχίζει να αγαπά το ένδυμα. Ύστερα θέλει να τον βλέπουν με το ένδυμα. Τέλος, φοβάται ποιος είναι χωρίς αυτό. Εκεί η μορφή έγινε ψυχική πανοπλία. Και κάθε πανοπλία που φοριέται πολύ καιρό εμποδίζει την ψυχή να αναπνεύσει. Η παράδοση πρέπει να ντύνει τον άνθρωπο με μορφή, όχι να αντικαθιστά την ύπαρξή του.

Το ίδιο συμβαίνει με τις πληγές. Υπάρχουν εγρηγορότα τραύματος όπου οι άνθρωποι ενώνονται γύρω από κοινό πόνο. Αυτό μπορεί αρχικά να είναι θεραπευτικό. Βρίσκει γλώσσα, μάρτυρες, κοινότητα. Όμως αν το πεδίο μείνει για πάντα οργανωμένο γύρω από την πληγή, τότε η θεραπεία σταματά. Η πληγή γίνεται ταυτότητα και η ταυτότητα ζητά να διατηρηθεί. Το εγρηγορός του τραύματος τότε δεν θέλει πλήρη ίαση, γιατί αν οι άνθρωποι θεραπευθούν, το ίδιο χάνει την τροφή του. Αυτή είναι πολύ λεπτή και σκληρή αλήθεια.

Ένα υγιές θεραπευτικό πεδίο πρέπει να επιτρέπει στον άνθρωπο να φύγει από την ταυτότητα του πληγωμένου. Να μη χρειάζεται για πάντα να αποδεικνύει ότι πόνεσε. Να μη χάνει την κοινότητα όταν αρχίζει να θεραπεύεται. Αν το πεδίο τιμωρεί την ίαση επειδή τη βιώνει ως εγκατάλειψη, τότε δεν είναι πια θεραπευτικό. Είναι δεσμευτικό. Αν δεν οδηγεί πέρα από την ανάγκη, γίνεται εξάρτηση από αυτήν.

Το εγρηγορός, ως καθρέφτης, μας δείχνει και την ποιότητα της πίστης μας. Υπάρχει πίστη που ανοίγει και πίστη που κλείνει. Η πίστη που ανοίγει δίνει θάρρος στην ψυχή να κινηθεί προς το άγνωστο. Η πίστη που κλείνει δίνει στον άνθρωπο έτοιμες βεβαιότητες για να μη συναντήσει ποτέ το άγνωστο. Η πρώτη είναι ζωντανή. Η δεύτερη φοβική. Ένα σκοτεινό καλλιέργει πίστη που αντικαθιστά τη διάκριση. Η διαφορά φαίνεται από το αν ο πιστός γίνεται πιο αληθινός ή απλώς πιο βέβαιος.

Η βεβαιότητα δεν είναι πάντα σημάδι αλήθειας. Μερικές φορές είναι άμυνα απέναντι στην αλήθεια. Τα σκοτεινά εγρηγορότα συχνά παράγουν ανθρώπους υπερβολικά βέβαιους. Ξέρουν ποιοι είναι οι καλοί, οι κακοί, οι εκλεκτοί, οι προδότες, οι φωτεινοί, οι σκοτεινοί. Το μυστήριο, αντίθετα, γεννά βεβαιότητα σε λίγα κεντρικά πράγματα και ταπείνωση σε όλα τα υπόλοιπα. Όποιος έχει αγγίξει πραγματικά βάθος, σπάνια μιλά σαν να κατέχει ολόκληρο τον χάρτη.

Το εγρηγορός μάς καθρεφτίζει και στον τρόπο που αντιδρούμε στην απογοήτευση. Το αρνούμαστε τυφλά; Το καταστρέφουμε ολοκληρωτικά μέσα μας; Προσπαθούμε να το καθαρίσουμε; Κρατάμε το φως και αναγνωρίζουμε τη σκιά; Η αντίδρασή μας δείχνει την ωριμότητά μας. Ο ανώριμος άνθρωπος χρειάζεται απόλυτα καλά ή απόλυτα κακά πεδία. Ο ώριμος μπορεί να αντέξει την τραγική μίξη χωρίς να χάσει τη διάκριση. Μπορεί να πει: «Εδώ υπήρξε αλήθεια, εδώ υπήρξε παραμόρφωση. Κρατώ το πρώτο, αποδεσμεύομαι από το δεύτερο.»

Αυτή η ικανότητα είναι σπάνια και πολύτιμη. Ο ανώριμος άνθρωπος πρώτα θεοποιεί ένα πεδίο, μετά το δαιμονοποιεί. Και στις δύο περιπτώσεις παραμένει δεμένος με την ανάγκη του για απόλυτες εικόνες. Η ελευθερία έρχεται όταν μπορεί να δει χωρίς να μεθύσει και χωρίς να καταρρεύσει. Να αγαπήσει χωρίς να τυφλωθεί. Να αποχωρήσει χωρίς να μισήσει. Να κρίνει χωρίς να περιφρονήσει. Να τιμήσει χωρίς να υποδουλωθεί.

Το εγρηγορός μάς διδάσκει ότι η ανθρώπινη ψυχή είναι λειτουργική, όχι ιδιωτική. Δεν υπάρχουν μόνο μέσα μας. Εκχέουμε. Δημιουργούμε ατμόσφαιρες. Ενισχύουμε πεδία. Κληρονομούμε σκιές και φώτα. Μεταδίδουμε στους άλλους κάτι από τον τρόπο που ζούμε. Κάθε μέρα, με τον λόγο μας, την προσοχή μας, την πίστη μας, την οργή μας, την αγάπη μας, συμμετέχουμε σε αόρατη οικοδόμηση. Το ερώτημα είναι αν οικοδομούμε Ναό ή φυλακή.

Αν κάποιος θέλει να συνοψίσει την ευθύνη του απέναντι στα εγρηγορότα, μπορεί να το κάνει με μια απλή εσωτερική υπόσχεση: δεν θα τρέφω ασυνείδητα ό,τι σκοτεινιάζει την ψυχή. Δεν θα δίνω την προσοχή μου σε πεδία που ζουν από φόβο, μίσος, ματαιοδοξία ή εξάρτηση, χωρίς τουλάχιστον να γνωρίζω τι κάνω. Δεν θα χρησιμοποιώ ιερά σύμβολα για να μεγαλώσω το εγώ μου. Δεν θα επιτρέψω σε κανένα πεδίο να γίνει απόλυτος ιδιοκτήτης της συνειδήσής μου. Και όπου συμμετέχω, θα προσπαθώ να προσθέτω καθαρότερη τροφή από αυτή που βρήκα.

Το εγρηγορός είναι καθρέφτης της ανθρώπινης ευθύνης. Δείχνει τι δημιουργούμε όταν ενωνόμαστε και φανερώνει ότι η ψυχή δεν είναι ιδιωτικό δωμάτιο, αλλά δύναμη που συμμετέχει σε κοινές μορφές. Γι' αυτό καμία επανάληψη, προσοχή, σιωπή ή ταύτιση δεν είναι ουδέτερη.

Ο άνθρωπος που το καταλαβαίνει αυτό γίνεται πιο προσεκτικός, αλλά όχι φοβισμένος. Πιο ελεύθερος, αλλά όχι αποκομμένος. Πιο ευλαβής, αλλά όχι δουλικός. Ξέρει ότι κάθε πεδίο στο οποίο μπαίνει τον διαμορφώνει, και ότι κι εκείνος με τη σειρά του διαμορφώνει το πεδίο. Αυτή είναι η αρχή της πραγματικής πνευματικής ενηλικίωσης: να πάψει ο άνθρωπος να είναι ασυνείδητος κάτοικος εγρηγορότων και να γίνει συνειδητός φύλακας της ποιότητας που προσφέρει στον αόρατο κόσμο.

Ενότητα Εικοστή Δεύτερη: Η πνευματική υγιεινή απέναντι στα εγρηγορότα

Αφού είδαμε ότι το εγρηγορός είναι καθρέφτης της ανθρώπινης ευθύνης, πρέπει τώρα να περάσουμε σε κάτι πιο πρακτικό, αλλά όχι λιγότερο βαθύ: πώς ζει κανείς καθημερινά μέσα σε έναν κόσμο γεμάτο πεδία χωρίς να γίνεται άθυρμα κάθε επιρροής; Αν η γνώση δεν μετατραπεί σε τρόπο ζωής, μένει απλώς διανοητική κατανόηση. Και η διανοητική κατανόηση, όταν δεν συνοδεύεται από άσκηση, μπορεί να γίνει άλλη μία μορφή πνευματικής ματαιοδοξίας. Ο άνθρωπος λέει ότι γνωρίζει τις αόρατες δυνάμεις, αλλά στην πράξη εξακολουθεί να τρέφει φόβο, οργή, εξάρτηση, φθόνο και ψυχική διάχυση.

Η πνευματική υγιεινή απέναντι στα εγρηγορότα αρχίζει από την προσοχή. Η προσοχή είναι η πρώτη ύλη κάθε σύνδεσης. Δεν συνδέσαι μόνο με ό,τι πιστεύεις, αλλά και με ό,τι κοιτάς επαναλαμβανόμενα. Πολλοί άνθρωποι νομίζουν ότι είναι ελεύθεροι επειδή δεν λατρεύουν τίποτα επίσημα, αλλά προσφέρουν την προσοχή τους σε δεκάδες μικρά είδωλα κάθε μέρα. Άλλοτε στην εικόνα τους, άλλοτε στην οργή της εποχής, άλλοτε στην πολιτική ταύτιση, άλλοτε στην ανάγκη αναγνώρισης, άλλοτε στον φόβο της αποτυχίας.

Η πρώτη άσκηση είναι να ρωτά ο άνθρωπος πού πήγε σήμερα η προσοχή του, σε τι έδωσε ζωή και τι μεγάλωσε μέσα του. Αν ζητά εσωτερική ειρήνη αλλά κάθε μέρα δίνει ώρες σε πεδία σύγκρουσης, φόβου, επιδειξιμανίας ή σύγκρισης, η ψυχή του θα συνεχίσει να φορτίζεται από αυτά. Η ψυχή παίρνει το σχήμα της επανάληψής της.

Η δεύτερη μορφή πνευματικής υγιεινής είναι η καθαρότητα του λόγου. Ο λόγος δεν είναι απλή έκφραση. Όταν μιλούμε, δεν περιγράφουμε μόνο τον κόσμο. Τον ενισχύουμε προς κάποια κατεύθυνση. Ο λόγος που επαναλαμβάνει φόβο, παράπονο, καχυποψία, ειρωνεία ή υπερηφάνεια δημιουργεί μικρά πεδία γύρω μας. Μια οικογένεια μπορεί να σκοτεινιάσει από τον τρόπο που μιλούν τα μέλη της κάθε μέρα. Ένας χώρος εργασίας μπορεί να γίνει βαρύς όχι από μεγάλες πράξεις, αλλά από συνεχή υπαινιγμό, γκρίνια, μισές αλήθειες και μικρή κακία. Αντίστοιχα, ένας καθαρός, ευθύς, ακριβής και ανθρώπινος λόγος μπορεί να αρχίσει να καθαρίζει ένα πεδίο χωρίς θεαματικότητα.

Η τρίτη άσκηση είναι η διάκριση της τροφής. Όχι μόνο της σωματικής τροφής, αλλά της ψυχικής. Τι διαβάζω; Τι ακούω; Ποιες εικόνες δέχομαι; Με ποιους ανθρώπους περνώ χρόνο; Ποια πεδία επιτρέπω να μπαίνουν στο σπίτι μου, στο κινητό μου, στον ύπνο μου, στην πρωινή μου σκέψη; Και όμως, η ψυχή δηλητηριάζεται πιο αθόρυβα από το σώμα. Ένα τοξικό πεδίο μπορεί να μην αφήσει σημάδι στο δέρμα, αλλά αλλάζει τον τόνο της σκέψης, την ποιότητα της αναπνοής, τη σχέση με τους άλλους, την ικανότητα σιωπής.

Η τέταρτη άσκηση είναι η συνειδητή παύση. Θέλουν άμεση αντίδραση, άμεση συμμετοχή, άμεσο θυμό, άμεση δήλωση. Η παύση σπάει τη μαγεία τους. Όταν κάτι σε προκαλεί να αντιδράσεις, σταμάτα. Όχι για να γίνεις αδιάφορος, αλλά για να μη γίνεις αυτόματο όργανο του πεδίου. Η παύση δημιουργεί εσωτερικό χώρο. Και μέσα σε αυτόν τον χώρο μπορεί να εμφανιστεί η ερώτηση: αυτό που πάω να πω, να κάνω ή να πιστέψω είναι δικό μου ή μου μεταδόθηκε; Είναι καρπός διάκρισης ή απλή συμμετοχή σε συλλογική φόρτιση;

Η πέμπτη άσκηση είναι η επιστροφή σε έναν καθαρό τόπο. Κάθε άνθρωπος χρειάζεται έναν μικρό χώρο που δεν ανήκει στα θορυβώδη πεδία της καθημερινότητας. Δεν έχει σημασία η εξωτερική μεγαλοπρέπεια. Σημασία έχει η επανάληψη της καθαρής παρουσίας. Αν ο άνθρωπος επιστρέφει εκεί χωρίς κινητό θόρυβο, χωρίς ψεύτικη δραστηριότητα, χωρίς διαρκή διάχυση, τότε ο τόπος αρχίζει να φορτίζεται αλλιώς. Γίνεται μικρό αντίβαρο στα πεδία που τον καταναλώνουν.

Η έκτη άσκηση είναι η αποφόρτιση μετά από επαφή με βαρύ πεδίο. Δεν βγαίνει κανείς πάντα καθαρός από μια σύγκρουση, μια δύσκολη συνάντηση, έναν χώρο φόβου, μια τελετή φορτισμένη, μια ψηφιακή καταιγίδα ή μια οικογενειακή ένταση. Χρειάζεται να αποσυνδέεται. Το σημαντικό είναι να μη συνεχίζει να κουβαλά το πεδίο μέσα του ασυνείδητα. Πολλοί άνθρωποι φεύγουν από μια σύγκρουση και συνεχίζουν να την αναπαράγουν για ώρες μέσα στο μυαλό τους. Έτσι το πεδίο συνεχίζει να τρέφεται.

Η έβδομη άσκηση είναι η διάκριση των ανθρώπων ως φορέων πεδίων. Δεν σημαίνει να κρίνουμε τους ανθρώπους ψυχρά ή να τους αποφεύγουμε με φοβία. Σημαίνει να αναγνωρίζουμε ότι κάθε άνθρωπος φέρει ατμόσφαιρα. Υπάρχουν άνθρωποι που, μετά από κάθε επαφή, μας αφήνουν πιο καθαρούς, πιο ήρεμους, πιο αληθινούς. Υπάρχουν άλλοι που μας αφήνουν μπερδεμένους, εξαντλημένους, μικρούς, αμυντικούς ή υπερδιεγερμένους. Δεν είναι πάντα κακοί άνθρωποι. Η αγάπη προς τον άνθρωπο δεν απαιτεί να ανοίγουμε απεριόριστα την ψυχή μας σε κάθε ατμόσφαιρα.

Η όγδοη άσκηση είναι η καθαρή πρόθεση πριν από κάθε είσοδο σε πεδίο. Πριν πάω σε μια συνάντηση, σε έναν Ναό, σε μια τελετή, σε μια οικογενειακή περίσταση, σε μια διαδικτυακή συζήτηση, σε έναν χώρο εργασίας, μπορώ να ρωτήσω εσωτερικά: με τι πρόθεση εισέρχομαι; Θέλω να υπηρετήσω, να μάθω, να καταλάβω, να σταθώ αληθινά; Ή μπαίνω για να επιβεβαιωθώ, να νικήσω, να τραφώ, να αποδείξω κάτι, να πάρω ενέργεια; Η πρόθεση είναι το κλειδί της εισόδου. Το ίδιο πεδίο μπορεί να με αγγίζει διαφορετικά ανάλογα με το τι κουβαλώ όταν μπαίνω.

Η ένατη άσκηση είναι η αποφυγή της ασυνείδητης λατρείας. Ποιο πρόσωπο δεν επιτρέπει να κριθεί; Ποια ομάδα δεν επιτρέπει να δει με νηφαλιότητα; Ποια ιδέα τον κάνει να χάνει την ανθρωπιά του; Ποιο σύμβολο τον κάνει να νιώθει ανώτερος; Ποια πληγή δεν θέλει να θεραπευθεί γιατί του δίνει ταυτότητα; Εκεί όπου απαγορεύεται η ερώτηση, υπάρχει πιθανότητα λατρείας. Και κάθε λατρεία που δεν κατευθύνεται προς την αλήθεια, αλλά προς ανθρώπινη μορφή, ιδεολογία ή τραύμα, γεννά δεσμό.

Η δέκατη άσκηση είναι η καλλιέργεια εσωτερικού κέντρου. Χωρίς αυτό, όλες οι τεχνικές προστασίας είναι αδύναμες. Για άλλον αυτό είναι προσευχή. Για άλλον βαθιά μελέτη. Για άλλον σιωπηλή αυτοπαρατήρηση. Για άλλον φιλοσοφικός στοχασμός. Για άλλον εργασία με το σώμα και την αναπνοή. Το όνομα διαφέρει, αλλά η ουσία είναι ίδια: να υπάρχει μέσα σου τόπος όπου δεν αποφασίζει το εξωτερικό πεδίο ποιος είσαι.

Αυτή η πνευματική υγιεινή δεν πρέπει να γίνει φόβος του κόσμου. Δεν είναι σκοπός να ζει κανείς κλεισμένος, καχύποπτος, φοβούμενος μήπως μολυνθεί από κάθε επαφή. Ο σκοπός είναι να κινείται κανείς μέσα στον κόσμο με περισσότερη συνείδηση. Να μην είναι αφελής, αλλά ούτε και κλειστός. Να μην παραδίδεται, αλλά ούτε να αποκόπτεται. Να μπορεί να μπαίνει, να βλέπει, να λαμβάνει, να προσφέρει και να βγαίνει χωρίς να αφήνει κομμάτια της ψυχής του πίσω.

Η υγιής σχέση με τα εγρηγορότα μοιάζει με την υγιή σχέση με τη φωτιά. Η φωτιά μπορεί να ζεστάνει, να φωτίσει, να μαγειρέψει, να καθαρίσει. Μπορεί όμως και να κάψει. Δεν τη δαιμονοποιείς, αλλά δεν τη χειρίζεσαι αδιάφορα. Δεν βάζεις το χέρι σου μέσα της για να αποδείξεις την πίστη σου. Δεν αφήνεις ένα παιδί μόνο του μπροστά της. Δεν την αφήνεις ανεξέλεγκτη μέσα στο σπίτι. Είναι δυνάμεις συλλογικής φωτιάς. Θέλουν σεβασμό, γνώση, μέτρο και φύλαξη.

Η πνευματική υγιεινή περιλαμβάνει και τη συνειδητή προσφορά καθαρής τροφής στα πεδία που αξίζουν. Πρέπει να ενισχύουμε τα φωτεινά. Αν υπάρχει μια οικογένεια, μια κοινότητα, ένας Ναός, μια ομάδα, μια σχέση, ένα έργο που γεννά ζωή, τότε χρειάζεται τροφή. Καθαρός λόγος, παρουσία, συνέπεια, ευγνωμοσύνη, εργασία, στήριξη, προσευχή, τίμια κριτική όταν χρειάζεται. Πολλά καλά πεδία αδυνατίζουν όχι επειδή τα πολέμησαν, αλλά επειδή όσοι τα αγαπούσαν τα κατανάλωναν χωρίς να τα τρέφουν.

Εδώ φαίνεται η διαφορά ανάμεσα στον καταναλωτή και στον φύλακα. Θέλει συγκίνηση, νόημα, ταυτότητα, παρηγοριά, δύναμη. Ο φύλακας πηγαίνει και ρωτά τι χρειάζεται να προσφέρει ώστε το πεδίο να μείνει καθαρό. Δεν εννοώ να γίνει θύμα ή να εξαντληθεί. Εννοώ να αλλάξει στάση. Να καταλάβει ότι ό,τι αγαπάμε πρέπει να το τρέφουμε με ποιότητα, όχι μόνο να ζητούμε από αυτό να μας θρέψει. Αυτή είναι η ώριμη σχέση με κάθε εγρηγορός.

Η πνευματική υγιεινή απαιτεί επίσης περιοδικό απολογισμό. Κανείς δεν μένει για πάντα στην ίδια σχέση με τα πεδία του. Κάτι που κάποτε ήταν θεραπευτικό μπορεί αργότερα να γίνει περιοριστικό. Κάτι που

κάποτε ήταν αναγκαίο μπορεί να έχει ολοκληρώσει τον κύκλο του. Κάτι που κάποτε φαινόταν αθώο μπορεί να αποκαλυφθεί ως δεσμευτικό. Όχι με πανικό, αλλά με ευθύτητα. Ποια πεδία υπηρετώ τώρα; Ποια με υπηρετούν αληθινά; Ποια ζητούν περισσότερα από όσα πρέπει; Ποια χρειάζονται κάθαρση; Ποια πρέπει να αφήσω;

Αυτή η περιοδική εξέταση είναι σαν καθάρισμα οίκου. Αν δεν καθαρίζεις το σπίτι, μαζεύεται σκόνη. Αν δεν καθαρίζεις την ψυχή, μαζεύονται παλιές δεσμεύσεις. Μερικές είναι μικρές, άλλες μεγάλες. Ένα παλιό τραύμα, μια παλιά σχέση, μια ομάδα που έληξε, μια ιδεολογία που δεν σε εκφράζει πια, ένας φόβος που συνεχίζεις να τρέφεις, όλα αυτά μπορεί να λειτουργούν σαν ανοιχτοί λογαριασμοί. Η ψυχή χρειάζεται να κλείνει κύκλους. Όχι με βία, αλλά με τελετουργική και εσωτερική σαφήνεια.

Χρειάζεται επίσης θάρρος, γιατί η υγιεινή αυτή φέρνει απώλειες. Αν σταματήσεις να τρέφεις ένα πεδίο, μπορεί να χάσεις ανθρώπους, ταυτότητα, συνήθειες, παρηγοριές, ψευδείς βεβαιότητες. Όμως αυτό το κενό είναι συχνά ο χώρος όπου επιστρέφει η ψυχή στον εαυτό της. Δεν μπορεί να έρθει καθαρότερο φως αν δεν αδειάσει κάποιος χώρος από παλιά θολούρα. Η αποδέσμευση πονά επειδή κόβει νεύρα συνήθειας. Αλλά χωρίς αυτήν, ο άνθρωπος μένει κατοικημένος από ό,τι δεν επέλεξε συνειδητά.

Τελικά, η πνευματική υγιεινή απέναντι στα εγρηγορότα είναι τέχνη της σωστής συμμετοχής. Δεν είναι φυγή. Δεν είναι καχυποψία. Δεν είναι αλαζονική αυτάρκεια. Είναι να ξέρεις πότε ανοίγεις, πότε κλείνεις, πότε προσφέρεις, πότε αποσύρεσαι, πότε μιλάς, πότε σιωπάς, πότε τιμάς, πότε αποχαιρετάς. Είναι να δίνεις την ενέργειά σου εκεί όπου υπάρχει αλήθεια, και να την αποσύρεις από εκεί όπου υπάρχει κατοχή.

Ο άνθρωπος χρειάζεται καθημερινή φροντίδα της αόρατης ζωής του. Όπως φροντίζει σώμα, χώρο και τροφή, έτσι οφείλει να καθαρίζει την προσοχή του, τις συνδέσεις του και τις αόρατες προσκολλήσεις του. Ό,τι δεν καθαρίζεται συσσωρεύεται, και ό,τι συσσωρεύεται αργά ή γρήγορα γίνεται πεδίο.

Η εσωτερική καθαρότητα δεν είναι να μη σε αγγίζει τίποτα. Αυτό θα ήταν απανθρωπιά. Είναι να μη μένει μέσα σου τίποτα χωρίς διάκριση. Να μπορείς να περνάς μέσα από τον κόσμο, τα πεδία, τις μνήμες, τους τόπους, τις ομάδες, τις εικόνες, και να επιστρέφεις στο κέντρο σου πιο συνειδητός. Τα γνωρίζει, τα σέβεται, τα εξετάζει και, πάνω από όλα, δεν ξεχνά ότι η ψυχή του δεν είναι κοινόχρηστο πεδίο για κάθε δύναμη που ζητά τροφή.

Πρακτικό πλαίσιο πνευματικής υγιεινής

Άσκηση	Σκοπός	Σημάδι ότι λειτουργεί
Έλεγχος προσοχής	Να φανεί τι τρέφεται καθημερινά	Λιγότερη μηχανική συμμετοχή σε φόβο, οργή και σύγκριση
Σιωπή	Να αποσυρθεί η ψυχή από υπερδιέγερση	Πιο καθαρή αίσθηση του τι είναι δικό της και τι ξένο
Προσευχή ή βαθιά εσωτερική αναφορά	Να τοποθετηθεί το πεδίο κάτω από ανώτερη τάξη	Μείωση της ειδωλοποίησης ομάδων, μορφών και ρόλων
Συνειδητή αποσύνδεση	Να σταματήσει η τροφή προς παρασιτικά πεδία	Λιγότερη ενοχή, φόβος και ανάγκη επιστροφής σε ό,τι απομυζά

Ενότητα Εικοστή Τρίτη: Το εγρηγορός ως δοκιμασία αλήθειας για την παράδοση

Κάθε παράδοση, αν ζήσει αρκετά, δημιουργεί εγρηγορός. Δεν γίνεται αλλιώς. Η παράδοση δεν είναι ποτέ μόνο κείμενο, ούτε μόνο ιστορία, ούτε μόνο δόγμα. Είναι ζωντανή ατμόσφαιρα. Είναι ο τρόπος που οι άνθρωποι στέκονται μπροστά σε κάτι που παρέλαβαν. Είναι η μνήμη που έγινε πράξη. Είναι η πράξη που έγινε χαρακτήρας. Είναι ο χαρακτήρας που έγινε αόρατη παρουσία.

Το εγρηγορός λοιπόν είναι αναπόφευκτο τέκνο της παράδοσης. Αλλά είναι και δοκιμασία της. Διότι φανερώνει αν η παράδοση παραμένει ζωντανή ή αν έχει γίνει κέλυφος. Μπορεί μια παράδοση να έχει αρχαία λόγια, υψηλά σύμβολα, σεβαστή ιστορία, αυστηρούς τύπους και επίσημη συνέχεια, αλλά το εγρηγορός της να είναι φτωχό, βαρύ ή θολό. Η παράδοση δεν κρίνεται μόνο από την παλαιότητά της, αλλά από την παρούσα ποιότητα της ζωής της.

Εδώ βρίσκεται μια μεγάλη πλάνη. Πολλοί άνθρωποι νομίζουν ότι επειδή κάτι είναι παλιό, είναι αυτομάτως αληθινό. Η παλαιότητα όμως δεν είναι ταυτόσημη με το φως. Είναι απλώς διάρκεια. Και η διάρκεια μπορεί να διατηρήσει και σοφία και σκιά. Ένα παλιό πεδίο μπορεί να έχει συσσωρεύσει προσευχές, θυσίες, μύηση, ευγένεια, εσωτερική εργασία. Η παλαιότητα δίνει βάθος, αλλά το βάθος μπορεί να είναι πηγή ή βούρκος. Χρειάζεται διάκριση.

Η ζωντανή παράδοση δεν φοβάται το εγρηγορός της, γιατί δεν το λατρεύει. Ξέρει ότι πρέπει να το φροντίζει, να το καθαρίζει, να το τρέφει σωστά. Η νεκρή παράδοση, αντίθετα, συχνά κρύβεται πίσω από το εγρηγορός της. Επικαλείται την ατμόσφαιρα, τη συγκίνηση, το βάρος του παρελθόντος, για να αποφύγει την ερώτηση αν σήμερα παράγει αλήθεια. Όταν μια παράδοση δεν αντέχει να ερωτηθεί, έχει ήδη αρχίσει να φοβάται τον εαυτό της.

Η παράδοση πρέπει να είναι ποτάμι, όχι λίμνη κλειστή. Το ποτάμι έχει πηγή, κοίτη και ροή. Αν χαθεί η πηγή, μένει ξερό αυλάκι. Αν χαθεί η κοίτη, το νερό διαλύεται και γίνεται πλημμύρα. Αν χαθεί η ροή, το νερό σαπίζει. Έτσι και η παράδοση χρειάζεται τρία πράγματα: πηγή, μορφή και ζωντανή μετάδοση. Η πηγή είναι το αρχικό πνεύμα, η αλήθεια, το φως ή το έργο που γέννησε την παράδοση. Η ροή είναι η ζωντανή ενσάρκωση από ανθρώπους που δεν επαναλαμβάνουν μόνο, αλλά ζουν αυτό που παραλαμβάνουν.

Όταν η παράδοση χάνει την πηγή της, γίνεται θεατρική. Κρατά τα σχήματα αλλά όχι τη ζωή. Όταν χάνει τη μορφή της, γίνεται άμορφος ενθουσιασμός. Έχει συγκίνηση αλλά όχι διάρκεια. Όταν χάνει τη ροή της, γίνεται μουσείο. Έχει παρελθόν αλλά όχι παρόν. Το εγρηγορός φανερώνει ποιο από αυτά έχει συμβεί. Αν είναι νεκρό, αισθάνεται ότι η μορφή απαιτεί σεβασμό χωρίς να δίνει τροφή.

Το εγρηγορός μιας παράδοσης δοκιμάζεται κυρίως από τους φορείς της. Κανένα κείμενο, όσο υψηλό κι αν είναι, δεν σώζει μια παράδοση αν οι άνθρωποι που το κρατούν είναι εσωτερικά φτωχοί. Κανένα σύμβολο δεν λειτουργεί σωστά αν οι φορείς του το χρησιμοποιούν για κύρος. Κανένας όρκος δεν είναι ιερός όταν γίνεται εργαλείο σιωπής απέναντι στην αδικία. Καμία μύηση δεν είναι αληθινή όταν δεν γεννά εσωτερική μεταβολή. Η παράδοση περνά μέσα από πρόσωπα, και τα πρόσωπα είτε την διαφανίζουν είτε την θολώνουν.

Αυτό είναι σκληρό για κάθε παραδοσιακό σώμα. Είναι ευκολότερο να κατηγορεί τον εξωτερικό κόσμο για την παρακμή του, παρά να κοιτάξει αν οι δικοί του φορείς έχασαν την εσωτερική εργασία. Είναι ευκολότερο να λέει ότι οι νέοι δεν καταλαβαίνουν, ότι η εποχή είναι επιφανειακή, ότι οι εχθροί πολεμούν την παράδοση. Αλλά η βαθύτερη ερώτηση παραμένει: εμείς τι πεδίο παράγουμε; Όταν κάποιος πλησιάζει, συναντά φως ή διοικητική μορφή; Συναντά βάθος ή κοινωνικό κύκλο; Συναντά μύηση ή αναπαράσταση; Συναντά αλήθεια ή αυτοπροστασία;

Η παράδοση που δεν κάνει αυτή την ερώτηση αρχίζει να τρώει από το παρελθόν της. Αντί να παράγει νέο φως, καταναλώνει το φως των προγόνων. Ζει από την ανάμνηση παλιών δασκάλων, παλιών έργων, παλιών θυσιών, παλιών συμβόλων. Αλλά κάποτε η αδράνεια τελειώνει. Και τότε φαίνεται αν υπάρχει ζωντανή πηγή ή αν το πεδίο ζούσε από αποταμιευμένη μνήμη. Πολλά σώματα δεν καταρρέουν απότομα. Απλώς αδειάζουν αργά, μέχρι που μένει μόνο η επιγραφή στην πύλη.

Η αληθινή παράδοση χρειάζεται ανθρώπους που δεν φοβούνται ούτε το παλιό ούτε το νέο. Δεν φοβούνται το παλιό, γιατί ξέρουν ότι μέσα του μπορεί να υπάρχει σοφία που ξεπερνά την ατομική τους κατανόηση. Δεν φοβούνται το νέο, γιατί ξέρουν ότι το πνεύμα δεν είναι νεκρή επανάληψη. Αυτοί οι άνθρωποι είναι σπάνιοι, γιατί οι περισσότεροι γέρνουν προς μία από τις δύο ευκολίες. Ή προσκολλώνται στο παλιό για να μη σκεφτούν, ή κυνηγούν το νέο για να μη μαθητεύσουν. Η παράδοση όμως θέλει και μαθητεία και ζωντανή κρίση. Θέλει ρίζα και βλάστηση.

Το εγρηγορός βοηθά να καταλάβουμε γιατί κάποιες παραδόσεις, ενώ φαίνονται αυστηρές, παραμένουν ζωντανές. Η αυστηρότητά τους δεν είναι νεκρότητα, αλλά τρόπος διατήρησης της θερμότητας. Όπως το αγγείο κρατά το νερό, έτσι ο τύπος κρατά την πνευματική πίεση. Όμως υπάρχουν και παραδόσεις που είναι αυστηρές επειδή έχουν φοβηθεί τη ζωή. Εκεί ο τύπος δεν κρατά θερμότητα, αλλά παγώνει την κίνηση. Η ζωντανή αυστηρότητα γεννά βάθος, σοβαρότητα, ευγένεια. Η νεκρή αυστηρότητα γεννά φόβο, μικρότητα, τυπολατρική υπερηφάνεια.

Αντίστοιχα, κάποιες ανανεώσεις είναι αληθινές γιατί ξανανοίγουν την πηγή κάτω από νεκρά στρώματα. Άλλες είναι απλώς εκκοσμίκευση, αραίωση, ευκολία. Η αληθινή ανανέωση κάνει την παράδοση πιο απαιτητική με βαθύτερο τρόπο, όχι πιο εύκολη. Την κάνει πιο διάφανη προς την πηγή, όχι πιο ευχάριστη προς την εποχή. Αν μια αλλαγή αφαιρεί βάρος αλλά δεν φέρνει βάθος, είναι ύποπτη. Αν αφαιρεί νεκρό βάρος και ξαναφέρει ζωντανή εργασία, είναι ευεργετική.

Η παράδοση πρέπει να έχει μνήμη, αλλά όχι μνημειακή ακινησία. Όταν θυμάται τους ιδρυτές της, πρέπει να θυμάται την ποιότητα της εργασίας τους, όχι να τους κάνει αγάλματα. Όταν θυμάται παλιούς τύπους, πρέπει να ρωτά τι προστάτευαν. Όταν θυμάται παλιές δοκιμασίες, πρέπει να ρωτά ποια μεταμόρφωση υπηρετούσαν. Η μνήμη χωρίς ερώτηση γίνεται νεκρή. Η ερώτηση χωρίς μνήμη γίνεται αλαζονική. Η ζωντανή παράδοση ρωτά μέσα στη μνήμη.

Το εγρηγορός μιας παράδοσης κινδυνεύει ιδιαίτερα από την κοινωνικοποίηση του μυστηρίου. Αυτά δεν είναι αναγκαστικά κακά σε δευτερεύον επίπεδο. Κάθε κοινότητα έχει ανθρώπινες πλευρές. Αλλά όταν γίνουν κέντρο, το μυστήριο χάνεται. Η παράδοση γίνεται λέσχη, η μύηση γίνεται βαθμολογική πορεία, η αδελφότητα γίνεται κοινωνική οικειότητα, το σύμβολο γίνεται σήμα συμμετοχής.

Αυτό είναι ένα από τα πιο δύσκολα είδη φθοράς, γιατί δεν φαίνεται πάντα ως σκάνδαλο. Δεν υπάρχει απαραίτητα μεγάλη αμαρτία, μεγάλη προδοσία, μεγάλη σύγκρουση. Υπάρχει απλώς σταδιακή

εξημέρωση του ιερού από την κοινωνική συνήθεια. Οι άνθρωποι είναι ευγενικοί, οι τύποι γίνονται, οι συναντήσεις συνεχίζονται, όλα μοιάζουν καλά. Αλλά το κέντρο έχει χαμηλώσει. Η φωτιά έγινε φωτιστικό. Δίνει ατμόσφαιρα, όχι μεταμόρφωση. Και επειδή όλα φαίνονται ήρεμα, δύσκολα κάποιος τολμά να πει ότι κάτι ουσιαστικό λείπει.

Η παράδοση δοκιμάζεται επίσης από την ικανότητά της να παράγει ανθρώπους και όχι απλώς μέλη. Το μέλος ανήκει. Ο άνθρωπος μεταμορφώνεται. Το μέλος ξέρει τους τύπους. Ο άνθρωπος γίνεται φορέας του πνεύματος των τύπων. Το μέλος υπερασπίζεται την ομάδα. Το μέλος ζητά θέση. Ο άνθρωπος αναλαμβάνει ευθύνη. Αν μια παράδοση παράγει μόνο μέλη, το εγρηγορός της γίνεται μηχανισμός αυτοσυντήρησης. Αν παράγει ανθρώπους, τότε ακόμη και λίγοι αρκούν για να κρατηθεί ζωντανή.

Η παράδοση πρέπει να ανέχεται την εσωτερική ενηλικίωση των φορέων της. Αν κάθε ώριμη ερώτηση θεωρείται απειλή, τότε δεν θέλει μυημένους αλλά υπάκουους. Αν κάθε διαφοροποίηση θεωρείται προδοσία, τότε η ενότητα της είναι αδύναμη. Η ζωντανή παράδοση δεν χρειάζεται ανώριμη ομοιομορφία. Έχει αρκετά ισχυρό κέντρο ώστε να αντέχει ώριμα πρόσωπα. Το σκοτεινό ή φοβικό εγρηγορός, αντίθετα, προτιμά μικρότερα πρόσωπα, γιατί τα μικρά πρόσωπα ελέγχονται ευκολότερα.

Το μεγάλο ερώτημα κάθε παράδοσης είναι αν οδηγεί προς την πηγή ή προς τον εαυτό της. Αν οδηγεί προς τον εαυτό της, τότε ζητά να μείνουν οι άνθρωποι προσκολλημένοι στην ίδια τη μορφή. Η πρώτη παράδοση λέει: «Πέραν μέσα από εμάς προς το φως». Η δεύτερη λέει: «Μείνε σε εμάς, γιατί εμείς είμαστε το φως». Η διαφορά είναι η διαφορά ανάμεσα στον Ναό και στο είδωλο του Ναού.

Μια παράδοση που γνωρίζει τον εαυτό της ως αγωγό δεν χάνει την ιερότητά της. Αντίθετα, την καθαρίζει. Μεγαλώνει, γιατί γίνεται διάφανη. Η ταπείνωση είναι η μόνη προστασία της παράδοσης από την ύβρη. Όταν μια παράδοση πάψει να λέει «υπηρετούμε» και αρχίσει να λέει, έστω και σιωπηρά, «κατέχουμε», τότε το εγρηγορός της σκληραίνει. Η κατοχή είναι αρχή θανάτου για το μυστήριο. Το μυστήριο δίνεται, δεν ιδιοποιείται.

Το εγρηγορός ως δοκιμασία της παράδοσης μάς υποχρεώνει επίσης να δούμε τη σχέση ανάμεσα στο εξωτερικό κύρος και στην εσωτερική φτώχεια. Υπάρχουν παραδόσεις με μεγάλο όνομα και μικρή παρούσα ζωή. Υπάρχουν άλλες χωρίς μεγάλο όνομα, αλλά με καθαρή φλόγα. Νομίζει ότι αν κάτι έχει αναγνώριση, τίτλο ή ιστορία, τότε είναι ασφαλώς ζωντανό. Δεν είναι πάντα έτσι. Το κύρος μπορεί να είναι καρπός παλαιού φωτός, αλλά δεν αποδεικνύει σημερινή φλόγα. Πρέπει να κοιτάζουμε όχι μόνο την επιγραφή, αλλά την αναπνοή.

Η αναπνοή μιας παράδοσης φαίνεται σε μικρά πράγματα. Στον τρόπο που μιλούν οι παλαιότεροι στους νεότερους. Στον τρόπο που αντιμετωπίζεται η άγνοια. Στον τρόπο που γίνεται η διόρθωση. Στον τρόπο που τιμώνται οι απόντες. Στον τρόπο που μπαίνει κανείς σε έναν χώρο. Στο αν υπάρχει σιωπή με βάθος ή απλώς παύση από αμηχανία. Στο αν η μελέτη γίνεται εργασία ή επίδειξη. Στο αν οι άνθρωποι φεύγουν πιο αληθινοί ή απλώς πιο δεμένοι.

Η παράδοση που θέλει να κρατήσει καθαρό το εγρηγορός της πρέπει να έχει μέσα της λειτουργία αυτοκάθαρσης. Οφείλει να διορθώνει, να μετανοεί, να αναγνωρίζει λάθη, να απομακρύνει τη διαφθορά, να θεραπεύει πληγές, να κλείνει κύκλους, να αφήνει νεκρά στοιχεία να πεθάνουν. Σταδιακά, η συσσώρευση γίνεται σκιά. Και η σκιά, όταν δεν αναγνωρίζεται, αρχίζει να κυβερνά από κάτω.

Η αυτοκάθαρση δεν πρέπει να συγχέεται με αυτοκαταστροφή. Δεν σημαίνει να γκρεμίζεται η παράδοση κάθε φορά που εντοπίζεται αδυναμία. Σημαίνει να υπάρχει θάρρος για αλήθεια. Να μπορεί να ειπωθεί: «Εδώ παρεκκλίναμε». «Εδώ η μορφή μας έγινε στείρα». «Εδώ χρησιμοποιήσαμε τη σιωπή λάθος». «Εδώ επιτρέψαμε σε ανθρώπινη φιλοδοξία να ντυθεί ιερότητα». Τη σώζει. Μόνο τα ψεύτικα πράγματα καταστρέφονται από την αλήθεια. Τα ζωντανά καθαρίζονται.

Το εγρηγορός της παράδοσης έχει ανάγκη και από ζωντανή παιδεία. Οι νεότεροι δεν πρέπει να μαθαίνουν μόνο τι γίνεται, αλλά γιατί γίνεται. Ποιο είναι το εσωτερικό νόημα ενός τύπου. Ποια είναι η ψυχική λειτουργία ενός συμβόλου. Ποια είναι η ευθύνη ενός λόγου. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σε μυστήριο και μυστικοπάθεια. Αν δεν υπάρξει παιδεία, η παράδοση παραδίδει στους επόμενους κώδικες χωρίς κλειδιά. Και τότε οι επόμενοι ή θα τους επαναλάβουν μηχανικά ή θα τους πετάξουν ως άχρηστους. Και στις δύο περιπτώσεις, το εγρηγορός φτωχαίνει.

Η αληθινή παιδεία δεν εξηγεί τα πάντα με τρόπο που σκοτώνει το μυστήριο. Αλλά δίνει αρκετό νόημα ώστε ο άνθρωπος να μη κινείται σαν ηθοποιός μέσα σε ακατανόητο σκηνικό. Το μυστήριο χρειάζεται σιωπή, αλλά όχι άγνοια που παρουσιάζεται ως βάθος. Χρειάζεται βαθμίδες, αλλά όχι τεχνητή ασάφεια για να φαίνονται σημαντικοί οι κάτοχοι της πληροφορίας. Η παράδοση πρέπει να ξέρει πότε να μιλά και πότε να σιωπά. Η λάθος σιωπή δημιουργεί δεισιδαιμονία. Η λάθος ομιλία δημιουργεί εκχυδαΐση. Η ορθή μετάδοση κινείται ανάμεσα στα δύο.

Η σχέση παράδοσης και εγρηγορότος φανερώνει και την ανάγκη ταπεινής συνέχειας. Δεν χρειάζεται κάθε γενιά να ξαναφτιάχνει τα πάντα από την αρχή. Αλλά δεν χρειάζεται και να παραδίδει τα πάντα αμετάβλητα χωρίς ψυχή. Αυτό είναι δειλία. Κάθε γενιά έχει καθήκον να παραλάβει, να κατανοήσει, να καθαρίσει, να ζήσει και να παραδώσει. Όχι να καταναλώσει. Όχι να επιδείξει. Όχι να παγώσει. Να παραδώσει κάτι λίγο πιο καθαρό ή τουλάχιστον όχι πιο μολυσμένο από όσο το έλαβε.

Αυτό είναι ο πιο δίκαιος ορισμός του φύλακα μιας παράδοσης. Φύλακας δεν είναι εκείνος που φωνάζει περισσότερο υπέρ της παράδοσης. Είναι εκείνος που δεν την αφήνει να γίνει ψέμα στα χέρια του. Έχει μέσα του την αίσθηση ότι κρατά κάτι που δεν του ανήκει προσωπικά, ότι είναι κρίκος και όχι ιδιοκτήτης, ότι θα κριθεί όχι από το πόσο καλά υπερασπίστηκε την εικόνα, αλλά από το πόσο καθαρά παρέδωσε τη φλόγα.

Και ίσως εδώ βρίσκεται η αυστηρότερη κρίση για κάθε παράδοση: αν αύριο εξαφανίζονταν οι τίτλοι, οι επιγραφές, οι εξωτερικές διακρίσεις και οι κοινωνικές επιβεβαιώσεις, θα έμενε ακόμη ζωντανό φως μέσα στους ανθρώπους της; Αν ναι, τότε το εγρηγορός της έχει ψυχή. Αν όχι, τότε ίσως αυτό που συντηρείται δεν είναι παράδοση, αλλά σκιά παράδοσης.

Ενότητα Εικοστή Τέταρτη: Το εγρηγορός ως παιδαγωγία της ψυχής

Αν κοιτάξουμε όλη την πορεία που έχουμε διανύσει, θα δούμε ότι το εγρηγορός δεν είναι μόνο ένα αντικείμενο εσωτερικής θεωρίας. Είναι και παιδαγωγός. Διδάσκει την ψυχή, άλλοτε με φως και άλλοτε με σκιά. Μας δείχνει πού είμαστε δεμένοι, πού είμαστε ανώριμοι, πού έχουμε ανάγκη να ανήκουμε, πού συγχέουμε τη δύναμη με την αλήθεια, πού λατρεύουμε το κέλυφος αντί για την πηγή. Κάθε εγρηγορός, αν το δούμε σωστά, γίνεται σχολείο διάκρισης.

Η ψυχή δεν μαθαίνει μόνο από ιδέες. Μαθαίνει από ατμόσφαιρες. Μαθαίνει από τον τρόπο που ένας χώρος την κάνει να στέκεται. Από τον τρόπο που μια ομάδα την κάνει να μιλά ή να σωπαίνει. Από τον τρόπο που μια παράδοση την καλεί ή την πιέζει. Από τον τρόπο που μια οικογένεια την δένει ή τη ριζώνει. Το εγρηγορός είναι μια παιδαγωγική πραγματικότητα επειδή δεν διδάσκει μόνο με λόγο, αλλά με μορφή, μνήμη και συμμετοχή.

Η πρώτη διδασκαλία του εγρηγορότος είναι ότι ο άνθρωπος δεν είναι απομονωμένο άτομο. Η σύγχρονη συνείδηση συχνά φαντάζεται τον άνθρωπο σαν ανεξάρτητο κέντρο που επιλέγει ελεύθερα από το μηδέν. Ο άνθρωπος γεννιέται ήδη μέσα σε γλώσσα, αίμα, ιστορία, φόβους, προσδοκίες, μύθους, τραύματα, θρησκευτικές ή αντιθρησκευτικές ατμόσφαιρες, κοινωνικές μνήμες και οικογενειακές σιωπές. Πριν ακόμη πει «εγώ», χίλιες φωνές έχουν ήδη μιλήσει μέσα του. Το εγρηγορός μάς μαθαίνει ότι η ελευθερία δεν αρχίζει από την άρνηση αυτών των φωνών, αλλά από την αναγνώρισή τους.

Η δεύτερη διδασκαλία είναι ότι η συμμετοχή έχει κόστος. Όταν μπαίνεις σε μια ομάδα, σε μια παράδοση, σε μια ιδεολογία, σε μια σχέση, σε μια κοινότητα, δεν παίρνεις μόνο ό,τι συνειδητά ζητάς. Παίρνεις και το κλίμα της. Παίρνεις τα άγραφα της. Παίρνεις τις σιωπές της. Παίρνεις τον τρόπο που τιμά και τον τρόπο που φοβάται. Παίρνεις το φως της και τη σκιά της. Η ψυχή, αν δεν είναι προσεκτική, απορροφά περισσότερα από όσα νομίζει. Άρα κάθε συμμετοχή πρέπει να γίνεται με ευγνωμοσύνη αλλά και με εγρήγορηση.

Η τρίτη διδασκαλία είναι ότι η δύναμη δεν είναι από μόνη της απόδειξη αλήθειας. Πολλά εγρηγορότα είναι ισχυρά, αλλά όχι φωτεινά. Μια μάζα μπορεί να έχει δύναμη. Ένα τραύμα μπορεί να έχει δύναμη. Μια ιδεολογία μπορεί να μαγνητίζει. Ένας χαρισματικός άνθρωπος μπορεί να αιχμαλωτίζει. Ένα αρχαίο σύμβολο μπορεί να συγκλονίζει. Τίποτα από αυτά δεν αρκεί. Η ψυχή πρέπει να μάθει να ρωτά όχι μόνο «είναι δυνατό;» αλλά «προς τα πού με οδηγεί;» Η παιδαγωγία του εγρηγορότος είναι να μας αναγκάσει να ξεχωρίσουμε την ένταση από το βάθος, τη συγκίνηση από τη μεταμόρφωση, τη μαγεία από την αλήθεια.

Η τέταρτη διδασκαλία είναι ότι κάθε πεδίο ζητά τροφή. Αν συμμετέχω σε ένα εγρηγορός φόβου, δεν είμαι απλώς θύμα του. Το τρέφω κάθε φορά που επαναλαμβάνω τον φόβο του. Αν συμμετέχω σε εγρηγορός μίσους, το τρέφω κάθε φορά που απολαμβάνω την εχθρότητα του. Αν συμμετέχω σε εγρηγορός ματαιοδοξίας, το τρέφω κάθε φορά που ζητώ να φανώ μέσα από αυτό. Αν όμως συμμετέχω σε πεδίο προσευχής, αλήθειας, εργασίας ή αγάπης, το τρέφω με κάθε καθαρή πράξη μου. Η παιδαγωγία εδώ είναι σκληρή: δεν μπορείς να παραπονιέσαι για το πεδίο που εσύ καθημερινά συντηρείς.

Η πέμπτη διδασκαλία είναι ότι η παράδοση χωρίς εσωτερική εργασία γίνεται βάρος. Πολλοί άνθρωποι κληρονομούν πεδία και νομίζουν ότι η κληρονομιά αρκεί. Δεν αρκεί. Το εγρηγορός μιας παράδοσης χρειάζεται ζωντανούς ανθρώπους. Όχι απλώς ανθρώπους που επαναλαμβάνουν, αλλά ανθρώπους που ενσαρκώνουν. Αν δεν υπάρχει εσωτερική εργασία, η παράδοση γίνεται σκιά του εαυτού της. Η παράδοση γίνεται άλλοθι. Το σύμβολο γίνεται στολίδι. Η μύηση γίνεται κοινωνική ταυτότητα. Η αλυσίδα γίνεται αλυσίδα με τη χειρότερη έννοια.

Η έκτη διδασκαλία είναι ότι η σκιά δεν εξαφανίζεται επειδή την ονομάσαμε φως. Η ερώτηση δεν είναι αν υπάρχει σκιά, αλλά αν αναγνωρίζεται. Ένα πεδίο που αναγνωρίζει τη σκιά του μπορεί να καθαρθεί. Ένα πεδίο που την αρνείται την κάνει πιο ισχυρή. Όσο περισσότερο μια ομάδα επιμένει ότι είναι καθαρή χωρίς να επιτρέπει εξέταση, τόσο πιο επικίνδυνη γίνεται. Η άρνηση της σκιάς είναι η αρχή της

κατοίκησης από τη σκιά. Το εγρηγορός μας διδάσκει ότι η ταπείνωση δεν είναι διακοσμητική αρετή. Είναι όρος επιβίωσης του φωτός.

Η έβδομη διδασκαλία είναι ότι ο άνθρωπος χρειάζεται κατώφλια. Η είσοδος, η έξοδος, η μετάβαση, η μύηση, η αποχώρηση, ο αποχαιρετισμός, όλα αυτά χρειάζονται μορφή. Όταν δεν υπάρχουν κατώφλια, η ψυχή μπερδεύεται. Μπαίνει χωρίς να καταλαβαίνει ότι μπαίνει. Φεύγει χωρίς να έχει φύγει. Κρατά δεσμούς που έχουν λήξει. Ανοίγεται σε πεδία χωρίς προετοιμασία. Το κατώφλι δεν υπάρχει ως φυλακή, αλλά ως συνειδητή διάβαση. Να ξέρεις πότε εισέρχεσαι, σε τι εισέρχεσαι, τι αφήνεις πίσω, τι αναλαμβάνεις, και πότε ο κύκλος έκλεισε.

Η όγδοη διδασκαλία είναι ότι το ιερό χρειάζεται προστασία από την ανθρώπινη χρήση. Μπορεί να χρησιμοποιήσει τον Θεό για εξουσία, τη μύηση για κύρος, την αδελφότητα για εξάρτηση, την παράδοση για ακινησία, τη θεραπεία για έλεγχο, την ελευθερία για ασυδοσία, την αλήθεια για σκληρότητα. Το εγρηγορός, επειδή μεγεθύνει ό,τι του δίνεται, κάνει αυτή την κατάχρηση εμφανή. Μας διδάσκει ότι το ιερό δεν προστατεύεται μόνο από εξωτερικούς εχθρούς, αλλά κυρίως από την ακάθαρτη πρόθεση όσων το πλησιάζουν.

Η ένατη διδασκαλία είναι ότι δεν υπάρχει αληθινή ένταξη χωρίς προσωπική ευθύνη. Ο άνθρωπος που μπαίνει σε ένα πεδίο και λέει «οι άλλοι ξέρουν», «η παράδοση ξέρει», «ο δάσκαλος ξέρει», «η ομάδα αποφασίζει», παραιτείται από την ευθύνη του. Η αληθινή υπακοή δεν είναι τύφλωση. Είναι συνειδητή εμπιστοσύνη μέσα σε σχέση που ελέγχεται από αλήθεια. Όταν η υπακοή ζητά να σταματήσει η διάκριση, παύει να είναι αρετή και γίνεται ψυχική παράδοση του εαυτού.

Η δέκατη διδασκαλία είναι ότι η έξοδος είναι εξίσου ιερή με την είσοδο. Πολλά πεδία οργανώνουν καλά την είσοδο, αλλά δεν ξέρουν να ευλογούν την έξοδο. Αν ένα εγρηγορός δεν μπορεί να αφήσει κάποιον να φύγει χωρίς να τον καταστρέψει συμβολικά, τότε δεν τον αγαπούσε πραγματικά. Τον κατείχε. Η έξοδος είναι δοκιμασία και για τον άνθρωπο και για το πεδίο. Ο άνθρωπος δοκιμάζεται αν μπορεί να φύγει χωρίς μίσος, χωρίς ψέμα, χωρίς να αρνηθεί όλο το φως που έλαβε. Το πεδίο δοκιμάζεται αν μπορεί να αφήσει χωρίς κατάρρα, χωρίς συκοφαντία, χωρίς εκδίκηση της εικόνας του.

Η ενδέκατη διδασκαλία είναι ότι η αληθινή κοινότητα δεν καταργεί το πρόσωπο. Θέλει ανθρώπους που σκέφτονται με μία γλώσσα, αντιδρούν με έναν τρόπο, υπακούν σε μία εικόνα. Το φωτεινό εγρηγορός δημιουργεί ενότητα χωρίς να καταπίνει τα πρόσωπα. Δίνει κοινό κέντρο, αλλά δεν απαιτεί ψυχική ομοιομορφία. Ο άνθρωπος μέσα του γίνεται πιο αυθεντικός, όχι πιο αντίγραφο. Αυτό είναι σημαντικό. Αν η συμμετοχή σε ένα πεδίο σε κάνει λιγότερο εσύ, με τη βαθιά έννοια, τότε κάτι δεν λειτουργεί σωστά.

Η δωδέκατη διδασκαλία είναι ότι η πηγή δεν ταυτίζεται ποτέ πλήρως με τον φορέα. Αυτό είναι το μεγάλο κλειδί. Το εγρηγορός μπορεί να είναι φορέας φωτός, αλλά δεν είναι το φως ως απόλυτη αρχή. Μπορεί να είναι Ναός, αλλά δεν είναι ο Θεός. Μπορεί να είναι γέφυρα, αλλά δεν είναι η απέναντι όχθη. Όταν ο άνθρωπος το ξεχνά, γίνεται ειδωλολάτρης του πεδίου. Όταν το θυμάται, μπορεί να αγαπά και να τιμά χωρίς να υποδουλώνεται. Το εγρηγορός μάς διδάσκει την ιερή απόσταση ανάμεσα στο μέσο και στον σκοπό.

Αυτή η παιδαγωγία είναι συχνά οδυνηρή. Μαθαίνει ότι μια κοινότητα που νόμιζε φωτεινή είχε σκιά. Ότι ένας δάσκαλος που θαύμαζε είχε ανθρώπινη αδυναμία. Ότι μια παράδοση που αγαπούσε είχε φθαρμένα σημεία. Ότι μια οικογένεια που τον ρίζωνε τον έδενε ταυτόχρονα. Αυτές οι αποκαλύψεις πονάνε, γιατί

σπάζουν εσωτερικές εικόνες. Όμως αν ο άνθρωπος δεν γίνει κυνικός, μπορούν να τον ωριμάσουν. Μαθαίνει να αγαπά χωρίς να θεοποιεί. Να τιμά χωρίς να τυφλώνεται. Να διακρίνει χωρίς να μισεί.

Η ωριμότητα αυτή είναι το μεγαλύτερο δώρο της μελέτης των εγρηγορότων. Ο άνθρωπος παύει να ζητά απόλυτη καθαρότητα από ανθρώπινες μορφές, αλλά δεν χρησιμοποιεί την ανθρώπινη ατέλεια ως δικαιολογία για κάθε διαφθορά. Δεν είναι αφελής, αλλά ούτε και μηδενιστής. Ξέρει ότι όλα τα πεδία που περνούν μέσα από ανθρώπους έχουν μίξη. Αλλά ξέρει επίσης ότι η μίξη δεν είναι δικαιολογία για την εγκατάλειψη της διάκρισης. Ρωτά πάντα: ποια δύναμη κυριαρχεί εδώ; Το φως ή η σκιά; Η ελευθερία ή η κατοχή;

Το εγρηγορός παιδαγωγεί επίσης την ταπείνωση μας απέναντι στον χρόνο. Κανείς δεν ξεκινά από το μηδέν. Ακόμη και όταν νομίζουμε ότι δημιουργούμε κάτι νέο, κουβαλάμε παλαιά υλικά. Μύθους, τραύματα, αρχέτυπα, ιστορικές μνήμες, γλώσσες που δεν φτιάξαμε εμείς. Η αναγνώριση αυτή δεν μας μειώνει. Μας τοποθετεί. Μας βοηθά να καταλάβουμε ότι είμαστε κρίκοι, όχι απόλυτες αρχές. Και ως κρίκοι έχουμε ευθύνη: τι θα παραλάβουμε, τι θα καθαρίσουμε, τι θα μεταδώσουμε, τι θα αρνηθούμε να συνεχίσουμε.

Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τα οικογενειακά και προγονικά πεδία. Βλέπει τι του δόθηκε. Βλέπει τι τον πλήγωσε. Βλέπει τι πρέπει να συνεχιστεί και τι πρέπει να σταματήσει σε αυτόν. Αυτό είναι μεγάλη πράξη ελευθερίας. Να γίνει κάποιος το σημείο όπου μια παλιά αλυσίδα τραύματος παύει να επαναλαμβάνεται. Να πει: «Αυτό το πήρα, αλλά δεν θα το παραδώσω με τον ίδιο τρόπο». Έτσι ένας άνθρωπος μπορεί να καθαρίσει όχι μόνο τον εαυτό του, αλλά και ένα κομμάτι του πεδίου από το οποίο προέρχεται.

Το ίδιο ισχύει και για πνευματικές ή μυητικές παραδόσεις. Ο αληθινός φορέας δεν είναι εκείνος που μεταδίδει άθικτο και το φως και τη σκιά. Είναι εκείνος που προσπαθεί να παραδώσει το φως καθαρότερο και τη σκιά λιγότερο ενεργή. Δεν έχει δικαίωμα να αλλάζει αυθαίρετα την ουσία, αλλά έχει καθήκον να μη βαφτίζει ουσία ό,τι είναι ανθρώπινη φθορά. Χωρίς αυτή τη διάκριση η παράδοση γίνεται σωλήνας που μεταφέρει και νερό και δηλητήριο χωρίς επίγνωση.

Η παιδαγωγία του εγρηγορότος κορυφώνεται στο ερώτημα της λατρείας. Τι λατρεύουμε πραγματικά; Όχι τι λέμε ότι λατρεύουμε. Τι υπηρετούμε με την επανάληψη μας; Αν κάθε μέρα υπηρετώ τον φόβο μου, τότε αυτός είναι ο πραγματικός μου θεός. Αν υπηρετώ την εικόνα μου, αυτή είναι η λατρεία μου. Αν υπηρετώ την ομάδα μου περισσότερο από την αλήθεια, τότε η ομάδα έγινε είδωλο. Αν υπηρετώ το τραύμα μου περισσότερο από τη θεραπεία, τότε το τραύμα έγινε βωμός. Το εγρηγορός μάς αποκαλύπτει τις πραγματικές μας λατρείες, επειδή δείχνει πού δίνουμε ζωή.

Εδώ η πραγματεία αγγίζει πια τον πυρήνα της πνευματικής ζωής. Χρειάζεται να μεταμορφωθεί ο τρόπος που ανήκει. Μπορεί να βρίσκεται σε υψηλή παράδοση και να τη χρησιμοποιεί χαμηλά. Μπορεί να βρίσκεται σε απλό πεδίο και να το υπηρετεί με καθαρή καρδιά. Δεν είναι αδιάφορη η ποιότητα του πεδίου, αλλά δεν αρκεί από μόνη της. Το δοχείο και ο φορέας πρέπει να συμφωνήσουν. Το καθαρό εγρηγορός χρειάζεται καθαρή συμμετοχή. Αλλιώς γίνεται είτε ανενεργό για τον άνθρωπο είτε παραμορφώνεται μέσα του.

Η τελική παιδαγωγία είναι ότι κάθε εγρηγορός είναι πρόσκαιρο σε σχέση με την αλήθεια. Δεν είναι ο τελικός προορισμός. Αν το καταλάβουμε αυτό, μπορούμε να ζήσουμε μέσα σε παραδόσεις, κοινότητες, σύμβολα και αλυσίδες χωρίς να τις κάνουμε φυλακές. Μπορούμε να τις αγαπήσουμε καλύτερα, γιατί

δεν θα ζητούμε από αυτές να είναι Θεός. Θα τις αφήνουμε να είναι αυτό που μπορούν να είναι: αγγεία, σχολεία, γέφυρες, ναοί, μνήμες, τρόποι μετάδοσης. Όταν το αγγείο ξέρει ότι είναι αγγείο, μπορεί να κρατήσει νερό. Όταν νομίσει ότι είναι η πηγή, ραγίζει από την ύβρη.

Το εγρηγορός παιδαγωγεί την ψυχή στη διάκριση, στην ευθύνη και στην ελευθερία. Μας μαθαίνει ότι κάθε συμμετοχή διαμορφώνει, κάθε επανάληψη χτίζει πεδίο, κάθε σύμβολο μπορεί να γίνει πύλη ή παγίδα, κάθε παράδοση χρειάζεται ζωντανή αλήθεια και κάθε δεσμός κρίνεται από τους καρπούς του. Ακόμη και τα σκοτεινά εγρηγορότα, χωρίς να δικαιώνονται, δείχνουν τι συμβαίνει όταν η ψυχή εγκαταλείπει την αλήθεια για χάρη της έντασης, της ταυτότητας ή της ασφάλειας.

Ενότητα Εικοστή Πέμπτη: Η τελική κρίση των καρπών ενός εγρηγορότος

Αφού εξετάσαμε το εγρηγορός ως παιδαγωγία της ψυχής, πρέπει τώρα να φτάσουμε στο πιο πρακτικό και αμείλικτο κριτήριο: τους καρπούς. Όχι τις διακηρύξεις, όχι τα σύμβολα, όχι την παλαιότητα, όχι τη δύναμη της ατμόσφαιρας, όχι τη συγκίνηση που προκαλεί, όχι τον αριθμό των ανθρώπων που το ακολουθούν. Τους καρπούς. Αν γεννά ελευθερία, αλήθεια, ταπείνωση, ευθύνη και αγάπη, τότε έχει μέσα του φως, ακόμη κι αν η εξωτερική του μορφή είναι απλή. Αν γεννά φόβο, εξάρτηση, έπαρση, σύγχυση, ψυχική κατοχή και σκληρότητα, τότε έχει σκοτεινιάσει, όσο λαμπρή κι αν είναι η γλώσσα του.

Το πρώτο κριτήριο καρπού είναι η ελευθερία. Ένα φωτεινό εγρηγορός δεν φοβάται την ελευθερία του ανθρώπου. Μπορεί να ζητά πειθαρχία, σεβασμό, συνέπεια, εργασία, αλλά δεν θέλει να καταργήσει την εσωτερική του κρίση. Αντίθετα, θέλει να την ωριμάσει. Δεν γίνεται ατομιστής, αλλά ούτε και δούλος. Μαθαίνει να ανήκει χωρίς να χάνεται. Αν όμως ένα εγρηγορός κάνει τον άνθρωπο να φοβάται την ελευθερία του, να τρέμει την έξοδο, να αισθάνεται ότι χωρίς το πεδίο δεν έχει αξία ή πρόσβαση στην αλήθεια, τότε ο καρπός του είναι κατοχή.

Η κατοχή συχνά παρουσιάζεται ως αφοσίωση. Αυτό είναι το πρόβλημα. Όμως η πίστη έχει ειρήνη μέσα της, ακόμη κι όταν είναι αυστηρή. Η κατοχή έχει φόβο. Η πίστη σε κάνει πιο όρθιο. Η κατοχή σε κάνει πιο εξαρτημένο. Η πίστη μπορεί να αντέξει την ερώτηση. Η κατοχή τη θεωρεί απειλή. Γι' αυτό το κριτήριο της ελευθερίας είναι θεμελιώδες. Αν ένα πεδίο δεν μπορεί να γεννήσει ελεύθερους φορείς, αλλά μόνο εξαρτημένα μέλη, τότε δεν είναι όσο φωτεινό ισχυρίζεται.

Το δεύτερο κριτήριο είναι η ταπείνωση. Όχι η ψεύτικη ταπείνωση των λόγων, αλλά η πραγματική μείωση της ανάγκης για αυτοπροβολή. Το φωτεινό εγρηγορός δεν κάνει τον άνθρωπο να αισθάνεται ότι ανήκει σε ανώτερη κατηγορία υπάρξεων. Τον κάνει να αισθάνεται ότι του δόθηκε ευθύνη. Όσο περισσότερο λαμβάνει, τόσο περισσότερο καταλαβαίνει ότι δεν κατέχει. Όσο περισσότερο μαθαίνει, τόσο περισσότερο σέβεται το άγνωστο. Όσο πιο βαθιά μπαίνει στο σύμβολο, τόσο λιγότερο θέλει να το χρησιμοποιήσει ως στολίδι της εικόνας του. Αντιθέτως, το σκοτεινό εγρηγορός φουσκώνει το εγώ. Του δίνει τίτλους, μυστικότητα, αίσθηση εκλογής, γλώσσα υπεροχής. Γίνεται πιο περίτεχνος στην αυτολατρεία του.

Η ταπείνωση φαίνεται και στον τρόπο που το πεδίο μιλά για τους έξω. Αν τους βλέπει με περιφρόνηση, αν τους θεωρεί αδαείς, κατώτερους ή εχθρούς απλώς επειδή δεν ανήκουν, τότε το εγρηγορός τρέφει υπερηφάνεια. Μια αληθινή παράδοση μπορεί να έχει όρια και να γνωρίζει ότι δεν είναι όλα ίδια. Αλλά

η διάκριση δεν χρειάζεται περιφρόνηση. Το φως δεν χρειάζεται να εξευτελίσει το σκοτάδι για να γνωρίζει τη διαφορά του από αυτό.

Το τρίτο κριτήριο είναι η αλήθεια. Ένα εγρηγορός κρίνεται από το αν αντέχει την αλήθεια για τον εαυτό του. Μπορεί να αναγνωρίσει λάθος; Μπορεί να πει «εδώ παρεκκλίναμε»; Μπορεί να ακούσει κριτική χωρίς να καταστρέψει τον άνθρωπο που τη φέρνει; Μπορεί να διορθωθεί; Αν ναι, τότε υπάρχει υγεία. Αν όχι, τότε έχουμε πεδίο αυτοπροστασίας. Και η αυτοπροστασία, όταν γίνει βασικός μηχανισμός, σημαίνει ότι το εγρηγορός δεν υπηρετεί πια την αλήθεια, αλλά την εικόνα του.

Η αλήθεια είναι τροφή δύσκολη. Δεν κολακεύει. Δεν συντηρεί πάντα την ψευδαίσθηση ενότητας. Μπορεί να φέρει ρήξη, πόνο, αναθεώρηση. Όμως χωρίς αυτήν το πεδίο σαπίζει κάτω από την επιφάνεια. Ένα εγρηγορός που επιλέγει τη συνοχή εις βάρος της αλήθειας μπορεί για λίγο να φαίνεται σταθερό, αλλά αυτή η σταθερότητα είναι σαν τοίχος με υγρασία. Στέκεται μέχρι να καταρρεύσει από μέσα. Το ψέμα μπορεί να ανακουφίζει, αλλά κλείνει τον αέρα.

Το τέταρτο κριτήριο είναι η αγάπη. Όχι η συναισθηματική γλύκα, ούτε η εύκολη οικειότητα, ούτε η γλώσσα της αδελφότητας όταν αυτή χρησιμοποιείται ως σύνθημα. Αγάπη σημαίνει ότι το πεδίο θέλει πραγματικά την ωρίμανση του ανθρώπου, ακόμη κι αν αυτή δεν εξυπηρετεί την αυτοσυντήρησή του. Αν ένα εγρηγορός αγαπά, τότε δεν χαίρεται με την εξάρτηση των μελών του. Δεν τα κρατά μικρά για να τα ελέγχει. Δεν χρησιμοποιεί την αδυναμία τους για να ενισχύσει τη δική του θέση. Δεν μετατρέπει την ανάγκη τους για νόημα σε δεσμό κατοχής. Η αγάπη θέλει ο άλλος να σταθεί.

Αν όμως το πεδίο αγαπά μόνο όσο υπακούς, όσο συμφωνείς, όσο τρέφεις την εικόνα του, τότε δεν αγαπά. Χρειάζεται. Και όταν πάνεις να του δίνεις αυτή την τροφή, σε αποβάλλει, σε μειώνει, σε ξαναγράφει. Το πώς ένα πεδίο συμπεριφέρεται σε εκείνον που δεν του είναι πια χρήσιμος αποκαλύπτει την πραγματική του αγάπη. Εκεί κρίνεται. Όχι στην υποδοχή, αλλά στην αποχώρηση. Όχι στη στιγμή που είσαι θερμός υποστηρικτής, αλλά στη στιγμή που χρειάζεσαι χώρο, αλήθεια ή ελευθερία.

Το πέμπτο κριτήριο είναι η σχέση με την ευθύνη. Δεν τον κάνει παθητικό αποδέκτη εντολών. Δεν τον κρύβει πίσω από τη συλλογικότητα. Του λέει: «Έχεις μέρος στο πεδίο, άρα έχεις και ευθύνη για την ποιότητά του». Ο άνθρωπος μέσα σε τέτοιο πεδίο γίνεται πιο προσεκτικός στον λόγο, στη στάση, στη σκέψη, στην παρουσία του. Καταλαβαίνει ότι δεν μπορεί να φέρνει ακαθαρσία και να περιμένει καθαρότητα από το σύνολο. Αντίθετα, ένα σκοτεινό εγρηγορός μεταφέρει την ευθύνη προς τα πάνω ή προς τα έξω. Φταίνει πάντα οι άλλοι, οι εχθροί, οι αποστάτες, η εποχή, οι αμύητοι, οι αδύναμοι. Το πεδίο δεν κοιτά τον εαυτό του.

Η ευθύνη είναι δείγμα ωριμότητας. Όπου όλοι ζητούν δικαιώματα συμμετοχής αλλά κανείς δεν αναλαμβάνει καθήκον καθαρότητας, το εγρηγορός φθείρεται. Όπου οι φορείς του καταλαβαίνουν ότι ακόμη και η μικρή τους στάση επηρεάζει το σύνολο, εκεί υπάρχει ελπίδα. Το σκοτεινό γεννά καταναλωτές ή στρατιώτες. Ο φύλακας φροντίζει. Ο καταναλωτής παίρνει. Ο στρατιώτης υπακούει. Μόνο ο φύλακας έχει ώριμη σχέση με το πεδίο.

Το έκτο κριτήριο είναι η σχέση με τη μνήμη. Ένα υγιές εγρηγορός θυμάται με τρόπο που δίνει ζωή. Τιμά τους προγόνους του, τους ιδρυτές, τους νεκρούς, τις θυσίες, αλλά δεν τους χρησιμοποιεί ως όπλα εναντίον του παρόντος. Δεν κάνει το παρελθόν φυλακή. Δεν απαιτεί από τους ζωντανούς να επαναλαμβάνουν μηχανικά τους νεκρούς. Αντιθέτως, τους καλεί να συνεχίσουν το έργο με ζωντανή

ευθύνη. Ξεχνά ό,τι το ενοχλεί και λατρεύει ό,τι στηρίζει την εικόνα του. Η μνήμη του δεν είναι αλήθεια, αλλά επιλεκτικός μύθος αυτοδικαίωσης.

Οι καρποί της μνήμης φαίνονται στο αν το πεδίο γίνεται πιο ώριμο ή πιο δεμένο στο παρελθόν. Αν γεννά φόβο αλλαγής, υπερηφάνεια ή ακινησία, τότε η μνήμη έγινε βάρος. Οι νεκροί, όπως είπαμε, πρέπει να είναι ρίζες, όχι δεσμοφύλακες. Το εγρηγορός που δεν ξέρει να τοποθετεί τους νεκρούς του στη σωστή θέση δεν μπορεί να δώσει ελευθερία στους ζωντανούς.

Το έβδομο κριτήριο είναι η σχέση με το σώμα και την καθημερινή ζωή. Ένα φωτεινό πεδίο δεν μένει μόνο σε μεγάλες λέξεις. Φαίνεται στην καθημερινότητα. Αν ένα εγρηγορός παράγει ανθρώπους που μιλούν υψηλά αλλά ζουν χαμηλά, υπάρχει διάσπαση. Αν η τελετουργία δεν αγγίζει τη ζωή, τότε είναι θέατρο. Αν η γνώση δεν αλλάζει τον χαρακτήρα, τότε είναι στολίδι του νου.

Αυτό είναι κριτήριο αμείλικτο. Πολλοί θέλουν να μετρούν την πνευματικότητα με εμπειρίες, γνώσεις, οράματα, τίτλους ή συμμετοχές. Όμως το ερώτημα είναι πιο απλό: πώς ζεις; Πώς φέρεσαι όταν δεν σε βλέπουν; Πώς μιλάς για τους απόντες; Πώς χειρίζεσαι την αδυναμία του άλλου; Πώς αντιδράς όταν χάνεις; Πώς στέκεσαι όταν δεν έχεις ρόλο; Το εγρηγορός που δεν κατεβαίνει σε αυτά δεν έχει ολοκληρώσει την εργασία του μέσα σου.

Το όγδοο κριτήριο είναι η σχέση με τη χαρά. Αυτό ίσως φαίνεται παράξενο, αλλά είναι σημαντικό. Όχι επιφανειακή ευθυμία, αλλά αίσθηση ζωής. Υπάρχει αναπνοή, ευγνωμοσύνη, δυνατότητα απλότητας. Οι άνθρωποι δεν είναι συνέχεια σφιγμένοι, απειλούμενοι, καχύποπτοι, φορτισμένοι. Μπορούν να σταθούν με σοβαρότητα αλλά και με ανθρώπινη θερμότητα. Το σκοτεινό εγρηγορός συχνά σκοτώνει τη χαρά. Ζει από βαρύτητα, φόβο, έλεγχο, συνεχή ένταση ή αίσθηση κρίσης. Ακόμη κι όταν έχει ενθουσιασμό, αυτός μοιάζει με πυρετό, όχι με χαρά.

Η χαρά είναι σημάδι ότι η ψυχή δεν βρίσκεται μόνο σε άμυνα. Δεν σημαίνει απουσία πόνου ή δοκιμασίας. Σημαίνει ότι το πεδίο δεν έχει γίνει τάφος. Μια παράδοση που δεν μπορεί ποτέ να γελάσει καθαρά, να αναπνεύσει, να αγαπήσει την απλότητα, έχει πιθανόν χάσει κάτι. Το σκοτάδι αγαπά είτε τη βαριά σοβαροφάνεια είτε την υστερική έξαρση. Το φως μπορεί να είναι βαθύ και απλό μαζί.

Το ένατο κριτήριο είναι η σχέση με τη διάκριση. Το φωτεινό εγρηγορός οξύνει τη διάκριση. Δεν γίνεται εύπιστος. Δεν γίνεται όμως και κυνικός. Αντίθετα, το σκοτεινό πεδίο μειώνει τη διάκριση. Ζητά άμεση ταύτιση, γρήγορη αποδοχή, συναισθηματική συγχώνευση. Όσο πιο πολύ βιάζεται ένα πεδίο να σε κάνει να ανήκεις, τόσο περισσότερο πρέπει να προσέχεις. Η αλήθεια δεν φοβάται τον χρόνο. Η χειραγώγηση τον φοβάται, γιατί ξέρει ότι ο χρόνος φέρνει ερωτήσεις.

Η διάκριση φαίνεται και στο αν το πεδίο επιτρέπει στον άνθρωπο να δει τα όριά του. Ένα υγιές εγρηγορός μπορεί να πει: «Αυτό είναι το έργο μας, όχι όλο το έργο της αλήθειας. Αυτός είναι ο δρόμος μας, όχι ο μόνος δρόμος που υπάρχει. Αυτή είναι η γλώσσα μας, όχι η πλήρης κατοχή του μυστηρίου». Θέλει να είναι το παν. Όσο πιο απόλυτη γίνεται μια ανθρώπινη μορφή, τόσο πιο ύποπτη είναι η σχέση της με την πηγή.

Το δέκατο κριτήριο είναι η ποιότητα της σιωπής. Υπάρχει σιωπή βαθιά και σιωπή νεκρή. Η βαθιά σιωπή γεννά εσωτερική εργασία, σεβασμό, αφομοίωση. Η νεκρή σιωπή καλύπτει φόβο, αμηχανία, ψέμα ή αδυναμία λόγου. Δεν είναι απειλή. Σε ένα σκοτεινό, η σιωπή είναι συχνά εργαλείο ελέγχου. Οι άνθρωποι

δεν μιλούν όχι επειδή το μυστήριο το απαιτεί, αλλά επειδή φοβούνται τις συνέπειες της αλήθειας. Η σιωπή τότε δεν προστατεύει το ιερό. Προστατεύει το κέλυφος.

Το ενδέκατο κριτήριο είναι η σχέση με την αδυναμία. Τι κάνει το πεδίο με τον αδύναμο; Τον σηκώνει ή τον χρησιμοποιεί; Τον αφήνει να θεραπευθεί ή τον κρατά πληγωμένο επειδή έτσι παραμένει δεμένος; Του δίνει χώρο να ωριμάσει ή τον κρατά σε παιδική θέση; Ένα φωτεινό εγρηγορός έχει φροντίδα χωρίς χειραγώγηση. Δεν περιφρονεί την αδυναμία, αλλά δεν την κάνει ταυτότητα. Και οι δύο στάσεις είναι αποτυχία αγάπης.

Το δωδέκατο κριτήριο είναι η σχέση με τη δύναμη. Όσο περισσότερη δύναμη έχεις, τόσο μεγαλύτερη ευθύνη αναλαμβάνεις. Το σκοτεινό διδάσκει τη δύναμη ως δικαίωμα επιβολής. Όσο ανεβαίνεις, τόσο περισσότερο δικαιολογείσαι να απαιτείς. Αυτό φαίνεται καθαρά στις ιεραρχίες. Αν η ανώτερη θέση κάνει τον άνθρωπο πιο ταπεινό, πιο προσεκτικό, πιο υπηρετικό, το πεδίο έχει υγεία. Αν τον κάνει πιο απρόσιτο, πιο αλαζονικό, πιο απαιτητικό, τότε η δύναμη διαφθείρει επειδή το πεδίο δεν έχει μηχανισμό κάθαρσης.

Το δέκατο τρίτο κριτήριο είναι η σχέση με την έξοδο, όπως ήδη είδαμε, αλλά εδώ πρέπει να το επαναφέρουμε ως τελικό μέτρο. Αν τους αφήνει με ευχή, έστω και με λύπη, έχει μέσα του ελευθερία. Αν τους μειώνει, τους συκοφαντεί, τους διαγράφει από τη μνήμη ή τους μετατρέπει σε εχθρούς, τότε το πεδίο αποκαλύπτει κατοχικότητα. Η αληθινή αγάπη μπορεί να πονά όταν χάνει, αλλά δεν χρειάζεται να καταστρέψει αυτό που έχασε για να μη πονά.

Το δέκατο τέταρτο κριτήριο είναι η εσωτερική συνοχή. Δεν μιλά για φως ενώ ζει από φόβο. Δεν μιλά για αδελφότητα ενώ τρέφει ανταγωνισμούς. Δεν μιλά για ταπείνωση ενώ λατρεύει τίτλους. Δεν μιλά για ελευθερία ενώ τιμωρεί την αληθινή σκέψη. Όταν υπάρχει μεγάλη απόσταση ανάμεσα σε αυτό που λέγεται και σε αυτό που αναδίδεται, τότε το πεδίο είναι διχασμένο. Και κάθε διχασμένο εγρηγορός κουράζει τους ανθρώπους του, γιατί τους αναγκάζει να ζουν σε δύο πραγματικότητες: την επίσημη και την αληθινή.

Το δέκατο πέμπτο κριτήριο είναι η μεταμόρφωση. Ένα πεδίο μπορεί να έχει πολλά ωραία στοιχεία, αλλά αν δεν μεταμορφώνει, μένει ατελές. Η μεταμόρφωση δεν σημαίνει ότι όλοι γίνονται άγιοι ή σοφοί. Σημαίνει ότι υπάρχει πραγματική κίνηση προς μεγαλύτερη αλήθεια. Ότι ο άνθρωπος μετά από συμμετοχή δεν μένει ίδιος στο βάθος του. Ότι βλέπει καθαρότερα, αγαπά υπεύθυνα, μιλά πιο ακριβώς, φοβάται λιγότερο, υπηρετεί χωρίς τόση ανάγκη αναγνώρισης. Αν μετά από χρόνια μέσα σε ένα πεδίο οι άνθρωποι δεν έχουν γίνει παρά μόνο καλύτεροι γνώστες της ορολογίας του, τότε η μεταμόρφωση δεν συνέβη. Έγινε εκπαίδευση ταυτότητας, όχι μύηση.

Η κρίση των καρπών πρέπει να γίνεται με υπομονή. Δεν μπορούμε να κρίνουμε ένα πεδίο από μία κακή εμπειρία ούτε από μία καλή στιγμή. Όλα τα ανθρώπινα πεδία έχουν ατέλειες, αδυναμίες, περιόδους κούρασης, ανθρώπινα λάθη. Ποιο είναι το γενικό ρεύμα; Ποια είναι η κυρίαρχη τροφή; Ποια είναι η μακροχρόνια επίδραση; Υπάρχει δυνατότητα διόρθωσης; Υπάρχει αληθινή ταπείνωση; Υπάρχει καρπός ζωής; Αυτά δεν φαίνονται πάντα στην αρχή. Η πρώτη γοητεία και η πρώτη απογοήτευση είναι εξίσου ανεπαρκείς ως τελικοί κριτές.

Η κρίση των καρπών πρέπει επίσης να γίνεται χωρίς μίσος. Το να αναγνωρίσει κανείς ότι ένα εγρηγορός είναι φθαρμένο ή σκοτεινό δεν σημαίνει ότι πρέπει να το μισήσει. Η καθαρή κρίση λέει: «Βλέπω τους

καρπούς. Δεν θα τους ωραιοποιήσω. Δεν θα τους τρέφω. Αν μπορώ να βοηθήσω στην κάθαρση χωρίς να χαθώ, θα το κάνω. Αν όχι, θα αποχωρήσω.» Αυτό είναι πιο δύσκολο από την καταγγελία, αλλά πιο ώριμο. Η καταγγελία μπορεί να είναι αναγκαία σε περιπτώσεις βλάβης, αλλά αν γίνει μόνιμη ταυτότητα, δένει τον άνθρωπο σε αντίστροφο εγρηγορός.

Στο βάθος, οι καρποί ενός εγρηγορότος φανερώνουν ποια πηγή υπηρετεί. Αν υπηρετεί την εικόνα του, θα γεννά υποκρισία. Αν υπηρετεί την αγάπη, θα γεννά ελευθερία και ευθύνη. Αν υπηρετεί τον φόβο, θα γεννά έλεγχο. Αν υπηρετεί το φως, θα κάνει τους ανθρώπους πιο διαφανείς. Αν υπηρετεί τη σκιά, θα τους κάνει πιο δεμένους με ρόλους, εχθρούς και φαντασιώσεις. Δεν μπορούμε για πάντα να κρύψουμε την πηγή πίσω από λόγια. Ο καρπός μαρτυρεί τη ρίζα.

Η τελική κρίση ενός εγρηγορότος δεν γίνεται από την ισχύ του, αλλά από τη μεταμορφωτική του ποιότητα. Το ζητούμενο δεν είναι μόνο αν έχει δύναμη, παράδοση, σύμβολα, συγκίνηση ή συνοχή, αλλά αν όλα αυτά γεννούν αλήθεια, εργασία, ελευθερία και ζωντανή μεταμόρφωση.

Ενότητα Εικοστή Έκτη: Ο άνθρωπος ως φύλακας και όχι ιδιοκτήτης των πεδίων

Αν η προηγούμενη ενότητα μάς έδωσε το κριτήριο των καρπών, τώρα πρέπει να δούμε τη στάση που οφείλει να έχει ο άνθρωπος απέναντι σε κάθε εγρηγορός που αγγίζει. Η στάση αυτή δεν είναι η ιδιοκτησία, αλλά η φύλαξη. Αυτό είναι από τα πιο σημαντικά συμπεράσματα όλης της πραγματείας. Δεν μπορεί να λέει «αυτό το εγρηγορός είναι δικό μου», όπως θα έλεγε για ένα αντικείμενο ή μια προσωπική ιδέα. Μπορεί να είναι φορέας του, εργάτης του, φύλακάς του, καθαριστής του, ίσως και ανανεωτής του. Αλλά όχι ιδιοκτήτης του.

Η ιδιοκτησία αλλοιώνει αμέσως τη σχέση. Το χρησιμοποιεί για κύρος, για εξουσία, για ταυτότητα, για ασφάλεια, για επιρροή πάνω σε άλλους. Δεν το υπηρετεί πια. Το διαχειρίζεται σαν προσωπικό κεφάλαιο. Και τότε, χωρίς να το καταλάβει, μεταφέρει το κέντρο από την πηγή προς τον εαυτό του. Το εγρηγορός που ίσως κάποτε δημιουργήθηκε για να υπηρετεί κάτι ανώτερο, γίνεται προέκταση της ανθρώπινης ματαιοδοξίας. Αυτό είναι η αρχή της διαφθοράς.

Ο φύλακας έχει άλλη στάση. Ο φύλακας ξέρει ότι κρατά κάτι που τον υπερβαίνει. Δεν το δημιουργεί από το μηδέν. Έχει ευθύνη απέναντι σε όσους το τρέφουν, σε όσους το παρέλαβαν, σε όσους θα το συναντήσουν αργότερα, και κυρίως απέναντι στην αλήθεια που υποτίθεται ότι υπηρετεί. Ο φύλακας δεν λέει «μου ανήκει». Λέει «μου εμπιστεύθηκε».

Αυτή η λέξη, εμπιστεύθηκε, αλλάζει όλη την εσωτερική ηθική. Ό,τι μου ανήκει μπορώ να το χρησιμοποιήσω όπως θέλω. Ό,τι μου εμπιστεύθηκε πρέπει να το παραδώσω χωρίς να το έχω μολύνει. Η παράδοση, η μύηση, η οικογενειακή μνήμη, η πνευματική εργασία, ακόμη και ένα συλλογικό έργο ανθρώπων, δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν προσωπικό οικόπεδο. Είναι κληρονομιά και ευθύνη. Δεν βιάζεται να αλλάξει από εγωισμό, ούτε να συντηρήσει από φόβο. Ρωτά πάντα: τι υπηρετεί την καθαρότητα του πεδίου;

Ο φύλακας δεν είναι παθητικός συντηρητής. Δεν στέκεται μπροστά στην πύλη απλώς για να εμποδίζει κάθε αλλαγή. Ο αληθινός φύλακας ξέρει τι πρέπει να προστατευθεί και τι πρέπει να καθαρθεί. Ξέρει ότι

μερικές φορές η προστασία απαιτεί αυστηρότητα, και άλλες φορές απαιτεί θάρρος για ανανέωση. Αν προστατεύεις τα πάντα αδιακρίτως, προστατεύεις και τη σκιά. Αν αλλάζεις τα πάντα αδιακρίτως, προδίδεις και τη ρίζα. Η φύλαξη είναι τέχνη διάκρισης ανάμεσα στην ουσία και στο περιβλημά.

Ο ιδιοκτήτης φοβάται την απώλεια. Ο φύλακας φοβάται τη βεβήλωση. Ο ιδιοκτήτης ρωτά: πώς θα κρατήσω τον έλεγχο; Ο φύλακας ρωτά: πώς θα μείνει καθαρό αυτό που υπηρετώ; Ο ιδιοκτήτης ανησυχεί μήπως φύγουν άνθρωποι, μήπως μειωθεί το κύρος, μήπως χάσει εξουσία. Ο φύλακας ανησυχεί μήπως το πεδίο αρχίσει να τρέφεται από ψέμα, φόβο, φιλοδοξία ή μηχανική επανάληψη. Ο ιδιοκτήτης μετρά επιβίωση. Ο φύλακας μετρά αλήθεια.

Ο φύλακας επίσης δεν ταυτίζει τον εαυτό του με το πεδίο. Αυτό είναι πολύ δύσκολο, ειδικά όταν έχει αφιερώσει χρόνια σε μια παράδοση, μια ομάδα, ένα έργο ή μια αλυσίδα. Η αφιέρωση μπορεί εύκολα να γίνει ταύτιση. Ο άνθρωπος λέει «υπηρετώ αυτό το πεδίο», αλλά βαθύτερα αρχίζει να αισθάνεται «εγώ είμαι αυτό το πεδίο». Κάθε αλλαγή βιώνεται ως απειλή. Κάθε αποχώρηση άλλου βιώνεται ως προσωπική προδοσία. Αυτή είναι ένδειξη ότι ο φύλακας έγινε ιδιοκτήτης χωρίς να το καταλάβει.

Ο αληθινός φύλακας μπορεί να πονά όταν το πεδίο δοκιμάζεται, αλλά δεν χάνει τη διάκριση. Μπορεί να αναγνωρίσει σκιά χωρίς να αισθανθεί ότι όλη του η ζωή ακυρώνεται. Μπορεί να δει ότι κάτι που αγαπά χρειάζεται καθαρή. Αυτή η ικανότητα είναι ένδειξη ωριμότητας. Όποιος δεν αντέχει να δει τη σκιά αυτού που αγαπά, δεν το αγαπά ακόμη καθαρά. Το χρειάζεται ως καθρέφτη της δικής του ασφάλειας.

Ο φύλακας γνωρίζει επίσης ότι δεν φυλάσσει μόνο τους άλλους από το πεδίο, αλλά και το πεδίο από τους άλλους. Ένα εγρηγορός μπορεί να μολυνθεί από κακή είσοδο, από λάθος πρόθεση, από ανθρώπους που ζητούν δύναμη χωρίς εργασία, από ανθρώπους που αναζητούν ταυτότητα χωρίς αλήθεια, από ανθρώπους που φέρνουν προσωπικές σκιές και θέλουν το πεδίο να τις νομιμοποιήσει. Η ανοιχτότητα χωρίς διάκριση δεν είναι αγάπη. Είναι εγκατάλειψη της φύλαξης.

Ο φύλακας δεν πρέπει να γίνει θυρωρός υπερηφάνειας. Δεν μπορεί να χρησιμοποιεί την προστασία της ποιότητας για να καλλιεργεί ελιτισμό, περιφρόνηση ή αυθαίρετο έλεγχο. Δεν είναι κάθε άνθρωπος έτοιμος για κάθε πεδίο, αλλά κάθε άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο. Ο φύλακας μπορεί να πει όχι χωρίς να ταπεινώσει. Μπορεί να θέσει όριο χωρίς να μισήσει. Μπορεί να προστατεύσει τον Ναό χωρίς να πιστέψει ότι ο Ναός υπάρχει για τη δική του εξουσία.

Η φύλαξη απαιτεί καθαρότητα προσωπικού πεδίου. Δεν μπορεί κάποιος να φυλάξει εγρηγορός αν δεν φυλάσσει τον εαυτό του. Αν είναι γεμάτος φιλοδοξία, θα φυλάξει με φιλοδοξία. Αν είναι γεμάτος φόβο, θα φυλάξει με έλεγχο. Αν είναι γεμάτος ανασφάλεια, θα μπερδέψει την τάξη με την επιβεβαίωση της θέσης του. Αν είναι γεμάτος πίκρα, θα κάνει τη φύλαξη τιμωρία. Η ποιότητα του φύλακα περνά στο πεδίο. Δεν μπορεί να κρυφτεί πίσω από τον ρόλο του.

Η σιωπή του φύλακα όμως δεν πρέπει να γίνεται απουσία λόγου όταν ο λόγος χρειάζεται. Υπάρχει στιγμή που η φύλαξη απαιτεί να μιλήσεις. Να ονομάσεις παραμόρφωση. Να σταματήσεις κατάχρηση. Να πεις ότι κάτι δεν υπηρετεί πια το κέντρο. Πολλοί θέλουν να είναι φύλακες μόνο όταν αυτό σημαίνει τιμή, κύρος ή σεβασμό. Λίγοι αντέχουν να είναι φύλακες όταν αυτό σημαίνει να δυσανεστήσουν, να χάσουν συμπάθειες, να χαλάσουν μια ψευδή ειρήνη. Αλλά χωρίς αυτό το θάρρος, η φύλαξη γίνεται διακοσμητική.

Ο φύλακας δεν είναι απαραίτητα ο ανώτερος ιεραρχικά. Σε πολλές περιπτώσεις, ένας απλός άνθρωπος μέσα σε ένα πεδίο μπορεί να λειτουργεί ως αληθινός φύλακας περισσότερο από εκείνον που κατέχει τίτλο. Ο τίτλος δίνει ευθύνη, αλλά δεν εγγυάται ποιότητα. Φύλακας είναι εκείνος που προσθέτει καθαρότητα, που διατηρεί ζωντανή τη μνήμη του σκοπού, που δεν αφήνει το πεδίο να πέσει σε μικρότητα χωρίς εσωτερική αντίσταση. Μπορεί να είναι ο πιο αθόρυβος. Μπορεί να μη φαίνεται. Αλλά η παρουσία του κρατά κάτι.

Σε κάθε ανθρώπινο ή ιστορικά εκδηλωμένο εγρηγορός υπάρχουν ορατοί και αόρατοι φύλακες. Οι ορατοί έχουν ρόλους, θέσεις, ευθύνες. Οι αόρατοι κρατούν την ποιότητα με τη ζωή τους. Μερικές φορές μια παράδοση επιβιώνει όχι χάρη στους επίσημους εκπροσώπους της, αλλά χάρη σε λίγους αθόρυβους ανθρώπους που συνεχίζουν να τη ζουν αληθινά. Αυτοί είναι σαν μικρές φλόγες μέσα σε μεγάλο χώρο. Αν σβήσουν, ο χώρος μπορεί να μείνει φωτισμένος εξωτερικά, αλλά η θερμότητα χάνεται.

Ο άνθρωπος ως φύλακας πρέπει να γνωρίζει και πότε να αποχωρεί από τη φύλαξη. Κανείς δεν πρέπει να κρατά μια θέση επειδή φοβάται ότι χωρίς αυτόν το πεδίο θα χαθεί. Αυτή η σκέψη μπορεί να κρύβει ευθύνη, αλλά μπορεί και να κρύβει εγωισμό. Ο φύλακας οφείλει να προετοιμάζει άλλους. Να μεταδίδει. Να μην κάνει τον εαυτό του αναντικατάστατο. Αν ένα πεδίο εξαρτάται από έναν μόνο φύλακα, είναι εύαλωτο. Η αληθινή φύλαξη δημιουργεί συνέχεια, όχι προσωπική εξάρτηση.

Ο ιδιοκτήτης θέλει διαδόχους που να του μοιάζουν ή να τον τιμούν. Ο φύλακας θέλει διαδόχους που να υπηρετούν το κέντρο, ακόμη κι αν δεν μοιάζουν πλήρως με αυτόν. Αυτό είναι μεγάλο τεστ ταπείνωσης. Μπορείς να χαρείς όταν κάποιος συνεχίζει το έργο χωρίς να αντιγράφει την εικόνα σου; Μπορείς να παραδώσεις χωρίς να κρατάς αόρατα νήματα ελέγχου; Αν όχι, τότε ίσως δεν φύλαγες μόνο. Ίσως κατείχες.

Ο φύλακας δεν επιδιώκει να κάνει το εγρηγορός μεγαλύτερο από την αλήθεια. Όσο κι αν αγαπά την παράδοση, την ομάδα, τον Ναό, την αλυσίδα, γνωρίζει ότι όλα αυτά κρίνονται από κάτι ανώτερο. Αν κάποτε το πεδίο στραφεί εναντίον της αλήθειας, ο φύλακας οφείλει να επιλέξει την αλήθεια. Αυτό μπορεί να είναι τραγικό. Μπορεί να σημαίνει σύγκρουση με ανθρώπους που αγαπά, αποχώρηση από μορφή που τον έθρεψε, απώλεια ταυτότητας. Αλλά χωρίς αυτή την τελική πίστη στην αλήθεια, η φύλαξη γίνεται λατρεία του πεδίου.

Εδώ βρίσκεται η διαφορά ανάμεσα στον φύλακα και στον φανατικό. Ο φανατικός προστατεύει το πεδίο ακόμη κι όταν το πεδίο ψεύδεται. Ο φανατικός ταυτίζει την κριτική με προδοσία. Ο φύλακας ξέρει ότι μερικές φορές η κριτική είναι πράξη πίστης προς το βαθύτερο κέντρο. Ο φανατικός θέλει να μη αλλάξει τίποτα για να μη κινδυνεύσει η ταυτότητά του. Ο φύλακας θέλει να μη χαθεί το φως, ακόμη κι αν πρέπει να αλλάξει το περίβλημα.

Ο φύλακας οφείλει να ξέρει και τη διαφορά ανάμεσα στην προστασία και στον έλεγχο. Η προστασία δημιουργεί όρια για να αναπτυχθεί ζωή. Ο έλεγχος δημιουργεί όρια για να μη χαθεί εξουσία. Η προστασία είναι έτοιμη να εξηγήσει, να παιδαγωγήσει, να ακούσει. Ο έλεγχος απαιτεί υπακοή χωρίς εσωτερική κατανόηση. Η προστασία έχει μέσα της αγάπη. Ο έλεγχος έχει μέσα του φόβο. Σε πολλά πεδία, η λέξη προστασία χρησιμοποιείται για να κρυφτεί ο έλεγχος. Ο φύλακας πρέπει πρώτα να το ελέγχει μέσα του.

Η φύλαξη έχει επίσης πρακτική πλευρά. Δεν είναι μόνο εσωτερική στάση. Σημαίνει να φροντίζεις τους τόπους, τα σύμβολα, τα κείμενα, τις τελετές, τη γλώσσα, τη μνήμη, τις σχέσεις. Σημαίνει να μη αφήνεις τα πράγματα να γίνονται μηχανικά. Να μη αφήνεις τα αντικείμενα να γίνονται ειδώλια. Να μη αφήνεις τα κείμενα να γίνονται άψυχες απαγγελίες. Να μη αφήνεις τη γλώσσα να γεμίζει κλισέ. Να μη αφήνεις την ιεραρχία να γίνεται θρόνος. Να μη αφήνεις την αδελφότητα να γίνεται κοινωνική συνήθεια χωρίς βάθος. Αυτή η φροντίδα είναι ταπεινή και συνεχής.

Ο φύλακας ξέρει ότι η φθορά αρχίζει από μικρά πράγματα. Από έναν λόγο που όλοι καταλαβαίνουν ότι είναι ψεύτικος αλλά κανείς δεν διορθώνει. Από μια τελετή που γίνεται βιαστικά και όλοι το συνηθίζουν. Από έναν τίτλο που αρχίζει να μετρά περισσότερο από το ήθος. Από μια σιωπή που κάποτε ήταν ιερή και τώρα κρύβει αμηχανία. Από αυτά τα μικρά αρχίζει η αλλαγή της ατμόσφαιρας. Το εγρηγορός σπάνια σκοτεινιάζει μονομιάς. Συνήθως θολώνει με ανεπαίσθητες παραχωρήσεις.

Ο φύλακας πρέπει να είναι πρόθυμος να γίνει αόρατος. Θέλουμε αναγνώριση, ειδικά όταν κοπιάζουμε. Όμως η φύλαξη συχνά δεν φαίνεται. Είναι να κρατήσεις έναν χώρο καθαρό χωρίς να το μάθει κανείς. Να αποφύγεις μια παραμόρφωση πριν γίνει γεγονός. Να μιλήσεις με έναν άνθρωπο εγκαίρως. Να προσφέρεις χρόνο χωρίς τίτλο. Να προσευχηθείς ή να σιωπήσεις για το πεδίο χωρίς δημόσια αναφορά. Να μη πάρεις τη θέση που θα μπορούσες να πάρεις, επειδή ξέρεις ότι δεν υπηρετεί το κέντρο. Αυτά δεν γράφονται σε χρονικά, αλλά χτίζουν αόρατη ποιότητα.

Ο ιδιοκτήτης θέλει να φαίνεται ως αναγκαίος. Ο φύλακας θέλει να είναι χρήσιμος ακόμη και αν δεν φαίνεται. Ο ιδιοκτήτης μετρά την επιρροή του. Ο φύλακας μετρά την καθαρότητα που αφήνει πίσω του. Ο ιδιοκτήτης ζητά μνήμη του ονόματός του. Ο φύλακας αρκείται να συνεχιστεί το φως. Διότι το εγρηγορός που φυλάσσεται από ανθρώπους που ζητούν διαρκώς να φαίνονται θα γεμίσει με προβολή. Το εγρηγορός που φυλάσσεται από ανθρώπους που αντέχουν να είναι αόρατοι θα αποκτήσει βάθος.

Υπάρχει και η φύλαξη απέναντι στον ίδιο τον εαυτό μας. Σημαίνει να μη τον αφήνουμε να γίνεται σκουπιδότοπος ξένων επιρροών. Να μη αφήνουμε την προσοχή του να αρπάζεται από κάθε θόρυβο. Να μη επιτρέπουμε στις πληγές του να γίνονται μικρά ιδιωτικά εγρηγορότα που κυβερνούν τη ζωή του. Να μη αφήνουμε τον φόβο να μετατρέπεται σε μόνιμη ατμόσφαιρα. Να μη αφήνουμε την πνευματική γνώση να γίνεται έπαρση. Η φύλαξη των συλλογικών πεδίων αρχίζει από τη φύλαξη του εσωτερικού μας οίκου.

Ο άνθρωπος που δεν φυλάσσει τον εαυτό του γίνεται εύκολα φορέας ξένων πεδίων. Μπαίνει σε χώρο και μεταφέρει την ένταση που απορρόφησε αλλού. Μιλά και αναπαράγει λόγια που δεν έχει εξετάσει. Φοβάται και μεταδίδει φόβο. Αντιδρά και νομίζει ότι σκέφτεται. Η αληθινή φύλαξη αρχίζει όταν ο άνθρωπος σταματά πριν μεταδώσει. Όταν ρωτά: αυτό που πάω να φέρω στον χώρο είναι δικό μου; Είναι καθαρό; Είναι χρήσιμο; Ή απλώς μεταφέρω ένα πεδίο που με κατέλαβε;

Ο φύλακας δεν είναι απαλλαγμένος από λάθη. Αν τον φανταστούμε τέλειο, θα δημιουργήσουμε άλλο ένα είδωλο. Ο φύλακας είναι άνθρωπος που επιστρέφει. Που διορθώνει. Που ζητά συγγνώμη όταν χρειάζεται. Που αναγνωρίζει ότι μπορεί να μολύνει αυτό που αγαπά. Που δεν θεωρεί τον ρόλο του εγγύηση καθαρότητας. Η ταπείνωση του φύλακα είναι ότι ξέρει πως και ο ίδιος χρειάζεται φύλαξη. Κανείς δεν είναι τόσο ψηλά ώστε να μη μπορεί να πέσει σε ιδιοκτησία, φόβο ή ματαιοδοξία.

Στη βαθύτερη μορφή του, ο φύλακας είναι άνθρωπος κατωφλίου. Αυτή η θέση είναι δύσκολη, γιατί δέχεται πιέσεις και από τις δύο πλευρές. Οι συντηρητικοί τον κατηγορούν ότι αλλάζει. Οι νεωτεριστές

τον κατηγορούν ότι κρατά. Οι φοβισμένοι ότι ανοίγει πολύ. Οι ανυπόμονοι ότι κλείνει πολύ. Ο φύλακας πρέπει να αντέξει αυτή την ένταση χωρίς να χάσει το κέντρο του. Δεν υπηρετεί την αποδοχή των πλευρών. Υπηρετεί το πέρασμα.

Το πέρασμα είναι η ουσία. Από άγνοια σε γνώση, από φόβο σε δέος, από εξάρτηση σε ευθύνη, από μορφή σε νόημα, από εγώ σε υπηρεσία, από ομάδα σε πηγή. Ο φύλακας της πύλης δεν είναι εκεί για να εμποδίσει το πέρασμα. Είναι εκεί για να μη γίνει το πέρασμα βεβήλωση ή παγίδα. Αν κρατά την πύλη κλειστή από φόβο, αποτυγχάνει. Αν την ανοίγει σε όλα από αδιακρισία, αποτυγχάνει. Αν τη φυλά ώστε να περνούν όσοι πρέπει, όταν πρέπει, όπως πρέπει, τότε υπηρετεί.

Ο άνθρωπος ως φύλακας πρέπει να γνωρίζει ότι το εγρηγορόν δεν είναι αυτοσκοπός. Το πεδίο υπάρχει για να υπηρετεί ζωή, αλήθεια, μνήμη, μύηση, θεραπεία, προσευχή, δημιουργία ή κάποια άλλη ουσιαστική λειτουργία. Αν πάψει να υπηρετεί, πρέπει να διορθωθεί. Αν δεν διορθώνεται, πρέπει να αποδεσμευτεί κανείς. Αν έχει ολοκληρώσει τον κύκλο του, πρέπει να αφεθεί να κλείσει. Ο φύλακας δεν κρατά νεκρά σώματα όρθια από συναισθηματική αδυναμία. Τιμά τον θάνατο όπως τιμά τη ζωή.

Στο τέλος, ο φύλακας έχει μία βασική αρετή: πιστότητα χωρίς κατοχή. Είναι πιστός στο φως που παρέλαβε, αλλά δεν το θεωρεί ιδιοκτησία του. Είναι πιστός στη μορφή όσο αυτή υπηρετεί το κέντρο, αλλά δεν την θεοποιεί. Είναι πιστός στους ανθρώπους, αλλά δεν τους κρατά με δεσμά. Είναι πιστός στη μνήμη, αλλά δεν αφήνει τη μνήμη να πνίξει το μέλλον. Είναι πιστός στην πηγή, και γι' αυτό μπορεί να αντισταθεί ακόμη και στο πεδίο όταν το πεδίο απομακρύνεται από αυτήν.

Όποιος σχετίζεται συνειδητά με εγρηγορότα πρέπει να πάψει να σκέφτεται ως κάτοχος και να μάθει να ζει ως φύλακας. Αυτό ισχύει για μνημένο, δάσκαλο, ιερέα, γονέα, ηγέτη και δημιουργό ομάδας. Τα πεδία που υπηρετούμε δεν μας ανήκουν· το μέτρο της ωριμότητας είναι αν θα τα αφήσουμε καθαρότερα, ελεύθερα και πιο διάφανα προς την πηγή τους.

Ενότητα Εικοστή Έβδομη: Οδηγός διάκρισης και εσωτερικής εξέτασης απέναντι στα εγρηγορότα

Μετά τη θεώρηση του ανθρώπου ως φύλακα και όχι ως ιδιοκτήτη των πεδίων, χρειάζεται τώρα να κατεβάσουμε όλη τη θεωρία σε μια μορφή εσωτερικής εξέτασης. Όχι ως μηχανικό ερωτηματολόγιο, ούτε ως σύστημα γρήγορων απαντήσεων. Χρειάζονται χρόνο, σιωπή, παρατήρηση, καρπούς. Όμως ο άνθρωπος χρειάζεται κάποια σταθερά σημεία αναφοράς για να μη χαθεί μέσα στη γοητεία, στον φόβο, στην εξάρτηση ή στην αντίδραση. Η διάκριση πρέπει να γίνει άσκηση.

Η πρώτη ερώτηση είναι πάντα: τι με ελκύει σε αυτό το πεδίο; Αυτή η ερώτηση πρέπει να απαντηθεί χωρίς εξωραϊσμό. Μπορεί να με ελκύει η αλήθεια, η μνήμη, η ανάγκη νοήματος ή η κλήση προς εργασία. Μπορεί όμως να με ελκύει και η ανάγκη να ανήκω, να νιώσω εκλεκτός, να αποκτήσω ταυτότητα, να βρω πατέρα, να βρω ομάδα, να κρυφτώ από τη μοναξιά μου, να πάρω δύναμη, να θεραπεύσω πληγή χωρίς πραγματική εργασία. Η έλξη δεν είναι από μόνη της κακό σημάδι. Είναι όμως αποκαλυπτική. Εκεί όπου έλκομαι, εκεί υπάρχει και πόρτα. Και κάθε πόρτα μπορεί να οδηγήσει σε Ναό ή σε παγίδα, ανάλογα με το τι μέσα μου θέλει να περάσει.

Η δεύτερη ερώτηση είναι: τι ζητά αυτό το πεδίο από εμένα; Όχι μόνο τι λέει ότι ζητά. Τι πραγματικά ζητά στην πράξη; Ζητά εργασία, κάθαρση, ευθύνη και ωρίμανση; Ή ζητά υπακοή χωρίς διάκριση, συναισθηματική διαθεσιμότητα, απορρόφηση χρόνου, σιωπή απέναντι σε αντιφάσεις, άκριτη υπεράσπιση της εικόνας του; Κάθε εγρηγορός έχει απαιτήσεις. Το πρόβλημα δεν είναι ότι ζητά κάτι. Το πρόβλημα είναι τι ζητά και προς ποιον σκοπό. Ένα φωτεινό πεδίο ζητά για να μορφώσει. Ένα σκοτεινό ζητά για να κατέχει.

Η τρίτη ερώτηση είναι: τι γίνεται μέσα μου όταν πλησιάζω αυτό το πεδίο; Το σώμα μου ησυχάζει ή σφίγγεται; Η σκέψη μου καθαρίζει ή μπερδεύεται; Η καρδιά μου ανοίγει ή μπαίνει σε άμυνα; Νιώθω δέος ή φόβο; Νιώθω ευθύνη ή ανάγκη να φανώ; Νιώθω κλήση προς εργασία ή μέθη από την ατμόσφαιρα; Αυτά τα σημάδια δεν αρκούν για τελική κρίση, αλλά είναι πολύτιμα. Η ψυχή και το σώμα συχνά αντιλαμβάνονται το πεδίο πριν ο νους βρει λέξεις. Αν κάθε επαφή με ένα εγρηγορός αφήνει πίσω της σύγχυση, ενοχή ή εξάντληση, πρέπει να σταθούμε και να ακούσουμε.

Η τέταρτη ερώτηση είναι: τι γίνεται μέσα μου όταν απομακρύνομαι από αυτό το πεδίο; Μερικά πεδία είναι γοητευτικά όσο βρίσκεσαι μέσα τους, αλλά μόλις φύγεις αφήνουν κενό, ανησυχία ή ανάγκη άμεσης επιστροφής. Άλλα δεν εντυπωσιάζουν τόσο έντονα, αλλά αφήνουν ήρεμη τροφή, σκέψη, καθαρότητα, ευθύνη. Πρέπει να παρατηρούμε όχι μόνο τη στιγμή της συμμετοχής, αλλά και το ίχνος που μένει μετά. Το φωτεινό εγρηγορός μπορεί να συγκλονίσει, αλλά δεν σε κάνει εθισμένο στη συγκίνηση. Το σκοτεινό συχνά δημιουργεί ανάγκη επαναφόρτισης, σαν ο άνθρωπος να μην μπορεί να σταθεί χωρίς την ατμόσφαιρά του.

Η πέμπτη ερώτηση είναι: πώς με κάνει να βλέπω τους άλλους; Αν μετά τη συμμετοχή μου σε ένα πεδίο βλέπω όσους είναι έξω με περισσότερη κατανόηση, με πιο βαθιά ανθρωπιά, με λιγότερη ανάγκη κρίσης, τότε κάτι υγιές εργάζεται. Αν όμως αρχίζω να τους βλέπω ως κατώτερους, αδαείς, σκοτεινούς, ανάξιους, εχθρούς ή απλώς υλικό προς μεταστροφή, τότε πρέπει να ανησυχήσω. Η αληθινή μύηση δεν κάνει τον άνθρωπο περιφρονητικό. Τον κάνει πιο υπεύθυνο απέναντι σε όσους δεν είδαν ακόμη αυτό που εκείνος νομίζει ότι είδε.

Η έκτη ερώτηση είναι: πώς αντιδρά το πεδίο στην ερώτηση; Όχι στην επίθεση, όχι στην προσβολή, αλλά στην ειλικρινή ερώτηση. Αν ένα εγρηγορός, μέσω των φορέων του, μπορεί να ακούσει, να εξηγήσει, να σιωπήσει τίμια όπου χρειάζεται, να πει «δεν ξέρω», να παραδεχθεί όρια, τότε υπάρχει υγεία. Αν κάθε ερώτηση αντιμετωπίζεται ως απιστία, αν κάθε αμφιβολία θεωρείται πτώση, αν κάθε κριτική ονομάζεται προδοσία, τότε το πεδίο έχει αρχίσει να φοβάται το φως. Τρέμει μόνο το ψέμα που ντύθηκε αλήθεια.

Η έβδομη ερώτηση είναι: ποια είναι η σχέση του πεδίου με τη μνήμη; Θυμάται για να ζήσει ή θυμάται για να παγώσει; Τιμά τους προγόνους ή τους χρησιμοποιεί; Αναγνωρίζει και τους άβολου νεκρούς, τις αποτυχίες, τις πληγές, τα λάθη, ή διατηρεί μόνο μια λαμπρή αφήγηση; Ένα πεδίο που έχει επιλεκτική μνήμη δημιουργεί μύθο αυτοδικαίωσης. Η μνήμη είναι ιερή όταν οδηγεί σε αλήθεια. Γίνεται σκοτεινή όταν κρατά την ομάδα μέσα σε φαντασίωση καθαρότητας.

Η όγδοη ερώτηση είναι: τι είδους ανθρώπους παράγει το πεδίο σταδιακά; Μην κοιτάς μόνο τους λόγους, τις τελετές, τα σύμβολα. Κοίτα τους ανθρώπους που έμειναν εκεί χρόνια. Είναι πιο ελεύθεροι; Πιο αληθινοί; Πιο ευγενείς; Πιο ταπεινοί; Πιο ικανοί να φέρουν ευθύνη; Ή είναι πιο κλειστοί, πιο φοβισμένοι, πιο υπερήφανοι, πιο εξαρτημένοι, πιο σκληροί, πιο θεατρικοί; Ο χρόνος αποκαλύπτει το πεδίο. Ο αρχικός ενθουσιασμός μπορεί να εξαπατήσει. Οι μακροχρόνιοι καρποί δύσκολα ψεύδονται.

Η ένατη ερώτηση είναι: τι επιβραβεύεται μέσα στο πεδίο; Όχι θεωρητικά, αλλά πρακτικά. Επιβραβεύεται η αλήθεια ή η συμμόρφωση; Η εργασία ή η προβολή; Η ταπείνωση ή ο τίτλος; Η ωρίμανση ή η τυφλή πίστη; Η καθαρότητα ή η χρησιμότητα προς την ομάδα; Αν ένα πεδίο λέει ότι τιμά την αρετή, αλλά στην πράξη προωθεί τους πιο φιλόδοξους, τους πιο υπάκουους ή τους πιο θεατρικούς, τότε το πραγματικό του κέντρο δεν είναι αυτό που διακηρύσσει. Η ατμόσφαιρα διαμορφώνεται από την πρακτική ανταμοιβή, όχι από τα συνθήματα.

Η δέκατη ερώτηση είναι: τι τιμωρείται μέσα στο πεδίο; Τι δεν επιτρέπεται να ειπωθεί; Ποια αλήθεια όλοι ξέρουν αλλά κανείς δεν αγγίζει; Ποιο πρόσωπο, ποια απόφαση, ποια ιστορία, ποια πρακτική έχει γίνει απαγορευμένη περιοχή; Εκεί όπου δεν επιτρέπεται να μπει φως, εκεί συνήθως κατοικεί σκιά. Δεν σημαίνει ότι όλα πρέπει να λέγονται άκριτα ή δημόσια. Σημαίνει όμως ότι κανένα πεδίο δεν πρέπει να έχει περιοχές όπου η αλήθεια είναι μόνιμα απαγορευμένη για να προστατευθεί η εικόνα.

Η ενδέκατη ερώτηση είναι: πώς διαχειρίζεται το πεδίο την αδυναμία; Όταν κάποιος είναι κουρασμένος, μπερδεμένος, πληγωμένος ή σε κρίση, τι συμβαίνει; Του δίνεται χώρος να σταθεί; Ή η αδυναμία του χρησιμοποιείται για να δεθεί περισσότερο; Ένα φωτεινό πεδίο θεραπεύει με στόχο την ενηλικίωση. Ένα σκοτεινό πεδίο θεραπεύει με τρόπο που σε κάνει να χρειάζεσαι πάντα τον θεραπευτή. Η αληθινή φροντίδα δεν θέλει να είναι αιώνια αναγκαία. Θέλει να γίνει ο άλλος πιο ζωντανός.

Η δωδέκατη ερώτηση είναι: υπάρχει δυνατότητα εξόδου χωρίς κατάρα; Κανένα πεδίο δεν πρέπει να απαιτεί αιώνια παραμονή από φόβο. Μπορεί μια κοινότητα να πονά όταν κάποιος αποχωρεί. Όμως αν η έξοδος ισοδυναμεί με συμβολικό θάνατο, αν ο αποχωρών γίνεται αυτομάτως προδότης, αν πρέπει να καταστραφεί η μνήμη του για να σωθεί η εικόνα της ομάδας, τότε το πεδίο αποκαλύπτει κατοχικότητα. Η ελευθερία της εξόδου είναι από τα πιο βαθιά τεστ ενός εγρηγορότος. Ό,τι δεν μπορεί να αφήσει, κατέχει.

Η δέκατη τρίτη ερώτηση είναι: ποια είναι η σχέση του πεδίου με το χρήμα, το κύρος και τη δύναμη; Αυτά τα τρία είναι ισχυροί δοκιμαστές. Ένα πεδίο μπορεί να μιλά για πνευματικότητα, αλλά να οργανώνεται γύρω από κύρος. Μπορεί να μιλά για μύηση, αλλά να δημιουργεί μηχανισμό ανόδου και αναγνώρισης. Μπορεί να μιλά για κοινότητα, αλλά να απαιτεί οικονομική ή συναισθηματική θυσία χωρίς διαφάνεια. Εκεί όπου το χρήμα, το κύρος ή η δύναμη δεν φωτίζονται από αλήθεια, γίνονται γρήγορα κρυφό κέντρο.

Η δέκατη τέταρτη ερώτηση είναι: τι είδους σιωπή υπάρχει εδώ; Είναι σιωπή βάθους ή σιωπή φόβου; Σιωπή αφομοίωσης ή σιωπή συγκάλυψης; Σιωπή σεβασμού ή σιωπή επειδή όλοι ξέρουν ότι δεν πρέπει να ρωτήσουν; Η σιωπή μπορεί να είναι άγια. Πρέπει να ξεχωρίσουμε την ιερή προστασία του μυστηρίου από την προστασία της ανθρώπινης αυθαιρεσίας. Το μυστήριο δεν χρειάζεται ψέμα για να προστατευθεί. Η κατάχρηση χρειάζεται ψέμα.

Η δέκατη πέμπτη ερώτηση είναι: η συμμετοχή μου με κάνει πιο παρόντα στην πραγματική ζωή ή με οδηγεί σε φυγή; Ένα πεδίο μπορεί να είναι πνευματικό, μυητικό, ιδεολογικό, καλλιτεχνικό, ψηφιακό ή ερωτικό, και να λειτουργεί ως φυγή από την ευθύνη της καθημερινότητας. Αν η συμμετοχή μου με κάνει να αποφεύγω τις πρακτικές μου ευθύνες, τις σχέσεις μου, το σώμα μου, την εργασία μου, την αλήθεια της ζωής μου, τότε πρέπει να προσέξω. Σε επιστρέφει σε αυτήν με βαθύτερη συνείδηση. Αν σε κρατά σε φαντασιακή ένταση, ίσως σε τρέφει χωρίς να σε μεταμορφώνει.

Η δέκατη έκτη ερώτηση είναι: τι συμβαίνει με την προσωπική μου προσευχή ή σιωπή όταν απομακρύνομαι από το πεδίο; Μπορώ να σταθώ ενώπιον της αλήθειας χωρίς την ομάδα; Μπορώ να νιώσω σχέση με την πηγή χωρίς τη συνεχή επιβεβαίωση του εγρηγορότος; Αν όχι, τότε ίσως έχω ταυτίσει το κανάλι με την πηγή. Ένα πεδίο μπορεί να βοηθήσει την προσευχή ή τη μύηση, αλλά δεν πρέπει να γίνει ο μόνος τρόπος ύπαρξης της ψυχής. Η αληθινή παράδοση σε οδηγεί σε βαθύτερη προσωπική στάση. Δεν σε κάνει ανίκανο να σταθείς χωρίς εξωτερική ατμόσφαιρα.

Η δέκατη έβδομη ερώτηση είναι: τι γίνεται όταν το πεδίο απογοητεύει; Μπορώ να διακρίνω ανάμεσα στην πηγή και στον φορέα; Αν με την πρώτη απογοήτευση περνά από τη λατρεία στο μίσος, τότε ίσως η σχέση μου με το πεδίο ήταν ανώριμη. Αν, αντίθετα, αρνούμαι κάθε απογοήτευση για να μη χαλάσει η εικόνα μου, τότε είμαι επίσης ανώριμος. Η ώριμη διάκριση αντέχει τη μίξη. Βλέπει φως και σκιά χωρίς να τα συγχέει.

Η δέκατη όγδοη ερώτηση είναι: τι μέσα μου δεν θέλει να δει την αλήθεια για αυτό το πεδίο; Μερικές φορές δεν βλέπουμε όχι επειδή το πεδίο κρύβεται καλά, αλλά επειδή εμείς χρειαζόμαστε να μη δούμε. Χρειαζόμαστε την ομάδα, τον δάσκαλο, την παράδοση, την ιδεολογία, τη σχέση, το όραμα. Αν δούμε καθαρά, ίσως πρέπει να αλλάξουμε ζωή. Η ψυχή συχνά προτιμά μια βολική αυταπάτη από μια ακριβή αλήθεια. Η διάκριση απαιτεί να ομολογήσουμε τι φοβόμαστε ότι θα χάσουμε αν δούμε.

Η δέκατη ένατη ερώτηση είναι: ποια τροφή προσφέρω εγώ στο πεδίο; Δεν είναι μόνο το πεδίο που με επηρεάζει. Κι εγώ το επηρεάζω. Μπαίνω με γκρίνια, φθόνο, φόβο, ανάγκη αναγνώρισης; Ή μπαίνω με καθαρότητα, εργασία, σεβασμό, ειλικρίνεια; Αν απαιτώ από ένα πεδίο να είναι φωτεινό ενώ εγώ το τρέφω με ακαθαρσία, είμαι άδικος. Είναι ευθύνη προς τα μέσα. Κάθε φορά που συμμετέχω, κάτι προσθέτω.

Η εικοστή ερώτηση είναι: αν αυτό το πεδίο αύριο έχανε τα εξωτερικά του σημάδια, θα έμενε κάτι αληθινό μέσα μου; Αν χαθούν οι τίτλοι, τα σύμβολα, οι συναντήσεις, οι τελετές, οι άνθρωποι, η κοινωνική αναγνώριση, τι απομένει; Αν απομένει μόνο κενό ή νοσταλγία ατμόσφαιρας, τότε ίσως περισσότερο με φόρτισε παρά με μετέβαλε. Η αληθινή μύηση αφήνει κάτι μέσα στον άνθρωπο που δεν εξαρτάται από τη συνεχή εξωτερική σκηνή.

Ο οδηγός διάκρισης πρέπει να εφαρμόζεται και στα φωτεινά πεδία, όχι μόνο στα ύποπτα. Ακόμη και ένα καθαρό εγρηγορός μπορεί να γίνει για εμένα δεσμευτικό αν το πλησιάσω ανώριμα. Μια παράδοση μπορεί να είναι αληθινή και εγώ να τη χρησιμοποιώ για υπερηφάνεια. Μια μύηση μπορεί να έχει βάθος και εγώ να την κάνω τίτλο. Μια κοινότητα μπορεί να είναι υγιής και εγώ να τη χρειάζομαι με λάθος τρόπο. Άρα η διάκριση δεν αφορά μόνο την ποιότητα του πεδίου, αλλά και την ποιότητα της σχέσης μου μαζί του.

Η εσωτερική εξέταση πρέπει να γίνεται χωρίς υστερία και χωρίς αφέλεια. Η υστερία βλέπει παντού σκοτεινά πεδία, επιρροές, κατοικήσεις, κινδύνους. Η αφέλεια δεν βλέπει τίποτα και παραδίδεται σε ό,τι την συγκινεί. Και οι δύο στάσεις είναι ανώριμες. Η ώριμη στάση είναι ήρεμη εγρήγορση. Δεν φοβάται το αόρατο, αλλά δεν το περιφρονεί. Δεν θεοποιεί την εμπειρία, αλλά δεν την υποτιμά. Δεν ψάχνει συνεχώς απειλές, αλλά κρατά την προσοχή της καθαρής. Αυτή η στάση είναι σπάνια και απαιτεί εσωτερικό κέντρο.

Η εικοστή έβδομη ενότητα κλείνει με μια πρακτική στάση: πριν μπεις σε ένα πεδίο, να είσαι ειλικρινής για το τι ζητάς. Όσο είσαι μέσα, να παρατηρείς τι γεννά μέσα σου και γύρω σου. Αν χρειαστεί να φύγεις, να φύγεις χωρίς ψέμα και χωρίς μίσος. Αν μείνεις, να μη μένεις ως καταναλωτής, αλλά ως φύλακας. Αυτή η μνήμη είναι η αρχή της ελευθερίας.

Τελικός οδηγός διάκρισης: κριτήριο καρπών

Ερώτηση διάκρισης	Φωτεινός καρπός	Σκοτεινό σημάδι
Τι ζητά το πεδίο από τον άνθρωπο;	Ευθύνη, καθαρότητα, ωρίμανση	Υποταγή, φόβο, τυφλή ταύτιση
Πού οδηγεί την προσοχή;	Προς την πηγή και την αλήθεια	Προς την αυτοσυντήρηση της ομάδας
Πώς χειρίζεται την αμφιβολία;	Ως πρόσκληση για βαθύτερη κατανόηση	Ως προδοσία ή απειλή
Τι κάνει στον χαρακτήρα;	Γεννά ελευθερία, διάκριση και αγάπη	Γεννά έπαρση, εξάρτηση και ψυχική σκληρότητα
Μπορεί να δεχθεί κάθαρση;	Ναι, γιατί υπηρετεί κάτι ανώτερο από τον εαυτό του	Όχι, γιατί έχει γίνει είδωλο του εαυτού του

Ενότητα Εικοστή Όγδοη: Το εγρηγορός μπροστά στο Θείο και στην Αλήθεια

Έπειτα από όλη αυτή την πορεία, η πραγματεία πρέπει να οδηγηθεί στο ανώτερο κριτήριο. Όλα αυτά είναι αληθινά, αλλά δεν είναι το τελικό μέτρο. Το τελικό μέτρο είναι το Θείο και η Αλήθεια, με την πιο αυστηρή έννοια. Δηλαδή εκείνο που δεν εξαρτάται από την ανθρώπινη προβολή, εκείνο που δεν κατασκευάζεται από τη συλλογική επιθυμία, εκείνο που δεν μεγαλώνει επειδή το πιστεύουν πολλοί, ούτε μικραίνει επειδή το ξεχνούν. Μπροστά σε αυτό, κάθε εγρηγορός, όσο ισχυρό κι αν είναι, κρίνεται.

Το Θείο δεν ταυτίζεται με την ψυχική ένταση. Δεν ταυτίζεται με το ρίγος, με τη συγκίνηση, με την ομαδική μέθη, με την αίσθηση μεγαλείου. Αυτά μπορεί να συνοδεύσουν μια αληθινή επαφή, αλλά μπορεί και να εμφανιστούν σε τελείως διαφορετικά πεδία. Η ψυχή του μπορεί να δονηθεί μπροστά σε κάτι βαθύ, αλλά μπορεί να δονηθεί και μπροστά σε κάτι απλώς ισχυρό. Το Θείο δεν αναγνωρίζεται μόνο από τη δύναμη της εμπειρίας, αλλά από την ποιότητα της μεταμόρφωσης που αφήνει.

Η Αλήθεια, επίσης, δεν ταυτίζεται με την κοινή βεβαιότητα ενός πεδίου. Πολλοί άνθρωποι μπορούν να πιστεύουν κάτι με πάθος και να δημιουργήσουν γύρω από αυτό πολύ ισχυρό εγρηγορός. Η βεβαιότητά τους θα ενισχύει ο ένας τον άλλον. Έτσι δημιουργείται κύκλος αυτοβεβαίωσης: η πίστη τρέφει το πεδίο, το πεδίο επιστρέφει αίσθηση δύναμης, η δύναμη ερμηνεύεται ως απόδειξη αλήθειας, και η αλήθεια θεωρείται πια δεδομένη. Αυτός ο κύκλος είναι επικίνδυνος, γιατί μπορεί να κλείσει τον άνθρωπο μέσα σε συλλογική αυταπάτη.

Μπροστά στο Θείο, το εγρηγορός πρέπει να γίνει διάφανο. Δεν πρέπει να σταθεί ως τείχος, ούτε ως είδωλο, ούτε ως αυτάρκης δύναμη. Πρέπει να γίνει παράθυρο. Ένα θρησκευτικό, μυητικό ή πνευματικό εγρηγορός έχει δικαίωμα ύπαρξης μόνο αν οδηγεί πέρα από τον εαυτό του. Αν κάνει τον άνθρωπο να

λατρεύει το ίδιο το πεδίο, τότε έχει αποτύχει. Αν τον κάνει να κολλά στη μορφή, στον τίτλο, στην ομάδα, στην ατμόσφαιρα, στον δάσκαλο, στο σύμβολο, τότε έγινε πέπλο. Αν όμως τον βοηθά να σταθεί βαθύτερα μπροστά στο Θεό, στην Αλήθεια, στο Αγαθό, στο Φως, τότε λειτουργεί σωστά ως αγωγός.

Η διαφορά ανάμεσα στο πέπλο και στο παράθυρο είναι λεπτή. Και τα δύο βρίσκονται ανάμεσα στον άνθρωπο και στο φως. Το παράθυρο αφήνει να περάσει. Το πέπλο κρύβει, ακόμη κι αν είναι όμορφο. Πολλά εγρηγορότα αρχίζουν ως παράθυρα και καταλήγουν πέπλα. Στην αρχή η μορφή βοηθά τον άνθρωπο να προσεγγίσει κάτι ανώτερο. Οι άνθρωποι αρχίζουν να αγαπούν την εμπειρία της μορφής περισσότερο από την αλήθεια που η μορφή έδειχνε. Τότε το παράθυρο γεμίζει εικόνες του εαυτού του και παύει να είναι διάφανο.

Αυτός είναι ο μεγάλος πειρασμός κάθε παράδοσης: να υποκαταστήσει την πηγή με την ιστορία της σχέσης της με την πηγή. Άλλο είναι το νερό και άλλο οι ιστορίες για το νερό. Άλλο είναι η φωτιά και άλλο τα εργαλεία με τα οποία κάποτε μεταδόθηκε. Άλλο είναι ο Θεός και άλλο το εγρηγορό μιας κοινότητας που προσευχήθηκε σε Αυτόν. Η κοινότητα μπορεί να είναι ιερή ως χώρος σχέσης, αλλά δεν είναι ο Θεός. Ο δάσκαλος μπορεί να είναι φορέας, αλλά δεν είναι η πηγή. Η μύηση μπορεί να είναι πέρασμα, αλλά δεν είναι ο τελικός προορισμός.

Όταν αυτό ξεχαστεί, εμφανίζεται η ειδωλοποίηση του εγρηγορότος. Δεν αναζητά την Αλήθεια, αλλά την επιβεβαίωση ότι το δικό του πεδίο κατέχει την Αλήθεια. Δεν υπηρετεί το Φως, αλλά την εικόνα της ομάδας του ως φορέα φωτός. Αυτή είναι πολύ λεπτή πτώση, γιατί εξωτερικά μπορεί να μοιάζει ευλάβεια. Ο άνθρωπος μιλά με ιερή γλώσσα, τηρεί τύπους, τιμά σύμβολα, υπερασπίζεται την παράδοση. Αλλά μέσα του η ζωντανή σχέση με την πηγή έχει αντικατασταθεί από αφοσίωση στο κέλυφος.

Η Αλήθεια έχει ένα χαρακτηριστικό που κανένα εγρηγορό δεν μπορεί να μιμηθεί πλήρως: δεν χρειάζεται να προστατευθεί με ψέμα. Όταν μια ομάδα, μια παράδοση ή ένα πεδίο αρχίζει να λέει ψέματα για να προστατεύσει το ιερό της, τότε δεν προστατεύει το ιερό. Προστατεύει την εικόνα της. Το αληθινό θείο δεν έχει ανάγκη από συγκάλυψη, από χειραγώγηση, από φόβο, από ψεύτικες βεβαιότητες. Μπορεί να υπάρχουν μυστήρια που δεν αποκαλύπτονται σε όλους. Μπορεί να υπάρχουν λόγοι σιωπής. Αλλά άλλο μυστήριο και άλλο ψέμα. Το μυστήριο κρατά βάθος. Το ψέμα κρύβει σήψη.

Μπροστά στην Αλήθεια, κάθε εγρηγορός πρέπει να είναι πρόθυμο να κριθεί. Αν δεν αντέχει την κρίση, τότε έχει ήδη αρχίσει να λειτουργεί ως είδωλο. Η κρίση εδώ δεν σημαίνει εξωτερική επίθεση ή βέβηλη αποδόμηση. Σημαίνει καθαρό φως. Να φανεί τι υπηρετεί πραγματικά. Να φανεί αν οδηγεί σε ελευθερία ή κατοχή. Να φανεί αν ο λόγος του συμφωνεί με την πράξη του. Να φανεί αν οι φορείς του γίνονται πιο αληθινοί ή πιο εξαρτημένοι από την εικόνα τους. Ό,τι είναι αληθινό καθαρίζεται με την κρίση. Ό,τι είναι ψεύτικο φοβάται.

Το Θείο δεν ζητά από τον άνθρωπο να καταργήσει τη διάκριση. Αντίθετα, την απαιτεί. Μια πνευματικότητα που ζητά να μην σκέφτεσαι, να μην ρωτάς, να μην ακούς τη συνείδησή σου, δεν υπηρετεί τον Θεό. Υπηρετεί μηχανισμό εξουσίας. Η αληθινή πίστη μπορεί να υπερβαίνει την απλή λογική, αλλά δεν ακυρώνει τη συνείδηση. Η υπέρβαση δεν είναι τύφλωση. Είναι άνοιγμα σε βαθύτερη τάξη. Όταν ένα εγρηγορό χρησιμοποιεί το μυστήριο για να ακυρώσει την προσωπική ευθύνη, τότε δεν μυεί. Υποτάσσει.

Ο άνθρωπος πρέπει να μάθει να διακρίνει ανάμεσα στη θεία υπακοή και στην ψυχική υποδούλωση. Η ψυχική υποδούλωση είναι παράδοση της κρίσης σε ανθρώπινο πεδίο που ζητά να μιλά εξ ονόματος του θείου χωρίς να υπόκειται σε έλεγχο. Η πρώτη σε ταπεινώνει και σε ανορθώνει. Η δεύτερη σε μικραίνει και σε φοβίζει. Η πρώτη γεννά ελευθερία μέσα από ευθύνη. Η δεύτερη γεννά συμμόρφωση μέσα από φόβο.

Μπροστά στο Θείο, τα εγρηγορότα χωρίζονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Υπάρχουν εκείνα που δεν έχουν πραγματική αναφορά σε πηγή, αλλά ζουν από ανθρώπινη ψυχολογία, ανάγκη, ιδεολογία, φαντασία ή συλλογικό πάθος. Αυτά μπορεί να είναι ισχυρά, αλλά είναι κλειστά στον εαυτό τους. Υπάρχουν εκείνα που δημιουργήθηκαν γύρω από αληθινή αναζήτηση της πηγής, αλλά σταδιακά θόλωσαν, μολύνθηκαν ή σκλήρυναν. Αυτά χρειάζονται κάθαρση. Και υπάρχουν εκείνα που, παρά την ανθρώπινη ατέλεια, παραμένουν διάφανα προς κάτι ανώτερο. Αυτά είναι σπάνια και πολύτιμα, και χρειάζονται φύλαξη.

Ακόμη και το πιο φωτεινό εγρηγορόσ δεν πρέπει να λατρεύεται ως απόλυτο. Δεν υπάρχει ανθρώπινο πεδίο χωρίς ανθρώπινο στοιχείο. Ακόμη και όταν υπηρετεί αληθινή πηγή, περνά μέσα από ανθρώπινα στόματα, χέρια, συνήθειες, χαρακτήρες, φόβους, ιστορία. Άρα πρέπει να τιμάται, αλλά όχι να απολυτοποιείται. Η απόλυτη εμπιστοσύνη ανήκει μόνο στην Αλήθεια, όχι σε κάθε φορέα που την επικαλείται. Όταν δίνουμε απόλυτη εμπιστοσύνη σε ανθρώπινο πεδίο, το φορτώνουμε με βάρος που δεν μπορεί να σηκώσει και το διαφθείρουμε.

Το Θείο δεν χρειάζεται το εγρηγορόσ, αλλά ο άνθρωπος συχνά το χρειάζεται. Ο Θεός, αν μιλήσουμε θεολογικά, δεν εξαρτάται από τις ανθρώπινες τελετές, τις κοινότητες, τα σύμβολα ή τις συλλογικές μορφές. Ο άνθρωπος όμως, επειδή είναι ενσώματος και ιστορικός, χρειάζεται μορφές για να σχετιστεί. Χρειάζεται γλώσσα, εικόνα, ρυθμό, χώρο, κοινότητα, μνήμη. Το εγρηγορόσ μπορεί λοιπόν να είναι αναγκαίο ως ανθρώπινη οικονομία της σχέσης. Αλλά το μέσο δεν πρέπει να παίρνει τη θέση Εκείνου προς τον οποίο δείχνει.

Αν το εγρηγορόσ είναι υγιές, θα βοηθήσει τον άνθρωπο να προσεγγίσει την πηγή με περισσότερη καθαρότητα. Αν είναι άρρωστο, θα κάνει το αντίστροφο. Θα χρησιμοποιήσει την πηγή ως όνομα για να ενισχύσει τον εαυτό του. Θα πει «Θεός» και θα εννοεί εξουσία. Θα πει «Αλήθεια» και θα εννοεί συμμόρφωση. Θα πει «Μύηση» και θα εννοεί ένταξη σε ιεραρχία. Θα πει «Παράδοση» και θα εννοεί ακινησία.

Υπάρχει εδώ μια μεγάλη εσωτερική δοκιμασία: μπορεί ο άνθρωπος να αγαπά το πεδίο του και ταυτόχρονα να αγαπά την Αλήθεια περισσότερο από το πεδίο; Αν δεν μπορεί, τότε είναι ειδωλολάτρης του πεδίου. Αν μπορεί, τότε είναι πραγματικός φύλακας. Διότι ο αληθινός φύλακας δεν θα προδώσει την Αλήθεια για να προστατεύσει τη μορφή. Θα πονέσει, θα αγωνιστεί, θα προσπαθήσει να καθαρίσει τη μορφή, αλλά αν η μορφή απαιτήσει ψέμα, θα επιλέξει την Αλήθεια. Όχι αν θα υπακούσεις στην ομάδα, αλλά αν θα μείνεις πιστός στο φως όταν η ομάδα σκιάζεται.

Το ίδιο ισχύει και στο προσωπικό επίπεδο. Και αυτές πρέπει να κριθούν μπροστά στην Αλήθεια. Μπορεί να λέω ότι αναζητώ το φως, αλλά να έχω χτίσει εγρηγορόσ του εαυτού μου ως αναζητητή. Μπορεί να λέω ότι θέλω τον Θεό, αλλά να θέλω την εικόνα του πνευματικού ανθρώπου. Μπορεί να λέω ότι υπηρετώ την αλήθεια, αλλά να χρησιμοποιώ την αλήθεια για να επιτίθεται. Όλα αυτά πρέπει να σταθούν γυμνά μπροστά στο ανώτερο κριτήριο.

Η Αλήθεια δεν κολακεύει το πνευματικό εγώ. Το εγρηγορός μπορεί να του δώσει ρόλο. Η Αλήθεια του αφαιρεί τις ψεύτικες μάσκες. Το εγρηγορός μπορεί να του δώσει αίσθηση ότι ανήκει στους εκλεκτούς. Η Αλήθεια τον ρωτά αν αγαπά πραγματικά. Το εγρηγορός μπορεί να του δώσει γλώσσα υψηλή. Η Αλήθεια τον ρωτά αν ζει σύμφωνα με αυτήν. Το εγρηγορός μπορεί να του δώσει ατμόσφαιρα μυστηρίου. Η Αλήθεια τον φέρνει αντιμέτωπο με το απλό και δύσκολο καθήκον να είναι ευθύς, ταπεινός, καθарός.

Γι' αυτό πολλές ψυχές προτιμούν να μένουν στην αυλή του Ναού. Εκεί υπάρχει ομορφιά, σύμβολο, κοινότητα, αίσθηση συμμετοχής. Το εσωτερικό όμως του Ναού, αν είναι αληθινό, ζητά γδύσιμο. Ζητά να αφήσεις έξω το προσωπίο του καλού μέλους, του μνημένου, του γνωρίζοντος, του φορέα. Ζητά να σταθείς χωρίς δανεική ταυτότητα. Και έτσι ο άνθρωπος μπορεί να περάσει μια ζωή υπηρετώντας εγρηγορός που μιλά για το Θείο, χωρίς ποτέ να επιτρέψει στο Θείο να τον κρίνει πραγματικά.

Μπροστά στο Θείο, το εγρηγορός πρέπει να μάθει να πεθαίνει. Κάθε μορφή που υπηρετεί αληθινά πρέπει να είναι έτοιμη να θυσιαστεί αν πάψει να υπηρετεί. Αν ένα πεδίο λέει «πρέπει να υπάρχω για πάντα, ακόμη κι αν δεν γεννώ πια φως», τότε έχει γίνει εγωικό. Αν λέει «ας υπάρχω όσο είμαι διάφανο προς την πηγή, και ας καθαρθώ ή ας αποσυρθώ όταν δεν είμαι», τότε έχει ταπείνωση. Η μορφή που δεν δέχεται ποτέ τον θάνατο γίνεται είδωλο. Μόνο η Αλήθεια δεν φοβάται να πεθάνουν τα κελύφη της, γιατί δεν εξαρτάται από αυτά.

Αυτό είναι πολύ δύσκολο για τον άνθρωπο, επειδή δένεται με τις μορφές. Δένεται με τον Ναό που γνώρισε, με τα λόγια που άκουσε, με τους ανθρώπους που τον μύησαν, με τα αντικείμενα που τον συγκίνησαν, με τη μνήμη της πρώτης φλόγας. Δεν είναι κακό να δένεται. Είναι ανθρώπινο. Αν όμως η μορφή γίνει αδιαφανής, αν κρατά το βλέμμα πάνω της και δεν το αφήνει να περάσει, τότε η αγάπη προς τη μορφή πρέπει να γίνει κάθαρση. Μερικές φορές η πιο μεγάλη τιμή προς μια παράδοση είναι να αρνηθείς να την αφήσεις να γίνει ψέμα.

Η σχέση του εγρηγορότος με το Θείο μάς φέρνει και στο ζήτημα της προσευχής. Η προσευχή ανοίγει το πεδίο προς την πηγή. Όταν οι άνθρωποι προσεύχονται αληθινά, όχι για να επιβελιώσουν την ομάδα τους, όχι για να ζητήσουν δύναμη, όχι για να αισθανθούν εκλεκτοί, αλλά για να σταθούν μπροστά στο Άγιο με ταπείνωση, τότε το εγρηγορός καθαρίζεται. Η προσευχή γίνεται άνοιγμα αέρα. Αν όμως η προσευχή γίνεται εργαλείο ταυτότητας ή φόβου, τότε ακόμη και αυτή μπορεί να γίνει τροφή ενός κλειστού πεδίου.

Το ίδιο ισχύει και για τη σιωπή μπροστά στην Αλήθεια. Υπάρχει σιωπή του πεδίου και σιωπή της Αλήθειας. Η πρώτη μπορεί να είναι τυπική, συλλογική, επιβλητική, αλλά να μην επιτρέπει πραγματική συνάντηση. Η δεύτερη είναι πιο γυμνή. Εκεί ο άνθρωπος δεν κρύβεται πίσω από φράσεις. Δεν χειρίζεται σύμβολα. Δεν αποδεικνύει τίποτα. Στέκεται. Αν ένα εγρηγορός μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο σε τέτοια σιωπή, έχει αξία. Αν τον κρατά διαρκώς σε εξωτερική τελετουργική απασχόληση για να μη φτάσει ποτέ στη γυμνή συνάντηση, τότε λειτουργεί ως περισπασμός.

Μπροστά στο Θείο, όλα απλοποιούνται. Δεν έχει σημασία πόσο υψηλό είναι το σύστημα που ακολουθείς, αν η καρδιά σου παραμένει ακάθαρτη. Δεν έχει σημασία πόσους βαθμούς, τίτλους, γνώσεις ή εμπειρίες έχεις, αν δεν έγινες πιο αληθινός. Δεν έχει σημασία πόσο ισχυρό πεδίο σε περιβάλλει, αν αυτό σε έκανε πιο υπερήφανο και όχι πιο ταπεινό. Δεν έχει σημασία πόσο αρχαία είναι η παράδοση σου, αν σήμερα τη χρησιμοποιείς για να κρύβεσαι από την ευθύνη. Κοιτά τον καρπό.

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να περιφρονήσουμε τα εγρηγορότα. Καθόλου. Η περιφρόνηση θα ήταν άλλο άκρο. Τα φωτεινά πεδία είναι δώρα. Οι παραδόσεις, οι Ναοί, οι κοινότητες, οι αλυσίδες μνήμης, οι τελετές, τα σύμβολα, μπορούν να γίνουν πραγματικά αγγεία χάριτος και μεταμόρφωσης. Χωρίς αυτά, πολλοί άνθρωποι θα έμεναν άμορφοι, άρριζοι, ανίκανοι να κρατήσουν το βάθος. Το ζήτημα δεν είναι να καταστρέψουμε τα δοχεία. Είναι να μη τα κάνουμε θεούς. Να τα καθαρίζουμε, να τα τιμούμε, να τα χρησιμοποιούμε σωστά, να τα αφήνουμε διάφανα.

Η τελική θέση του εγρηγορότος είναι λειτουργική. Υπάρχει για να υπηρετεί. Όταν υπηρετεί, είναι ευλογία. Όταν ζητά να υπηρετείται ως απόλυτο, γίνεται είδωλο. Η ίδια μορφή μπορεί να είναι ευλογία σε μια εποχή και είδωλο σε άλλη, ανάλογα με το πώς σχετίζονται οι άνθρωποι μαζί της. Ένα σύμβολο μπορεί να ανοίγει σε έναν άνθρωπο και να κλείνει σε άλλον. Μια τελετή μπορεί να μυεί όταν γίνεται με αλήθεια και να αποκοιμίζει όταν γίνεται μηχανικά. Ένας Ναός μπορεί να είναι τόπος Θεού ή τόπος κοινωνικής αυτοεπιβεβαίωσης. Η μορφή κρίνεται πάντα από τη διαφάνειά της προς την πηγή.

Η εικοστή όγδοη ενότητα φέρνει το ανώτερο συμπέρασμα: όλα τα εγρηγορότα, ακόμη και τα πιο φωτεινά, πρέπει να στέκονται κάτω από την Αλήθεια και όχι πάνω από αυτήν. Κανένα πεδίο δεν έχει δικαίωμα να ζητήσει από τον άνθρωπο να προδώσει τη συνείδηση, την αγάπη ή τον Θεό για χάρη του.

Η πιο σύντομη διατύπωση είναι αυτή: το φωτεινό εγρηγορός δείχνει πέρα από τον εαυτό του, ενώ το σκοτεινό δείχνει συνεχώς προς τον εαυτό του. Το πρώτο λέει «πέρα μέσα από εμένα». Το δεύτερο λέει «μείνε σε εμένα».

Επίλογος: Η μνήμη του αόρατου και η ευθύνη του ανθρώπου

Κοιτώντας όλη την πραγματεία ως ενιαίο σώμα, βλέπουμε ότι το εγρηγορός δεν είναι απλώς απόκρυφη έννοια. Είναι τρόπος να καταλάβουμε κάτι που όλοι ζούμε: στο ανθρώπινο επίπεδο, οι άνθρωποι, όταν ενώνονται γύρω από σύμβολα, φόβους, ελπίδες, μνήμες και πράξεις, δημιουργούν πεδία που ύστερα τους διαμορφώνουν.

Το εγρηγορός είναι η απόδειξη ότι τίποτα που επαναλαμβάνεται με ψυχή δεν χάνεται αμέσως. Κάθε λόγος που λέγεται ξανά και ξανά, κάθε τελετή που τελείται με πίστη, κάθε φόβος που κληρονομείται, κάθε μυστικό που σιωπάται, κάθε προσευχή που ανεβαίνει, κάθε όρκος που δίνεται, κάθε πληγή που δεν θεραπεύεται, κάθε σύμβολο που τιμάται, όλα αυτά αφήνουν ίχνος. Και όταν τα ίχνη επαναληφθούν αρκετά, γίνονται δρόμοι. Και όταν το πεδίο δυναμώσει, αρχίζει να καλεί τους ανθρώπους σαν να είχε δική του φωνή.

Αυτό δεν πρέπει να μας τρομάξει, αλλά πρέπει να μας ξυπνήσει. Είναι και δημιουργός τους. Κάθε μέρα, με την προσοχή του, με τη γλώσσα του, όπως αγαπά, θυμώνει, φοβάται, θυμάται και σιωπά, συμμετέχει στη διαμόρφωση πεδίων. Δεν χρειάζεται να είναι ιδρυτής, δάσκαλος, τελετουργός ή ηγέτης για να επηρεάζει. Αρκεί να επαναλαμβάνει. Η επανάληψη είναι η κρυφή λατρεία της καθημερινότητας. Ό,τι επαναλαμβάνουμε, το τρέφουμε. Ό,τι τρέφουμε, μεγαλώνει. Ό,τι μεγαλώνει, κάποτε μας ζητά να το υπηρετήσουμε.

Γι' αυτό η μελέτη των εγρηγορότων είναι μελέτη ευθύνης. Δεν αρκεί να ρωτήσουμε ποια πεδία υπάρχουν ή αν είναι φωτεινά ή σκοτεινά. Πρέπει να ρωτήσουμε τι φέρνουμε εμείς μέσα τους και αν οι σκέψεις, οι φόβοι, οι επιθυμίες και οι σιωπές μας καθαρίζουν ή βαραίνουν τον κόσμο.

Από αυτή την άποψη, η ελευθερία δεν είναι αποκοπή από όλα τα πεδία. Αυτό θα ήταν ψευδής ελευθερία, ίσως και φτώχεια. Χρειάζεται να ανήκει κάπου για να μη διαλυθεί σε αφηρημένη αυτονομία. Αλλά πρέπει να μάθει να ανήκει χωρίς να χάνεται. Να τιμά χωρίς να ειδωλοποιεί. Να αγαπά χωρίς να κατέχεται. Να υπηρετεί χωρίς να εξαφανίζεται. Να λαμβάνει από ένα πεδίο χωρίς να του παραδίδει το απόλυτο δικαίωμα πάνω στη συνείδησή του.

Η πιο επικίνδυνη στιγμή είναι όταν ο άνθρωπος μπερδεύει το πεδίο με την πηγή: την ομάδα με την αλήθεια, την παράδοση με τον Θεό, τον δάσκαλο με την πηγή, το σύμβολο με τον τελικό σκοπό, τη μύηση με τον τίτλο. Τότε η μορφή που έπρεπε να τον οδηγήσει γίνεται φυλακή.

Το φωτεινό εγρηγορός δεν θέλει να γίνει Θεός ούτε τελικός προορισμός. Θέλει να γίνει γέφυρα. Δίνει γλώσσα, σύμβολα, κοινότητα και μνήμη για να περάσει ο άνθρωπος μέσα από αυτά προς κάτι ανώτερο από την ίδια τη μορφή.

Η διάκριση λοιπόν είναι η μεγάλη αρετή που ζητά αυτή η πραγματεία. Ανάμεσα στην παράδοση και στην τυπολατρία. Ανάμεσα στη μνήμη και στην προσκόλληση. Ανάμεσα στην πειθαρχία και στη δουλεία. Ανάμεσα στη σιωπή του μυστηρίου και στη σιωπή της συγκάλυψης. Ανάμεσα στην αγάπη και στην ανάγκη κατοχής. Ανάμεσα στον φύλακα και στον ιδιοκτήτη. Ανάμεσα στο άγιο σύμβολο και στο ειδωλοποιημένο αντικείμενο. Ανάμεσα στην αληθινή προσευχή και στη συλλογική αυτοεπιβεβαίωση.

Το τέλος αυτής της μελέτης δεν είναι να βλέπουμε παντού πεδία με καχυποψία, αλλά να ζούμε με μεγαλύτερη ευθύνη: να μπαίνουμε σε έναν χώρο και να ρωτάμε τι προσθέτουμε, να συμμετέχουμε σε μια παράδοση και να ρωτάμε αν την κάνουμε καθαρότερη ή βαρύτερη.

Και πάνω απ' όλα, καταλαβαίνει ότι η Αλήθεια είναι μεγαλύτερη από κάθε μορφή που την υπηρετεί. Δεν υπάρχει παράδοση, τάγμα, οικογένεια, έθνος, δάσκαλος, κοινότητα, ιδεολογία, σύμβολο ή εγρηγορός που να έχει δικαίωμα να ζητήσει από τον άνθρωπο να προδώσει την Αλήθεια για χάρη του. Αν το ζητήσει, έχει ήδη πέσει. Μπορεί να κρατά ακόμα τα λόγια, τους τύπους, τις στολές, τις εικόνες, τα ονόματα. Αλλά η ζωντανή πηγή έχει αποσυρθεί ή έχει σκεπαστεί. Και τότε η πιστότητα στην Αλήθεια μπορεί να απαιτήσει πόνο, κάθαρση, ακόμη και αποχώρηση.

Η τελική εικόνα θα μπορούσε να είναι αυτή: ο άνθρωπος στέκεται μπροστά σε πολλά πεδία σαν ταξιδιώτης μπροστά σε Ναούς, σπίτια, μνήματα, πλατείες, εργαστήρια και ερείπια. Κάπου πρέπει να μπει, κάπου να σταθεί, κάπου να εργαστεί και κάποτε να φύγει. Η σοφία είναι να γνωρίζει πότε υπηρετεί, πότε καθαρίζει, πότε αποσυνδέεται και πότε περνά πέρα από τη μορφή.

Έτσι η πραγματεία κλείνει όχι με φόβο, αλλά με επαγρύπνηση. Το ίδιο το όνομα, με την παλιά του αίσθηση της αγρύπνιας, μας καλεί να είμαστε φύλακες της προσοχής, κληρονόμοι μνήμης και εργάτες καθαρών πεδίων.

Διότι στο τέλος κάθε άνθρωπος αφήνει πίσω του ένα πεδίο: στην οικογένεια, στους φίλους, στους χώρους όπου εργάστηκε, στους ανθρώπους που αγάπησε, στους λόγους που είπε και στις σιωπές που κράτησε. Δεν φεύγει αφήνοντας μόνο πράξεις. Αφήνει ατμόσφαιρα.

Αν η απάντηση σε αυτή την ερώτηση γίνει τρόπος ζωής, τότε η γνώση των εγγρηγορότων έχει επιτελέσει τον σκοπό της. Δεν έμεινε θεωρία. Έγινε ευθύνη, κάθαρση και καθαρότερη παρουσία μέσα στον κόσμο.

Σφραγίδα της πραγματείας

Το εγγρηγορός δεν είναι ο τελικός ορίζοντας. Είναι μορφή σχέσης, μνήμης και ευθύνης. Όταν γίνεται διάφανο προς την Αλήθεια, υπηρετεί. Όταν ζητά να γίνει απόλυτο, σκοτεινιάζει. Ο άνθρωπος καλείται να συμμετέχει, να διακρίνει, να καθαρίζει και, όταν χρειάζεται, να περνά πέρα από τη μορφή χωρίς να περιφρονεί τη μορφή που τον έφερε μέχρι εκεί.

Εσωτερικό λεξικό βασικών όρων

Εγρηγορός: συλλογική ψυχική μορφή ή πεδίο που, στην ανθρώπινη τάξη, γεννιέται όταν μια ομάδα επαναλαμβάνει με ένταση, πίστη, συναίσθημα, σύμβολο και πράξη την ίδια εσωτερική κατεύθυνση. Δεν είναι μόνο ιδέα, αλλά μνήμη που απέκτησε μορφή και επιστρέφει ως επιρροή πάνω σε όσους τη συντηρούν. Στην πνευματική ή υπερανθρώπινη τάξη, το εγρηγορός μπορεί να προέρχεται από αόρατες οντότητες, ιεραρχίες ή κέντρα που ο άνθρωπος δεν δημιουργεί, αλλά συναντά, υπηρετεί, δέχεται ως εποπτεία ή παραμορφώνει μέσα από το δικό του ψυχικό ένδυμα.

Σκεπτομορφή: μορφή που παράγεται από επίμονη σκέψη, φόβο, επιθυμία ή φαντασία. Μπορεί να είναι ατομική ή συλλογική, αλλά δεν έχει πάντοτε τη διάρκεια, την πυκνότητα και τη συμβολική αρχιτεκτονική ενός πλήρους εγρηγορότος.

Αρχέτυπο: βαθιά και πανανθρώπινη μορφή της ψυχής, η οποία δεν δημιουργείται από μια συγκεκριμένη ομάδα. Το εγρηγορός μπορεί να αντλεί από αρχέτυπα, αλλά είναι πιο ιστορικό, πιο συγκεκριμένο και πιο δεμένο με έναν τόπο, μια παράδοση ή μια κοινότητα.

Πνεύμα τόπου: η ιδιαίτερη παρουσία ή ποιότητα ενός χώρου. Μπορεί να προϋπάρχει της ανθρώπινης χρήσης του, ενώ το τοπικό εγρηγορός σχηματίζεται όταν ανθρώπινες μνήμες, τελετές, φόβοι ή προσευχές καθίσουν πάνω στον τόπο και τον φορτίσουν ιστορικά.

Πεδίο: η αόρατη ατμόσφαιρα σχέσεων, μνήμης και επανάληψης μέσα στην οποία κινείται ο άνθρωπος. Κάθε πεδίο έχει ύψος, πίεση, ρυθμό και τρόπο επιρροής, ακόμη κι όταν δεν έχει αποκτήσει πλήρη αυτονομία ως εγρηγορός.

Πηγή: η ανώτερη ή βαθύτερη αρχή από την οποία ένα σύμβολο, μια παράδοση ή ένα εγρηγορός αντλεί νόημα. Η πηγή δεν πρέπει να συγχέεται με το ανθρώπινο ένδυμα που υφαίνεται γύρω της.

Ένδυμα: η ιστορική, ψυχική και συμβολική μορφή με την οποία οι άνθρωποι ντύνουν μια πηγή, μια θεία αναφορά, ένα αρχέτυπο ή μια παράδοση. Το ένδυμα μπορεί να γίνει αγωγός, αλλά μπορεί και να γίνει παραπέτασμα.

Μύηση: συνειδητή είσοδος σε πεδίο, σύμβολο και αλυσίδα μνήμης με σκοπό τη μεταμόρφωση του ανθρώπου. Η μύηση δεν είναι απλή πληροφορία ούτε κοινωνική ένταξη, αλλά εσωτερική διάβαση που κρίνεται από τους καρπούς της.

Σύμβολο: μορφή που συγκρατεί και μεταδίδει νόημα μεγαλύτερο από την εξωτερική της εικόνα. Στο εγρηγορός, το σύμβολο λειτουργεί ως λαβή: από εκεί το πιάνει ο άνθρωπος, αλλά από εκεί μπορεί και το πεδίο να πιάσει τον άνθρωπο.

Κάθαρση: η διαδικασία με την οποία ένα άτομο, μια ομάδα ή ένα πεδίο απομακρύνει ψεύδος, φόβο, έπαρση, χειραγώγηση και συσσωρευμένη σκιά. Χωρίς κάθαρση, ακόμη και υψηλά σύμβολα μπορούν να υπηρετήσουν σκοτεινό εγρηγορός.

Διαφθορά: η αλλοίωση ενός πεδίου όταν παύει να υπηρετεί την πηγή και αρχίζει να υπηρετεί την αυτοσυντήρησή του. Η διαφθορά δεν φαίνεται πάντα ως ωμή κακία· συχνά εμφανίζεται ως τυπολατρία, φόβος, εξάρτηση ή λατρεία της εικόνας.

Αποσύνδεση: η εσωτερική πράξη με την οποία ο άνθρωπος αποσύρει την προσοχή, τον φόβο, την πίστη ή την ψυχική του τροφή από ένα πεδίο που δεν υπηρετεί πλέον την αλήθεια του. Δεν είναι μίσος προς το παρελθόν, αλλά ανάκτηση ελευθερίας.

Πνευματική υγιεινή: η καθημερινή φροντίδα της ψυχής απέναντι στα πεδία που την επηρεάζουν. Περιλαμβάνει διάκριση, σιωπή, προσευχή, καθαρότητα προσοχής, συνειδητή συμμετοχή και άρνηση να τρέφονται μορφές που μικραίνουν τον άνθρωπο.

Όριο: η γραμμή που επιτρέπει σε μια μορφή να υπάρξει χωρίς να γίνει φυλακή. Το υγιές όριο προστατεύει το μυστήριο και την ταυτότητα· το άρρωστο όριο παράγει αποκλεισμό, υπερηφάνεια και φόβο.

Καρποί: τα αποτελέσματα ενός πεδίου πάνω στον άνθρωπο. Από τους καρπούς κρίνεται ένα εγρηγορός: αν γεννά ελευθερία, ευθύνη, διάκριση και αγάπη προς την αλήθεια, ή αν γεννά φόβο, εξάρτηση, έπαρση και υποταγή της κρίσης.

Ενδεικτική βιβλιογραφία και πηγές

Η βιβλιογραφία που ακολουθεί είναι ενδεικτική και λειτουργεί ως χάρτης μελέτης για το θεωρητικό, εσωτερικό, ψυχολογικό και ιστορικό πλαίσιο της πραγματείας. Δεν επιχειρεί να περιορίσει το θέμα σε μία μόνο σχολή ερμηνείας, αλλά να δείξει τις κύριες περιοχές από τις οποίες αντλείται το λεξιλόγιο και η προβληματική του έργου.

Η πραγματεία διατηρεί τον μνητικό και συμβολικό της χαρακτήρα. Για τον λόγο αυτό οι πηγές δεν παρατίθενται ως στενές υποσημειώσεις σε κάθε παράγραφο, αλλά ως άξονες ελέγχου και εμβάθυνσης: Ενωχική παράδοση, δυτικός εσωτερισμός, ψυχολογία του βάθους, κοινωνιολογία της μνήμης, τελετουργία και σύγχρονα πεδία μαζικής προσοχής.

Οι παρακάτω ενότητες μπορούν να διαβαστούν ως εσωτερικές γέφυρες τεκμηρίωσης: οι Ενωχικές πηγές φωτίζουν την καταγωγή της αγρύπνιας, ο δυτικός εσωτερισμός τη νεότερη χρήση του όρου, η ψυχολογία και η κοινωνιολογία τη συλλογική δυναμική, ενώ η τελετουργία και η σύγχρονη θεωρία των μέσων δείχνουν πώς η μνήμη, ο χώρος και η προσοχή δημιουργούν μορφές διάρκειας.

Ενωχική παράδοση, Αγρυπνούντες και αποκαλυπτική γραμματεία

Charles, R. H. (ed. and trans.). The Book of Enoch. Oxford: Clarendon Press, 1912.

Charles, R. H. (ed.). The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament, Vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1913.

Charlesworth, James H. (ed.). The Old Testament Pseudepigrapha, Vol. 1: Apocalyptic Literature and Testaments. New York: Doubleday, 1983.

Nickelsburg, George W. E. 1 Enoch 1: A Commentary on the Book of 1 Enoch, Chapters 1-36; 81-108. Minneapolis: Fortress Press, 2001.

VanderKam, James C. Enoch and the Growth of an Apocalyptic Tradition. Washington, D.C.: Catholic Biblical Association of America, 1984.

Reed, Annette Yoshiko. Fallen Angels and the History of Judaism and Christianity: The Reception of Enochic Literature. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Δυτικός εσωτερισμός, εγρηγορότα και συλλογικές οντότητες

Lévi, Éliphas. Dogme et Rituel de la Haute Magie. Paris: Germer Baillière, 1854-1856.

Lévi, Éliphas. Le Grand Arcane, ou l'Occultisme Dévoilé. Paris: Chamuel, 1898.

Guénon, René. Aperçus sur l'initiation. Paris: Éditions Traditionnelles, 1946.

Guénon, René. Initiation et réalisation spirituelle. Paris: Éditions Traditionnelles, 1952.

Delaforge, Gaetan. "The Templar Tradition Yesterday and Today." Gnosis, no. 6, Winter 1987-1988.

Butler, W. E. "The Eggregore of a School." Servants of the Light, 1970.

Stavish, Mark. Eggregores: The Occult Entities That Watch Over Human Destiny. Rochester, VT: Inner Traditions, 2018.

Ambelain, Robert. La Kabbale Pratique. Paris: Niclaus, 1951.

Papus. Traité méthodique de science occulte. Paris: Chamuel, 1891.

Greer, John Michael. Inside a Magical Lodge: Traditional Lodge Methods for Modern Mages. St. Paul, MN: Llewellyn Publications, 1998.

Faivre, Antoine. Access to Western Esotericism. Albany: State University of New York Press, 1994.

Hanegraaff, Wouter J. Western Esotericism: A Guide for the Perplexed. London: Bloomsbury Academic, 2013.

Yates, Frances A. The Rosicrucian Enlightenment. London: Routledge and Kegan Paul, 1972.

Ψυχολογία, αρχέτυπα, συλλογική ψυχή και ομαδικά μορφώματα

- Jung, C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. Collected Works, Vol. 9, Part 1. Princeton: Princeton University Press, 1968.
- Jung, C. G. Psychology and Religion: West and East. Collected Works, Vol. 11. Princeton: Princeton University Press, 1969.
- Jung, C. G. Symbols of Transformation. Collected Works, Vol. 5. Princeton: Princeton University Press, 1967.
- Freud, Sigmund. Group Psychology and the Analysis of the Ego. London: International Psycho-Analytical Press, 1922.
- Neumann, Erich. The Origins and History of Consciousness. Princeton: Princeton University Press, 1954.
- Hillman, James. Re-Visioning Psychology. New York: Harper and Row, 1975.

Κοινωνιολογία, συλλογική μνήμη, μάζες και κοινότητες

- Durkheim, Émile. The Elementary Forms of Religious Life. London: George Allen and Unwin, 1915.
- Le Bon, Gustave. Psychologie des foules. Paris: Félix Alcan, 1895.
- Halbwachs, Maurice. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- Assmann, Jan. Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Nora, Pierre (ed.). Realms of Memory: Rethinking the French Past. New York: Columbia University Press, 1996-1998.
- Elias, Norbert. The Society of Individuals. Oxford: Blackwell, 1991.

Τελετουργία, μύηση, ιερός χώρος και σύμβολο

- van Gennep, Arnold. The Rites of Passage. Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- Turner, Victor. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Chicago: Aldine, 1969.
- Eliade, Mircea. The Sacred and the Profane: The Nature of Religion. New York: Harcourt, 1959.
- Eliade, Mircea. Rites and Symbols of Initiation: The Mysteries of Birth and Rebirth. New York: Harper and Row, 1958.
- Tuan, Yi-Fu. Space and Place: The Perspective of Experience. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977.
- Bachelard, Gaston. The Poetics of Space. Boston: Beacon Press, 1964.

Σύγχρονα πεδία προσοχής, εικόνας και ψηφιακής μαζικότητας

- McLuhan, Marshall. Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw-Hill, 1964.
- Debord, Guy. La société du spectacle. Paris: Buchet-Chastel, 1967.
- Postman, Neil. Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business. New York: Viking, 1985.
- Turkle, Sherry. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. New York: Basic Books, 2011.
- Zuboff, Shoshana. The Age of Surveillance Capitalism. New York: PublicAffairs, 2019.
- Han, Byung-Chul. Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power. London: Verso, 2017.